

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Δ. ΖΙΑΚΑ Δρ. Θ.

ΠΡΟΦΗΤΕΙΑ, ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ
ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΚΟΡΑΝΙΟΝ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ① اللَّهُ الصَّمَدُ

② لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ

③ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ④

112η Sûra

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Π. ΠΟΥΡΝΑΡΑ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1976

ΠΡΟΦΗΤΕΙΑ, ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ
ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΚΟΡΑΝΙΟΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Δ. ΖΙΑΚΑ Δρ. Θ.

ΠΡΟΦΗΤΕΙΑ, ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ
ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΚΟΡΑΝΙΟΝ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ① اللَّهُ الصَّمَدُ

② لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ

③ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ④

112η Sûra

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Π. ΠΟΥΡΝΑΡΑ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1976

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΑΠΗΤΗΝ ΜΟΥ ΣΥΖΥΓΟΝ ΕΛΙΣΑΒΕΤ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΑΠΗΤΗΝ ΜΟΥ ΣΥΖΥΓΟΝ ΕΛΙΣΑΒΕΤ

Αθήναι, 1820

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ	13
ΣΥΣΤΗΜΑ ΜΕΤΑΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ ΑΡΑΒΙΚΟΥ ΑΛΦΑΒΗΤΟΥ	15
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	17

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΚΟΡΑΝΙΚΗΣ ΠΡΟΦΗΤΕΙΑΣ

1. Ἡ περί προφητείας καὶ ἀποκαλύψεως ἐπαγγελία τοῦ Μωάμεθ	23
2. Τὸ νόημα καὶ ἡ διαμόρφωσις τῆς κορανικῆς προφητείας	26
3. Αἱ βιβλικαὶ ἐπιρροαὶ	28
α) Ἰουδαϊκαὶ	29
β) Χριστιανικαὶ	30

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΚΟΡΑΝΙΚΗΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ

1. Ἡ ἐμπειρία τῆς κλήσεως	35
2. Ἡ κατὰ τὰ πρότυπα τῶν ἀράδων μάντεων καὶ δραματιστῶν ἐκφορὰ τῶν ἀρχικῶν ἀποκαλύψεων τοῦ Μωάμεθ	38
3. Αἱ Γνωστικαὶ ἐπιδράσεις	43
4. Τὰ ὄραματα	45
5. Ἡ Laylat al- Qadr	49
6. Τὸ ὑπὸ τὴν συνθηματικὴν λέξιν iqra' ἐγκρυπτόμενον σχέδιον ἐπαγγελίας τοῦ Μωάμεθ	56

	Σελ.
7. 'Ο προσανατολισμός της αρχικής κορανικής επαγγελίας προς τας θρησκείας της Βιβλικής 'Αποκαλύψεως	60

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΚΟΡΑΝΙΚΟΥ ΚΗΡΥΓΜΑΤΟΣ

I. ΤΟ ΑΡΧΙΚΟΝ ΤΟΥ ΜΩΑΜΕΘ ΚΗΡΥΓΜΑ

1. 'Εσχατολογικαί αντιλήψεις. - 'Η ιδέα της κρίσεως	65
2. 'Η χαρμόσυνος ἀγγελία τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐλεήμονος Θεοῦ	72

II. Ο ΜΟΝΟΘΕΪΣΜΟΣ, ΤΟ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΣ ΚΟΡΑΝΙΚΟΝ ΚΗΡΥΓΜΑ

1. 'Ο εἷς Θεὸς καὶ ἡ κατὰ τῆς πολυθείας πολεμικὴ	78
2. 'Ο αὐστηρὸς μονοθεϊσμός	80
3. 'Ο εἷς καὶ παντοδύναμος δημιουργὸς Θεὸς	82
4. 'Ο μονοθεϊσμός ὡς ἡ μόνη καθαρὰ καὶ ἀληθὴς θρησκεία	91
5. 'Η σχέσις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον	100
6. 'Η πρὸς τὸν Θεὸν σχέσις τοῦ ἀνθρώπου. - 'Η καθορίζουσα αὐτὴν ὀρολογία τοῦ Κορανίου	103

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Η ΒΙΒΛΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΥΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ Η ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΑΥΤΗΣ

1. Τὸ νόημα τῆς προηγουμένης ἱστορίας τῆς σωτηρίας	108
2. 'Η βιβλικὴ ἱστορία κατὰ τὴν πρώτην Μεκκανικὴν περίοδον	109
3. 'Η βιβλικὴ ἱστορία κατὰ τὴν δευτέραν Μεκκανικὴν περίοδον	113
4. 'Η βιβλικὴ ἱστορία κατὰ τὴν τρίτην Μεκκανικὴν περίοδον	114
5. Τὰ μυθικὰ πρόσωπα τῆς ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως	122
6. Κριτικὴ τῆς ἐπὶ τῆς βιβλικῆς ἱστορίας τυπολογίας τοῦ Μωάμεθ	124

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΟΥ ΚΟΡΑΝΙΚΟΥ ΚΗΡΥΓΜΑΤΟΣ
ΕΝ ΜΕΔΙΝΗ.

	Σελ.
1. 'Ο προφήτης καὶ ὁ πολιτικός	128
2. Τὸ νέον νόημα τῆς προφητείας	130
3. 'Η περὶ οἰκουμεικότητος τοῦ κορανικοῦ κηρύγματος συνείδησις	132
4. 'Η ἔναντι τῶν 'Ιουδαίων καὶ Χριστιανῶν στάσις τοῦ Μωάμεθ	135

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ

1. 'Η βαθμιαία σύλληψις τοῦ νοήματος τῆς ἱστορίας	139
2. 'Η θεοκεντρικὴ ἔννοια τῆς ἱστορίας	143
3. Τὸ Κοράνιον καὶ ἡ ἱστορία τῆς σωτηρίας	147
4. 'Ο ἄνθρωπος ὡς σκοπὸς καὶ αἰτία τῆς ἱστορίας τῆς ἀποκαλύψεως	149
5. 'Η ἐκπλήρωσις τῆς θείας επαγγελίας. - 'Εναρξίς καὶ τελείωσις τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας	157
6. 'Η ὑπὸ τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως ἀξιολόγησις τῆς ἱστορίας τῆς ἀποκαλύψεως	164

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 171

SUMMARY 177

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 181

ΠΙΝΑΞ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ 191

ΠΙΝΑΞ ΚΟΡΑΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΛΕΞΕΩΝ 193

ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ 197

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ παρούσα μελέτη ἀποσκοπεῖ νὰ ἐρευνήσῃ τὰς περὶ προφητείας, ἀποκαλύψεως καὶ ἱστορίας τῆς σωτηρίας διδασκαλίας τοῦ Κορανίου. Τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον τὸ ὁποῖον παρουσιάζουν αὐταὶ ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ὁ Μωάμεθ συνέλαβε καὶ ἀνέπτυξεν αὐτὰς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀληθειῶν τῆς βιβλικῆς παραδόσεως. Εἶναι βεβαίως ἀληθές ὅτι οὐ μόνον αἱ βιβλικαὶ διδασκαλαί, ἀλλὰ καὶ αἱ αὐτόχθοι ἀραβικαὶ ἀντιλήψεις περὶ μάγων καὶ μάντεων, ὡς ἐπίσης καὶ αἱ γνωστικαὶ περὶ προφητείας καὶ ἀποκαλύψεως δοξασίαι, συνέβαλον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς προφητικῆς τοῦ Μωάμεθ συνειδήσεως. Δεσπόζουσιν ὁμοῦ θεοσιν εἰς ὅλην τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Κορανίου κατέχουν αἱ ἐκ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως προερχόμεναι διδασκαλαί, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων κυρίως ὁ προφήτης τοῦ Ἰσλάμ ἀνέπτυξε καὶ διεμόρφωσε τὰς ἰδίας αὐτοῦ περὶ προφητείας καὶ ἀποκαλύψεως ἰδέας καὶ κατενόησε τὴν βιβλικὴν ἱστορίαν ὡς θεῖον σχέδιον σωτηρίας. Οὕτω κατὰ τὰς θεωρίας τοῦ Κορανίου ἡ ἱερὰ ἱστορία ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ μέχρι τοῦ Μωάμεθ. Τὸ θεῖον σχέδιον τῆς σωτηρίας, τὸ ὁποῖον ἀρχεῖται ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ καὶ συνεχίζεται κατὰ διαδοχικοὺς κύκλους προφητείας διὰ μέσου ὄλων τῶν λαῶν τῆς ἀνθρωπότητος, τελειοῦται καὶ ἐπισφραγίζεται διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Κορανίου. Ὡς ἐκ τούτου ὁ Ἰουδαϊσμός καὶ ὁ Χριστιανισμός ἠρμηγεύθησαν ὡς βαθμίδες τῆς προοδευτικῆς πορείας τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τὸ Ἰσλάμ. Δεδομένου δὲ ὅτι αἱ δύο προηγηθεῖσαι μονοθεϊστικαὶ θρησκείαι ἤντησαν, κατὰ τὰς δοξασίας τοῦ Μωάμεθ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀρχετύπου βιβλίου, τὸ ὁποῖον φυλάσσεται προαιωνίως παρὰ τῷ Θεῷ, συνάγεται ὅτι αὐταὶ ἀποτελοῦσαι τὰς πρὸς τὸ Ἰσλάμ τεινούσας προβαθμίδας, δὲν ἦσαν εἰμὴ διάφοροι ἐκφράσεις τῆς μιᾶς καὶ ἀναλλοιώτου ἀποκαλύψεως τοῦ ἐνὸς Θεοῦ.

Ἡ δοξασία αὕτη τοῦ Μωάμεθ ὥθησεν αὐτὸν νὰ νίθηται ὅτι ἦτο ἐφικτὸν εἰς αὐτὸν ἐκ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως. Ἐνεκα τούτου τὸ Κοράνιον περιέχει ἄφθονον ἕλικὸν ἀπὸ τὴν ἐν τῷ περιβάλλοντι τοῦ ἄραβος προφήτου ἠχῶ τῶν ἀληθειῶν τῆς βιβλικῆς παραδόσεως. Καὶ ἐνῷ τῷ ὄντι ὁ Μωάμεθ ἀναφέρεται, ὅτε μὲν σαφῶς, ὅτε δὲ δι' ὑπαινιγμῶν καὶ γενικῶν ἀναφορῶν, εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν «προηγουμένων ἱερῶν Γραφῶν» ἢ τῶν «προηγουμένων ἀποκαλύψεων», ὡς ἀρέσκειται νὰ ὀνομάζῃ αὐτὰς, τὸ ἅμεσον ἐρώτημα τὸ ὁποῖον ἐγείρεται ἐνώπιον τῶν ἐρευνητῶν τοῦ Κορανίου, εἶναι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἢ διακρίβωσις τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἤντησεν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ ἔκτασις καὶ ὁ βαθμὸς συμφω-

νίας πρὸς τὸ ἀληθές περιεχόμενον τῶν βιβλικῶν ἀληθειῶν τῶν εἰς αὐτὰς ὑπαινυγμῶν καὶ γενικῶν ἀναφορῶν τοῦ Κορανίου. Οὕτω ζητεῖται νὰ διακριβωθῇ τί ἀκριβῶς ἔλαβεν ἐκ τῶν «προηγούμενων» θρησκευτικῶν παραδόσεων, τὰς ὁποίας μνημονεῦει ἢ ὑπαινίσσεται εἰς τὸ Κοράνιον, πῶς καθώρισε τὰς ἐκλογάς του, ποίαν γνώσιν εἶχε καὶ ποίαν κριτικὴν ἤσκησεν ἐπὶ τοῦ ὄλικου τοῦ ὁποῖον ἐγνώρισε, τί ἐξ αὐτοῦ ἐδέχθη καὶ τί ἀπέρριψε καὶ κυρίως ποῖαι ὑπῆρξαν αἱ εἰς τὴν διάθεσίν του πηγαί. Ζητεῖται ἐπίσης νὰ διακριβωθῇ κατὰ πόσον συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδητῶς μετεποίησεν ἢ ἠλλοίωσε τὰς νόθετηθείσας παραδόσεις καὶ τὸ σπουδαιότερον τί προέκυψεν ἐκ τῆς ἀφομοιώσεως αὐτῶν.

Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν καθηγητὴν κ. Ε. Σδράκαν διὰ τὴν μετ' ἐνδιαφέροντος παρακολούθησιν τῆς πορείας τῆς παρούσης μελέτης καὶ διὰ τὴν εὐγενῆ καλωσύνην αὐτοῦ νὰ ἀναγνώσῃ τὸ χειρόγραφον καὶ νὰ προτείνῃ βελτιώσεις. Θερμὰς εὐχαριστίας ὀφείλω ὡσαύτως εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Παναγιώτην Σιμωντῶν, διότι χάρις εἰς τὸ ἀμέριστον ἐνδιαφέρον, τὴν ἐνεργὸν συμπαραστάσιν καὶ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ κατέστη δυνατόν νὰ ἀχθῇ εἰς πέρας ἡ παρούσα μελέτη.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

AJSLL	The American Journal of Semitic Languages and Literatures (Chicago)
AO	Acta Orientalia (Leiden)
ARW	Archiv für Religionswissenschaft (Berlin und Leipzig)
EI ¹	Enzyklopaedie des Islams. Geographisches, ethnographisches und biographisches Wörterbuch der muhammedanischen Völker, 1-4. Ergänzungs - Bd. Leiden, Leipzig 1913-1938.
EI ²	The Enzyklopaedia of Islam. New ed., Leiden 1954 κ.έ.
EJ	Encyclopaedia Judaica (Charlottenburg)
ERE	Encyclopedia of Religion and Ethics, ed. James Hastings, London 1908-1926 (ἑπανεκδόσεις 1951).
GAL	C. Brockelmann, Geschichte der arabischen Literatur, 1-2, 2. Aufl. 1943 - Supplement zu GAL (1. Aufl.), 1-3, 1937-1942 (ἰδὲ καὶ Brockelmann, GAL)
GAS	Fuat Sezgin, Geschichte des arabischen Schrifttums, Band 1, Leiden, Brill, 1967 (ἰδὲ καὶ Sezgin, GAS)
GShr	Ignaz Goldziher, Gesammelte Schriften, Hrsg. von Joseph Desomogyi, 1-6, Hildesheim, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1968 (Collectanea II/1-6)
HUCA	Hebrew Union College Annual (Cincinnati)
Der Islam	Der Islam. Zeitschrift für Geschichte und Kultur des islamischen Orients (Strassburg, Berlin)
JAOS	Journal of the American Oriental Society (Baltimore, New Haven)
JQR	The Jewish Quarterly Review (London)
JRAS	Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, (London)
Korespondenzblatt	Korespondenzblatt des Vereins zur Gründung und Erhaltung einer Akad. für die Wiss. des Judentums (Berlin)
Le Muséon	Le Muséon (Löwen)
MW	The Moslem World καὶ εἰς τὴν The Muslim World (London, New York, Hartford)
OLZ	Orientalistische Literaturzeitung (Berlin-Leipzig)
Oriens	Oriens. Milletlerarasi Şark Tetkikleri Cemiyeti Mecmuası (Zeitschrift der internationalen Gesellschaft für Orientforschung). Hrsg. von H. Ritter u.a., Leiden, Brill, 1948 κ.έ.
PAAJR	Proceedings of American Academy for Jewish Research
POC	Proche Orient Chrétien (Jerusalem)
REJ	Revue des Études Juives (Paris)
RHR	Revue de l'histoire des religions (Paris)

- RL Religionsgeschichtliches Lesebuch. In Verbindung mit Fachgelehrten. Hrsg. von A. Bertholet, 2. erw. Auflage, 17 Hefte, Tübingen 1926-1932
- RSO Rivista degli studi orientali (Rom)
- RSR Recherches de science religieuse (Paris)
- SEI Shorter Encyclopaedia of Islam. Edited on Behalf of the Royal Netherlands Academy by H.A.R. Gibb and J. H. Kramers, Leiden, Brill, London, Luzac and Co., 1961.
- The SOS Bulletin The SOS Bulletin (Κάζιρον)
- UUA Uppsala Universitets Årsskrift
- WZKM Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes (Wien)
- ZA Zeitschrift für Assyriologie und verwandte Gebiete, (Berlin - ἀρχικῶς Leipzig - Strassburg)
- ZDMG Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft (Leiden - ἀργότερον Wiesbaden).
- ZS Zeitschrift für Semitistik (Leipzig)

ΛΟΙΠΑΙ ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

- b. = Ibn
- H. = Hijra - Ἑγίρα
- Muh., = Muhammad
- Μεχ. π. = Μεκκικὴ περίοδος
- Μεδ. π. = Μεδιανικὴ περίοδος

ΣΥΣΤΗΜΑ ΜΕΤΑΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ ΑΡΑΒΙΚΟΥ ΑΛΦΑΒΗΤΟΥ

ا	ʾ	ع	d
ب	b	ط	t
ت	t	ز	z
ث	th	ح	ʿ
ج	j	خ	gh
ه	h	ف	f
ك	kh	ق	q
د	d	ك	k
ذ	dh	ل	l
ر	r	م	m
ز	z	ن	n
س	s	ه	h
ش	sh	و	w
ص	s	ي	y
		ث	t

ا = ā, و = ū, ي = ī.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ Μωάμεθ, υἱοθετήσας θεμελιώδεις βιβλικὰς διδασκαλίας περὶ ἱστορικῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ διὰ προφητῶν εἰς τὸν κόσμον καὶ συνδυάσας αὐτὰς πρὸς τινὰς αὐτοχθόνους ἀραβικὰς δοξασίας ὡς καὶ πρὸς ἄλλας ἐξωβιβλικὰς ἀντιλήψεις τοῦ χώρου τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς, μάλιστα δὲ γνωστικὰς καὶ μανιχαϊκὰς, παρουσιάσθη εἰς τὸν λαόν του ὡς «ἀπόστολος» καὶ «προφήτης» τοῦ Θεοῦ (rasūl Allāh wa 'n-nabī) καὶ ἐδίδαξεν ὅτι εἶναι φορεὺς Βίβλου ἀποκαλύψεως περιεχούσης τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸν νόμον τοῦ ἐνὸς Θεοῦ.

Ἡ γενικὴ καὶ ἀόριστος περὶ τὰς βιβλικὰς ἀληθείας γνῶσις αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν ἀπεκόμισε διὰ τῶν ἐν Ἀραβίᾳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἐπικοινωνιῶν του μετὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ χριστιανῶν, ὠδήγησεν αὐτὸν νὰ συλλάβῃ ἐν πρώτοις τὸν οἰκουμενικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀποκαλύψεως. Ὅταν σὺν τῷ χρόνῳ ἐπηύξησε τὴν περὶ τὰς βιβλικὰς ἱστορίας γνῶσιν καὶ ἤκουσε τὰς Ἰουδαϊκὰς καὶ χριστιανικὰς περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας ἐρμηνείας, ἐσχημάτισεν ἰδίαν περὶ αὐτοῦ ἀντίληψιν καὶ ἤχθη εἰς τὴν πεποιθησιν ὅτι ὁ Θεὸς εἶχεν ἤδη ἀπὸ μακροῦ ἀποκαλύψει τὸ πρὸς σωτηρίαν σχέδιόν του, εἰς τὸ ὁποῖον ἐνέταξεν ἅπαντας τοὺς προηγουμένους λαοὺς τῆς γῆς, πλὴν τῶν Ἀράβων. Πεπειθὼς ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκλείσῃ τὸν λαόν του τοῦ Θεοῦ σχεδίου, ἐπίστευσεν ὅτι τὴν ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀρξαμένην ἱστορίαν τῆς σωτηρίας του ἐπαναλαμβάνει πλέον ὁ Κύριος διὰ μέσου τοῦ προσώπου αὐτοῦ εἰς τὸν λαόν του. Ὅθεν, τελῶν ἐνθεν μὲν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν βιβλικῶν ἀληθειῶν περὶ ἱστορικῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἐνθεν δὲ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν συνταρακτικῶν ὀραμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπέδωκεν εἰς τὸν Θεόν, ἤχθη εἰς τὴν πεποιθησιν ὅτι ἐξελέγη ἄνωθεν ὡς ἀπόστολος καὶ προφήτης τοῦ λαοῦ του, ἐντεταλμένος νὰ κηρύξῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Allāh καὶ τὴν ἐσχάτην ἡμέραν τῆς κρίσεως.

Ὁ Μωάμεθ συνέλαβε τὸ περὶ ἱστορίας τῆς σωτηρίας σχέδιόν του ἐπὶ τῇ βάσει τῆς περὶ ἐκπτώσεως τῶν πρωτοπλάστων ἀπὸ τοῦ παραδείσου βιβλικῆς διδασκαλίας. Κατ' αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐκδιώκων τοὺς πρωτοπλάστους ἐκ τοῦ παραδείσου εἶπεν εἰς αὐτούς: «Ἐξέλθετε πάντες τοῦ παραδείσου καὶ ὅταν ἀργότερον ἀποσταλῇ παρ' ἐμοῦ Βίβλος ἀποκαλύψεως, ἵνα κατευθύνῃ ὑμᾶς, οἱ

ἀκολουθήσαντες αὐτήν οὐδέποτε θά κυριευθοῦν ὑπὸ φόβου, οὔτε ποτὲ θά λυπηθοῦν» [Sura 2,36 (38)].

Τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην ἐτήρησεν ὁ Θεὸς ἀποστέλλων κατὰ καιροὺς ἀποστόλους καὶ προφήτας εἰς τὴν ἀνθρωπότητα κομίζοντας τὴν ἀποκάλυψιν του. Ἡ ἀποκάλυψις ἀποτελεῖ τὸ μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων συναφθὲν συμβόλαιον, τὴν Διαθήκην τοῦ Allāh ('ahd Allāh), ὑποχρεοῦσαν αὐτοὺς νὰ πιστεύουν εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεὸν καὶ νὰ τηροῦν τὰς ἐντολάς του. Πολλάκις ἠθέτησαν αὐτήν οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀδάμ, ἐπανειλημμένως ὅμως ἀνενέωσεν αὐτήν ὁ Allāh διὰ προφητῶν καὶ ἀποστόλων, ἕως οὗ τελικῶς ἐξαπέστειλεν ἄνωθεν διὰ τοῦ ἐσχάτου τῶν προφητῶν του τὸ Κοράνιον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν καὶ ἀπαρασάλευτον Διαθήκην τοῦ Allāh.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἄνωτέρω ὁ Μωάμεθ δὲν παρουσιάσθη ὡς ἰδρυτὴς νέας θρησκείας, ἀλλ' ὡς ὁ ἐσχάτος τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῶν προφητῶν διὰ τῶν ὁποίων ἀποκαλυπτομένη καὶ ἐπαυξανόμενη βαθμιαίως ἡ θεία ἀποκάλυψις προσέλαβε τὴν τελείαν ἐκφρασιν αὐτῆς διὰ τοῦ Κορανίου.

Κατὰ τὸν Μωάμεθ, ἡ θρησκεία αὐτοῦ δὲν εἶναι νέα θρησκεία, ἀλλ' ἡ ἀναζωπύρωσις καὶ ἡ ἐκ νέου ἀποκάλυψις τῆς ἀρχικῆς ἐμφύτου (fitra) εἰς τὸν ἄνθρωπον θρησκείας, διὰ τὴν ὁποίαν προαιωνίως ὁ Θεὸς προώρισε τοὺς ἄνθρωπους διὰ μιᾶς «συνθήκης» (mithāq). Ταύτην συνῆψε μετ' αὐτῶν, ὅταν ὁ Κύριος κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς δημιουργίας «παρήγαγε (δυνάμει) ἐκ τῆς πλευρᾶς τῶν υἰῶν τοῦ Ἀδάμ πάντας τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν» [Sura 7,171 (172)]. Τὴν θρησκείαν ταύτην, τὴν ὁποίαν ἀπώλεσεν ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἀνθρωπότης περιπεσοῦσα εἰς τὴν πολυθειαν (jāhiliya), ἤλθε νὰ ἀποκαταστήσῃ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Κορανίου, τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς ἐφάνέρωσεν εἰς τὸν ἀπόστολον αὐτοῦ Μωάμεθ διὰ μέσου τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ. Μάλιστα, ὁ ἄραψ προφήτης διεκήρυξεν ὅτι εἶναι ἐρμηνευτὴς τῆς θρησκείας τοῦ ἠθικοῦ μονοθεϊσμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπίστευεν ὁ πατριάρχης Ἀβραάμ. Ἐν μέσῳ τῆς ἐπικρατησάσης συγχύσεως καὶ εἰδωλολατρίας, ὁ Ἀβραάμ ὑπῆρξεν ὁ μόνος, ὁ ὁποῖος ἐτήρησε τὴν φύσει ἀρμόζουσαν εἰς τὸν ἄνθρωπον θρησκείαν, τὴν ὁποίαν προαιωνίως ὁ Θεὸς ἐνεχάραξεν εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων.

Οὕτω τὸ Ἰσλάμ ἀκολουθοῦν τὴν θρησκείαν τοῦ Ἀβραάμ (millat Ibrāhim), προηγείται ὅλων τῶν θρησκειῶν εἶναι ἡ ἀληθὴς θρησκεία, ἡ ὁποία ὑφίσταται ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ἐκηρύχθη διὰ προφητῶν εἰς ὅλα τὰ ἔθνη καὶ ἀποκατεστάθη ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῆς καθαρότητι διὰ τοῦ «τελευταίου τῶν προφητῶν» καὶ τῆς «σφραγίδος αὐτῶν» (khātām an-nabiyyin) (Sura 33, 40), ἥτοι διὰ τοῦ «ἀποστόλου τοῦ Θεοῦ» Μωάμεθ. Αἱ προηγηθεῖσαι τοῦ Ἰσλάμ θρησκείαι δὲν εἶναι εἰμὴ ἀτελεῖς καὶ νενοθευμένοι ἐκφάνσεις τῆς ἀρχικῆς ἐκείνης ἀληθοῦς θρησκείας τοῦ μονοθεϊσμοῦ, αἱ δὲ προηγηθεῖσαι τοῦ Κορανίου Ἰεραὶ Βίβλοι, ὡς εἶναι ἡ Torah καὶ τὸ Εὐαγγέλιον (Injil), δὲν ἦσαν εἰμὴ

ἐκδόσεις τῆς μιᾶς καὶ μόνης αἰωνίας Βίβλου, τῆς ὁποίας τὸ ἀρχέτυπον φυλάσσεται προαιωνίως ἐπιμελῶς παρὰ τῷ Θεῷ. Τὸ Κοράνιον εἶναι ἡ τελευταία ἐκδοσις τοῦ αἰωνίου ἀρχετύπου ὑπὸ τὴν πλέον καθαρὰν καὶ τελείαν ἐκφρασιν του. Συνεπῶς ἀποτελεῖ τὸ ἀσφαλὲς κριτήριον περὶ τῆς ἀληθείας τῶν προηγηθεισῶν Γραφῶν καὶ κυροῖ αὐτάς ὡς πρὸς τὴν ἀύθεντικότητα τῆς διδασκαλίας τῶν ἢ ἀπορρίπτει τὰς πλάνας αὐτῶν.

Ἄρα τὸ Κοράνιον εἶναι, κατὰ τὸν Μωάμεθ, ἡ ἐσχάτη ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, ἡ ἐσχάτη ἄνωθεν κλήσις. Περιέχει ὅ,τι ἀπεκαλύφθη εἰς τὸν Ἀβραάμ, τὸν Μωυσῆ, τὸν Ἰησοῦν καὶ τοὺς λοιποὺς τῶν προφητῶν ἐν πλήρει καθαρότητι καὶ ἀληθείᾳ. Τὸ Κοράνιον δὲν περιέχει ἀπλῶς τὰς ἀποκεκαλυμμένας ἀληθείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εἶναι αὐτὸς ὁ ἄκτιστος τοῦ Θεοῦ λόγος. Ἐνεκα τούτου ἡ ἐν τῷ Κορανίῳ ἀποκάλυψις ἀποτελεῖ τὴν θεμελιώδη πίστιν τῶν μουσουλμάνων καὶ δίδει μεγάλην ἐλπίδα εἰς τὴν ζωὴν αὐτῶν. Τὸ Κοράνιον, ὡς λόγος τοῦ Θεοῦ, εἶναι κατ' αὐτοὺς χαρμόσυνος ἀγγελία, ἡ ὁποία εὐαγγελίζεται «χαρᾶς εὐαγγέλια εἰς τοὺς πιστοὺς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι». Τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην κατέπεμψεν ἄνωθεν ὁ Θεός, ἐγνωστοποίησεν αὐτήν διὰ τοῦ προφήτου αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον καὶ ἔθεσεν αὐτὴν ὡς νόμον Κυρίου πρὸ τῶν ἀνθρώπων.

Κατὰ τοὺς μουσουλμάνους τὸ Κοράνιον θέτει τὰ ἀσφαλῆ καὶ ἀναμφίβολα θεμέλια, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἰκοδομεῖται ἡ ἀληθὴς θρησκεία καὶ ἡ ὑγιὴς τοῦ Θεοῦ κοινωνία. Ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτων εἰς τὸν Μωάμεθ τὴν Ἰσλαμικὴν θρησκείαν εἶπεν εἰς αὐτὸν καὶ δι' αὐτοῦ εἰς ὅλους τοὺς πιστοὺς του· «Σήμερον ἐτελειοποίησα τὴν θρησκείαν ὑμῶν, ἐξεπλήρωσα πρὸς ὑμᾶς τὰ εὐεργετήματά μου, δούε ὑμῖν θρησκείαν τὸ Islām». Τοῦτο εἶναι τὸ ὄνομα τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας, τὸ ὁποῖον δίδεται ὑπὸ τοῦ Κορανίου ὡς ὄνομα τῆς κατ' ἐξοχὴν, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ ὀπαδοὶ τῆς, τελείας θρησκείας καὶ ἰδεώδους ὁμοῦ πολιτείας τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ὑποτάσσουν ἑαυτοὺς ἀπολύτως εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ τηροῦν τὰς ἐντολάς, τὰς ὁποίας ὁ Θεὸς ἐνετείλατο εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς ἀποκαλύψεώς του. Οἱ μουσουλμάνοι προσβλέποντες μετ' ἐλπίδος εἰς τὴν θρησκείαν αὐτῶν πιστεύουν μετὰ φανατικῆς πεποιθήσεως εἰς τὴν βεβαίωσιν τοῦ κορανικοῦ λόγου, ὅτι ἡ «μόνη ἀληθὴς θρησκεία παρὰ τῷ Θεῷ ('ind Allāh) εἶναι τὸ Islām», ἥτοι ἡ πλήρης ὑποταγὴ καὶ ἀφοσίωσις εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὰς ἐντολάς του.

Τοιοιουτρόπως τὸ Ἰσλάμ παρουσιάζεται ὡς ἡ πλέον τελεία θρησκεία μεταξὺ ὅλων τῶν ἀποκεκαλυμμένων θρησκειῶν καὶ διεκδικεῖ τὴν προτεραιότητα ἐξ ὅλων αὐτῶν. Ἐπιθυμεῖ νὰ ἀνακεφαλαιώσῃ καὶ νὰ ἀξιολογήσῃ ἀπάσας τὰς θρησκείας τοῦ κόσμου καὶ οὕτω νὰ ἀπευθυνθῇ πρὸς ὅλους ὁμοῦ (kāf-fatan) τοὺς ἀνθρώπους. Σκοπεῖ νὰ περιλάβῃ ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα καὶ νὰ καλύψῃ ὅλας τὰς μορφὰς τῆς ζωῆς, τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς,

τῆς πίστεως καὶ τοῦ νόμου, τῆς θρησκείας καὶ τῆς πολιτείας καὶ οὕτω νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς πάντας εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν παρόντα καὶ τὸν μέλλοντα κόσμον. Διὰ τοῦτο ἡ φυσικὴ ὁδὸς τῆς σωτηρίας διὰ τὸν μουσουλμάνον εἶναι νὰ ἀκολουθῇ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀποστόλου αὐτοῦ καὶ νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς νόμους, οἱ ὅποιοι ἐτελειοποιήθησαν ὑπὸ τῆς θρησκευτικῆς νομικῆς ἐπιστήμης τοῦ Ἰσλάμ, τῆς λεγομένης sharī'a, «εὐθείας ὁδοῦ». Ἄρα τὸ Ἰσλάμ φέρει οἰκουμενικὸν χαρακτῆρα ὑπὸ τριπλῆν τινα ἔννοιαν· ἤτοι εἶναι θρησκεία ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, θρησκεία ὅλων τῶν ἐκφάνσεων τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ θρησκεία τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος κόσμου.

Εἶναι ὁμῶς ἀληθές ὅτι κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς «προφητικῆς» του δραστηριότητος ὁ Μωάμεθ δὲν εἶχε σκοπὸν νὰ ἰδρῦσῃ νέαν θρησκείαν, πολλῶν δὲ μᾶλλον οἰκουμενικὴν. Τὸ ἀρχικόν του ἐνδιαφέρον ἐστράφη πρὸς τοὺς εἰδωλολάτραις ὁμοεθνεῖς του, τοὺς ὁποίους ἠθέλησε νὰ ἀπαλλάξῃ ἐκ τῆς ἀγνοίας τῆς πολυθείας καὶ νὰ ἰδρῦσῃ δι' αὐτοὺς θρησκείαν ἀποκλειστικῶς ἀραβικὴν, κατὰ τὰ πρότυπα τῆς ἰουδαϊκῆς καὶ χριστιανικῆς πίστεως, περὶ τῶν ὁποίων ἀρχικῶς εἶχε λίαν περιωρισμένην καὶ ἀτελῆ γνῶσιν. Τὴν ἔννοιαν τῆς οἰκουμενικότητος τῆς ἀποκαλύψεως ἐγνώριζεν ἤδη ἐξ ἀρχῆς οὗτος, ἀλλὰ τὴν ἰδέαν περὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ χαρακτῆρος τῆς θρησκείας αὐτοῦ συνέλαβεν ἀργότερον, ὅτε πλέον μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας, ἐσωτερικοὺς διαλογισμοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς πειρασμοὺς καὶ ἀντιξοότητας, τὸ κήρυγμά του ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας.

Ἀρχικῶς ὁ Μωάμεθ δὲν εἶχε σαφῆ περὶ τῆς προφητικῆς του ιδιότητος συνείδησιν. Ἡ συνείδησις του ὅτι εἶναι προφήτης τοῦ Θεοῦ ἀναπτύσσεται βαθμιαίως ἐν αὐτῷ. Ἀναγινώσκοντες τὸ Κοράνιον, διαπιστοῦμεν ἀμφιταλαντεύσεις καὶ ἀντιφάσεις εἰς τὴν προφητικὴν του συνείδησιν. Ἐξ ἑνὸς μὲν οὗτος παρουσιάζεται ὡς ἀπλοῦς ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ, ἐξ ἑτέρου δὲ ὡς συμμέτοχος τῶν θείων ἐντολῶν, προτρέπων τοὺς ὁπαδούς του νὰ πιστεύουν εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὸν ἀπόστολον αὐτοῦ. Αἱ ἀντινομίαι αὗται εἰς τὴν προφητικὴν του συνείδησιν δικαιολογοῦνται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οὗτος κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐν Μέκκᾳ δράσεώς του ἄγεται εἰς τὴν σύλληψιν τῶν περὶ προφητικῆς του ιδιότητος ἀντιλήψεων του μόνον διστάζων καὶ ψηλαφῶν. Ἡ διπλῆ μάλιστα πεποίθησις του ὅτι εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ κῆρυξ τῆς ἐγγύς κειμένης ὥρας τῆς κρίσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ μεταβιβαστὴς τοῦ Οὐρανίου βιβλίου τῆς ἀποκαλύψεως, ἀναγκάζει αὐτὸν νὰ θέσῃ ἑαυτὸν ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς ἀποκαλύψεώς του. Διὰ τοῦτο, κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ κηρύγματός του, τονίζει ὅτι εἶναι ἀπλοῦς δοῦλος τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸν ὅποιον ἡ τιμὴ ἀνήκει μόνον, διότι ὁ Θεὸς ἠὺδόκησε νὰ γίνῃ ὄργανον μεταβιβάσεως τῆς ἀποκαλύψεώς του. Αἱ ἀντιλήψεις αὗται καὶ ἡ πολεμικὴ, τὴν ὁποίαν συνήνητησεν ἐκ μέρους τῶν συμπολιτῶν του, ἠνάγκασε πολλάκις αὐτὸν νὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς προφητικῆς

του ιδιότητος. Ὅταν ὁμῶς κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐν Μεδίνῃ δράσεώς του τὸ ἔργον του ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας, ἡ συνείδησις του ὅτι εἶναι κεκλημένος τοῦ Θεοῦ ἀπόστολος καὶ προφήτης ἐσταθεροποιήθη. Ἄπο τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς δὲν παύει νὰ τονίζῃ τὴν φράσιν· «πιστεύετε εἰς τὸ Allāh καὶ τὸν ἀπόστολον αὐτοῦ».

Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι ἡ κορανικὴ προφητολογία παρουσιάζει μακρὰν ἐξέλιξιν, τὴν ὁποίαν διαγράφουν οἱ δύο μεγάλοι σταθμοὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ Μωάμεθ· ἡ Μέκκα (610 - 622) καὶ ἡ Μεδίνα (622 - 632). Κατὰ τὰ ἀρχικὰ βήματα ἡ προφητικὴ τοῦ Μωάμεθ συνείδησις διαμορφοῦται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχηγόνων παραστάσεων τοῦ λαοῦ του. Μετὰ ταῦτα εἰσχωροῦν εἰς τὸ κήρυγμα αὐτοῦ ποικίλα ἰδεολογικὰ στοιχεῖα, ἤτοι γνωστικαὶ περὶ προφητείας δοξασίαι, ὡς καὶ ἀμυδρότεραι, διὰ μέσου τοῦ μανιχαϊσμοῦ μεταβιβασθεῖσαι, ἰρανικαὶ ἀντιλήψεις. Δεσπόζουσιν ὁμῶς θέσιν εἰς ὅλην τὴν κορανικὴν ἐπαγγελίαν κατέχουν αἱ βιβλικαὶ διδασκαλίαι, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ὁ Μωάμεθ συνέλαβε τὰς περὶ προφητείας καὶ ἀποκαλύψεως ἔννοιαι. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ κηρύγματός του ὁ Μωάμεθ κατέβαλεν ἀόκνους προσπάθειαι νὰ ἐμφυτεύσῃ τὸ κήρυγμά του ἐντὸς περιβάλλοντος βιβλικῆς ἀτμοσφαιρας καὶ νὰ παρουσιάσῃ ἑαυτὸν ὡς συνεχιστὴν τοῦ ἔργου τῶν θείων ἀνδρῶν τῆς βιβλικῆς παραδόσεως. Οἱ ἀναγνώσται τοῦ Κορανίου εἰσάγονται εἰς τινα ξενίζοντα μὲν, ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει γνωστὸν ἐκ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως κόσμον· εἰς τὸν κόσμον τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ Νῶε, τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Λῴτ, τοῦ Ἰακώβ καὶ τοῦ Ἰωσήφ, τοῦ Μωυσέως καὶ τοῦ Ἀαρών, τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας καὶ τοῦ Κυρίου, τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ πατρὸς του Ζαχαρίου, καθὼς ἐπίσης καὶ τῶν ἑπτὰ κοιμωμένων ἐν Ἐφέσῳ παίδων.

Δῆλον ὅθεν ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ φέρει σαφῆ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς προελεύσεώς της· αἱ κύρια πηγὰ τῶν ἀποκαλύψεων του, αἱ ὁποῖαι ἐδόθησαν εἰς αὐτὸν ὑπὸ μορφήν ἀναγνώσμάτων (qur'ān) καὶ ἀπετέλεσαν τὴν μουσουλμανικὴν βίβλον ἀποκαλύψεως, προέρχονται ἐκ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως, ἤτοι ἐκ τε τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὰς περὶ «προφητείας» καὶ «ἀποκαλύψεως» ἰδέας του συνέλαβε καὶ ἀνέπτυξεν ὁ Μωάμεθ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περὶ ἱστορίας τῆς θείας Οἰκονομίας ἀληθειῶν τῆς βιβλικῆς παραδόσεως. Διηγῆσεις περὶ τῆς ζωῆς καὶ δράσεως θείων ἀνδρῶν τῆς βιβλικῆς ἱστορίας τῆς θείας Οἰκονομίας, ἰδέαι καὶ ἔννοιαι, ἐσχατολογικαὶ ἀντιλήψεις καὶ δογματικαὶ διδασκαλίαι τοῦ κορανικοῦ κηρύγματος δεικνύουν τί ὁ προφήτης τοῦ Ἰσλάμ παρέλαβεν ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αἱ βιβλικαὶ ἱστορίαι καταλαμβάνουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ Κορανίου.

Ἐνεκα τούτου πρὸς κατανόησιν τῶν περὶ προφητείας, ἀποκαλύψεως καὶ

Ιστορίας τῆς σωτηρίας διδασκαλιῶν τοῦ κορανικοῦ κηρύγματος εἶναι ἀπαραίτητον νὰ τοποθετηθῶμεν ἐν πρώτοις ἐντὸς τῶν γενικῶν ιστορικῶν πλαισίων διαμορφώσεως αὐτοῦ μέσῳ τῶν δύο κυρίων φάσεών του, ἐν Μέκκᾳ (610 - 622) καὶ ἐν Μεδίνῃ (622 - 632), καὶ νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς προφητικῆς τοῦ Μωάμεθ συνειδήσεως. Ἀκολουθοῦντες τὴν χρονολογικὴν ταύτην ἐξέλιξιν τοῦ κορανικοῦ κηρύγματος, θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐπισημάνωμεν τὰ κύρια στοιχεῖα τοῦ ὑπὸ μελέτην θέματος ἡμῶν καὶ νὰ ἐξακριβώσωμεν τὸν τρόπον διαμορφώσεως τῆς ἰσλαμικῆς ἐπαγγελίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΚΟΡΑΝΙΚΗΣ ΠΡΟΦΗΤΕΙΑΣ

1. Ἡ περὶ προφητείας καὶ ἀποκαλύψεως ἐπαγγελία τοῦ Μωάμεθ

Ἡ ζωὴ καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ ἄραβος προφήτου ἔχουν δύο μεγάλας τομὰς· τὴν ἐμπειρίαν τῆς «προφητικῆς του κλήσεως» περὶ τὸ 609 ἢ 610 μ.Χ. καὶ τὴν Hijrā, ἧτοι τὴν μετανάστευσίν του ἐκ Μέκκας εἰς Μεδίαν τῷ 622¹.

Καὶ ἐνῷ ἅμα τῇ συνειδητοποιήσει τῆς «ἀποστολῆς» του ἤρχισε νὰ κηρύσσει δημοσίᾳ ἐν Μέκκᾳ καὶ νὰ προσανατολίζεται πρὸς τὰ θρησκευτικὰ ρεύματα τοῦ περιβάλλοντός του, τὸ κήρυγμά του εὗρεν εὐρείαν ἀπήχησιν καὶ ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας μόνον μετὰ τὴν μετοικησίν του ἐκ Μέκκας εἰς Μεδίαν (622 - 632). Βεβαίως ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς κηρυκτικῆς του δραστηριότητος ἐν Μέκκᾳ τὸ πρόσωπόν του ἤρχισε νὰ ἀποκτᾷ βαθμιαίως σημασίαν ἐν τῷ περιβάλλοντι αὐτοῦ, ἀλλὰ μεγάλην σημασίαν ἀπέκτησεν ἅμα τῇ μετοικῆσει του ἐκ Μέκκας εἰς Μεδίαν καὶ κοσμοϊστορικὴν σημασίαν περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ (632).

Ἐντὸς τῶν δύο τούτων μεγάλων τομῶν τοῦ βίου αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι περιλαμβάνουν δύο μακρὰς χρονικὰς περιόδους δράσεώς του, ἀναπτύσσονται καὶ ἐξελίσσονται ἡ προσωπικότης, αἱ προφητικαὶ ἰδέαι καὶ τὸ ὅλον κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ.

Ἡ σημασία τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Μωάμεθ, τὴν ὁποίαν οὗτος προσεκόμισεν ἀρχικῶς μὲν εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς του Ἀραβας, ἔπειτα δὲ πρὸς ὅλους τοὺς ὀπαδοὺς τῆς θρησκείας του, ἔγκειται εἰς τὰς θεμελιώδεις περὶ προφητείας καὶ

1. Ὁ Μωάμεθ ἐγεννήθη περὶ τὸ 570 μ.Χ. ἐν Μέκκᾳ. Ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀρχουσαν ἐν Μέκκᾳ φυλὴν Quraish, προερχόμενος ὅμως ἐκ τῆς συγγενείας Hāshim, ἡ ὁποία εἶχεν ἤδη ἀπολέσει τὴν αἰγλὴν αὐτῆς καὶ ἦτο πτωχὴ. Ἀφοῦ πρὸ ἧ ὀλίγον μετὰ τὴν γέννησίν του ἔλασε τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἀbdallāh καὶ μετ' ὀλίγον, μόλις διανύοντος αὐτοῦ τὸ ὅσον ἔτος τῆς ἡλικίας του, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, τὴν ἀνατροφὴν του ἀνέλαβεν ὁ θεῖος του Abū Tālib. Ἐνωρὶς ἤσκησε διάφορα ἐπαγγέλματα, μέχρις οὗ τελικῶς ἐνουμφεύθη τὴν πλουσίαν χήραν Khadija καὶ ἐγένετο ἔμπορος καὶ ὁδηγὸς καραβανίων. Ἀπέθανεν τὴν 8ην Ἰουνίου 632 μ.Χ. ἢ τὴν 13ην τοῦ Pabi' I τοῦ ἔτους 11 τῆς Ἑγίρα (Hijrā).

ἀποκαλύψεως ἐννοίας, τὰς ὁποίας οὗτος μετεβίβασεν εἰς αὐτοὺς ἐκ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως. Αἱ θεμελιώδεις αὐταὶ ἐννοιαὶ εἶναι ἀμέσως συνδεδεμέναι μετὰ τοῦ μονοθεϊστικοῦ καὶ ἐσχατολογικοῦ χαρακτήρος τοῦ κηρύγματος του. Ὁ ἄραψ προφήτης τελῶν κατὰ τὴν ἀρχικὴν περίοδον τῆς ἐμφανίσεώς του ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ἐνθουσιαστικῶν ἐξάρσεων καὶ ὀραμάτων, ἐπίστευσεν ὅτι ἤκουσεν ἄνωθεν τὴν φωνὴν τῆς κλήσεως αὐτοῦ εἰς τὸ προφητικόν του ἀξίωμα καὶ ἐδίδαξεν ὅτι ὁ Θεὸς ὁμιλεῖ διὰ μέσου οὐρανοῦ τινὸς μηνυτοῦ ἢ ἀγγέλου¹, ὁ δὲ προφήτης ἀκούει καὶ μεταβιβάζει τὸν θεῖον λόγον εἰς τὸν κόσμον. Ὁ προφήτης ὡς ὄργανον τοῦ Θεοῦ μεταβιβάζει εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ τὴν ἀποκάλυψιν, ἢ ὁποία εἶναι πρᾶξις τοῦ Θεοῦ. Τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποκαλύψεως του εἶναι λόγος Θεοῦ καὶ ἡ ἐπαγγελία του θεῖον σχέδιον σωτηρίας.

Αἱ περὶ προφητείας καὶ ἀποκαλύψεως ἰδέαι ὑπὸ τὴν βιβλικὴν αὐτῶν ἐννοίαν ἦσαν ξέναι εἰς τοὺς Ἀραβας. Ἡ ἐβραϊκὴ λέξις *nabi*, ἢ ὁποία εἶχεν εἰσχωρήσει εἰς τὸ ἀραβικὸν λεξιλόγιον, δὲν εἶχεν ἀρχικῶς τὴν εἰδικὴν βιβλικὴν ἐννοίαν, ἀλλ' ἐσχετίζετο πρὸς τοὺς ἄραβας μάντις καὶ ὀραματιστάς, τοὺς καλουμένους *kāhin*. Καίτοι αἱ ἰδέαι αὐταὶ ἤρχισαν πρὸ πολλοῦ νὰ διδιδωνται ἐντὸς τοῦ εἰδωλολατρικοῦ ἀραβικοῦ κόσμου διὰ τε τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν αἰρετικῶν καὶ γνωστικῶν παραφυάδων τοῦ ὁμόρου πρὸς τὴν Ἀραβίαν χώρας τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος κατ' ἰδιότητα τρόπον υἱοθέτησε καὶ μετεφύτευσε αὐτὰς ἐκ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ καὶ χριστιανικοῦ περιβάλλοντος εἰς τὰς ψυχὰς τοῦ λαοῦ του, ἦτο ὁ Μωάμεθ. Τὰς θεμελιώδεις ὁμοίως ταύτας ἐννοίας δὲν εἶχε τὰς προϋποθέσεις νὰ κατανοήσῃ οὗτος ριζικῶς. Διὰ ταῦτα μετὰ τῶν νέων τούτων ἰδεῶν συνανέμιξεν οὗτος καὶ μέρος τῶν θρησκευτικῶν ἐκείνων στοιχείων, τὰ ὁποία χαρακτηρίζουν τὴν σημιτικὴν τοῦ Ἀραβος ψυχὴν. Χαρακτηριστικὰ τινὰ στοιχεῖα τῆς εἰδωλολατρικῆς θρησκείας τῶν Ἀράβων δὲν ἀπουσιάζουν ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ κυρίως κηρύγματος τοῦ Μωάμεθ καὶ μυθικὰ πρόσωπα τῆς ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως συγκαταλέγονται εἰς τὴν σειρὰν τῶν προφητῶν τῆς μουσουλμανικῆς προφητολογίας².

Σκοποῦντες ἐκ τοῦ σημείου τούτου τὸ κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ, διαπιστοῦμεν ὅτι ἡ περὶ προφητείας συνείδησις, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν οὗτος, ἀφορμᾶται ἀρχικῶς ἐκ πολλῶν ἀπλῶν καὶ ἀρχηγόνων παραστάσεων καὶ σὺν τῷ χρόνῳ καθίσταται καθοριστικὴ καὶ κινητήριος δύναμις, δεσπόζουσα ἐφ' ὅλης τῆς περιοχῆς τῆς θρησκείας καὶ τῆς πολιτείας. Θρησκεία καὶ πολιτεία, θρη-

1. Sura 81, 19 - 23· 16, 104 (102)· 26, 193· 2, 91 (97) - 92 (98).

2. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐξετάζονται λεπτομερῶς κατωτέρω καὶ δὴ ὑπὸ τὴν παράγραφον «Τὰ μυθικὰ πρόσωπα τῆς ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως», ἰδέ σ. 122-24.

σκευτικὸν ἰδεῶδες καὶ κοινωνικὴ ὀργάνωσις, συνδέονται τελικῶς καὶ καθορίζονται ἐκ τῶν περὶ προφητείας καὶ ἀποκαλύψεως ἐννοιῶν τοῦ ἄραβος προφήτου.

Ἀρχικῶς ὁμοίως ὁ Μωάμεθ δὲν εἶχε σαφῆ περὶ προφητείας ἀντίληψιν. Ἡ συνείδησίς του ὅτι εἶναι προφήτης τοῦ Θεοῦ ἀναπτύσσεται βαθμιαίως ἐν αὐτῷ. Καίτοι ἡ μουσουλμανικὴ παράδοσις, ἐπιθυμοῦσα νὰ θεμελιώσῃ τὸ ἔργον τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς ἐπὶ μεταφυσικῶν ἐννοιῶν θείας κλήσεως, δέχεται ὅτι ἡ ἐμπειρία τῆς κλήσεώς του ἦτο στιγμιαῖον γεγονός, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ Θεὸς αἰφνιδίως, διὰ συνταρακτικοῦ τινος ὀράματος, ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὸ προφητικόν του ἀξίωμα, πράγματι ἡ συνειδητοποίησις τῆς προφητικῆς του ἀποστολῆς ὑπῆρξε προῖον μακρᾶς ἐσωτερικῆς προεργασίας, καθ' ἣν ὁ Μωάμεθ συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδήτως ἠσυχολήθη μὲ θρησκευτικὰ προβλήματα.

Ὡς ἔχουν σήμερον τὰ κεφάλαια τοῦ Κορανίου, δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ διακριβώσωμεν τὴν ἐν τῇ σκέψει τοῦ Μωάμεθ σημειωθεῖσαν ἐξέλιξιν. Ἡ παροῦσα μορφή του ἐν τῷ μουσουλμανικῷ κόσμῳ οὐχὶ ἐνιαίως ἰσχύοντος *textus receptus* (al - qirā'a al - mashhūra) τοῦ Κορανίου¹, δὲν ἀκολουθεῖ τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῶν «ἀποκαλύψεων» τοῦ ἄραβος προφήτου, ἀλλ' ἀνάγεται εἰς τὴν σύνταξιν, ἢ ὁποία ἐξεπονήθη μεταγενεστέρως διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ τρίτου χαλίφου τοῦ Ἰσλάμ, τοῦ Ἰθμάν². Οὕτω τὸ ἐπὶ τῇ βάσει ὅλων τῶν προφορικῶς μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰθμάν διασωζομένων «ἀποκαλύψεων» τοῦ ἄραβος προφήτου συνταχθὲν κείμενον τοῦ Κορανίου δὲν ἔχει, ἐξ ἐπόψεως δομῆς καὶ ὕφους, συνοχὴν καὶ διήκουσαν ἐννοίαν. Τὰ 114 κορανικὰ κεφάλαια δὲν εἶναι διατεταγμένα κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν, τὰ δὲ ἐδάφια ἐκάστου κεφαλαίου δὲν συνδέονται ἐννοιολογικῶς πρὸς ἄλληλα, ἀλλ' ἀποτελοῦν μικρὰς ἐννοιολογικὰς ἐνότητες, μεταπηδούσας ἀπὸ τοῦ ἐνὸς θέματος εἰς τὸ ἄλλον ἄνευ λογικῆς συναφείας, ἀλληλουχίας σκέψεων καὶ συνδέσεως τοῦ ἐνὸς θέματος μετὰ τοῦ ἄλλου.

1. Ἐπίσημον κορανικὸν κείμενον θεωρεῖται τὸ ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Ἰθμάν συνταχθὲν, ἀλλ' ὁ κανὼν αὐτοῦ δὲν εἶναι ἐνιαῖος εἰς ἀπάσας τὰς χώρας τῆς μουσουλμανικῆς ἐπικρατείας. Ἰδέ *Nöldeke*, *Gesch. d. Qor.*, 2, 47 ἐξ. 3, 1 ἐξ. 3, 102-115.

2. Αἱ κορανικαὶ ἀποκαλύψεις κατεγράφησαν ἀποσπασματικῶς εἰς διάφορα δέρματα καὶ ἄλλα μέσα γραφῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἤδη ζῶντος τοῦ Μωάμεθ ὑπὸ τῶν λεγομένων *Wahy* γραφῶν. (Ἰδέ *Nöldeke*, ἐνθ' ἄνωτ., 2, 1 ἐξ. 3, 1 ἐξ.). Αὐταὶ συλλεγεῖσθαι, διὰ πρώτην φοράν τῇ φροντίδι τῶν πρώτων χαλιφῶν *Abū Bakr* καὶ *'Umar* (ἰδέ αὐτόθι, 2, 11 - 18, ἰδέ ἐπίσης *Zarkashī*, *Burhān*, 1, 235), ἔτυχον ἀκολουθῶς ἐπεξεργασίας ὑπὸ ἐπιτροπῆς εἰδημόνων, τὴν ὁποίαν συνεκρότησεν ὁ τρίτος χαλίφης Ἰθμάν. Αὕτη, ἀφοῦ ἐπεξεργάσθη τὰς διαφόρους παραδόσεις, συνέταξε τὸν ἐν ἰσχύϊ σήμερον κανόνα τοῦ Κορανίου (ἰδέ *Nöldeke*, ἐνθ' ἄνωτ., Πρβλ. ἐπίσης αὐτόθι, 3, 119), ὁ ὁποῖος παρὰ ταῦτα δὲν εἶναι ἀπανταχοῦ τῆς μουσουλμανικῆς ἐπικρατείας ἐνιαῖος.

Ἄρα ὑπὸ τὴν ἐπεξεργασίαν, ἣν ὑπέστη τὸ Κοράνιον, δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ἐπακριβῶς τὰ ἐδάφια ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰς ἐν Μέκκᾳ «ἀποκαλύψεις» τοῦ Μωάμεθ. Ἐὰν ὅμως λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν γενικὴν διαίρεσιν τῶν κορανικῶν κεφαλαίων, εἰς τὴν ὁποίαν προέβη ἡ ἱστορικοφιλολογικὴ κριτικὴ, ἡ ὁποία κατέταξεν αὐτὰ εἰς κεφάλαια ὑπαγορευθέντα ἐν Μέκκᾳ (610 - 622) καὶ εἰς κεφάλαια ὑπαγορευθέντα ἐν Μεδίνῃ (622 - 632), συνδέσασα οὕτω τὰ κορανικὰ ἐδάφια πρὸς τὰ πράγματα καὶ τὰ ἱστορικά γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν¹, ὅτι εἰς τὰς ἰδέας τοῦ Μωάμεθ ἐσημειώθησαν σημαντικαὶ ἀλλαγαὶ κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τῆς προφητικῆς του δράσεως. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐν Μέκκᾳ δράσεώς του ὁ Μωάμεθ ἄγεται εἰς τὴν σύλληψιν τῶν περὶ προφητείας ἰδεῶν του μόνον διστάζων καὶ ψηλαφῶν². Τοῦτου ἔνεκεν ἡ ἱστορικοφιλολογικὴ κριτικὴ διήρσεσε τὸν καιρὸν τῆς ἐν Μέκκᾳ δράσεως αὐτοῦ εἰς τρεῖς περιόδους³, καθ' ἃς σημειοῦται ὁλονὸν καὶ καθαρώτερον ἢ ἐσωτερικὴ ἀλλαγὴ καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς προφητικῆς αὐτοῦ συνειδήσεως, ἡ ὁποία σταθεροποιεῖται μετὰ τοὺς ἐν Μεδί- νῃ θριάμβους τοῦ Μωάμεθ.

2. Τὸ νόημα καὶ ἡ διαμόρφωσις τῆς κορανικῆς προφητείας

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς μακροχρονίου δράσεώς του ὁ Μωάμεθ, τελῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν περὶ ἱστορίας τῆς θείας Οἰκονομίας ἀληθειῶν τῆς βιβλικῆς παραδόσεως καὶ μιμούμενος τὸ παράδειγμα τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, παρουσιάσθη εἰς τὸν εἰδωλολατρικὸν λαὸν τῆς φυλῆς του ὡς «ἀπόστολος» καὶ «προφήτης» τοῦ Θεοῦ (rasûl Allâh καὶ an-nabi) καὶ ἔθεσε τὰ θεμέλια τῆς νέας θρησκείας του. Ἀποκτήσας, ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν ἐν τῷ περιβάλλοντι αὐτοῦ διαχύτων βιβλικῶν ἀληθειῶν, γενικὴν τινὰ καὶ ἐσφαλμένην περὶ προφητείας καὶ ἀποκαλύψεως γνῶσιν καὶ τελῶν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ἐνθουσιαστικῶν ἐξάρσεων καὶ ὁραμάτων, ἐπίστευσεν ὅτι ἐδέχθη ἀποκαλύψεις τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκήρυξεν ὅτι ὁ Allâh ὁμιλεῖ διὰ μέσου αὐτοῦ εἰς τοὺς πιστοὺς του. Καίτοι ὅμως εἰς τὸ πρῶτον κήρυγμα αὐτοῦ εὐρηνταὶ διδασκαλίαι, αἱ ὅποια δὲν δύνανται νὰ ἐρμηνευθοῦν ἄλλως εἰμὴ μόνον ὑπὸ τὸ φῶς τῆς βιβλικῆς παραδόσεως, ἐξ ἧς καὶ ἐλήφθησαν, εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀρχικῶς

οὗτος εἶχε λίαν ἀτελῆ καὶ περιορισμένην περὶ τὰς βιβλικὰς ἀληθείας γνῶσιν. Σὺν τῷ χρόνῳ ἐστηρίχθη περισσότερον ἐπὶ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως, ἐξ ἧς ἤντησεν ὅ,τι ἐξυπνῆται τοὺς σκοποὺς του, ἀλλ' οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ ἀποκτήσῃ ἀληθῆ καὶ ὠλοκληρωμένην περὶ τῶν βιβλικῶν ἀληθειῶν γνῶσιν. Τὸ πλῆθος βεβαίως τῶν ἐν τῷ Κορανίῳ περιεχομένων ἱστοριῶν περὶ τῆς ζωῆς καὶ δράσεως θείων ἀνδρῶν τῆς βιβλικῆς παραδόσεως δεικνύει ὅποια ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ τοῦ Μωάμεθ· τὸ βιβλικὸν ὅμως ὕλικόν συνανέμειξεν οὗτος μετὰ πολλῶν ἄλλων ἐξωβιβλικῶν παραστάσεων τοῦ χώρου τῆς Ἐγγύς Ἀνατολῆς, μετὰ θρύλων καὶ ἀντιλήψεων τῆς ἀρχαίας εἰδωλολατρικῆς ἀραβικῆς παραδόσεως, καθὼς ἐπίσης καὶ μετὰ γνωστικῶν, μανιχαϊκῶν καὶ ἐν μέρει περσικῶν περὶ προφητείας δοξασιῶν.

Τοῦτου ἔνεκεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς «προφητικῆς» αὐτοῦ συνειδήσεως ὑφέλειται οὐ μόνον εἰς τὰς ἀπ' εὐθείας ἐξ Ἰουδαίων καὶ χριστιανῶν προερχομένας ἐπιδράσεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς διαφόρους ἀντιλήψεις, τὰς ὁποίας ἔλαβεν οὗτος ἐκ τοῦ Ἰουδαιοχριστιανικοῦ γνωστικισμοῦ, τοῦ μανιχαϊσμοῦ καὶ δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ παρσισμοῦ¹. Ἡ ἐν τῷ Κορανίῳ περιγραφομένη σειρά τῶν προφητῶν εἶναι περισσότερον συγγενὴς πρὸς τὴν προφητικὴν σειράν, τὴν ὁποίαν εἶχον συστήσει οἱ Ἐβριωνῆται καὶ ὁ Μάνης, ἢ πρὸς ἐκείνην τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὡς δὲ ὁ Ἐλκεσαί (περὶ τὸ 100 μ.Χ.) ἐχαράκτηρισεν ἑαυτὸν «τελευταῖον τῶν προφητῶν» καὶ ὁ Μάνης υἰοθετήσας τὴν ἀντίληψιν ταύτην ἐθεώρησεν ὡσαύτως ἑαυτὸν ὡς «τελευταῖον τῶν προφητῶν» καὶ «σφραγίδα» αὐτῶν, οὕτω καὶ ὁ Μωάμεθ διεκήρυξεν ὅτι ἦτο ὁ «τελευταῖος τῶν προφητῶν» καὶ ἡ «σφραγίς» αὐτῶν (khâtam an-nabiyyin)².

Ὡς ἐκ τούτου ὑπάρχει χαρακτηριστικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν περὶ προφητείας ἐννοιῶν τοῦ Ἰσραήλ καὶ τοῦ Ἰσλάμ. Ἡ προφητικὴ ἐμπειρία τοῦ Μωάμεθ συνδέεται μετὰ τῆς διδασκαλίας του περὶ χιλιάδων προφητῶν, φορέων τῆς μιᾶς καὶ ἀναλλοιώτου θείας ἀποκαλύψεως, οἱ ὅποιοι ἀπεστάλησαν κατὰ καιροὺς εἰς τοὺς διαφόρους λαοὺς τῆς γῆς, ἵνα κηρύξουν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ. Ἐσχατος εἰς τὴν σειράν τῶν χιλιάδων τούτων προφητῶν εἶναι ὁ Μωάμεθ. Οὕτω κατὰ τὸ Ἰσλάμ ἕκαστος λαὸς ἔσχε τὸν προφήτην καὶ τὴν Βίβλον αὐτοῦ. Ἡ μία Βίβλος ἐπικυροῦ τὴν ἄλλην, τὸ Εὐαγγέλιον ἐπικυροῦ τὴν εἰς τὸν Μωυσέα δοθεῖσαν ἀποκάλυψιν τῆς Torah καὶ τὸ Κοράνιον ἐπικυροῦ ὅλας τὰς προηγου-

1. Θεμελιώδης ἐν προκειμένῳ τυγχάνει ἡ μνημονευθεῖσα κριτικὴ ἱστορικοφιλολογικὴ μελέτη τοῦ Nöldeke, *Gesch. d. Qur.* Βασικῆς σπουδαιότητος εἶναι ὡσαύτως δι' ἕτερα σημεῖα ἐρεῦνης ἡ μελέτη τοῦ Horowitz, K.U. Ἐκ τῶν νεωτέρων ἐργασιῶν πρέπει νὰ μνημονευθοῦν αἱ ἐξῆς: Paret, *Koranforschung* καὶ Bell, *The Qur'an*.

2. Caetani, *Annali* 1, 204. Andrae, *Die Person Muh.*, 12.

3. *Gesch. d. Qur.*, 1, 66 - 164.

1. Πρβλ. Andrae, *Mohammed*, 80 ἐξ.

2. Sura 33, 40. Πρβλ. Horowitz, K.U., 53. Dölger, *Sphragis*, 66 - 69. Widengren, *Muhammad*, 139 - 150. Πρβλ. ἐπίσης περὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς προφητολογίας εἰς τὸ Ἰσλάμ Andrae, *Die Person Muh.*, 290 - 302. Cheikho, *al-Nasrāniya*, 38 ἐξ.

μένας αποκαλύψεις. Κατ' ανάλογον τρόπον ἕκαστος προφήτης ἐπισφραγίζει τὸ ἔργον τοῦ προηγουμένου αὐτοῦ καὶ ὁ Μωάμεθ ὅλους τοὺς προηγουμένους αὐτοῦ προφήτας. Τοιαύτη ὅμως ἀναλογία, τόσον προσφιλὴς εἰς τὰ μνημονευθέντα γνωστικά συστήματα, εἶναι ἀδιανόητος εἰς τὴν περι προφητείας διδασκαλίαν τοῦ Ἰσραήλ¹.

Ἄρα τὸ κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ προέρχεται ἐκ τῆς συναναμείξεως ποικίλων ιδεολογικῶν στοιχείων, βιβλικῶν καὶ ἐξωβιβλικῶν διδασκαλιῶν, γνωστικῶν καὶ περσικῶν ἀντιλήψεων, ὡς καὶ θρησκευτικῶν ἰδεῶν καὶ ἐθίμων, θρύλων καὶ διηγήσεων τῆς ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως. Δεσπόζουσιν ὅμως θέσιν εἰς ὅλην τὴν κορανικὴν ἐπαγγελίαν κατέχουν αἱ ἐκ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως προερχόμεναι διδασκαλίαι, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων κυρίως ὁ Μωάμεθ συνέλαβε τὴν περὶ «προφητείας» καὶ «ἀποκαλύψεως» του ἔννοιαν καὶ ἠρμήνευσεν αὐτὴν ὡς θεῖον σχέδιον «ἱστορίας τῆς σωτηρίας». Τὰς αἰρέσεις ὁ Μωάμεθ δὲν εἶχε τὰς προϋποθέσεις νὰ διαστείλῃ ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὐδὲ ἐγνώριζε περὶ αὐτῶν. Ἐμπροσθέν του ἔκειντο καὶ ἤσκουν γοητευτικὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπίδρασιν αἱ δύο μεγάλαι ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείαι τῶν «κατόχων», ὡς τὰς ἐχαρκτήρισε, τῆς «Γραφῆς» (ahl al-Kitâb), ἧτοι ὁ Ἰουδαϊσμός καὶ ὁ Χριστιανισμός. Ἐὰν μετ' ὑπερηφανείας ἰσχυρίζετο ὁ Μωάμεθ ὅτι εἶναι «ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ» (rasûl Allâh), σημαίνει ὅτι προσεπάθει νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ νὰ ἐμφυτεύσῃ τὸ κήρυγμά του ἐντὸς βιβλικῆς ἀτμοσφαιρας. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ κηρύγματος του κατέβαλεν ἀόκνους προσπάθειας νὰ παρουσιάσῃ ἑαυτὸν ὡς συνεχιστὴν τοῦ ἔργου τῶν θείων ἀνδρῶν τῆς βιβλικῆς παραδόσεως. Αἱ ἐκ ποικίλων πηγῶν συρρέουσιν πρὸς αὐτὸν περὶ προφητείας καὶ ἀποκαλύψεως εἰδήσεις, συνέκλινον κατ' αὐτὸν πρὸς τὰς δύο μεγάλας ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας.

Διὰ νὰ ἀποκομίσωμεν ὅμως σαφῆ περὶ τὰς διδασκαλίας ταύτας τοῦ Μωάμεθ ἀντίληψιν, πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ ἐν Μέκκᾳ καὶ Ἀραβίᾳ ἱστορικὰς συνθήκας καὶ τὸ πνευματικὸν περιβάλλον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνεπτύχθη καὶ ὠρίμασεν ὁ θρησκευτικὸς καὶ ιδεολογικὸς αὐτοῦ κόσμος.

3. Αἱ βιβλικαὶ ἐπιρροαὶ

Ἡ μελέτη τοῦ κορανικοῦ κηρύγματος ὁδηγεῖ εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι

1. Ὁ *Andrae* κατέδειξε πόσον αἱ παρόμοιαι γνωστικαὶ ἀντιλήψεις συνέβαλον εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς προφητικῆς τοῦ Μωάμεθ συνειδήσεως, μάλιστα δὲ ἡ διδασκαλία περὶ ἀποστολῆς τῆς θείας ἀποκαλύψεως κατὰ καιροὺς διὰ διαφόρων προφητῶν εἰς διαφόρους λαούς. Πρὸς ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ *Widengren*, ἐν *Andrae - Widengren*, *Muhammed*, 112 ἐξ. καὶ ἐπίσης *Widengren*, *Muhammad*, κεφ. 1 - 2.

ὁ ἄραψ προφήτης τελῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν βιβλικῶν διδασκαλιῶν πειρᾶται νὰ ἐμφυτεύσῃ τὸ κήρυγμα αὐτοῦ ἐντὸς ἀτμοσφαιρας βιβλικῆς παραδόσεως καὶ νὰ σχηματίσῃ μίαν κατὰ τὰ βιβλικὰ πρότυπα μουσουλμανικὴν «ἱστορίαν τῆς σωτηρίας». Ἄρα ἡ ἀληθὴς ὄθησις πρὸς δημιουργίαν τῆς προφητικῆς τοῦ Μωάμεθ συνειδήσεως ἐδόθη ἐκ τῶν ἐν τῷ περιβάλλοντι αὐτοῦ διαχύτων θρησκευτικῶν ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν κυρίως ἀντανάκλασις τῶν ἀληθειῶν τῆς βιβλικῆς παραδόσεως. Αἱ βιβλικαὶ ἀλήθειαι μετεδίδοντο ἐν Ἀραβίᾳ διὰ τε τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ Μέκκα ἔκειτο εἰς τὴν περιφέρειαν ἐκείνην τῆς ἀραβικῆς χώρας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔδρων ἤδη ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἡ χριστιανικὴ ἱεραποστολὴ καὶ ἡ ἰουδαϊκὴ διασπορά¹.

α) Ἰουδαϊκαὶ

Οἱ Ἰσραηλῖται καὶ οἱ Ἀραβες ἐγνώριζον ἀλλήλους ἤδη ἀπὸ τῆς παλαιότητας ἐποχῆς τῆς βιβλικῆς ἱστορίας τῶν Πατριαρχῶν. Ὡς ἑτεροθαλεῖς ἀδελφοὶ καὶ ἀπόγονοι τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ, οἱ μὲν «υἱοὶ τῆς Ἄγαρ καὶ τοῦ Ἰσμαήλ» κατώκησαν τὴν Ἀραβίαν καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἀπώλεσαν τὴν ἀληθῆ πίστιν εἰς τὸν ἕνα Θεόν, οἱ δὲ «υἱοὶ τῆς Σάρρας καὶ τοῦ Ἰσαάκ», μετὰ πολλὰς περιπετείας, ἐγκατεστάθησαν ἐν Παλαιστίνῃ καὶ ἀπέβησαν ὁ «περιούσιος λαὸς» τοῦ Θεοῦ. Καίτοι ἡ μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν ἐπικοινωνία ὑφίστατο ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, λόγῳ τῶν ἐνδιαμέσων ἐρήμων καὶ στεπεπῶν αὐτῆ δὲν ἦτο ἄμεσος. Ὀλίγον ὅμως πρὸ ἢ μετὰ τὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν ὁμάδες τῆς ἰουδαϊκῆς διασπορᾶς ἤρχισαν νὰ διαβαίνουν τὰ ἀραβικὰ ὄρια καὶ νὰ ἐγκαθίστανται σποραδικῶς εἰς διάφορα εὐφορα μέρη τῆς ἀραβικῆς χερσονήσου. Σὺν τῷ χρόνῳ, ἀπὸ τοῦ πρώτου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ἐντεύθεν, ἤρχισαν νὰ δημιουργοῦνται διάφοροι ἰουδαϊκαὶ παροικίαι ἐν Ἀραβίᾳ. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁμάδες τῆς ἰουδαϊκῆς διασπορᾶς μετηνάστευσαν εἰς Ἀραβίαν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Τίτου κατάληψιν τῆς Ἱερουσαλήμ (70 μ.Χ.) καὶ κυρίως μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς στάσεως τοῦ Bar Kochba (135 μ.Χ.) καὶ τὴν βιαίαν διασπορὰν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ εἰς τὰ πέρατα τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μωάμεθ ὑπῆρχον ἰουδαϊκαὶ παροικίαι ἐν Taimâ, Fadak, Khaibar, Wâdi l - Qurâ καὶ ἐν Jathrib (Medina). Ἡ ἐν Μεδίνῃ παροικία ἦτο ἡ πολυπληθεστερὰ τῶν ἄλλων καὶ ἤσκησε σημαντικὴν ἐπιρροὴν εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ. Αἱ ἰουδαϊκαὶ παροικίαι ἐνεποίουν ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς συγχρόνους τοῦ Μωάμεθ Ἀραβας, διότι θρησκευτικῶς ἦσαν ἀρρήκτως ἠνωμένοι μεταξὺ των, κατεῖχον τὴν Ἀγίαν

1. Περὶ ἰουδαϊκῶν παροικιῶν ἐν Ἀραβίᾳ καὶ χριστιανικῆς ἱεραποστολῆς, ἰδὲ *Paret*, *Moh. u.d. Koran*, 10 - 14 καὶ 38 - 41.

αὐτῶν Γραφήν, τὴν Torah, ἐν ἑβραϊκῇ γλώσσῃ, εἶχον ἰδίαν λατρείαν καὶ ἐπὶ πλεόν ἐνεφεροῦντο ἐκ τοῦ συνειδότος ὅτι ἦσαν ὁ «περιούσιος λαὸς τοῦ Θεοῦ» καὶ ἄρα φορεῖς μιᾶς ἰδιαιτέρας ἱστορίας τῆς σωτηρίας¹.

Ἐὰν ἀποδώσωμεν ἐλευθέρως φράσεις τοῦ Κορανίου, θὰ διαπιστώσωμεν ὅτι θρησκευτικῶς οἱ ἐν Ἀραβίᾳ Ἰουδαῖοι πεποιοῦντες ὅτι εἶναι ὁ «περιούσιος λαὸς τοῦ Θεοῦ» ἠσθάνοντο ὅτι ἦσαν διάφοροι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Κατὰ τὰς κορανικὰς μαρτυρίας ἐπίστευον «ὅτι αἰώνιον ἐνδιαίτημα, διάφορον τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, ἐπιφυλάσσεται αὐτοῖς παρὰ τῷ Θεῷ»² καὶ ἰσχυρίζοντο ὅτι, ἀντιθέτως πρὸς τοὺς λοιποὺς τῶν ἀνθρώπων, ἦσαν — κατὰ τὴν καθαρῶς σημιτικὴν ἔκφρασιν — «φίλοι τοῦ Θεοῦ»³. Ὁ ἀραβικὸς βεβαίως λαός, δεδομένου μάλιστα ὅτι ἡ Ἰουδαϊκὴ πίστις ἀντετίθετο πρὸς τὴν πατρῶαν ἀραβικὴν θρησκείαν, δὲν ἔδιδε προσοχὴν εἰς αὐτούς, ἀλλ' αἱ ὑψηλαὶ βιβλικαὶ ἀλήθειαι δὲν ἔπαυσαν νὰ ἀσκοῦν σημαντικὴν ἐπιρροὴν ἐντὸς τοῦ ἀραβικοῦ περιβάλλοντος. Οὕτω, οὐ μόνον οἱ προσήλυτοι τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἄλλα μεμονωμένα εὐσεβῆ ἄτομα, γνωστὰ εἰς τὴν ἀραβικὴν φιλολογίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα hanif, πληθ. hunafā, εἶχον ἐνημερωθῆ γενικῶς καὶ ἀορίστως ἐπὶ τῆς μονοθεϊστικῆς ἀληθείας τῆς βιβλικῆς παραδόσεως. Ἡ μονοθεϊστικὴ τάσις τῶν ἀτόμων τούτων δεικνύει ὅποιαν ἐπίδρασιν ἤσκει ὁ Ἰουδαϊσμός ἐν Ἀραβίᾳ⁴. Οὕτω κατανοεῖται διατὶ ὁ Μωάμεθ ἐν μὲν τῇ Μέκκᾳ, ἐνθα δὲν ὑπῆρχεν Ἰουδαϊκὴ παροιμία, ἐκήρυσσεν εἰς ὧτα μὴ ἀκούοντων, ἐν δὲ τῇ Μεδίνῃ, ἐνθα ἡ πολυπληθὺς Ἰουδαϊκὴ παροιμία εἶχε καταστήσει γνωστὰς τὰς μονοθεϊστικὰς ἀληθείας, εἰσηκούσθη σχεδὸν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ ἀραβικοῦ πληθυσμοῦ.

β) Χριστιανικαὶ

Πλὴν τῶν Ἰουδαίων σημαντικωτάτην ἐπιρροὴν ἤσκουν ἐν Ἀραβίᾳ καὶ οἱ χριστιανοὶ⁵. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἀναχθῇ τὸ ὄλον βιβλικὸν ὕλικόν, τὸ ὅποιον παρέλαβεν ὁ Μωάμεθ, εἰς τὰς ἀπ' εὐθείας ἐξ Ἰουδαίων προερχομένας ἐπιδράσεις. Μέγα μέρος τοῦ ὕλικου τούτου κατέστη γνωστὸν εἰς αὐτὸν διὰ μέσου τῶν ἀνατολικῶν χριστιανικῶν αἱρέσεων, τῶν ὁποίων αἱ διδασκαλίαι

1. Περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ἰουδαίων ἐν Ἀραβίᾳ ἰδὲ Wellhausen, Skizzen, 1 - 64 («Medina vor dem Islam»). Wensinck, Mohammed, Nallino, Ebrei e Christiani (Raccolta 3) 87 - 121. Τοῦ αὐτοῦ, L' Arabia preislamica (Raccolta 3) 45 ἐξ.

2. Sura 2, 88 (94).

3. Sura 62, 6.

4. Περὶ Hanif ἰδὲ Wellhausen, Reste, 238 - 242. Fück, Die Originalität, 516.

5. Περὶ τῆς ἱστορίας τῶν χριστιανῶν ἐν Ἀραβίᾳ ἰδὲ Nallino, Ebrei e Christiani (Raccolta 3), 121 - 156. Τοῦ αὐτοῦ, L' Arabia preislamica (Raccolta 3) 4 ἐξ., ὡς καὶ τὸ ἔργον τοῦ Charles, Le Christianisme des Arabes.

ἔφερον ἰσχυρὰν Ἰουδαϊκὴν ἐπίδρασιν. Γενικῶς εἰπεῖν, ὁ Χριστιανισμὸς εἶχεν ἀξιοπρόσεκτον διάδοσιν ἐν τῇ ἀραβικῇ χερσονήσῳ¹. Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ ὁ χριστιανικὸς ἀσκητικὸς βίος δὲν ἦσαν ἀγνωστα εἰς τὰς προϊσλαμικὰς ἀραβικὰς νομάδας. Ὡς εἰς τὰς πέριξ τῆς Ἀραβίας χώρας, οὕτω καὶ εἰς τὴν Ἀραβίαν ἡ θεία τοῦ Χριστοῦ διδασκαλία εἶχε διαποτίσει διψώσας τὴν ἀληθινήν ψυχὰς καὶ εἶχεν ἐμπνεύσει ἐγγωρίους λογίους καὶ ποιητάς. Ἡδὴ τινὲς τῶν περιφήμων ποιητῶν τῆς προϊσλαμικῆς Ἀραβίας, καίτοι εἰς τὰς ἐξωτερικὰς τῶν ἐκδηλώσεως ἔμειναν εἰδωλολάτραι, εἰς τὴν καθόλου σκέψιν αὐτῶν καὶ εἰς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν τῶν παρουσιάζονται γνωρίζοντες ἀσαφῶς πῶς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Μάλιστα δὲ καὶ ἐκεῖ ἐνθα ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εὔρε μονίμους ρίζας, καὶ ἐκεῖ ὑπῆρχε διάχυτός τις γνῶσις τῶν χριστιανικῶν ἰδεῶν².

Οἱ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μωάμεθ ἐν Ἀραβίᾳ ζῶντες χριστιανοὶ εὐρίσκοντο εἰς εὐνοϊκὴν θέσιν. Εἶχον πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰς ὁμόρους τῆς ἀραβικῆς χερσονήσου χώρας, εἰς τὰς ὁποίας ἀπὸ μακροῦ εἶχεν ἐπικρατήσει ὁ Χριστιανισμὸς, καὶ ἐλάμβανον ἐξ αὐτῶν, διὰ τῆς ἱεραποστολῆς καὶ τῶν ἐμπόρων, τὰ πνευματικὰ τῶν ἐφόδια. Μέρος μάλιστα τῶν βορείων περιοχῶν τῆς Ἀραβίας εἶχεν ἤδη ἀπὸ μακροῦ καταστῆ ρωμαϊκὴ (βυζαντινὴ) ἐπαρχία ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν Arabia Provincia. Ἐν τῇ ρωμαϊκῇ λοιπὸν Arabia Provincia, ὅπως καὶ ἐν τῇ Palaestina Tertia, ὁ ὀρθόδοξος Χριστιανισμὸς εἶχεν ἤδη ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος καταστῆ ἐπίσημος θρησκεία τοῦ κράτους.

Ἡ χριστιανικὴ πίστις ἐξηπλωμένη εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας ἐνεπότιζε τοὺς λαοὺς διὰ τῆς ἀληθείας τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἤσκει ἐπίδρασιν ἐπὶ τινῶν ἀραβικῶν φύλων κατοικοῦντων βορείως τῆς ἀραβικῆς χερσονήσου. Ὡς δὲ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Wellhausen, «ἐὰν ἐν τῷ μεταξύ δὲν ἤρχετο τὸ Ἰσλάμ, πιθανὸν ἐντὸς ὀλίγου ὀλόκληρος ἡ βόρειος Ἀραβία, ἀπὸ τῆς Ἐρυθρᾶς μέχρι τοῦ Περσικοῦ κόλπου, νὰ ἐγένετο χριστιανικὴ»³.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν βεβαίως τῆς ἀραβικῆς χώρας οἱ χριστιανοὶ ἦσαν ὀλιγάριθμοι, ἀνῆκον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰς νομάδας τῶν Βεδουίνων, δὲν εἶχον μεγάλην ἐπικοινωνίαν μεταξύ των καὶ ἐπὶ πλεόν ἦσαν ἐλλιπῶς ἐνημερωμένοι εἰς τὰς διδασκαλίας τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Οἱ ἄραβες ὁμῶς χριστιανοὶ δὲν ἐπηρέαζον τὸ περιβάλλον των διὰ τῆς ἀριθμητικῆς των πλειοψηφίας, ἀλλὰ διὰ τῆς μεγάλης δυνάμεως τοῦ θεοῦ λόγου τῆς πίστεώς των καὶ διὰ

1. Πρβλ. Wellhausen, Reste 230 - 242.

2. Πρβλ. Nöldeke, Gesch. d. Qor., 1, 7 ἐξ.

3. Reste, 231.

τῆς ἐντυπωσιακῆς διαγωγῆς καὶ εὐσεβείας των. "Ὀλως ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν ἐνεποίουν εἰς τοὺς "Αραβας οἱ χριστιανοὶ μοναχοὶ καὶ ἀναχωρηταί, τοὺς ὁποίους μνημονεύει ἡ προἰσλαμικὴ ἀραβικὴ ποίησις ὑπὸ τὸ ὄνομα rāhib, ἀναχωρητῆς μοναχὸς ἢ hanif. Γνωστὸν προἰσλαμικὸν ἄσμα ὑμνεῖ τὴν λυχνίαν τοῦ ἀποφεύγοντος τὴν μετὰ τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαν rāhib, ἢ ὁποία ἐφεγγε κατὰ τὰς προκεχωρημένας ὥρας τῆς νυκτὸς καὶ κατηύθυνε τὴν πορείαν τῶν καρβανίων εἰς τὴν ἀραβικὴν ἔρημον¹. Μεγάλην ἐπίσης ἐντύπωσιν ἐνεποίουν οἱ χριστιανοὶ καὶ μοναχοὶ εἰς τοὺς "Αραβας διὰ τῆς λαμπρότητος τῆς λατρείας αὐτῶν, διὰ τῶν ὕμνων καὶ τῆς δοξολογίας τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν γονυκλισιῶν καὶ ὑποκλίσεων, διὰ τῶν ὁποίων ἐξεδήλουν τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν μετάνοιαν αὐτῶν, καὶ διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἱερῶν κειμένων². Φαίνεται ὅτι τινὲς ἐξ αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον εἰσέτι γνωρίσει τὴν θεμελιώδη διδασκαλίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, εἶχον προσχωρήσει εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν, διότι ὁ Μωάμεθ μνημονεύει εἰς τὸ Κοράνιον τοῦ ὅτι ὑπάρχουν εἰς τὴν κοινότητά του «οἱ μεταπειθόμενοι, οἱ λατρεύοντες καὶ δοξάζοντες τὸν Θεόν, οἱ ὑμνοῦντες αὐτόν, οἱ γονυπετοῦντες καὶ ὑποκλινόμενοι ἐνώπιον αὐτοῦ»³. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι τὸ τελετουργικὸν τῆς μουσουλμανικῆς προσευχῆς διατηρεῖ ἀπὸ τοῦ Μωάμεθ μέχρι σήμερον τὰ πρότυπα τοῦ χριστιανο-ἀραβικοῦ καὶ ἰουδαίου-ἀραβικοῦ τελετουργικοῦ τυπικοῦ⁴.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ πλειονότης τῶν ἐν Ἀραβίᾳ χριστιανῶν ἀνῆκεν εἰς τὰς μονοφυστικὰς καὶ κυρίως νεστοριανικὰς αἱρέσεις τῶν πέριξ τῆς Ἀραβίας χωρῶν. Ἐν Nairān, San'a καὶ Aden ὑπῆρχον χριστιανικαὶ ἐκκλησῖαι ἀνήκουσαι εἰς τοὺς Νεστοριανούς καὶ Ἰακωβίτας. Ἐν μέσῳ διαφόρων ἀραβικῶν φυλῶν ἤσκει τὴν ἱεραποστολὴν οἱ Ἰακωβίται κληρικοί, οἱ ὁποῖοι περιέθλαπον τὸ ἔθιμον τῆς διὰ πέπλου περικαλύψεως τῶν γυναικῶν ἢ εὐσέβεια καὶ τὰ ἔργα ἀγάπης αὐτῶν εἶχον καταστῆ παροιμιώδη. Οἱ Νεστοριανοὶ ἐπίσης εἶχον σπουδαίαν Μονὴν ἐν Hira, πλησίον τῆς Kūfa. Ἀρα οἱ ἐντὸς τῆς Ἀραβίας διεισδύσαντες χριστιανοὶ ἱεραπόστολοι δὲν ἦσαν κατὰ τὴν πλειονότητα αὐτῶν ὀρθόδοξοι, ἀλλ' ἀνῆκον εἰς τὰς μνημονευθείσας αἱρέσεις. Ὄταν ὅμως κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου αἰῶνος ἢ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία συνῆψεν ἐμπορικὰς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν Κορεΐσιτῶν τῆς Μέκκας, δὲν ἔλλειψεν ἢ ἐμφάνισις καὶ ὀρθοδόξων ἱεραποστόλων. Ἀλλ' αἱ χριστιανικαὶ ἰδέαι δὲν διε-

1. Wellhausen, Reste 232. Paret, Moh. u. d. Koran, 14. Goldziher, Vorlesungen, 151, ὑποσ. 7.

2. Wellhausen, Reste, 238 - 242.

3. Sura 9, 113 (112). Πρβλ. ἐπίσης RHR, 28, 381.

4. Paret, Moh. u. d. Koran, 14.

δίδοντο μόνον διὰ τῶν ἱεραποστόλων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν δούλων χριστιανῶν (ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, καὶ δὴ καὶ μοναχῶν), οἱ ὁποῖοι ἐπωλοῦντο εἰς τὰς ἀραβικὰς ἀγορὰς δούλων. Ἐν Μέκκᾳ ὑπῆρχεν ἐπίσης καὶ χριστιανικὴ αἰθιοπικὴ παροιμία, τὴν ὁποίαν φαίνεται ὅτι συνεπάθει ἰδιαιτέρως ὁ Μωάμεθ, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι τῷ 615 μ.Χ. οἱ ὄπαδοὶ του, διωχθέντες ἐκ τῶν κατοικῶν τῆς Μέκκας, κατέφυγον εἰς Αἰθιοπίαν¹.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μωάμεθ ἢ Μέκκα, λόγῳ τῆς δεσποζούσης ἐν μέσῳ τῆς ἀραβικῆς χερσονήσου θέσεώς της, ἀλλὰ κυρίως λόγῳ τοῦ εἰδωλολατρικοῦ ἱεροῦ τῆς Ka'ba, εἶχεν ἀποβῆ ἡγέτις τῶν ἀραβικῶν φυλῶν, ἀλλὰ καὶ κέντρον ἐμπορίου καὶ ἀλληλοσυγκρουομένων συμφερόντων, εἰς τὸ ὅποιον συνωστίζοντο ὅλαι αἱ ἰδεολογίαι καὶ αἱ θρησκευτικαὶ αἱρέσεις τοῦ χώρου τῆς Ἑγγυὸς Ἀνατολῆς. Αἱ βιβλικαὶ ὅμως διδασκαλίαι ἤσκειν ἰδιαιτέραν ἐπιρροήν. Οὕτω, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν βιβλικῶν διδασκαλιῶν ὀλίγον πρὸ τοῦ Μωάμεθ, ἐνεφανίσθη ἐν Μέκκᾳ ἀντιειδωλολατρικὸν θρησκευτικὸν ρεῦμα μονοθεϊστικῶν τάσεων, ἀποκαλούμενον hunafā'. Ἐξεπροσωπεῖτο ἐκ μεμονωμένων εὐσεβῶν ἀτόμων, γνωστῶν εἰς τοὺς ἄραβας ἱστορικούς ὑπὸ τὸ ὄνομα hanif, πληθ. hunafā'. Οὗτοι ἦσαν αὐστηροὶ καὶ ἀσκητικοὶ τὰ ἤθη ἀναζητηταὶ τοῦ Θεοῦ, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐνημερωθῆ γενικῶς πως ἐπὶ τῆς μονοθεϊστικῆς ἀληθείας τῆς βιβλικῆς παραδόσεως, ἀλλ' ὅλως ἔλλιπῶς καὶ ἀορίστως. Οὗτοι ἀνεζήτουν νὰ προσαρτηθοῦν εἰς τὸν Χριστιανισμόν ἢ τὸν Ἰουδαϊσμόν, χωρὶς ὅμως νὰ προσχωρήσουν εἰς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην θρησκείαν. Ἡ λέξις hanif δὲν ἔχει μέχρι σήμερον διευκρινισθῆ πλήρως. Πάντως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χαρακτηρίσωμεν αὐτοὺς ὡς ἐκπροσώπους ὀρισμένης αἱρέσεως ἢ ὄπαδους ἐνὸς «ἐθνικοῦ ἀραβικοῦ μονοθεϊσμοῦ»², διότι ἦσαν μεμονωμένα ἄτομα, ἄνευ ἱστορίας, τὰ ὁποῖα ἤρχοντο νὰ υἱοθετήσουν μόνον δι' ἑαυτὰ μίαν νέαν, ἐπὶ τῆς ἰδέας τῆς μονοθεΐας ἐρειδομένην, ὑψηλοτέραν περὶ Θεοῦ γνῶσιν. Ὡς πρότυπον τῶν μονοθεϊστικῶν τάσεων πίστεως αὐτῶν εἶχον τὸν πατριάρχην Ἀβραάμ, ὁ ὁποῖος κατὰ τοὺς θρύλους τῆς ἀραβικῆς παραδόσεως ἦτο ἰδρυτῆς τῆς λατρείας τοῦ ἱεροῦ τῆς Ka'ba. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Μωάμεθ ἐθεώρησε τὴν μὲν θρησκείαν του ὡς συνέχειαν τῆς θρησκείας τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ, τοὺς δὲ πιστοὺς του ὡς διαδόχους τῶν hunafā', δυνάμεθα νὰ υποθέσωμεν ὁποῖαν ἐπίδρασιν ἤσκησαν οὗτοι ἐπὶ τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ. Δεδομένου ὅμως ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπεδίδετο ἤδη καὶ εἰς τοὺς χριστιανούς μοναχοὺς, δυνάμεθα νὰ υποθέσωμεν ἐπίσης ὅτι τὸ ἀρχικὸν Ἰσλάμ παρουσιάσθη ὡς θρησκεία, ἢ ὁποία ἐκλινε πρὸς τὸν Χριστιανισμόν καὶ προσεπάθησε νὰ μιμηθῇ

1. Ἀλν Νούρ, Τὸ Κοράνιον καὶ τὸ Βυζάντιον, 35.

2. Πρβλ. Fück, Die Originalität, 516.

τὸν χριστιανικὸν τύπον, ὁ ὁποῖος εἶχε δημιουργηθῆ ἐν Ἀραβίᾳ. Ἡ φυγὴ τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἄραβος προφήτου εἰς Ἀβησσυνίαν καὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ τοὺς ὁποῖους δίδουν οἱ ἐχθροὶ τοῦ προφήτου Μεκκίται εἰς τοὺς ὀπαδοὺς του, ἀποκαλοῦντες αὐτοὺς Σαβαίους, μαρτυροῦν τὴν κλίσιν τοῦ Μωάμεθ πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. Βεβαίως οἱ Σαβαῖοι ἀπετέλουν γνωστικὰς χριστιανικὰς αἵρέσεις, ἀλλ' ὡς ἤδη ἐλέχθη, οὔτε ὁ Μωάμεθ, οὔτε, ὡς εἶναι φυσικόν, οἱ Ἀραβες ἠδύναντο νὰ διαστείλουν τὸν Χριστιανισμόν ἐκ τῶν αἱρέσεών του. Οὕτω κατέτασσον τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Μωάμεθ μεταξὺ ὀρισμένων γνωστικῶν χριστιανικῶν αἱρέσεων, ἧτοι Ἡμεροβαπτιστῶν, Μανδαίων καὶ Ἐλκεσαϊτῶν¹. Αἱ μαρτυρίαι ὅμως αὗται δηλοῦν ἐπίσης ὁποῖαν περὶ χριστιανισμοῦ γνώσιν ἀπέκομισεν ὁ Μωάμεθ.

Τὰ ἀνωτέρω καθιστοῦν φανερόν ὅτι ὁ Μωάμεθ ἐπηρεάσθη ἀποφασιστικῶς ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὰ προστάδια τῆς ἐμπειρίας τῆς προφητικῆς του κλήσεως διήνυσεν οὗτος ἐντὸς ἀτμοσφαιρας, εἰς τὴν ὁποῖαν ἦσαν διάχυτοι αἱ διδασκαλίαι τῆς βιβλικῆς παραδόσεως. Ἡ ἐσωτερικὴ αὐτοῦ ἀλλαγὴ, ἡ ὁποία συνετελέσθη βαθμιαίως καὶ ὤθησε τελικῶς αὐτὸν νὰ νομίσῃ ὅτι εἶναι ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ, ἐπραγματοποιήθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν διαχύτων ἐν τῷ περιβάλλοντι αὐτοῦ βιβλικῶν διδασκαλιῶν. Τὰς βιβλικὰς διδασκαλίας εἶχεν οὗτος τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ οὐ μόνον ἐκ τῶν ἐν Ἀραβίᾳ Ἰουδαίων καὶ χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀμέσου μετὰ τῶν χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων ἐπικοινωνίας αὐτοῦ διὰ τῶν κατὰ καιροὺς μακρῶν ἐμπορικῶν ἀποστολῶν, τὰς ὁποίας ἐπραγματοποιεῖ εἰς τὰς πέριξ τῆς Ἀραβίας ὁμόρους χριστιανικὰς χώρας. Οὕτως αἱ βιβλικαὶ διδασκαλίαι ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀνεπτύχθη καὶ διεμορφώθη τὸ κήρυγμά του, χωρὶς ὅμως τοῦτο νὰ σημαίνῃ ὅτι ὁ Μωάμεθ εἶχεν ἀχθῆ εἰς ὑψηλὸν τινα βαθμὸν γνώσεως τῶν βιβλικῶν ἀληθειῶν. Ποῖαι ὅμως ὑπῆρξαν αἱ πρῶται ἐμπειρίαι αὐτοῦ καὶ πῶς ἐπέδρασαν αὗται ἐντὸς του, ὥστε νὰ δημιουργηθῆ βαθμιαίως ἡ ἐντύπωσις εἰς αὐτὸν ὅτι εἶναι ἀπόστολος καὶ προφήτης τοῦ Θεοῦ; Τὸ θέμα τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἀμέσως ἀκολουθοῦντος κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΚΟΡΑΝΙΚΗΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ

1. Ἡ ἐμπειρία τῆς κλήσεως

Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὰ στάδια τῆς ἐσωτερικῆς ἀλλαγῆς, τὰ ὁποῖα ἐσημειώθησαν εἰς τὸν Μωάμεθ μέχρι τῆς δημοσίας ἐμφανίσεώς του, καθ' ἣν ἰσχυρίσθη ὅτι εἶναι ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ καὶ προφήτης. Κατὰ τὴν μουσουλμανικὴν παράδοσιν ἡ ἐμπειρία τῆς κλήσεώς του ἦτο στιγμιαῖον καὶ αἰφνίδιον γεγονός. Ὁ Μωάμεθ εὗρίσκετο ἐπὶ τοῦ ὄρους Higā', ὅταν ἐδέχθη διὰ μέσου τοῦ ἀγγέλου Γαβριήλ τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν καὶ ἐπληροφορήθη ὅτι ἐξελέγη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς προφήτης καὶ ἀπόστολος αὐτοῦ διὰ τὸν λαόν του.

Δυνάμεθα βεβαίως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ συνειδητοποίησις του ὅτι ἔχει μίαν τοιαύτην ἀποστολὴν ἐξέσπασέ ποτε ὑπὸ μορφήν μιᾶς συνταρακτικῆς ἐμπειρίας κλήσεως. Τὸ ἐρώτημα ὅμως εἶναι, ἐὰν ἡ ἐμπειρία αὕτη τῆς κλήσεώς του δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως καὶ τῶν μαρτυριῶν τοῦ Κορανίου ἢ τοῦλάχιστον νὰ κατανοηθῆ ψυχολογικῶς.

Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς μαρτυρίας τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως, ὁ Μωάμεθ ἦτο ἤδη τεσσαράκοντα ἐτῶν ἢ καὶ ὀλίγον ἀκόμη μεγαλύτερος, ὅταν ἐδέχθη τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν καὶ ἐνεφανίσθη δημοσίᾳ κηρύσσων. Τοῦτο σημαίνει ὅτι μέχρι τῆς ὀρίμου ἡλικίας του παρέμεινε πιστὸς εἰς τὴν εἰδωλολατρικὴν πίστιν τῶν πατέρων του. Κατὰ τὸ Κοράνιον ὁ Θεὸς εὗρέ ποτε αὐτὸν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς πλάνης καὶ τὸν καθωδήγησε¹. Ἡ καθοδήγησις αὕτη ὑποδηλοῖ ὅτι πρὶν ἢ ὁ Μωάμεθ συνειδητοποίησιν τὴν «προφητικὴν» αὐτοῦ ἀποστολὴν, διῆλθεν ὀρισμένον τινὰ χρόνον ἐσωτερικῆς προεργασίας καὶ περισυλλογῆς, καθ' ἣν ἠσχολήθη συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδητῶς μὲ θρησκευτικὰ προβλήματα. Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα αἱ χριστιανικαὶ καὶ Ἰουδαϊκαὶ ἰδέαι ἐδημιούργησαν ἐντὸς του δυσπιστίαν πρὸς τὴν πατρῶαν θρησκείαν. Ἡ συνειδησις του ἐταράχθη πρὸ τῆς ἀβεβαιότητος τοῦ κόσμου τούτου, ἐνῶ ἡ λατρεία καὶ αἱ προσευχαὶ τῶν ἀλλοθρήσκων χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων ἤσκη-

1. Οἱ Sābia, ἐκ τοῦ سَابِيَا = سَابِيَا, εἶναι γνωστικοὶ ἡμεροβαπτισταί. Οἱ Μανδαῖοι ὠνομάσθησαν οὕτω καθὼς καὶ οἱ Ἐλκεσαῖται. Ἴδὲ περὶ αὐτῶν Wellhausen, Reste, 236 ἐξ. Ἡδὴ πρὸ τοῦ Ἰσλάμ οἱ Μανδαῖοι εἶχον συγκεντρώσει εἰς μεγάλας συλλογὰς τὴν μανδαϊκὴν γραμματείαν. Οὕτω ὁ Μωάμεθ ὁμιλεῖ περὶ τῶν Sābia, τῶν κατεχόντων ἱερὰ «βιβλία». Πρβλ. Rudolph, Die Mandäer, 1, 36 ἐξ. Τοιοῦτοτρόπως τὸ μεταγενέστερον Ἰσλάμ κατέταξε μὲν αὐτοὺς μετὰ τῶν «κατόχων τῆς Γραφῆς» (ahl al - Kitāb), ἀλλ' ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ. Πρβλ. ash - Shahrastāni, 1, 244 καὶ 272 ἐξ. 2, 4 καὶ 8 ἐξ.

1. Sura 93, 7.

σαν γοητευτικήν επίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ. Σὺν τῷ χρόνῳ προητοιμάζετο ἡ ἐσωτερικὴ ἐν αὐτῷ ἀλλαγὴ, ἡ ὁποία ἐξέσπασέ ποτε εἰς τὸ συνταρακτικὸν δράμα τῆς «κλήσεώς» του, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ἀποφασιστικὸς σταθμὸς δι' ὅλην τὴν μετὰ ταῦτα δρᾶσιν αὐτοῦ. Τὸ δράμα τοῦτο περιγράφεται παραστατικώτατα ἐν τῷ Κορανίῳ καὶ σχολιάζεται ἰδιαιτέρως ὑπὸ τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως καὶ τῶν ὑπομνηματιστῶν τοῦ Κορανίου. Δίδεται εἰς τὰς σούρας 96, 1 - 5 καὶ 74, 1 - 7, αἱ ὁποῖαι ὑπὸ τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως θεωροῦνται ὡς τὰ ἀρχαιότατα τμήματα τῆς κορανικῆς ἀποκαλύψεως.

Κατὰ τὰς εἰδήσεις τῶν χωρίων τούτων καὶ τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως, καθήμενου τοῦ Μωάμεθ νύκτα τινὰ ἐν περισυλλογῇ ἐντὸς ἀγαπητοῦ του σπηλαίου ἐπὶ τοῦ ἐγγύς τῆς Μέκκας εὐρισκομένου ὄρους Hirā', εἰς τὸ ὁποῖον συχνὰ ἐγκαταλείπων τὴν πόλιν ἤρχετο, ἵνα ἐν ἡρεμίᾳ ἀφοσιωθῇ εἰς θεωρίας, ἤκουσεν αἴφνης φωνὴν ἄνωθεν καλοῦσαν αὐτὸν ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ εἰς τὸ προφητικὸν τοῦ ἀξίωμα. «Ἐνδοξὸς τις μηνυτῆς»¹, τὸ «ἅγιον πνεῦμα» (rūh al-quds) ἢ τὸ «πιστὸν πνεῦμα» (ar-rūh)², ἦτοι ὑπερφυσικὸν τι πνευματικὸν ὄν, τὸ ὁποῖον οὗτος ἀρχικῶς μὲν κατενόησεν ὡς ἄγγελον καὶ κατὰ τὴν ἐν Μεδίῃ δρᾶσιν αὐτοῦ ἐταῦτισε πρὸς τὸν ἀρχάγγελον Γαβριήλ³, ἀπεκάλυψεν ἐν ὄραματι εἰς αὐτὸν τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ ἀναγνώσῃ τοὺς πέντε πρώτους στίχους τῆς 96ης σούρας τοῦ Κορανίου. Ὁ ἄγγελος εἶπεν εἰς αὐτόν

«iqra', 'ἀπάγγειλον' ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου σου ὅστις ἔκτισε (τὰ πάντα)· ὁ ὁποῖος ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον ἐκ θρόμβου αἵματος (ἦτοι ἐξ ἑνὸς ἐμβρύου). Ἀπάγγειλον! Ὁ Κύριός σου εἶναι ὁ γενναϊότατος ἀπάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς (al-akramu)· (αὐτὸς) ὁ ὁποῖος ἐδίδαξε τὴν χρῆσιν τῆς γραφίδος⁴, ἐδίδαξε τὸν ἄνθρωπον ὅ,τι (πρότερον) ἠγνόει»⁵.

1. Sura 81, 19, 23.

2. Sura 16, 104 (102)· 26, 193.

3. Ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ ἀναφέρεται μόνον ἐν Sura 2, 91 (97) - 92 (98) καὶ 66, 4.

4. Ἡ μουσουλμανικὴ ὁμοῦ παράδοσις ἐταῦτισεν ἀπολύτως τὸ ἐμπνεῦσαν τὸν Μωάμεθ «πνεῦμα» πρὸς τὸν ἀρχάγγελον Γαβριήλ, ὁ ὁποῖος ἀσκεῖ μεγάλην λειτουργίαν εἰς τὰ Hadith. Αἱ βασικαὶ ἐπιδράσεις, ἴδιαι ὅσων ἀφορᾷ εἰς τὴν μουσουλμανικὴν παράδοσιν, δὲν ἐλλείπουν· περὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἀγγέλου τούτου ὁμιλεῖ τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον 1, 19· πρβλ. Δανιὴλ 8, 16· 9, 21.

4. Ἡ ὁ ὁποῖος μὲ τὴν βοήθειαν τῆς γραφίδος ἐδίδαξεν.

5. Sura 96, 1 - 5.

Κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Μωάμεθ κατ' ἀρχὰς ἐξεπλάγη, προφανῶς διότι ἦτο ἀναλφάβητος¹, καὶ δις ἠρώτησε τὸν ἄγγελον τί ἔπρεπε νὰ ἀπαγγεῖλῃ καὶ πῶς ἠδύνατο νὰ ἀπαγγεῖλῃ, ἀφοῦ ἦτο ἀναλφάβητος! Τότε ὁ ἄγγελος ἐπίεσε τὸν λαϊμὸν αὐτοῦ μέχρι πνιγμονῆς καὶ ὁ Μωάμεθ ἐξαναγκασθεὶς ἤρχισε νὰ ἀπαγγεῖλῃ².

Τὸ αἰφνίδιον ὅμως καὶ στιγμιαῖον τοῦτο γεγονός ἐπροξένησε τοιαύτην φρίκην εἰς τὸν Μωάμεθ, ὥστε ἐπ' ἀρκετὸν χρονικὸν διάστημα μετὰ ταῦτα ἔπαυσε τελείως νὰ δέχεται περαιτέρω ἀποκαλύψεις. Ἡ μουσουλμανικὴ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι ἐσημειώθη ἐπὶ τινὰ χρόνον διακοπὴ (fatra) εἰς τὸ κήρυγμά του. Τὴν φρίκην, ἡ ὁποία κατέλαβε τὸν Μωάμεθ μετὰ τὴν πρώτην ἐμπειρίαν τῆς ἀποκαλύψεώς του, παραστατικώτατα περιγράφουν οἱ πρώτοι στίχοι τῆς 74ης Sura, ἡ ὁποία θεωρεῖται ὡς ἡ ἀμέσως μετὰ τὴν πρώτην ἐπακολουθήσασα ἀποκάλυψις καὶ ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἐξῆς:

«ὦ σύ, ὅστις ἐκάλυψας ἑαυτὸν διὰ dithâr, μανδύου, (yâ aiyyuhâ l-muddaththir)! Ἐγέρθητι καὶ προειδοποίησον (τοὺς ἀνθρώπους τῆς χώρας σου διὰ τὴν τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ)! Καὶ αἶνει τὸν Κύριον σου! Κάθαρρον τὰ ἱμάτιά σου καὶ ἀπόφευγε τὸ βδέλυγμα (ἦτοι τὴν ρυπαρότητα τῆς εἰδωλοατρίας)»³.

Κατὰ τὰς παραδόσεις τοῦ az-Zuhri, τὰς ὁποίας ἀναφέρει ὁ ὑπομνηματιστῆς τοῦ Κορανίου Zamakhshari⁴, μετὰ τὴν ἀποστολὴν ἄνωθεν τῆς ἀποκαλύψεως ταύτης τρόμος καὶ θλίψις κατέλαβε τὸν Μωάμεθ, ὁ ὁποῖος κατελήθων τοῦ ὄρους ἐπέστρεψεν ἐσπευσμένως εἰς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ Khatija καὶ ἐφώνησε· «κάλυψόν με δι' ἑνὸς dithâr, μανδύου, κάλυψόν με δι' ἑνὸς dithâr! (daththirûni ἢ zammilûni) καὶ ρίψον ἐπ' ἐμοὶ ψυχρὸν ὕδωρ!»⁵.

Πάντα ταῦτα δηλοῦν ὅτι κατ' ἀρχὰς ὁ Μωάμεθ δὲν εἶχε συνειδητοποιή-

1. An - nabî al - ummi «τὸν ἀναλφάβητον αὐτόχθονα προφήτην» [7, 156 (157) καὶ 157 (158)].

2. Τὸ δράμα τοῦτο περιγράφει ἐκτενῶς εἰς τὴν συλλογὴν τῶν παραδόσεών του ὁ al - Bukhârî (θ. 256/870). Ἴδὲ μετάφρασιν αὐτοῦ ὑπὸ Schacht, Der Islam, 1 - 2.

3. Κατὰ λέξιν τὴν (κατάστασιν) τῆς ρυπαρότητος (rujz). Ἡ (ὀλιγώτερον πιθανόν) τὴν ὀργὴν (τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ σύρῃ τοὺς πάντας εἰς τὴν κρίσιν αὐτοῦ).

4. Ἴδὲ Zamakhshari, Tafsir εἰς Sura 74, 1 - 4, παρὰ Gâje, Koranexegese, 89.

5. Ἡ διαδικασία αὕτη τῆς καλύψεως ἦτο συνήθης εἰς τοὺς ἐκστασιαζομένους μάντις καὶ ὄραματιστάς, οἱ ὁποῖοι περιεφέροντο τότε ἀνά τὴν χώραν τῆς Ἀραβίας. Ἴδὲ περὶ αὐτοῦ Holma, Mahomet, 154. Τὴν αὐτὴν ἔκφρασιν εὐρισκομεν καὶ ἐν Sura 73, 1 «yâ aiyyuhâ l - muzzammil», ἐνῶ ἐν Sura 74, 1 «yâ aiyyuhâ l - muddaththir». Ἀμφότεραι αἱ λέξεις εἶναι συνώνυμοι: «κάλυψόν με», «σκέπασόν με».

σει τὴν «ἀποστολήν» του. Ἡ συνείδησις ὅτι εἶναι ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ, μάλιστα δὲ ἡ πρόθεσις του νὰ παρουσιάσῃ ἑαυτὸν ὡς προφήτην δὲν ἦτο τὸ ἀρχικὸν εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Μωάμεθ σχέδιον. Εἶναι περισσώτερον ὀρθὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅπως πράττει ὁ Caetani, ὅτι ἐφθασεν εἰς τὴν σύλληψιν τῶν ἰδεῶν του τούτων μόνον διστάζων καὶ ψηλαφῶν¹. Καίτοι ὁ ἄγγελος ἐγνωστοποίησεν εἰς αὐτὸν ὅτι ἦτο ὁ ἐκλεγείς προφήτης τοῦ Θεοῦ, ὁ Μωάμεθ ἠμφέβαλλε περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ὀράματός του. Ἐφοβεῖτο μάλιστα μήπως εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τοῦ δαίμονος καὶ εἶναι θῦμα διαβολικῆς ἀπάτης καὶ ἐπενεργείας. Κατὰ τὴν μουσουλμανικὴν παράδοσιν ἡ περίοδος τῆς ἀπομονώσεώς του διήρκεσε περὶ τὰ τρία ἔτη. Αἴφνης ὅμως ἡ περίοδος αὕτη ἔληξε καὶ ὁ χεῖμαρρος τῶν θείων ἀποκαλύψεων ἤρχισε νὰ κατακλύζῃ ἀδιακόπως αὐτὸν μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του.

2. Ἡ κατὰ τὰ πρότυπα τῶν ἀράβων μάντεων καὶ ὄραματιστῶν ἐκφορὰ τῶν ἀρχικῶν ἀποκαλύψεων τοῦ Μωάμεθ

Λέγεται ὅτι ὁ Μωάμεθ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς παραλαβῆς τῆς ἀποκαλύψεως κατελήφθη ὑπὸ παροξυσμοῦ, κατὰ τρόπον ὥστε ἀφρὸς ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἡ κεφαλὴ του ἐκλινε, τὸ πρόσωπόν του ὠχρίασεν ἢ ἐρυθρίασεν, ὁ ἰδρὼς ἔτρεχεν ἀκατασχέτως καὶ οὗτος ἐκραύγαζεν ὡς «πῶλος καμήλου»². Ὁ παροξυσμὸς οὗτος ἀποκαλεῖται ὑπὸ τοῦ Bukhârî³ καὶ τοῦ Wâqidi⁴ πυρετὸς (burahâ)⁵. Ἐκ τῶν μαρτυριῶν τούτων παρακινήθentes οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ὠμίλησαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἰσλάμ πολεμικὴν αὐτῶν⁶ περὶ ἐπιληψίας, ἡ ὁποία κατεῖχε τὸν Μωάμεθ, καὶ τὰς ἀπόψεις αὐτῶν ἐπαναλαμβάνει ὁ δυτικὸς βιογράφος τοῦ Μωάμεθ Weil⁷.

Αἱ ἐρμηνεῖαι ὅμως αὗται προσκρούουν οὐ μόνον εἰς τὰς μαρτυρίας, καθ'

1. Annali, 1, 204.

2. Ἴδὲ μαρτυρίας περὶ τούτου ἐκ τῆς ἀραβικῆς παραδόσεως, παρὰ Nöldeke, Gesch. d. Qur., 1, 24, ὑποσ. 3.

3. Ἐν Hadith al - ifk, παρὰ Nöldeke, αὐτόθι, ὑποσ. 4.

4. Al - Wâqidi, K. al - Maghâzi, 322.

5. Nöldeke, ἐνθ' ἄνωτ.

6. Περὶ τῆς πολεμικῆς ταύτης ἐγραψεν εἰδικὴν μελέτην ὁ E. Σδράκας ὑπὸ τὸν τίτλον Ἡ κατὰ τοῦ Ἰσλάμ πολεμικῆ τῶν βυζαντινῶν θεολόγων, Θεσσαλονίκη 1961.

7. Weil, Das Leben Muhammeds, 42 ἐξ. Ἡδὲ ὁ Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητὴς εἰς τὴν Χρονογραφίαν αὐτοῦ ὁμιλεῖ περὶ «πάθους ἐπιληψίας» τοῦ Μωάμεθ· πρβλ. Χρονογραφίαν, ἐκδ. C. de Boor, Leipzig 1883 - 85, 1, 333 - 34. Πρβλ. ἐπίσης Ἰωσήφ Καλοθέτου, Λόγοι, ἐκδ. ὑπὸ Δ.Γ. Τσάμη, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 124 : «... δς κατὰ τὰς σεληνιακὰς ἐκλείψεις πάσχων...». Περὶ ἄλλων ὁμοίων μαρτυριῶν βυζαντινῶν συγγραφέων πρβλ. Nöldeke, ἐνθ' ἄνωτ., 1, 24, ὑποσ. 5.

ἀς εὐθὺς ὡς ἀπεχώρησεν ὁ ἄγγελος, ὁ Μωάμεθ συνῆλθε, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἀγνοοῦν τὴν διαδικασίαν ἐμπνεύσεως, τὴν ὁποίαν μετήρχοντο οἱ ἐκστασιαζόμενοι μάντιες καὶ ὄραματισταὶ τῆς εἰδωλολατρικῆς Ἀραβίας. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς μαρτυρίας τῶν χωρίων 73, 1 ἐξ. καὶ 74, 1 ἐξ., ἐνθα ὁ Μωάμεθ ἐντέλλεται νὰ ἐγερθῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτὸς καὶ νὰ προσευχηθῆ, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οὗτος προητοιμάζετο διὰ τὴν παραλαβὴν τῆς «ἀποκαλύψεως». Ἡ προπαρασκευὴ αὕτη φαίνεται ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐγένετο κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀρχαίων ἀράβων μάντεων, τῶν καλουμένων kâhin. Αἱ κατηγορίαι, τὰς ὁποίας οἱ ἐχθροὶ του, κάτοικοι τῆς Μέκκας, ἐξετόξευσαν κατ' αὐτοῦ, ἀποκαλοῦντες αὐτὸν «δαιμονιζόμενον» (majnûn)¹ ἢ ἔχοντα δαιμόνιον (jinn) ἐντὸς αὐτοῦ², κατανοοῦνται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι κατὰ τὰς ἀρχικὰς του «ἐμπνεύσεις» ἐξεφράζετο κατὰ τοὺς γνωστούς ἐν Ἀραβίᾳ τρόπους τῶν αὐτοχθόνων μάντεων, ὄραματιστῶν καὶ «ποιητῶν» (kâhin, shâ'ir). Ἡ πίστις τῶν εἰδωλολατρῶν Ἀράβων εἰς τὰ πνεύματα (jinn ἢ jann) ἔπαιζε μέγα ρόλον. Οἱ Ἀραβες ἀπέδιδον τὴν ἐμπνευσιν τοῦ «ποιητοῦ» (shâ'ir), ὁ ὁποῖος συνήθως διὰ τῶν ποιημάτων του ὑπηρετεῖ τὴν λατρείαν τῆς φυλῆς, εἰς τὰς ὑπερφυσικὰς ἐπηρείας τοῦ ἐντὸς αὐτοῦ κατοικοῦντος «δαιμονίου» (jinn)³. Οἱ ὑπὸ τοῦ δαίμονος καταλαμβανόμενοι μάντιες, ὄραματισταὶ καὶ «ποιηταὶ» ἐκαλοῦντο majnûn, «δαιμονιζόμενοι». Τὸ ἐμπνεόν αὐτοῦ «πνεῦμα», τὸ ὁποῖον ἀπεκάλυπτεν αὐτοῖς τὰ μέλλοντα, ἦτο τρόπον τινα εἶδος δευτέρου ἐγῶ τοῦ μάντεως. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἀποκαλεῖται καὶ ὁ Μωάμεθ «δαιμονιζόμενος» (majnûn)· δηλαδὴ οἱ ἀρχικῶς ἐχθροὶ συμπολιταὶ του ἀπέδιδον εἰς αὐτὸν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ μάντεως καὶ ὄραματιστοῦ, ἀλλ' ὄχι τοῦ «δαιμονιζόμενου» ἐκείνου, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν ἐκ τῶν Εὐαγγελίων. Εἰς ἐπίρρωσιν τούτου συνηγορεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι Majnûn καλεῖται ὁ ἦρωας τοῦ κλασικοῦ ρομαντικοῦ ποιήματος τῆς ἐποχῆς τῶν Ὁμεῦαδῶν, ὁ «μαϊνόμενος» μὲν, ἀλλ' εὐγενὴς ἐραστὴς τῆς Lailâ⁴.

Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι ἡ προφητικὴ τοῦ Μωάμεθ συνείδησις διαμορφοῦται ἀρχικῶς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχεγόνων παραστάσεων τοῦ λαοῦ του. Τὴν πρώτην βεβαίως ἀμυδρὰν περὶ προφητείας ἔννοιαν συνέλαβεν οὗτος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὀλίγων βιβλικῶν διδασκαλιῶν, τὰς ὁποίας ἤκουσεν, ἀλλὰ ταύτην συνανέμειξε μετὰ μαγικῶν καὶ μαντικῶν παραστάσεων τοῦ αὐτοχθόνου

1. Sura 81, 22.

2. Bihî jinna· Sura 23, 72 (70)· 7, 183 (184)· 34, 45 (46).

3. Περὶ jinn πρβλ. Wellhausen, Reste, 148 ἐξ. Πρβλ. ἐπίσης Goldziher, Muh. Stud. 1, 44 καὶ τοῦ αὐτοῦ «Die Ginnen der Dichter», ἐν ZDMG 45 (1891) 685 - 690 καὶ ἐν GShr 2 (1968) 400 - 405.

4. Ἴδὲ ἐν EI¹, ἀρθρον «Madjnûn». Πρβλ. Rescher, Abriss, 1, 207 - 212.

άραβικου περιβάλλοντος. Τὰ λεκτικά σχήματα, τὸ ὕφος καὶ ὁ ἔμμετρος λόγος τῶν ἀρχικῶν τοῦ ἀποκαλύψεων φέρουν τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν χρησμῶν καὶ ἀφορισμῶν τῶν ἀρχαίων ἀράβων μάντεων καὶ ὄραματιστῶν (kuhhân).

Ἐν ἀρχῇ οὗτος δὲν ἐγνώριζε πολλὰ περὶ προφητείας. Περὶ τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐνημερώθη ἀργότερον καὶ ἑλλιπῶς. Ἄρα κατὰ τὴν ἀρχικὴν περίοδον τῶν ὄραματισμῶν του, δὲν ἦτο δυνατόν οὗτοι νὰ ἀποτελέσουν τὰ καθοδηγητικὰ του πρότυπα. Μέχρις οὐ ἀναχθῆ εἰς τὴν πεποιθήσιν ὅτι εἶναι «ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ», παρῆλθε χρόνος, τοῦ ὁποῖου τὴν ἔκτασιν δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς. Αἱ περὶ προφητείας καὶ ἀποκαλύψεως ιδέαι ὑπὸ τὴν βιβλικὴν αὐτῶν ἐννοίαν ἦσαν ξέναι εἰς τοὺς Ἄραβας. Ἡ ἰδέα ἐπίσης περὶ ὑπάρξεως οἰουδήποτε ἀνθρώπου φορέως θείας ἀποκαλύψεως, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς ἐμπιστεύεται τὴν θεῖαν ἐπαγγελίαν, ἵνα κομίσῃ αὐτὴν εἰς τὸν λαόν του, δὲν ἦτο οἰκεία εἰς τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ Ἄραβας. Ἀντιθέτως οὗτοι ἐγνώριζον τοὺς ἐν μέσῳ αὐτῶν ὑπάρχοντας «μάντεις» (kâhin) καὶ τοὺς «ὄραματιζομένους ποιητὰς» (shâ'ir), οἱ ὁποῖοι τῇ ἐπιτηρίᾳ ἀγαθῶν δαιμόνων (jinn ἢ jann), ἐξ ὧν κατελαμβάνοντο, ἠδύναντο νὰ προφητεύσουν καὶ νὰ δώσουν χρησμούς περὶ τῶν μυστηρίων τοῦ μέλλοντος. Ὁ «ποιητῆς» (shâ'ir)¹ ἐτοποθετεῖτο ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μετὰ τοῦ «μάντεως» (kâhin) ἐπιπέδου καὶ ἐθεωρεῖτο ἄνθρωπος τοῦ ὁποῖου τὰ ὄραματα καὶ τὰ σημεῖα² ἦσαν πλήρη σημασίας, διότι προέλεγον τὰ μέλλοντα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ ἄραψ ποιητῆς εἶχε τελείως μαγικὸν χαρακτῆρα καὶ οἱ Ἄραβες ἐπίστευον ὅτι ὄφειλε τὴν ἐμπνευσίν του εἰς τι δαιμόνιον, τὸ ὁποῖον εἰσήρχετο ἐν αὐτῷ. Οὕτω shâ'ir ἐσήμαινε τὸν «γνώστην ὄραματιστὴν». Ὁ δαίμων, ὁ ὁποῖος εἰσήρχετο εἰς τὸν shâ'ir³, δὲν εἰσήρχετο ἵνα ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸν ὠραίους λόγους καὶ ιδέας, ἀλλ' ἵνα διαφωτίσῃ αὐτὸν περὶ τῶν πραγμάτων ἐκείνων, τῶν ὁποῖων δεομένη ἢ φυλὴ κατέφευγεν εἰς τὴν πνευματικὴν του βοήθειαν⁴.

Ἄρα εἶναι φυσικὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀρχικῶς ὁ Μωάμεθ, πιεζόμενος ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν του παρορμήσεων καὶ ὄραμάτων, ἐξεφράζετο κατὰ τὸν

1. Πρβλ. Sura 21, 5· 37, 35 (36)· 52, 30· 69, 41.

2. Sura 21, 5.

3. Sura 37, 35 (36).

4. Περὶ τῆς τρομερᾶς ἐπιρροῆς τοῦ shâ'ir ἐπὶ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τῶν φυλῶν ὑπάρχουν εἰς τὴν εἰδωλοατρικὴν ἀραβικὴν φιλολογίαν πολυάριθμοι μαρτυρίαι, τῶν ὁποῖων τὴν συλλογὴν καὶ διασάφησιν ὀφείλομεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Goldziher, Abhandlungen zur arabischen Philologie, 1. Teil, 1 - 25. Πρβλ. ἐπίσης Schwally, Semitische Kriegsaltertümer, 1. Heft (1901) 18 ἐξ., παρὰ Nöldeke, Gesch. d. Qor. 1, 128.

τρόπον ὄραματισμοῦ τῶν Ἄράβων μάντεων. Ὅπως οἱ μάντεις καὶ οἱ ὄραματισταί, οὕτω καὶ αὐτὸς εἶχε νὰ εἴπῃ τι τὸ σπουδαῖον. Πράγματι, κατὰ τινὰ παράδοσιν τὴν ὁποῖαν ἀναφέρει ὁ Ibn Sa'd, στηρίζων αὐτὴν ἐπὶ τοῦ ἀρχαιοτέρου ἀξιοπιστοῦ μάρτυρος τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως, τοῦ 'Urwa Ibn az - Zubair, ὁ Μωάμεθ παρουσιάζεται εἰπὼν ποτε εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ Khatija: «Βλέπω φῶς τι καὶ ἀκούω φωνὴν τινὰ. Φοβοῦμαι ἀληθῶς μὴ τυχὸν εἶμαι τις kâhin»¹.

Αἱ μετὰ τῶν kâhin ὁμοιότητες τοῦ Μωάμεθ παρουσιάζονται κυρίως εἰς τὸν τρόπον ἐκφορᾶς τῶν ἀρχικῶν κορανικῶν ἀποκαλύψεων. Ὅπως οἱ χρησμοὶ τοῦ μάντεως ἦσαν ἰδιόμορφοι, οὕτως εἶναι καὶ αἱ ἀρχικαὶ αὐτοῦ ἀποκαλύψεις. Πρὸς ἐκφορὰν τῶν χρησμῶν του ὁ μάντις ἐχρησιμοποῖει τὸν ὁμοιοκατάληκτον ἔμμετρον καὶ πεζὸν ὁμοῦ λόγον (τὸ ὁμοιοκατάληκτον «πεζοτραγούδον»), τὸν ἀποκαλούμενον saj', ὁ ὁποῖος ἀπετελεῖτο ἀπὸ βραχείας ρυθμικᾶς προτάσεις, διαφόρους ὅμως ἐκείνων τῆς πραγματικῆς ποιήσεως. Ἐπ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν μορφήν τοῦ saj' ἐκφέρονται οὐ μόνον τὰ παλαιότερα², ἀλλ' ἅπαντα τὰ κεφάλαια τοῦ Κορανίου³. Κατὰ τὰ πρῶτα ὅμως βήματα τοῦ κηρύγματός του ὁ Μωάμεθ ὁμιλῶν κατὰ τὰ ἐκστατικὰ πρότυπα τῶν ἀράβων ὄραματιστῶν, ἐξέφραζε τὰς ἀποκαλύψεις του ὑπὸ μορφήν βραχέων καὶ ἑλλειπτικῶν ἀφορισμῶν καὶ εἶχε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐνεπνέετο ὑπὸ θεοῦ τινὸς πνεύματος⁴, τὸ ὁποῖον ἀργότερον ἐταύτισε μετὰ τοῦ ἀγγέλου Γαβριήλ⁵. Ὅπως δὲ οἱ μάντεις, ἐπιθυμοῦντες νὰ καταστήσουν πιστευτοὺς τοὺς χρησμούς των, ὠρρίζοντο εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, εἰς τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος, εἰς ζῶα καὶ φυτὰ, οὕτω καὶ ὁ Μωάμεθ εἰς τὸ ἀρχικόν του κήρυγμα ὁμνύει εἰς τὴν νύκτα, τὴν ἡμέραν, τὸν ἑσθινόν, τὸ ὄρος (Sinā), εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τοὺς ἀστέρας κ.λ.π.⁶. Ἐπ' αὐτὰς τὰς προϋποθέσεις δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τοὺς ὄρκους τοῦ ἀρχικοῦ κηρύγματος τοῦ Μωάμεθ, οἱ ὁποῖοι ἐκφέρονται ἀορίστως, ἄνευ λογικῆς συναφείας πρὸς τὸ ἀκολουθοῦν κείμενον. Ἐχόντες ὑπ' ὄψει τοὺς χρησμούς τῶν μάντεων αὐτῶν οἱ σύγχρονοι τοῦ Μωάμεθ Μεκκίται ἐταύτισαν αὐτὸν μετὰ τῶν μάντεων τούτων⁷.

1. Ibn Sa'd, 1, 1, 130.

2. Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα τῶν ἀρχικῶν κατὰ ἔμμετρον λόγον ἐκφερομένων ἀποκαλύψεων εἶναι τὰ κεφάλαια 90, 1 - 16· 96, 1 - 8.

3. Αἱ εἰκασταὶ τοῦ Bell, καθ' ἃς αἱ ἀρχικώταται ἐκφράσεις τοῦ Μωάμεθ δὲν ἦσαν ἔμμετροι, δὲν φαίνονται πιθανὰ (Muhammed's Call, 13 - 19 καὶ Muhammad's Visions, 145 - 154).

4. Sura 16, 104 (102)· 26, 193.

5. Sura 2, 91 (97).

6. Sura 93, 1 ἐξ· 103, 1· 84, 16 - 18· 74, 35 - 37· 92, 1 - 3· 89, 1 - 4· 53, 1· 86, 1· πρβλ. 81, 15 - 18· 56, 74 ἐξ., 86, 11 ἐξ· 91, 1 - 8.

7. Sura 52, 29· 69, 42.

Αί ομοιότητες όμως και αί επιρροαί αὐται δὲν πρέπει νὰ ὑπερτονισθοῦν, διότι τὸ κορανικὸν κήρυγμα καθ' ἑαυτὸ ἐλαχίστην ἔχει σχέσιν πρὸς τοὺς ἀφορισμοὺς τῶν ἀράβων μάντεων. Πολὺ ἔνωρις ὁ Μωάμεθ κατεπολέμησε τὴν ιδέαν τῆς μετὰ τῶν kâhin καὶ shâ'ir ταυτίσεώς του. Τὰ περὶ kâhin καὶ shâ'ir ὁμιλοῦντα κορανικὰ χωρία σκοποῦν νὰ ἄρουν τὰς κατὰ τοῦ Μωάμεθ κατηγορίας καὶ νὰ δηλώσουν ἀπεριφράστως τὴν πλήρη πρὸς αὐτοὺς ἀντίθεσίν του¹. Ἡδὴ αἱ ἀμφιβολίαι του μήπως εἶναι kâhin δηλοῦν ὅτι ἐξ ἀρχῆς διέστειλεν ἑαυτὸν καὶ τὸ κήρυγμά του ἐκ τῆς μαντικῆς ἐπενεργείας. Ἐνωρις αἱ ἀόριστοι περὶ τὰς βιβλικὰς ἀληθείας γνώσεις του ὠδήγησαν αὐτὸν μακρὰν τῶν μάντεων. Διὰ τοῦτο τονίζει ὅτι ἔρχεται ὡς ἀπλοῦς ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν ζητεῖ μισθὸν ὡς οἱ μάντις, δὲν θέλει νὰ ἔχη σχέσιν πρὸς τοὺς δαίμονας τῆς πολυθείας, ἀλλὰ πρὸς τὸν μόνον Θεόν. Οὕτω φαίνεται ὅτι ἐξ ἀρχῆς εἶχεν ἀποκτήσει ἀσαφῆ τινα περὶ προφητείας ἀντίληψιν, καὶ πρὸς αὐτὴν συνεχῶς ἔτεινε. Βεβαίως κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν τρόπον ἐκφορᾶς τῶν ἀποκαλύψεώς του ἔχει ὑπ' ὄψει τοὺς μαντικούς χρησμούς, καθ' οὓς δὲν ὁμιλεῖ ὁ μάντις, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα, ὁ δὲ μάντις ἀκούει καὶ ἀνακοινώνει. Τὸ αὐτὸ ποιεῖ καὶ ὁ Μωάμεθ· ἀκούει τὸν οὐράνιον μηνυτὴν καὶ ἀνακοινώνει τὰς ἀποκαλύψεις του. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι παραμένει συνεχῶς εἰς τὸν πρωτόγονον τρόπον ἐμπνεύσεως. Ἀντιθέτως φαίνεται ὅτι πολὺ ἔνωρις ἐπηρέασθη ἐκ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀναλόγων γνωστικῶν ἀντιλήψεων.

Ἡδὴ εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἡ ἀκοὴ εἶναι αἰσθησις προηγουμένη τῆς ὁράσεως. Ὁ Θεὸς ἀπεκαλύφθη εἰς τοὺς προφῆτας δι' ἀκροάσεων καὶ ὄχι δι' ὁράσεων. Ὁ Θεὸς προσκαλεῖ τὸν Μωυσῆ ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ καὶ ὁμιλεῖ μετ' αὐτοῦ· ἀλλ' ὅταν ὁ Μωυσῆς παρακαλῆ τὸν Θεὸν νὰ ἐμφανίσῃ εἰς αὐτὸν τὸ πρόσωπόν του, ὁ Θεὸς ἀπαντᾷ· «οὐ δυνήσῃ ἰδεῖν τὸ πρόσωπόν μου· οὐ γὰρ μὴ ἴδῃ ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου καὶ ζήσεται»². Ἡ ἱστορία αὕτη τῆς Βίβλου ἀποδίδεται, διὰ τινων κατὰ μυθικὸν τρόπον ἐκφερομένων παραλλαγῶν, καὶ εἰς τὸ Κοράνιον³. Ἀπαντα τὰ ὁράματα τοῦ Μωάμεθ σχετίζονται πρὸς τὸν ἄγγελον τοῦ Θεοῦ, ὄχι πρὸς αὐτὸν τὸν Θεόν⁴.

Ἄν ἀρχικῶς ἐπίστευσεν ὅτι εἶδε τὸν ἴδιον τὸν Θεόν, τοῦτο ἦτο πεποίθησις, τὴν ὁποίαν ἔζησεν ὑπὸ τὸν πυρετὸν τοῦ ἀρχικοῦ του οἴστρου καὶ τῶν ὁραμάτων. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως οὗτος γίνεται νηφαλιώτερος καὶ αἱ ἐμπνεύσεις του πραγματοποιοῦνται τῇ ἐπηρείᾳ τοῦ ἀγγέλου. Πολὺ ἔνωρις δέχεται

1. Sura 52, 29 ἐξ· 69, 41 ἐξ· 37, 35 (36)· 21, 5.

2. Ἐξοδος 33, 18 ἐξ.

3. Sura 7, 139 (143). Πρβλ. περὶ τῶν βιβλικῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἠντλήθησαν αἱ ἀνάλογοι κορανικαὶ ἀπόψεις. Speyer, Die bibl. Erzähl. im Quran, 141.

4. Πρβλ. Horowitz, ἐν Der Islam 9(1919) 159 - 160.

ὅτι ἄγγελος ἀόρατος ἐνέπνεε τὴν καρδίαν του. Ὁ τρόπος οὗτος ἐμπνεύσεως εἶναι ὁ συνηθέστερος εἰς τὸ Κοράνιον¹.

3. Αἱ Γνωστικαὶ ἐπιδράσεις

Ὁ τύπος περὶ μεταβιβάσεως τῆς ἀποκαλύψεως δι' οὐρανόθεν ὄντος, τὸ ὁποῖον, τρόπον τινά, ἀποτελεῖ τὸ δεύτερον ἐγὼ τοῦ «ἀποστόλου», παρουσιάζεται εἰς πολλὰ γνωστικὰ συστήματα. Ἐὰν παραβάσωμεν τὴν γνωστικὴν ταύτην ἀντίληψιν πρὸς τὴν κλήσιν τοῦ Μωάμεθ διὰ τοῦ ἀγγέλου, θὰ παρατηρήσωμεν σύμπτωσιν ἀπόψεων. Ἡ διακήρυξις τοῦ Μωάμεθ ὡς «ἀποστόλου τοῦ Θεοῦ» (rasul Allâh) εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τῆς ιδέας περὶ συναντήσεώς του μετὰ τοῦ ἀγγέλου, τοῦ «ἐνδόξου ἀγγελιαφόρου» τοῦ Θεοῦ, τοῦ «πιστοῦ πνεύματος» (ar-rûh al-amin)². Εἰς τὸ Κοράνιον ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἀξιοπρόσεκτος μαρτυρία· «Τὸ Κοράνιον τοῦτο εἶναι ἀποκάλυψις τοῦ Κυρίου τοῦ σύμπαντος κόσμου (al-'âlamûn). Τὸ πιστὸν πνεῦμα (ar-rûh al-amin) κατεβίβασε (καὶ ἐναπέθεσεν) αὐτὸ ἐπὶ τῆς καρδίας σου, ἵνα καταστήσῃς προειδοποιητὴς. Εἶναι γεγραμμένον ἐν καθαρᾷ ἀραβικῇ γλώσσῃ, προρηθὲν εἰς τὰς παλαιὰς Γραφὰς (zûbur)»³. Τὸ τυπικὸν χαρακτηριστικὸν μεταξὺ τοῦ οὐρανόθεν ὄντος τοῦ γνωστικισμοῦ καὶ τοῦ ἀγγέλου τοῦ Μωάμεθ εἶναι ὅτι τοῦτο παρουσιάζεται πάντοτε γιγαντιαῖον τὰς διαστάσεις⁴. Ὡς

1. Παλαιότεροι ἐρευνηταὶ διετύπωσαν διαφόρους ἀπόψεις περὶ τοῦ τρόπου ἐμπνεύσεως τοῦ Μωάμεθ. Οὕτως ὁ Weil, Das Leben Muhammeds, ὑποσ. 598 καὶ Koran, 57 ἐξ., β' ἐκδ. 66 ἐξ., δέχεται ὅτι ὠρισμένας τῶν ἀποκαλύψεων του ἔλαβεν οὗτος διὰ μέσου ἀνθρώπου τινός, ὁ ὁποῖος ἐκρύπτετο ὀπισθεν αὐτοῦ καὶ ἤσκει τὸν ρόλον τοῦ ὑποβολέως, παίζων τρόπον τινά θεάτρον μετὰ τοῦ Μωάμεθ. Ἐπίσης ὁ Sprenger, Das Leben Moh., 2, 348 - 390 δέχεται ὅτι «ὀπισθεν τῶν παρασηνίων ἔδρα τοῦλάχιστον ἐν ἀκόμῃ πρόσωπον» (σ. 366), ἢ ὅτι συνέπραττε εἰς τὴν «συνωμοσίαν» (σ. 362). Τὸ πρόσωπον δὲ τοῦτο ταυτίζει μετὰ τοῦ Bahirâ, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ ὡς σύμβολον καὶ συγγραφέα τῶν suhuf (βιβλίων) τοῦ Μωάμεθ. Αἱ ἀπόψεις αὐταὶ δὲν εἶναι δεκταὶ σήμερον. Τοῦλάχιστον κατὰ τὴν περίοδον τῆς Μέκκας, δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρχεν ἀπάτη εἰς τὰς προοπτικὰς τοῦ Μωάμεθ. Πρβλ. ἀναίρεσιν τῶν ἀπόψεων τούτων παρὰ Noldeke, Gesch. d. Qur., 1, 27 - 28. Πρβλ. ἐπίσης τὰς ἀναίρεσεις τοῦ Hirschfeld, New Researches, 22.

2. Τὴν ἐξιστόρησιν ταύτην συνέκρινεν ἤδη ὁ Andrae, Mohammed, 127 ἐξ. Πρβλ. Andrae - Widengren, Muhammed, 111 ἐξ.

3. Sura 26, 192 - 196. Πρβλ. ἐπίσης τὰ παράλληλα χωρία Sura 44, 12 - 13 (13 - 14) καὶ σύγκρινον αὐτὰ μετὰ τῶν 81, 19 - 23· 26, 143. 178. 193.

4. Ἡ παράστασις αὕτη παρουσιάζεται ἤδη εἰς τὸ Pahlavi ζωροαστρικὸν κείμενον Dênkart, ἐκδ. ὑπὸ D.P. Sanjana, The Dinkard, 1-10, 1907, 7, 3, 51, ἐνθα λέγεται· «τοῦτο δὲ ἐφάνη εἰς αὐτὸν οὕτως, ὡς ἐάν τὸ Vahuman ἦτο τόσον ὑψηλόν, ὅσον εἶναι τὸ ἐξ ὕψους τριῶν ἀνδρῶν ἀποτελούμενον ἀκόντιον».

θὰ ἴδωμεν, ὁ Μωάμεθ περιγράφει τὸ ἐμπνεῦσιν αὐτὸν «πνεῦμα» ὡς «ρωμαλέον» καὶ «ἰσχυρόν», τὸ ὁποῖον διατηρούμενον ἐν ἰσορροπίᾳ ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος, ἐφάνη ὡς ἀπέχον «δύο τόξων διάστημα ἢ καὶ ὀλιγώτερον» ἀπ' αὐτοῦ¹. Ὁ Μωάμεθ ἐγένεν «ἀπόστολος» τοῦ Allāh διὰ τῆς συναντήσεως ταύτης. Ἡ πιστότης τοῦ ar-rūh al-amin, τοῦ «πιστοῦ πνεύματος», ἐπικυροῖ τὴν πιστότητα τοῦ Μωάμεθ, ὁ ὁποῖος διακηρύσσει: «Ἐρχομαι πρὸς ὑμᾶς πεπιστευμένους ἀπόστολος (ʿinnī lakum rasūlun ʿaminun)»². Κατὰ τὴν μουσουλμανικὴν παράδοσιν ὁ ἄγγελος εἶπε πρὸς τὸν Μωάμεθ: «Ἦ Μωάμεθ, εἶσαι ὁ ἀπόστολος τοῦ Allāh, καὶ ἐγὼ εἶμαι ὁ Γαβριήλ»³. Ἄρα ὁ φορεὺς καὶ παραλήπτης τῆς ἀποκαλύψεως καθίσταται ἀληθὴς «ἀπόστολος» καὶ «προφήτης» μόνον ἅμα τῇ καθόδῳ τοῦ οὐρανοῦ μηνυτοῦ, ὁ ὁποῖος προσκομίζει τὴν ἀποκάλυψιν ὡς οὐράνιον μήνυμα. Ἡ παράστασις δὲ αὕτη εἶναι ἤδη γνωστὴ εἰς τὰ γνωστικὰ συστήματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐξιστορεῖται ὅτι ἡ μορφή τοῦ Λυτρωτοῦ κατέρχεται ὡς ἀπεσταλμένη ἐκ τοῦ κόσμου τοῦ φωτός. Πολλάκις δὲ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦτο παρατηρεῖται ἔξαρσις τοῦ ἐνός ἢ τοῦ ἄλλου ἐγώ, ὡς π.χ. συμβαίνει εἰς τὸν Μάνην, ὁ ὁποῖος ὅτε μὲν παρουσιάζεται ὡς ἀπλοῦς ἄνθρωπος, παραλήπτης τῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ «ἀπεσταλμένου» ἀποκαλύψεως, ὅτε δὲ θεωρεῖ ἑαυτὸν ὡς τὸν ὑπὸ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ προεπηγγελμένον Παράκλητον⁴. Τὰ φαινόμενα ταῦτα παρατηροῦνται κατὰ τινα τρόπον καὶ εἰς τὴν περὶ ἀποστολῆς τοῦ Μωάμεθ συνείδησιν. Ἄφ' ἐνός παρουσιάζεται οὗτος ὡς ἀπλοῦς ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ, τονίζων τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ ἰδιότητα καὶ ἀντλῶν τὴν τιμὴν τοῦ μόνου ἐκ τῆς εὐνοίας ἣν ἔσχε νὰ εἶναι ὁ παραλήπτης τῆς ἐκ τοῦ ἀγγέλου ἄνωθεν κατερχομένης ἀποκαλύψεως⁵, ἀφ' ἐτέρου δὲ συνιστᾶ εἰς τοὺς ὀπαδοὺς του ὅπως πιστεύουν εἰς τὸν «Allāh καὶ τὸν ἀπόστολον αὐτοῦ»⁶. Ἄλλ' αἱ φαινομενολογικαὶ ὁμοιότητες ἐξικινουῦνται ἐτι περαι-

1. Sura 53, 4 - 10. Πρβλ. τὰς σχετικὰς ἐπ' αὐτοῦ ἀπόψεις τῶν *Andrae - Widengren*, *Muhammed*, 68· ἰδὲ ἐπίσης *Widengren*, *Muhammad*, 125 ἐξ.

2. Sura 26, 178, ἐνθα οἱ λόγοι μὲν εἶναι τοῦ μυθικοῦ προσώπου τῆς ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως *Shu'aib*, τὸν ὁποῖον ὁ Μωάμεθ ἐκλαμβάνει ὡς ἀπόστολον, ἀλλὰ καὶ τύπον αὐτοῦ. Πρβλ. σχετικὰς ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἀπόψεις παρὰ *Andrae - Widengren*, ἐνθ' ἄνωτ., 134 ἐξ. καὶ *Widengren*, *Muhammad*, 8 ἐξ.

3. Ἰδὲ *Ibn Hishām*, Ὁ βίος τοῦ Μωάμεθ, μετάφρ. γερμανιστὶ ὑπὸ *Weil*, *Das Leben Muhammads*, 114. Πρβλ. ἀγγλικὴν μετάφρασιν ὑπὸ *Guillaume*, *The Life of Muhammad*, 106. Περὶ τοῦ χωρίου πρβλ. *Widengren*, *Muhammad*, 124 ἐξ.

4. Τὴν ἐπὶ τοῦ Μάνητος ἀμφιταλάντευσιν ταύτην καὶ τὰ παράλληλα φαινόμενα εἰς τὸν Μωάμεθ ἐπεσήμανε πρῶτος ὁ *Tor Andrae*. Πρβλ. *Andrae - Widengren*, ἐνθ' ἄνωτ., 115.

5. Sura 29, 49 - 50 (50 - 51)· 11, 33 (31)· 41, 5 (6)· 6, 50.

6. Sura 7, 157 (158)· 33, 29. 31. 33. 36. 57· 47, 35 (33)· 64, 8. Πρβλ. περὶ αὐτῶν *Andrae*, *Die Person Muh.*, 7 - 8.

τέρω. Ὁ Μωάμεθ χαρακτηρίζων ἑαυτὸν «ἀπόστολον τοῦ Θεοῦ» (*rasūl Allāh*) παρουσιάζει ἑαυτὸν ὡς φορέα τοῦ «φωτός τοῦ Allāh»¹, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν μορφήν τοῦ γνωστικοῦ Λυτρωτοῦ².

Αἱ γνωστικαὶ ὁμῶς ἐπιρροαὶ συνέβαλον μὲν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς μουσουλμανικῆς προφητολογίας, ἀλλὰ δὲν ἐπηρεάσαν οὐσιωδῶς τὸ κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ. Ἡ αὐστηρὰ μονοθεϊστικὴ διδασκαλία αὐτοῦ εἶναι ριζικῶς ἀντίθετος πρὸς τὰς διαρχικὰς ἀπόψεις τῶν γνωστικῶν. Ἡ σωτηρία, τὴν ὁποίαν ἐπαγγέλλεται, δὲν προέρχεται ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως του. Οὗτος οὐδέποτε παρουσιάσθη ὡς σωτὴρ ἢ λυτρωτὴς. Τὸ πρόσωπόν του τίθεται πάντοτε ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς ἀποκαλύψεως του. Ὁ μόνος ὁδηγὸς τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας εἶναι τὸ Κοράνιον. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἐρευνησώμεν διατὶ ὁ Μωάμεθ ἠθέλησε νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἀποκάλυψιν του ὡς *Qur'an* «ἀπαγγελίαν», καὶ ποῖαν ἐπίδρασιν ἤσκησεν ἡ βίβλος αὕτη τῆς ἀποκαλύψεως του ἐπὶ τῶν ὀπαδῶν του.

4. Τὰ ὄραματα

Ἡ ἐκδοχὴ καθ' ἣν ὁ Μωάμεθ μετὰ μακρὰν ἐσωτερικὴν προεργασίαν καὶ ἀλλαγὴν ἐσυνειδητοποίησεν ἐν τέλει τὴν «ἀποστολήν» του δι' ἐνός αἰφνιδίου καὶ συνταρακτικοῦ ὄραματος, τὸ ὁποῖον ἐσημειώθη εἰς δεδομένην τινὰ στιγμὴν τοῦ βίου αὐτοῦ, εἶναι πιθανή. Αἱ μαρτυρικαὶ ὁμῶς τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως, καθ' ἃς τὸ ὄραμα τὸ ὁποῖον περιγράφουν οἱ πρῶτοι στίχοι τοῦ 96ου καὶ 74ου κορανικοῦ κεφαλαίου, ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν, τὴν ὁποίαν αἰφνιδίως ἐδέχθη ὁ ἄραψ προφήτης χωρὶς νὰ μεσολαβήσῃ στάδιον ἐσωτερικῆς θρησκευτικῆς προεργασίας, δὲν εἶναι ὀρθαί. Πιθανώτερον εἶναι νὰ υποθέσωμεν ὅτι τὸ συνταρακτικὸν ὄραμα τῆς κλήσεως τοῦ Μωάμεθ εἶναι ἀποτέλεσμα μακρᾶς ἐσωτερικῆς διεργασίας, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας οὗτος εἶδε διάφορα ὄραματα, πολλὰ ἐκ τῶν ὁποίων ἴσως δὲν περιελήφθησαν εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν τοῦ κορανικοῦ κανόνος³.

Πράγματι ἡ διακοπὴ (*fatra*), τὴν ὁποίαν ἡ μουσουλμανικὴ παράδοσις μαρτυρεῖ ὅτι ἐσημειώθη μετὰ τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν τοῦ προφήτου αὐτῆς, δηλοῖ ὅτι οὗτος δὲν ἤτο δυνατόν νὰ μετεβλήθῃ αἰφνιδίως καὶ ἀπὸ τῆς μιᾶς

1. Sura 9, 32 - 33· 61, 8 - 9· 64, 8.

2. Πρβλ. περὶ τούτου τὰς σχετικὰς ἀπόψεις τοῦ *Andrae*, *Die Person Muh.*, 8, 14 ἐξ. καὶ *Widengren*, *Muhammad*, 11 ἐξ., 34, 170.

3. *Nöldeke*, *Gesch. d. 1, Qur.*, 1, 45.

στιγμῆς εἰς τὴν ἄλλην εἰς δημόσιον κήρυκα καὶ προφήτην τοῦ λαοῦ του. Ὡς δὲ μαρτυροῦν κορανικά τινα χωρία, ἀρχικῶς ὁ Μωάμεθ περιωρίσθη νὰ ἀνακοινώσῃ τὰς ἐμπειρίας τῶν ὄραμάτων του μόνον ἐντὸς τοῦ στενοῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος αὐτοῦ¹. Ἴσως μάλιστα ἀνέμεινε ἐπὶ ἔτη διαλογιζόμενος καὶ ὄραματιζόμενος, μέχρις οὗ ἐν τέλει τολμήσῃ νὰ ἐμφανισθῇ δημοσίᾳ κηρύσεων.

Κατὰ τὰς μαρτυρίας τοῦ Κορανίου καὶ τὴν πίστιν τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως ἅπασαι αἱ κορανικαὶ ἀποκαλύψεις τοῦ Μωάμεθ ἐκοινοποιήθησαν εἰς αὐτὸν ὑπὸ μορφήν ὄραμάτων. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ Μωάμεθ ἦτο φύσει ἐπιρρεπὴς εἰς ὄρασις. Συνεπῶς εἶναι εὐλογον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ συνταρακτικὸν ὄραμα, τὸ ὁποῖον ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐμφανισθῇ δημοσίᾳ κηρύττων, δὲν ἦτο αἰφνίδιον, ἀλλὰ συνέπεια τῶν ἐσωτερικῶν του παρορμήσεων, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ καιροῦ εἶχον ὀδηγήσει αὐτὸν εἰς κατάστασιν περισυλλογῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐβλεπε διάφορα ὄραματα μικροτέρας ἐντάσεως. Ταῦτα σὺν τῷ χρόνῳ ἠϋξανον τὰς ἐσωτερικὰς του ἀνησυχίας, μέχρις οὗ τελικῶς ἡ ἐσωτερικὴ ἔντασις ἐξέσπασεν εἰς τὸ συνταρακτικὸν ὄραμα, τὸ ἐκληφθὲν ὑπ' αὐτοῦ ὡς σημεῖον ἄνωθεν κλήσεως. Σῶζονται εἰς τὸ Κοράνιον ὄραματα, φέροντα τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀρχικῶν τοῦ Μωάμεθ ἀποκαλύψεων. Καίτοι ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χρονολογηθοῦν αὐστηρῶς, ὥστε νὰ διαπιστωθῇ, ἐὰν ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὸν πρὸ ἢ μετὰ τὴν ἐμπειρίαν τῆς «κλήσεως» του χρόνον, εἶναι ἐν τούτοις χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ κορανικοῦ κηρύγματος καὶ μαρτυροῦν ὅτι ὁ ἄραψ προφήτης ἦτο ἀπὸ μακροῦ εἰθισμένος εἰς ὄρασις².

Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τῆς φύσεως τῶν ὄραμάτων τοῦ ἀρχικοῦ κορανικοῦ κηρύγματος εἶναι τὸ ἐν Sura 53, 1 - 8 διαλαμβανόμενον, ἐνθα ὁ Μωάμεθ, πειρώμενος νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἀλάνθαστον τῆς ἀποκαλύψεώς του, ἰσχυρίζεται ὅτι παρέλαβεν αὐτὴν ἐκ τοῦ «Ἰσχυροῦ», τὸν ὁποῖον εἶδεν ἐν ὄρασις αἰωρούμενον «ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας σφαίρας» τοῦ στερεώματος. Διὸ ὀρκίζεται καὶ λέγει:

«Ὁμνῶ εἰς τὸν δύοντα (hawa) ἀστὲρα (an-najm). Ὁ ὑμέτερος συμπολίτης (sâhib) δὲν ἐπλανήθη, οὔτε διεφθάρη, καὶ δὲν ὀμιλεῖ αὐτοπροαιρέτως. Τοῦτο (δηλ. τὸ Κοράνιον) δὲν εἶναι εἰμὴ ἀποκάλυψις δι' ἐμπνεύσεως. Ἐδίδαξεν αὐτὸν ὁ Ἰσχυρός, ὁ Ρωμαλέος (dhû mirratin), ὁ ἐν ἰσορροπίᾳ διατηρούμενος (fa-stawâ), ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας σφαίρας

1. Πρβλ. π.χ. τὴν Sura 26, 214.

2. Περὶ τῶν ὄραμάτων τοῦ Μωάμεθ πρβλ. Bell, Muhammed's Call, 13 - 19 καὶ Muhammad's Visions, 145 - 154. Πρβλ. ἐπίσης Paret, Moh. u.d. Koran, 44 - 46.

τοῦ ὀρίζοντος. Ἐκεῖθεν κλίνας προσήγγισε (τῷ Μωάμεθ) (fa-tadallâ). Ἀπεῖχε δύο τόξων διάστημα (qâba qausaini) ἢ καὶ ὀλιγώτερον καὶ ἀπεκάλυψεν εἰς τὸν δοῦλον αὐτοῦ, ὅ,τι ἀπεκάλυψεν».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Μωάμεθ ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ καρδιά του δὲν ψεύδεται. Εἶδεν ὄντως αὐτὸν καὶ ἄρα οἱ ἀκροαταὶ του δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλλουν περὶ τῶν ὄρων εἶδε καὶ ἔλαβεν ὡς ἀποκάλυψιν. Πρὸς ἐπίρρωσιν δὲ τούτου μαρτυρεῖ ὅτι πρὸ τοῦ ὄραματος τούτου εἶδεν αὐτὸν καὶ ἐν ἑτέρᾳ καταβάσει. Ἡ μαρτυρία του δὲ αὕτη ἐνισχύει τὴν ἄποψιν ὅτι οὗτος ἐβλεπεν ὄραματα ἤδη πρὸ τῆς ἐμπειρίας τῆς κλήσεώς του. Τὴν προηγηθεῖσαν τῆς παρούσης ὄρασιάν του περιγράφει ὁ Μωάμεθ ὡς ἀκολούθως (στ. 13-18):

«Οὗτος βεβαίως εἶδεν αὐτὸν καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἤδη καταβάσει, ἐγγὺς τοῦ Λωτοῦ τῶν ἐξωτερικῶν συνόρων, ὅπου εὐρίσκετο ὁ κῆπος τοῦ καταλύματος (indahâ jannatu l-ma'wâ). Καθὼς (τότε) ὁ Λωτὸς ἦτο κεκαλυμμένος, ὁ ὀφθαλμὸς (τοῦ προφήτου) δὲν περὶ ἐξέκλινε, καὶ οὗτος (ὁ Μωάμεθ) δὲν ἐπήρθη. Εἶδεν ἀληθῶς ἐν ἐκ τῶν μεγαλυτέρων θαυμάτων τοῦ Κυρίου του»¹.

Τὸ κείμενον τῶν δύο τούτων ὄρασεων τοῦ Μωάμεθ εἶναι δυσνόητον καὶ ἀναγκαστικῶς ἢ μετὰφρασις αὐτοῦ χωλαίνει. Δὲν δυνάμεθα, π.χ., νὰ γνωρίζωμεν τί ἀκριβῶς σημαίνουν αἱ ἐκφράσεις «κῆπος τοῦ καταλύματος», «Λωτὸς» καὶ «ἐξωτερικὰ σύνορα». Ἄλλ' ἀκριβῶς, τὸ δυσνόητον τοῦ ὄρου, οἱ ἔρκοι καὶ ἀφορισμοὶ καὶ αἱ ἀσύνδετοι πρὸς ἀλλήλας προτάσεις ἀποτελοῦν τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ ἀρχικοῦ κορανικοῦ κηρύγματος. Ὅτι δὲ οὗτος ἐβλεπε καὶ πρὸ τῆς ἐμπειρίας τῆς «κλήσεως» του ὄραματα, φαίνεται ἐκ τῆς ἀντιλήψεως, τὴν ὁποίαν εἶχε περὶ τῆς ἀποκαλύψεώς του κατὰ τὰ πρῶτα

1. Δὲν εἶναι σαφὲς ποῖαν ἀκριβῶς ὄρασιν ἐννοεῖ ἐνταῦθα ὁ Μωάμεθ. Κατὰ τὴν μουσουλμανικὴν παράδοσιν, ἐνταῦθα ὁ προφήτης ὑπαινίσσεται τὴν νυκτερινὴν ὄδοιπορίαν (mi'raj), περὶ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος ἐν ἀρχῇ τοῦ 17ου κεφ. Περὶ mi'raj ἰδὲ Horowitz, «Mi'radj», ἐν SEI, 381 - 384. Τὸ ἐν λόγῳ κείμενον εἶναι δυσνόητον. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ κορανικὸν χωρίον 28, 57, ἐνθα ὁ Μωάμεθ ὀμιλεῖ σαφῶς περὶ τοῦ «οἴκου», ἦτοι τοῦ ἱεροῦ τῆς Ka'ba, λέγων ὅτι ὁ Allâh κατέστησεν αὐτὸ «προστατευτικὸν ἄστυον» διὰ τοὺς Μεκκίτας, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ ἐνταῦθα «κῆπος τοῦ ἀστυίου» εἶναι τὸ ἱερὸν τῆς Ka'ba. Δεδομένου ὅμως ὅτι τὸ ἱερὸν τῆς Ka'ba, κατὰ τὰς ἰθαγενεῖς ἀραβικὰς παραδόσεις, ἦτο οἰκοδόμημα τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ, ποιηθὲν κατὰ τὰ πρότυπα τοῦ οὐρανοῦ ναοῦ, συνάγεται ὅτι ἐνταῦθα ὁ Μωάμεθ ἐννοεῖ τὸν εὐκτῆριον οἶκον τοῦ παραδείσου. Ὁ Λωτὸς εἶναι μυθικὸν δένδρον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν μουσουλμανικὴν παράδοσιν φύεται ἐκ τοῦ κέντρου τοῦ παραδείσου, οἱ δὲ κλάδοι αὐτοῦ ὀρίζουν τὰ ἐξωτερικὰ ὄρια τοῦ παραδείσου. Τὸ δένδρον τοῦτο, κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν, εὔρηται ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ ἢ ἐπὶ τοποθεσίας ἐγγὺς τῆς Μέκκας. Πρβλ. Bell, Muhammad's Visions, 150.

βήματα του κηρύγματός του. Αρχικώς δηλαδή εφρόνει ότι κατά τὰς ὀπτασίας του ἔβλεπε τὸν ἴδιον τὸν Θεόν, ἐξ οὗ προσωπικῶς ἐλάμβανε τὴν ἀποκάλυψιν. Ἐν τῇ πορείᾳ ὅμως τοῦ χρόνου ἤχθη εἰς τὴν πεποίθησιν ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἱκανὸς νὰ ἴδῃ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ¹. Προφανῶς εἰς τὴν πεποίθησιν ταύτην ἤχθη, ὅταν ἦλθεν εἰς ἐγγυτέραν ἐπαφὴν πρὸς τὰς βιβλικὰς διδασκαλίας. Τότε ἐδίδαξεν ὅτι δὲν εἶδε τὸν Θεὸν προσωπικῶς, ἀλλὰ τὸν ἄγγελον Γαβριήλ, τὸν ὁποῖον ἐν Sura 81, 19 - 26 ὀνομάζει «ἐνδοξὸν ἀπεσταλμένον». Πράγματι, ἐὰν συγκρίνη τις τὰ κείμενα τῶν κορανικῶν κεφαλαίων 53, 1 - 12 καὶ 81, 19 - 23, θὰ ἴδῃ ὅτι περιγράφεται διὰ τινος μόνον παραλλαγῆς ἡ αὐτὴ ὀπτασία. Ἄλλ' ἐν Sura 81, 19 - 23 ὁ ἀποκαλύπτων τὸ Κοράνιον δὲν εἶναι πλέον ὁ Θεός, ἀλλ' ὁ «ἐνδοξὸς ἀπεσταλμένος», τὸν ὁποῖον ἀλλαχοῦ ὁ Μωάμεθ ταυτίζει μετὰ τοῦ ἀγγέλου Γαβριήλ. Τὸ κείμενον τοῦτο ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Τὸ Κοράνιον εἶναι ὁ λόγος τοῦ ἐνδόξου ἀπεσταλμένου, ὁ ὁποῖος παρὰ τῷ Κυρίῳ τοῦ θρόνου εἶναι περιβεβλημένος διὰ μεγαλείου καὶ ἰσχύος (καὶ κέκτηται τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτοῦ) (dhi qūwatin 'inda dhi l-'arshi makinin), τὸν ὁποῖον ὑπακούουν καὶ ἐμπιστεύονται (οἱ ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ ἄγγελοι) (mutā'in thama aminin). Ὁ ὑμέτερος συμπολίτης (sāhib) δὲν εἶναι δαιμονόπληκτος. Οὗτος εἶδεν αὐτὸν (δηλαδή, τὸν ἐνδοξὸν ἀπεσταλμένον)² πράγματι ἐν τῷ φωτὶ τοῦ καθαρῶ ὀρίζοντος καὶ δὲν ἀποσιωπᾷ τὰ ἀποκαλυφθέντα μυστήρια, καὶ δὲν εἶναι τοῦτο (τὸ Κοράνιον) λόγος τοῦ λιθοβλήτου σατανᾶ. Ἄλλὰ ποῦ πορεύεσθε (ἦτοι, εἰς τί σκέψεις παρασύρεσθε);».

Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι ὁ Μωάμεθ οὐ μόνον κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ κηρύγματός του, ἀλλὰ καὶ πρὸ αὐτοῦ, ἔβλεπε διάφορα ὄραματα, τὰ ὁποῖα ἔφερον σκοτεινὸν καὶ ἀνεξέλεγκτον χαρακτῆρα, διότι ἦσαν αὐθόρμητοι καὶ ἐν πολλοῖς ἀσυνείδητοι ἐνέργειαι αὐτοῦ. Ἀργότερον ὅμως ἤρχισε νὰ ἐλέγχει τὰς ὁράσεις του, αἱ ὁποῖαι ἦσαν πλέον συνειδηταὶ αὐτοῦ ἐνέργειαι. Ἐνεκα τούτου, αἱ ἐμπειρίαι τῶν ἀρχικῶν ὁραμάτων του ἐνίσχυσαν μὲν, ἀλλὰ δὲν ἐδημιούργησαν τὴν περὶ προφητικῆς του ἀποστολῆς συνείδησιν. Ἡ συνείδησις του αὐτῆ ἐμπεδώθη σὺν τῷ χρόνῳ καὶ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν βιβλικῶν ἀληθειῶν, τὰς ὁποίας οὗτος ἐκ ποικίλων πηγῶν ἐλλιπῶς καὶ λανθασμένως ἐπληροφόρηθη.

1. Πρβλ. Sura 42, 50 (51) ἑξ. 6, 103.

2. Ὁ Bell, ἐνθ' ἄνωτ., 150, φρονεῖ ὅτι ὑπὸ τὸν στίχον τοῦτον ἀρχικῶς ὁ Μωάμεθ ἐνόηε ἑαυτὸν. Ἐνεκα τούτου ἡ παροῦσα μορφή τοῦ στίχου εἶναι μεταγενεστέρη.

5. Ἡ Laylat al - Qadr

Τὰ προμνημονευθέντα δηλοῦν ὅτι πρὸ τοῦ συνταρακτικοῦ ὄραματος, τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε σταθμὸν εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ, εἶχον προηγηθῆ καὶ ἄλλα μικροτέρας ἐντάσεως ὄραματα, τὰ ὁποῖα εἶδε κατὰ καιροὺς ὁ ἄραψ προφήτης. Ἡ μουσουλμανικὴ ὅμως παράδοσις θέλουσα νὰ δείξῃ ὅτι ὁ προφήτης αὐτῆς ἐξελέγη διὰ μιᾶς ἀνερμηνεύτου πράξεως τῆς εὐνοίας τοῦ Θεοῦ, ἐδέχθη ὅτι ἡ 96ῆ Sura εἶναι ἡ πρώτη αἰφνιδίως γενομένη ἀποκάλυψις εἰς τὸν προφήτην αὐτῆς.

Ἐνδείξεις τινὰς περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν τὸ Κοράνιον κατεπέμφθη ἄνωθεν ὡς καὶ τοῦ σκοποῦ δι' ὃν τοῦτο κατεπέμφθη παρουσιάζουν τὰ κορανικὰ χωρία 2,181 (185), 97,1-5 καὶ 44,1 ἑξ. Κατὰ τὰ χωρία ταῦτα τὸ Κοράνιον κατεπέμφθη τὸ πρῶτον ἄνωθεν κατὰ τὴν περίοδον τῆς νηστείας τοῦ Ramadân¹ καὶ δὴ «κατὰ τὴν νύκτα τῆς Ἰσχύος ἢ τοῦ θείου θεσπίσματος (Laylat al-Qadr)»² ἢ κατὰ τινὰ «εὐλογημένην νύκτα»³. Ὁ σκοπὸς δι' ὃν τοῦτο κατεπέμφθη ἄνωθεν δίδεται ὑπὸ τοῦ χωρίου 181 (185) τῆς 2ας Sura διὰ τῶν ἀκολουθῶν: «(Περίοδος νηστείας εἶναι) ὁ μῆν Ramadân, κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ Κοράνιον κατεπέμφθη (τὸ πρῶτον) ἄνωθεν, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγὸς τῶν ἀνθρώπων, (τὰ δὲ ἐπὶ μέρος χωρία αὐτοῦ) ὡς καθαρὰ ἀπόδειξις (baiyinât) τῆς ὀρθῆς καθοδηγήσεως καὶ τοῦ furqân, ἦτοι τῆς σωτηρίας καὶ τῆς διαγνώσεως τοῦ καλοῦ ἀπὸ τοῦ κακόν»⁴.

Δεδομένου ὅμως ὅτι τὸ Κοράνιον συναπηρτίσθη ἐκ τῶν κατὰ καιροὺς ἀποκαλύψεων τοῦ Μωάμεθ, αἱ ὁποῖαι ἐξεφράζοντο καὶ ἀκολούθως κατεγράφοντο ὡσάντις οὗτος περιήρχετο εἰς κατάστασιν οἴστρου, συνάγεται ὅτι, διὰ τῶν ὅσων περὶ «θαυματουργικῆς καθόδου» τοῦ Κορανίου ὁμιλεῖ οὗτος εἰς τὰ ἐν λόγῳ χωρία, δὲν ἐννοεῖ τὴν ἐφ' ἧς ἀπαξ παραλαβὴν ὀλοκλήρου τοῦ Κορανίου, ἀλλὰ τὴν ἐναρξιν τῆς ἀποκαλύψεώς του, δηλαδή τὴν πρῶτην ἐμπειρίαν τῆς ἀποστολῆς του. Τὸ πρῶτον τοῦτο ἀποκαλυπτικὸν βίωμα ἀπέβη διὰ τὸν προφήτην τοῦ Ἰσλάμ σύμβολον τῆς καθ' ὅλου τμηματικῆς δοθείσης ἀποκαλύψεώς του, εἰς τρόπον ὥστε νὰ τονίξῃ ὅτι «κατὰ τὴν εὐλογημένην ἐκείνην νύκτα»⁵ δὲν ἀπεκαλύφθη ἐν μόνον μέρος τοῦ Κορανίου, ἀλλὰ συμβολικῶς ὀλοκλήρον τὸ Κοράνιον.

Ὅτι δραμὰ τι, ὅμοιον πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον περιγράφεται ἐν τῇ 96ῆ

1. Sura 2, 181 (185).

2. Sura 97, 1.

3. Sura 44, 2 (3).

4. Ὁ ὅρος furqân ἔχει πολλὰς σημασίας, τὰς ὁποίας ἀναφέρομεν κατωτέρω.

5. Sura 44, 2 (3).

Sura, συνεκλόνησέ ποτε αὐτὸν καὶ ἀπετέλεσε τὸ ἀποφασιστικὸν σημεῖον ἐκκινήσεως τοῦ ὄλου μετέπειτα κηρύγματός του, εἶναι ἴσως γεγονὸς ἀναμφισβήτητον. Ὅτι ὅμως τὸ δράμα τῆς 96ης Sura ἦτο ἡ πρώτη αἰφνιδίως ἀποκαλυπτικὴ ἐμπειρία αὐτοῦ, ἡ ὁποία ἀπὸ ἀνθρώπων ἀγνοοῦντα τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἐνὸς Θεοῦ καὶ εἰδωλολάτρην μετέβαλεν αἰφνιδίως αὐτὸν εἰς «ἀπόστολον» καὶ «προφήτην» τοῦ Θεοῦ, εἶναι ὑπόθεσις ἀμφίβολου, μὴ δυναμένη νὰ ἐξακριβωθῇ ἱστορικῶς. Ἄρα τὸ δράμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον περιγράφεται εἰς τὰ μνημονευθέντα χωρία, ἐρμηνεύεται μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ σκοποῦ τὸν ὁποῖον ἐπεδίωκεν ὁ Μωάμεθ. Προφανῶς οὗτος ἀπεσκοπεῖ νὰ πείσῃ τοὺς ἀκροατάς του ὅτι τὸ Κοράνιον εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι ὁ ἴδιος ἐξελέγη ὡς προφήτης μόνον διὰ τινος ἀνερμηνεύτου θείας ἀποφάσεως, ἡ ὁποία ὡς πρᾶξις τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο δυνατόν, εἰμὴ νὰ ἀνακοινωθῇ αἰφνιδίως εἰς αὐτόν, ἄνευ οἰασθήποτε προετοιμασίας διὰ τὸ ἔργον του. Ὅ,τι ὁ Θεὸς ἀποφασίζει, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην διάθεσιν.

Πράγματι, ἡ προσπάθεια τοῦ Μωάμεθ νὰ συνδέσῃ τὴν πρώτην ἀποκαλυπτικὴν του ἐμπειρίαν μετὰ τῆς νυκτὸς al-Qadr (Sura 97,1), ἡ ὁποία, κατ' αὐτόν, εἶναι νύξ τις τοῦ μηνὸς τῆς νηστείας Ramadân [Sura 2,181 (185)]¹, σημαίνει ὅτι σκοπὸς του ἦτο νὰ καταστήσῃ πιστευτὸν τὸν θαυματουργικὸν τρόπον τῆς ἀποκαλύψεώς του. Ἡ νηστεία τοῦ Ramadân καθιερώθη εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης τοῦ Badr (Μάρτιος τοῦ 624), ἡ ὁποία ἔκρινε τὴν τύχην τῆς νέας θρησκείας τοῦ Ἰσλάμ. Τὸ Badr ἀπέβη διὰ τὸν Μωάμεθ ὅ,τι ἡ διάβασις τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης διὰ τοὺς Ἰσραηλίτας. Ἡ ὄλη αἰσία ἐκβασίς τῆς μάχης ἐθεωρήθη ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους αὐτῆς ὡς θαῦμα καὶ ἀποκλειστικὴ τοῦ Θεοῦ πρᾶξις. Ἡ νίκη αὕτη ὠδήγησεν εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον κατεπέμφθη ἄνωθεν τὸ Κοράνιον, ἵνα χρησιμεύσῃ τοῖς «πιστοῖς» ὡς furqân, ἦτοι ὡς «βοήθεια», καὶ σῶσις αὐτοὺς ἐκ τῶν ἀντιπάλων δυνάμεων. Οἱ «πιστοὶ» λαμβάνοντες τὴν «ἀληθῆ ἀποκάλυψιν» (furqân) καὶ φοβούμενοι τὸν Θεὸν λαμβάνουν βοήθειαν — furqân — παρ' αὐτοῦ, διαστέλλονται τῶν ἀπίστων καὶ σώζονται. Τὴν ἡμέραν τοῦ Badr ὁ Μωάμεθ ἐθεώρησεν ὡς «ἡμέραν σωτηρίας», «ἡμέραν τῆς διακρίσεως» τῶν δύο στρατιῶν καὶ «ἡμέραν τῆς ἀποφάσεως» τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν ὁ Θεὸς ἀπεφάσισε νὰ διακρίνῃ τοὺς πιστοὺς ἐκ τῶν ἀπίστων, νὰ βοηθήσῃ καὶ νὰ σώσῃ αὐτούς. Ὁ Θεὸς διακρίνας τὴν ἡμέραν τῆς «ἀποφάσεως» τοὺς πιστοὺς ἐκ τῶν ἀπίστων, ἔσωσεν αὐτούς, ἐξησφάλισεν αὐτοῖς βοήθειαν καὶ νίκην κατὰ τῶν ἀντιπάλων δυνάμεων καὶ κατέστησε πιστευτὴν τὴν ἀποστολὴν τοῦ προφήτου του, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκοι-

1. Ὑπὸ τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως ἡ νύξ αὕτη τοποθετεῖται εἰς τὴν 27ην τοῦ μηνὸς Ramadân.

νοποίησε τὴν ἄνωθεν καταπεμφθεῖσαν ἀποκάλυψιν. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐννοίαν τὸ Κοράνιον εἶναι furqân, ἦτοι «γνώσις», «ἀποκάλυψις», «ἡμέρα τῆς σωτηρίας» ἢ τῆς «ἀποφάσεως», «διάκρισις τοῦ καλοῦ ἀπὸ τοῦ κακοῦ», «διάκρισις τῆς ἀληθείας ἀπὸ τοῦ ψεύδους» καὶ «βοήθεια»¹.

Ἡ ἰδέα ὅτι τὸ Κοράνιον ἀπεκαλύφθη κατὰ τὸν μῆνα Ramadân, καθ' ὃν ἐσημειώθη ἡ νίκη τοῦ Badr, διατυπῶνται εἰς τὸ χωρίον 8, 42 (41), ἐνθα λέγεται: «Γινώτε ὅτι, ὡσάκις λαφυραγωγήσητε, τὸ πέμπτον ἀνήκει εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὸν ἀπόστολον αὐτοῦ, εἰς τοὺς συγγενεῖς, τοὺς ὄρφανούς, τοὺς πένητας, τοὺς ὁδοιπόρους, ἐὰν πιστεύητε εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς ὅ,τι ἀπεκαλύψαμεν εἰς τὸν δούλον ἡμῶν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς σωτηρίας (ἢ τῆς διακρίσεως) — furqân — ἡμέραν τῆς συναντήσεως τῶν δύο στρατιῶν. Ὁ Θεὸς εἶναι παντοδύναμος».

Ἐὰν λοιπὸν ἡ Laylat al-Qadr, ἡ νύξ τῆς ἀποστολῆς τῆς ἀποκαλύψεως, εἶναι ὄντως μία τῶν τελευταίων δέκα νυκτῶν, ἢ ἀκριβέστερον ἡ 27η τοῦ μηνὸς Ramadân, ὡς ἀργότερον καθώρισεν αὐτὴν ἡ μουσουλμανικὴ παράδοσις, σημαίνει ὅτι κατὰ τὸν μῆνα τοῦ Ramadân συνέβησαν δύο σπουδαῖα γεγονότα: ἡ κατὰ τὴν νύκτα Laylat al-Qadr ἀποστολὴ ἄνωθεν τῆς ἀποκαλύψεως καὶ ἡ νίκη τοῦ Badr. Δὲν ὑπάρχουν ὅμως ἱστορικαὶ μαρτυρίαι συνδέουσαι τὰ δύο αὐτὰ γεγονότα. Εἰς τὰς εὐσεβεῖς εἰδήσεις τῶν ἀνδρῶν τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως κυριαρχεῖ μεγάλη ἀσάφεια, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν τῆς Laylat al-Qadr. Βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ ἰδέα περὶ ἀποκαλύψεως τοῦ Κορανίου κατὰ τὴν Laylat al-Qadr ὑπῆρχεν ἤδη πρὸ τῆς μάχης τοῦ Badr. Ἄρα, ἐὰν ὁ Μωάμεθ συνδέῃ τὰ γεγονότα, πράττει τοῦτο, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι τὸ Κοράνιον του, τὸ ὁποῖον κατῆλθε θαυματουργικῶς κατὰ τὴν νύκτα al-Qadr, εἶναι ὄντως τὸ μέγα τοῦ Θεοῦ θαῦμα, ὡς ἀπεδείχθη κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης τοῦ Badr, ἐνθα ἀπέβη σημεῖον τῆς κατ' ἐξοχὴν βοήθειας τοῦ Θεοῦ. Ἀκριβῶς τὴν ἄμεσον αὐτὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Κορανίου του ἐπιχειρεῖ νὰ τονίσῃ ὁ Μωάμεθ, ὅταν λέγῃ ὅτι τὸ Κοράνιον κατεπέμφθη ἄνωθεν κατὰ τὴν Laylat al-Qadr καὶ δὴ κατὰ τὸν μῆνα τοῦ Ramadân «ὡς ὁδηγὸς τῶν ἀνθρώπων, καὶ (οἱ ἐπὶ μέρους στίχοι αὐτοῦ — âyat) ὡς καθαρὰ ἀποδείξις (baiyinât) τῆς ὀρθῆς καθοδηγήσεως καὶ τῆς σωτηρίας (al-furqân)»².

Ἐποῖαν σπουδαίαν σημασίαν εἶχε διὰ τὸν Μωάμεθ καὶ τὴν μετέπειτα

1. Τὸ furqân ὡς ὄνομα τοῦ Κορανίου ἀπαντᾷ εἰς τὰ ἐξῆς χωρία: 2,50 (53). 181 (185). 3,2 (3-4). 8, 29. 42 (41). 21, 49 (48). 32, 2 (3) ὡς καὶ εἰς τὴν 25ην Sura, ἡ ὁποία φέρει τὴν λέξιν ὡς ἐπικεφαλίδαν αὐτῆς καὶ ὀνομάζεται al-Furqân.

2. Sura 2, 181 (185).

θησκειάν του ή Laylat al-Qadr, φαίνεται εξ ὄσων διαλαμβάνει περί αὐτῆς ή 97η Sura, ή ὁποία έχει ὡς ἐξῆς:

«Κατεπέψαμεν τοῦτο (τὸ Κοράνιον) τὴν νύκτα τῆς Ἰσχύος (ἡ τοῦ θείου θεσπίσματος) (fi Layat al-Qadr). Ἄλλὰ τίς διδάξει σε τί εἶναι ἡ νύξ τοῦ θείου θεσπίσματος;

Ἡ νύξ τοῦ θείου θεσπίσματος εἶναι αἰσιωτέρα χιλίων μηνῶν. Κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην οἱ ἄγγελοι καὶ τὰ πνεύματα καταβαίνουν, τῇ ἀδείᾳ τοῦ Κυρίου των, δυνάμει πάσης ἐντολῆς (min kull-i amr-in)¹. Εἰρήνη ἐπὶ τῆς νυκτὸς ταύτης, μέχρι τῆς ἀνατολῆς τῆς Ἡοῦς.

Ἡ ἐν τῷ Κορανίῳ ἀπαντῶσα λέξις qadr εἶναι ρηματικὸν ὄνομα (masdar) τοῦ ρήματος qadara, «μετρεῖν», «ἐκτιμᾶν». Εἰς τρία κορανικὰ χωρία τὸ qadr ἐμφανίζεται ὁμοῦ μετὰ τοῦ qadara: «Οὔτοι δὲν ἐξετίμησαν τὸν Θεὸν συμφώνως πρὸς τὸ ἀληθὲς μέτρον αὐτοῦ»². Ἐν Sura 65,3 λέγεται: «εἰς ἕκαστον πρᾶγμα ὁ Θεὸς ὥρισεν ἓν μέτρον»³, συμφώνως πρὸς τὸ ὅποιον ὁ φοβούμενος αὐτὸν λαμβάνει παρ' αὐτοῦ τὴν διατροφήν του (rizq)⁴. Ἡ σχέσις τῆς λέξεως qadr πρὸς τὴν διατροφήν δηλοῖ ὅτι ἐνταῦθα τὸ qadr σημαίνει τὸ «μετρεῖν» καὶ ἀκολούθως «κατανέμειν», «μοιράζειν» ἢ «χορηγεῖν» τι⁵. Ἐντεῦθεν ἀπορρέει ἡ ἔννοια τοῦ qadr, ἡ δηλοῦσα τὴν «θείαν ἀπόφασιν»,

1. Ἡ φράσις min kull-i-amr-in εἶναι δύσκολος πρὸς μετάφρασιν. Ὁ Paret, Der Koran, μεταφράζει «lauter Logos (Wese)». Ὑπὸ τὴν αὐτὴν περίπου ἔννοιαν μεταφράζουν οἱ Baljon, The amr of God, 11 ἐξ., «by virtue of every decree», καὶ Wensinck, Arabic New Year, 1, «concerning every amr». Ἄλλαι μεταφράσεις, ὡς εἶναι αἱ τῶν Bell καὶ Blachère ἀγνοοῦν τὴν ἔννοιαν τοῦ min. Οὕτω, ὁ Bell, The Qur'an, μεταφράζει: «with regard to every affair», ὁ δὲ Blachère, Le Coran, μεταφράζει: «pour tout ordre». Ὁ Ringgren, Studies in Arabian Fatalism, 104 n. 5, μεταφράζει ἐλευθέρως: «through (from) His amr», ἐνθα τὸ kull ἡγνοήθη.

2. Sura 6, 91· τὸ αὐτὸ μετὰ μικρῶν φραστικῶν παραλλαγῶν καὶ ἐν Sura 22, 73 (74) καὶ 39, 67. Ἡ συνάφεια τῶν χωρίων 6, 91 καὶ 22, 73 (74) ὑπονοεῖ τὴν δύναμιν τοῦ Allāh. Ὁθεν ὁ Bell, The Qur'an, μεταφράζει τὸ qadr διὰ τῆς λέξεως «power». Κάλυπτα ὅμως δύναται τις νὰ μεταφράσῃ καὶ διὰ τῆς λέξεως «μέτρον», ὡς ἐπραξεν ὁ Blachère, Le Coran, ὁ ὁποῖος ἀπέδωκε τὸν ὄρον διὰ τῆς λέξεως «mesure». Δεδομένου δὲ ὅτι ἡ νύξ al-Qadr εἶναι νύξ πράξεως καὶ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ὡς δηλοῖ ὁ στίχος 4 τῆς 97ης Sura, ἡ δὲ ἔννοια «ισχύς, δύναμις» εἶναι στατική, ὁ στίχος 97, 1 ἀντὶ νὰ ἀποδοθῇ διὰ τῆς φράσεως «νύξ τῆς Ἰσχύος» εἶναι προτιμότερον νὰ ἀποδοθῇ διὰ τῆς φράσεως «νύξ τῆς θείας ἀποφάσεως ἢ τοῦ θείου θεσπίσματος».

3. Ἐνταῦθα ὁ Bell μετέφρασε «measure», ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Blachère, «mesure».

4. Sura 65, 2.

5. Τὰ Κορανικὰ χωρία, εἰς τὰ ὅποια τὸ qadara προσλαμβάνει τὴν ἔννοιαν τοῦ «μετρεῖν τὴν διατροφήν» (ἢτοι χορηγεῖν καὶ ἀπονέμειν αὐτήν) εἶναι πολλά. Πρβλ. π.χ. 13, 26· 17, 32 (30)· 28, 82· 29, 62· 30, 36 (37)· 34, 38 (39)· 39, 53 (52)· 42, 10 (12).

ἢτοι τὴν «θείαν ἐντολήν» ἢ τὸ «θεῖον θέσπισμα». Ἡ σχέσις τοῦ qadr πρὸς τὸ amr, ἢτοι τὸν «λόγον, τὴν ἐντολήν ἢ τὸ θέσπισμα» τοῦ Θεοῦ, εἶναι στενή. Ἄρα ἡ νύξ al-Qadr εἶναι νύξ «τῆς θείας ἐντολῆς ἢ τοῦ θείου θεσπίσματος», διότι κατὰ τὴν νύκτα ταύτην ὁ Θεὸς ἀπεφάσισε νὰ ἀποκαλύψῃ τὸν νόμον αὐτοῦ, τὸν περιλαμβάνοντα τὰς ἐντολάς του. Αἱ ἐντολαὶ τοῦ ἀποτελοῦν τὸ μέτρον συμφώνως πρὸς τὸ ὅποιον μετροῦνται καὶ καθορίζονται αἱ ἀνθρώπινα πράξεις. Ἐνεκα τούτου ἡ Laylat al-Qadr εἶναι συγχρόνως καὶ νύκτα τῆς θείας κρίσεως καὶ ἀποφάσεως, καθ' ἣν κρίνονται καὶ ἀποφασίζονται ἅπασαι αἱ ἀνθρώπινα πράξεις. Ἐν τῇ 44ῃ Sura, ἐνθα περιγράφεται ἡ Laylat al-Qadr λέγεται ὅτι κατὰ τὴν νύκτα ταύτην «ἀποφασίζεται πᾶσα σοφὴ πρᾶξις (yufraqu kull amr hakim)»¹, δηλαδή ἀποφασίζεται πᾶσα ὑπόθεσις, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ σοφίαν ἕνα κριθῆ καὶ ἀποφασισθῆ. Ἡ κρίσις αὕτη γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει σοφῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ (amran min 'indinā).

Πόσον ριζικῶς ἐπηρέασαν οἱ μῦθοι οὗτοι βαθμιαίως τὴν ἀπλὴν προφητολογίαν τοῦ Ἰσλάμ φαίνεται ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκ τῶν κορανικῶν τούτων περὶ Laylat al-Qadr λόγων, καθ' οὓς ἡ «νύξ τοῦ θείου θεσπίσματος» εἶναι σπουδαιότερα χιλιάδων μηνῶν, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἡξιολόγησε τὴν νύκτα τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἡ μουσουλμανικῆς παράδοσις. Οὕτω κατὰ τοὺς ὑπομνηματιστὰς τοῦ Κορανίου ἡ νύξ τοῦ Ramadān ἢ ἡ νύξ τοῦ «θείου θεσπίσματος» (Laylat al-Qadr) δηλοῖ τὴν ἐναρξιν τῆς καθόδου καὶ ἀποκαλύψεως τοῦ Κορανίου. Λέγεται ὅτι κατὰ τὴν νύκτα ταύτην κατῆλθεν ὁλόκληρον τὸ Κοράνιον μέχρι τοῦ χαμηλοτέρου οὐρανοῦ καὶ ἐκεῖθεν ἀπεκαλύφθη μετὰ ταῦτα βαθμηδὸν καὶ κατὰ τμήματα διὰ τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ εἰς τὸν Μωάμεθ. Λέγεται μάλιστα ὅτι κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον κατεπέμφθησαν ἐπίσης καὶ αἱ Ἁγία Γραφαὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Χριστιανῶν, δεδομένου ὅτι αὗται, κατὰ τὰς μουσουλμανικὰς δοξασίας, δὲν εἶναι εἰμὴ τμήμα τοῦ παρὰ τῷ Θεῷ φυλασσομένου Οὐρανοῦ Βιβλίου (Umm al-Kitāb). Κατὰ τὸν Zamakhsharī, κατὰ τὴν πρώτην νύκτα τοῦ Ramadān κατεπέμφθησαν ἄνωθεν τὰ «φύλλα» (suhuf) τοῦ Ἀβραάμ, ἢτοι τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἀποσταλέντα ἱερά βιβλία². Ἡ Torah κατεπέμφθη ἄνωθεν κατὰ τὴν ἕκτην νύκτα τοῦ Ramadān, τὸ Εὐαγγέλιον κατὰ τὴν δεκάτην τρίτην καὶ τὸ Κοράνιον κατὰ τὴν εἰκοστὴν τετάρτην³.

1. Sura 44, 3 (4).

2. Τὴν σημασίαν τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ διὰ τοὺς μουσουλμάνους ἰδὲ ἐν σ. 18, 33 τῆς παρούσης μελέτης.

3. Zamakhsharī, Tafsi'r eis Sura 2, 181 (185)· πρβλ. Gätje, Koranexegese, 72-3. Ὡς εἶδομεν ἡ μεταγενεστέρα μουσουλμανικὴ παράδοσις ὥρισε τὴν 27ην Ramadān

Ἡ μόνη σαφῆς καὶ περιφανῆς βίβλος, λέγει περαιτέρω ὁ αὐτὸς ὑπομνηματιστὴς τοῦ Κορανίου, εἶναι τὸ Κοράνιον, καὶ ἡ «εὐλογημένη νύξ», εἶναι ἡ «νύξ τῆς Ἰσχύος καὶ τοῦ θείου θεσπίσματος (Laylat al - Qadr)». Λέγεται ἐπίσης ὅτι ἡ νύξ αὕτη εἶναι ἡ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μηνὸς Sha'bân κειμένη¹ καὶ ὅτι αὕτη ἔχει τέσσαρα ὀνόματα· «εὐλογημένη νύξ», «νύξ τῆς ἀθωότητος» (Laylat al - barâ'a), «νύξ τοῦ ἐπισήμου συμφωνητικοῦ ἐγγράφου» (Laylat as - sakk) καὶ «νύξ τῆς εὐσπλαγχνίας ἢ τοῦ ἐλέους» (Laylat ar - rahma). Λέγεται δὲ «νύξ τῆς ἀθωότητος» καὶ τοῦ «ἐπισήμου συμφωνητικοῦ ἐγγράφου», διότι ὅπως ὁ πωλητής, ὅταν εἰσπράξῃ τὰς βασικὰς εἰσφοράς, δίδει ἐγγράφον ἀποδειξίν ἀπαλλάσσουσαν τοὺς μετ' αὐτοῦ συναλλασσομένους πάσης περαιτέρω ὀφειλῆς, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς κατὰ τὴν νύκτα ταύτην ἐκθέτει εἰς τοὺς πιστοὺς τοῦ δούλου τὸ πιστοποιητικὸν τῆς ἀθωώσεώς των. Ἡ νύξ αὕτη φέρει ἐπίσης τὰς ἐξῆς πέντε ιδιότητες.

1) Κατ' αὐτὴν διακρίνεται (tafriq) πᾶσα σοφὴ πρᾶξις καθὼς καὶ ἡ ἀρετὴ τῆς προσευχῆς. Ὁ ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ εἶπε· εἰς τὸν προσευχόμενον κατὰ τὴν νύκτα ταύτην καὶ ἐκτελοῦντα ἑκατὸν rak'a² ὁ Θεὸς ἀποστέλλει ἑκατὸν ἀγγέλους, ἐξ ὧν οἱ τριάκοντα κηρύσσουν εἰς αὐτὸν τὸν παράδεισον, οἱ τριάκοντα προφυλάσσουν αὐτὸν ἐκ τῆς τιμωρίας τοῦ πυρὸς τῆς κολάσεως, οἱ τριάκοντα ἐμποδίζουν τὰς δυστυχίας τῆς παρουσίας ζωῆς καὶ οἱ δέκα κρατοῦν μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ τὰς πανουργίας τοῦ διαβόλου.

2) Κατὰ τὴν νύκτα ταύτην κατῆλθεν ἄνωθεν ἡ εὐσπλαγχνία καὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ Θεὸς ἠὺσπλαγχνίσθη καὶ ἠλέησε κατ' αὐτὴν τὴν θρησκευτικὴν τοῦ Μωάμεθ κοινότητα (umma).

3) Κατὰ τὴν νύκτα ταύτην ἐπραγματοποιήθη ἡ συγχώρησις. Ὁ προφήτης εἶπε· ὁ Θεὸς συνεχώρησε κατὰ τὴν νύκτα ταύτην ὅλους τοὺς μουσουλμάνους πλὴν τῶν ὀραματιστῶν καὶ μάντεων (kâhin), τῶν μάγων (sâhir), τῶν ἀγαπώντων τὰς ἐριδας, τῶν ποτῶν, τῶν πρὸς τοὺς γονεῖς ἀπειθῶν καὶ τῶν ἀσελγῶν.

4) Κατὰ τὴν νύκτα ταύτην ὁ ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ ἐπρέσβευσε μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως τῶν πρεσβειῶν του (shafa'a) ὑπὲρ τῶν πιστῶν.

5) Κατὰ τὴν νύκτα ταύτην ἐπὶ τῇ βᾶσει τῆς «συνθηθείας» (ἦτοι τῶν νό-

ῶς ἡμέραν ἀποκαλύψεως τοῦ Κορανίου, ἀλλ' ὁ χρόνος δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ ἐπακριβῶς.

1. Ὁ γδοος μὴν τοῦ Ἰσλαμικοῦ σεληνικοῦ ἔτους. Ἐνταῦθα νοεῖται ἡ πρὸ τῆς 15ης τοῦ Sha'bân νύξ. Παρὰ Gâtje, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 350, ὑποσ. 13.

2. Rak'a εἶναι αἱ κατὰ τὴν ὥραν τῆς μουσουλμανικῆς προσευχῆς (salât) ἐκτελούμεναι γονυκλισίαι.

μων) τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ὁποίας κυβερνᾷ τὰ φυσικὰ φαινόμενα, τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς zamzam¹ ἐν Μέκκᾳ ἐπολλαπλασιάσθη σημαντικῶς².

Ἄρα κατὰ τὴν νύκτα ταύτην κατελθὼν τὸ Κοράνιον ἔφερε πᾶσαν ἐπίγειον καὶ οὐράνιον εὐλογίαν εἰς τοὺς μουσουλμάνους. Διότι κατ' αὐτὴν ἀποφασίζεται πᾶσα σοφὴ πρᾶξις καὶ διὰ τοῦ Κορανίου διδάσκονται οἱ ἄνθρωποι³, δεδομένου ὅτι κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην καταβαίνουν ἐπὶ τῆς γῆς οἱ ἄγγελοι καὶ τὸ «πνεῦμα» (δηλαδὴ ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ) καὶ κομίζουν τὰ θεσπίσματα τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τῆς νυκτὸς ταύτης οἱ μουσουλμάνοι πιστεύουν ὅτι ἐπικρατεῖ εἰρήνη ἐπὶ τῆς γῆς μέχρις οὗ ἀνατείλῃ ἡ ἀγῆ⁴.

Ἡ σπουδαιότης τῆς ἀποστολῆς ἄνωθεν τοῦ Κορανίου κατὰ τὴν νύκτα ταύτην δηλοῖ κατὰ τοὺς μουσουλμάνους τὴν εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ νὰ καταβιβᾶσθαι ὀλόκληρον τὸ Κοράνιον τοῦ ἐκ τοῦ ἐβδόμου μέχρι τοῦ χαμηλοτέρου οὐρανοῦ⁵. Συγχρόνως ἐνετείλατο εἰς τοὺς ἐξαιρετοὺς γραφεῖς του νὰ καταγράψουν αὐτὸ κατὰ τὴν νύκτα τοῦ θείου θεσπίσματος. Μετὰ ταῦτα κατεβίβασεν αὐτὸ ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ κατὰ διαδοχικὰ τμήματα εἰς τὸν ἀπόστολον τοῦ Θεοῦ.

Αἱ λέξεις «ἐν τῷ διαστήματι τῆς νυκτὸς ταύτης ἀποφασίζεται πᾶσα σοφὴ πρᾶξις» σημαίνουν ὅτι κατ' αὐτὴν χαιρετίζεται πᾶσα σοφὴ πρᾶξις καὶ καθιερίζεται γραπτῶς, δηλαδὴ καθορίζονται τὰ μέσα διατροφῆς τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, ἡ ὥρα τοῦ θανάτου αὐτῶν καὶ πᾶσα ἄλλη ὑπόθεσις αὐτῶν ἀπὸ τῆς νυκτὸς ταύτης μέχρι τῆς μελλούσης ἡμέρας τοῦ ἄλλου κόσμου. Λέγεται δὲ ἐν τῇ μουσουλμανικῇ παραδόσει ὅτι ἡ καταγραφή τῶν πραγμάτων ἐπὶ τοῦ καλῶς φυλασσομένου οὐρανοῦ Πίνακος (Lauh al - Mahfûz)⁶ ἄρχεται κατὰ τὴν «νύκτα τῆς ἀθωότητος» καὶ τελειοῦται κατὰ τὴν «νύκτα τῆς Ἰσχύος ἢ τοῦ θείου θεσπίσματος». Τὸ ἀντίτυπον μὲ τὰς διατροφὰς τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ παραδίδεται εἰς τὸν ἀρχάγγελον Μιχαήλ, καὶ τὸ ἀντίτυπον μὲ τοὺς πολέμους καθὼς ἐπίσης καὶ μὲ τοὺς σεισμοὺς καὶ καταποντισμοὺς τῆς γῆς καὶ μὲ τοὺς

1. Εἶναι ἡ πηγὴ πρὸ τῆς ὁποίας διέρχονται καὶ νήπτονται, ποιοῦντες τοὺς συμβολικοὺς καθαρισμούς, ὅλοι οἱ μέχρι σήμερον τελοῦντες τὸ καθιερωμένον εἰς Μέκκᾳ προσκύνημα μουσουλμάνοι προσκυνηταί.

2. Zamakhshari, εἰς Sura 44, 2-3 (2-4), Gâtje, 73-74.

3. Sura 44, 3 (4).

4. Sura 97, 4-5· πρβλ. σχόλιον ἐπὶ τῶν χωρίων τούτων ὑπὸ τοῦ Πεντάκη, Τὸ Κοράνιον, 451.

5. Ἡ περὶ ἐπτὰ οὐρανῶν ἰδέα (πρβλ. Sura 2, 27 (29) ἐξ.) εἶναι ἀρχαία ἀνατολικὴ παράστασις. Δύναται τις, π.χ., νὰ ἐνθυμηθῇ τὰς ἐπτὰ πλανητικὰς θεότητες τοῦ βαβυλωνικοῦ πανθέου.

6. Πρβλ. Sura 85, 22· Εἶναι κατὰ τοὺς μουσουλμάνους ἡ προαιώνιος Γραφή, ἡ «μήτηρ τοῦ Βιβλίου» (umm al-Kitâb), ἡ καλῶς παρὰ τῷ Θεῷ φυλασσομένη.

κεραυνούς εις τὸν ἀρχάγγελον Γαβριήλ. Τὸ ἀντίτυπον μὲ τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων παραδίδεται εις τὸν τρομερὸν ἄγγελον Ismā'il, κύριον τοῦ χαμηλοτέρου οὐρανοῦ. Τὸ ἀντίτυπον τέλος μὲ τὰς δυστυχίας κρατεῖ ὁ ἄγγελος τοῦ θανάτου¹.

6. Τὸ ὑπὸ τὴν συνθηματικὴν λέξιν iqra' ἐγκρουπτόμενον σχέδιον ἐπαγγελίας τοῦ Μωάμεθ

Ἀσχέτως πρὸς τὴν ὀρθότητα ἢ μὴ τῶν ἀπόψεων τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως ὡς πρὸς τὴν πρώτην ἐμπειρίαν κλήσεως τοῦ ἄραβος προφήτου γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ συνθηματικὴ λέξις iqra', «ἀπάγγελον», ἔχει μεγάλην καὶ ἀποφασιστικὴν ἔννοιαν δι' ὅλον τὸ κορανικὸν κήρυγμα καὶ τὴν μετέπειτα ἰδρυθεῖσαν μουσουλμανικὴν κοινότητα. Εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Μωάμεθ νὰ δώσῃ τὴν ἀποκάλυψιν του ὡς «ἀπαγγελίαν» (ὡς qur'ān) ἐγκρύπτεται τὸ ὅλον σχέδιον τῆς ἐπαγγελίας του. Ἡ πρώτη ἀποκάλυψις του, τὴν ὁποίαν ἡ μουσουλμανικὴ παράδοσις ἐπιθυμεῖ νὰ ταυτίσῃ μετὰ τῶν πρώτων στίχων τῆς 96ης σούρας, οἱ ὁποῖοι εἰσάγονται διὰ τῆς φράσεως «ἀπάγγελον (iqra') ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου σου», δηλοῖ ὅτι ὁ Μωάμεθ δὲν παρουσιάσθη μόνον ὡς κῆρυξ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως, ἀλλὰ καὶ ὡς μεταβιβαστὴς ἱερᾶς Βίβλου ἀποκαλύψεως, ὥστε νὰ κατέχη καὶ ὁ λαὸς του ἀφ' ἑνὸς μὲν γραπτὸν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἱερὰ πρὸς ἀπαγγελίαν κατὰ τὰς προσευχὰς του κείμενα. Διὰ τῶν κορανίων τοῦ Μωάμεθ, δηλαδή διὰ τῶν διαδοχικῶς καὶ κατὰ τμήματα τῆ μεσολαβῆσει τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ μεταβιβαζομένων αὐτῷ ἀποκαλυπτικῶν ἀπαγγελιῶν, αἱ ὁποῖαι τελικῶς ἀπετέλεσαν τὸ ὅλον ἱερὸν βιβλίον τοῦ Ἰσλάμ (al-Kitāb), ἐπίστευεν οὗτος ὅτι προσέθετε τοὺς ὁμοεθνεῖς του Ἀραβας εἰς τὴν σειρὰν τῶν μεγάλων ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκευτῶν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τῶν «κατόχων τῆς Γραφῆς» (ahl al-Kitāb), ὡς τὰς ἐχαρακτήριζε.

Πράγματι τὴν ἀφύπνισιν τῆς προφητικῆς τοῦ Μωάμεθ συνειδήσεως, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν μουσουλμανικὴν παράδοσιν διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ λόγων περιγράφει ὁ προφήτης εἰς τὸ Κοράνιον του, συνοδεύει ἡ ἐπιθυμία του νὰ προσκομίσῃ εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς του Βίβλον ἀποκαλύψεως, τῆς ὁποίας οὗτοι ἐστεροῦντο. Ὁ τύπος, καθ' ὃν οὗτος προσκομίζει τὴν ἐπαγγελίαν του, εἶναι τύπος μιᾶς ἀγίας Γραφῆς² ἐπ' αὐτῆς πιστεύει ὅτι βασιίζεται τὸ κήρυγμά του. Τὴν Γραφὴν ταύτην δὲν ἀνέγνωσεν ὁ ἴδιος ὁ Μωάμεθ, ἀλλὰ προσεκόμισε

1. Zamakhshari, εἰς Sura 44, 2-3 (2-4), παρὰ Gätje, ἐνθ' ἄνωτ., 74-75.
2. Andrae, Die Person Muh., 11.

καὶ ἀπήγγειλεν αὐτὴν ἐν ἀραβικῇ γλώσσῃ ὁ ἄγγελος Γαβριήλ, ἵνα κατανοήσῃ αὐτὴν ὁ προφήτης καὶ οἱ ὁμοεθνεῖς του. Τὴν ἀγίαν δὲ ταύτην Γραφὴν, τὴν ὁποίαν προσκομίζει εἰς αὐτὸν ὁ ἄγγελος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ βιβλίου, δὲν παρέλαβεν οὗτος ἅπαξ καὶ ἐν τῷ συνόλω αὐτῆς, ἀλλὰ κατὰ περιοδικὰ τμήματα, τὰ ὁποῖα ἤκουε πρῶτον ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ἀγγέλου ἀπαγγελλόμενα, ἐπανελάμβανε τὰ ἀκουόμενα καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀνεκοίνωνεν αὐτὰ εἰς τὸν λαόν του. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς παλαιότερας σούρας τοῦ Κορανοῦ, καθ' ὃν τρόπον ἐταξινόμησεν αὐτὰς ἐπὶ τῇ βάσει μορφῆς καὶ ὕφους ἢ φιλολογικοῖστορικῆ κριτικῆ¹, θὰ διαπιστώσωμεν ὅτι ὁ Μωάμεθ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, κατ' ἀρχὰς βεβαίως περιπτωτικῶς, ἀλλὰ πάντοτε μετὰ σαφηνείας, τονίζει τὸν ἀποκαλυπτικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐπαγγελίας του. Αὕτη εἶναι ἐν Κοράνιον, δηλαδή μία «ἀπαγγελία», τούτέστιν ἐν κείμενον πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ ἀπαγγελίαν². Εἶναι «ἀνάγνωσμα ἐνδοξόν»³, ἀνακοίνωσις μεταβιβασθεῖσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ βιβλίου⁴, τὴν ὁποίαν προσκομίζει εἰς τὸν προφήτην «ἐνδοξός» τις μηνυτής⁵. Τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην τῶν τμημάτων τοῦ οὐρανοῦ βιβλίου, ἢ ὁποῖα κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς εἶναι ὁμοία πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν προηγουμένων Ἀγίων Γραφῶν⁶, πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνῃ ὁ Μωάμεθ καὶ μετὰ ταῦτα νὰ ἀνακοινηῖ εἰς τὸν λαόν του⁷.

Ὡστε ἡ φύσις τῆς προφητείας τοῦ Μωάμεθ εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τοῦ ἱεροῦ βιβλίου τῆς ἀποκαλύψεως, τὸ ὁποῖον προσκομίζει εἰς τοὺς ὁπαδούς του. Ὁ διπλοῦς ὁμως οὗτος χαρακτῆρ τοῦ κήρυγματός του, καθ' ὃν οὗτος ἀφ' ἑνὸς μὲν παρουσιάζεται ὡς ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ κῆρυξ τῆς ἐγγὺς κειμένης ὥρας τῆς παγκοσμίου κρίσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς ὁ μεταβιβαστὴς τοῦ οὐρανοῦ βιβλίου τῆς ἀποκαλύψεως, ἐνέπλεξεν αὐτὸν εἰς δυσεπίλυτα προβλήματα. Ἡ συνειδήσις του ὅτι εἶναι ὁ μεταβιβαστὴς τῆς ἀναλλοιώτου γραπτῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Allāh, ἀναγκάζει αὐτὸν νὰ θέσῃ τὸ πρόσωπόν του ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς ἐπαγγελίας του⁸. Ἡ ἀνάγκη νὰ τηρηθῇ ζῶν ὁ λόγος τῆς ἀποκαλύψεως ὡς λόγος καὶ πρᾶξις Θεοῦ, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Θεὸς ἐπεμβαίνει ἐντὸς τῆς ἱστορίας τοῦ λαοῦ του καὶ τοῦ κόσμου, καὶ ἡ ἀντίληψις τοῦ Μωάμεθ ὅτι ἡ ἀποκάλυψις του εἶναι γραπτῶς καθωρισμένη εἰς τὸν οὐράνιον πίνακα, ἐνέ-

1. Πρβλ. Nöldeke, Gesch. d. Qor., 1, 31 ἐξ.
2. Sura 85, 21-73, 4-84, 21-56, 76 (77) ἐξ.
3. Sura 56, 76 (77) - 79 (80).
4. Sura 80, 11-15, 85, 21-22, 52, 2-3.
5. Sura 81, 19-20, 53, 4 ἐξ.
6. Sura 87, 18-19.
7. Sura 87, 6, 75, 16-19.
8. Andrae, Die Person Muh., 13.

πλεξαν αυτόν εις αντιφατικά προβλήματα, τὰ ὅποια ἐζημίωσαν τὴν προσωπικότητά του ὡς προφήτου, διότι ἐστένευσαν τὰ ὄρια τῆς ἐμπνεύσεώς του. Τὰ προβλήματα ταῦτα, τὰ ὅποια ἀρχικῶς ἀσυνειδήτως ἐπέιζον τὴν συνείδησιν τοῦ Μωάμεθ, ἠρεύνησεν εἰς τῶν σπουδαιότερων ἐρευνητῶν τοῦ βίου αὐτοῦ, ὁ ἐν Uppsala χρηματίσας ἐπίσκοπος τῶν εὐαγγελικῶν Tor Andrae. Κατ' αὐτόν, «πρέπει νὰ ἐνθυμηθῇ τις πόσον σημαντικὴ εἰς συνεπειὰς ἀπέβη ἡ κωδικοποίησις τοῦ περιεχομένου τῆς προφητικῆς ἀποκαλύψεως — διὰ τοῦ medium τῶν ἱερατικῶν ἀπόψεων — εἰς τὸ Δευτερονόμιον περὶ τοῦ ζῶντος προφητικοῦ λόγου. Ἡ ἀρχὴ τῆς σταθερότητος καὶ τοῦ ἀμεταβλήτου, ἡ ὅποια εἰσῆχθη διὰ τῆς γραπτῆς σταθεροποιήσεως τοῦ νόμου, δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἐλευθερίαν κινήσεως, τὴν ὅποιαν ἀπαιτεῖ ἡ προφητικὴ ἐμπνευσις. Ἐνταῦθα δὲν δημιουργεῖται ἱστορία, ἀλλ' ἀντιθέτως ἡ ἱστορία ἐξετάζεται καὶ ἐρμηνεύεται ἀναλόγως πρὸς τὸν δεδομένον κανόνα. Ἡ παράδοσις προκαθορίζει τὰ γεγονότα. Ἀρχίζει νὰ ρίπτῃ ἐκ τῶν προτέρων τὸν ὄγκον τῆς σκιᾶς τῆς ἐπὶ τῆς αὐξήσεως τῆς θρησκευτικῆς γνώσεως καὶ ἐπὶ τῶν ἐπὶ μέρους θρησκευτικῶν προβλημάτων». Ἀντιθέτως ἡ προφητεία προέρχεται ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς βεβαιότητος τοῦ προφήτου ὅτι ὁμιλεῖ διὰ τῆς θείας δυνάμεως. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο γινώρισμα ἀπαντῶμεν εἰς τοὺς ἀρχαιότερους προφήτας τῆς Π. Διαθήκης μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰερεμίου. Παράλληλον φαινόμενον ἀπαντᾷ παρὰ τοῖς χαρισματούχοις τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ, οἱ ὅποιοι εἶχον πνευματικὰ χαρίσματα προφητείας καὶ γλωσσῶν¹. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι «προφήτης καὶ Ἁγία Γραφή, πνεῦμα καὶ παράδοσις, δὲν συμπίπτουν ἀπολύτως τὸ γράμμα ἀποκτείνει»².

Ἡ πρὸς τὸν Μωάμεθ ἐντολὴ τοῦ ἀγγέλου, ὅπως ἀπαγγεῖλῃ, ἦτοι ἀναγνώσῃ ἐκφώνως τὸ ἀναλλοίωτον κείμενον τῆς Γραφῆς, καθιστᾷ αὐτὸν φερέφωνον αὐτῆς. Ὁ λόγος του δὲν εἶναι λόγος τοῦ Μωάμεθ, ἀλλὰ λόγος τοῦ Θεοῦ ἀπολύτως. «Ὁ Μωάμεθ ἀπήγγελλεν ὅ,τι ἤκουε χωρὶς νὰ μετατρέπῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Δι' αὐτὸ τὸ Κοράνιον θεωρεῖται κατὰ τοὺς μουσουλμάνους λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ τοῦ Μωάμεθ»³. «Ὅθεν ἡ συνείδησις του ὅτι εἶναι μόνον ὁ μεταβιβαστὴς τοῦ ἀλανθάστου λόγου τοῦ Θεοῦ, ἀναγκάζει αὐτὸν νὰ θέσῃ τὸ πρόσωπόν του ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς ἀποκαλύψεώς του. Δὲν διεκδικεῖ δι' ἑαυτὸν θείας ιδιότητος, ἀλλὰ τονίζει τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν αὐτοῦ. Εἶναι ἀπλοῦς ἄνθρωπος καὶ δούλος τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸν ὅποιον ἡ τιμὴ ἀνήκει μόνον,

1. Πρβλ. π.χ. Α' Κορινθ. 12, 1 ἐξ. καὶ 14, 1 ἐξ.
2. Andrae, Die Person Muh., 12 - 13.
3. Ἄλυ Νούρ, Τὸ Κοράνιον καὶ τὸ Βυζάντιον, 53.

διότι χάριτι Θεοῦ παρεχωρήθη εἰς αὐτὸν ἡ ἀποκάλυψις¹. Αἰσθάνεται ἑαυτὸν μόνον ὡς ἀπόστολον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀκολουθεῖ ὅ,τι ἀπεκαλύφθη εἰς αὐτόν. Ἐκτὸς τῆς ἀποκαλύψεώς του οὐδὲν ἕτερον γνωρίζει περὶ τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ, περὶ τῶν ἀδῆλων καὶ κρυφίων αὐτοῦ. Δὲν γνωρίζει τὰ μέλλοντα νὰ συμβοῦν καὶ ἀγνοεῖ τί θὰ πράξῃ ὁ Θεὸς πρὸς αὐτόν ἢ πρὸς τοὺς λοιποὺς τῶν ἀνθρώπων². Ὑπάρχουν χωρὶς εἰς τὰ ὅποια φαίνεται ὅτι ὁ Μωάμεθ φοβεῖται ὅτι, ὅπου ἡ ἀποκάλυψις τὸν ἀφήνει ἀκάλυπτον, ὑπάρχει κίνδυνος νὰ πλανηθῇ εἰς τὰς ἀποκαλύψεις του καὶ νὰ ἀμαρτήσῃ³. Διὸ δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ θαυματουργήσῃ⁴, ἀλλ' ὡς μέγα θαῦμα ἐθεώρει τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κοραίου του. «Ὅταν οἱ ἐχθροὶ του ἀπήτουν νὰ ἀποδείξῃ τοὺς ἰσχυρισμοὺς του διὰ θαυμάτων, ἐπεδείκνυε τὸ Κοράνιον του ὡς «σημεῖον» τῆς ἀποστολῆς του καὶ ἔλεγε· «Μόνοι οἱ κακοὶ ἀρνοῦνται τὰ σημεῖα ἡμῶν· οὗτοι λέγουν· Διατί δὲν ἀπεστάλησαν πρὸς αὐτὸν ἄνωθεν σημεῖα ἐκ τοῦ Κυρίου του (πρὸς πιστοποίησιν τῆς ἀποστολῆς του); Εἶπέ· τὰ θαύματα εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Θεοῦ μόνου. Ἐγὼ εἶμαι μόνον ἀπλοῦς προειδοποιητὴς κηρύσσων δημοσίᾳ. Μήπως δὲν ἀρκεῖ αὐτοῖς ὅτι κατεπέψαμέν σοι τὴν Βίβλον, ἵνα διδασχθῶν δι' αὐτῆς; Βεβαίως ἐν αὐτῇ ὑπάρχει (ἀπόδειξις) τῶν οἰκτιρμῶν (ἡμῶν) καὶ νοθεσία διὰ πάντας τοὺς πιστεύοντας»⁵. Ὁ ἴδιος ὅμως δὲν κατέχει δύναμιν «οὔτε πρὸς ὠφέλειαν οὔτε πρὸς βλάβην»⁶.

Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι ἡ θέσις αὕτη τοῦ Μωάμεθ δὲν ἦτο ἀμετάκλητος. Ὅσακις τοῦ ἐδόθη ἡ εὐκαιρία, ἀπήτησε δι' ἑαυτὸν σπουδαιότεραν ἐντὸς τῆς κοινότητός του θέσιν πλησίον τῆς ἀποκαλύψεώς του. Τοῦτο ὅμως γίνεται κυρίως κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἐν Μεδίνη θριάμβων του, ὅταν ὁ προφήτης εἶναι συγχρόνως καὶ ὁ πολιτικὸς ἀρχηγὸς τῆς κοινότητός του. Ἐν Μεδίνη προσπαθεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ σπουδαιότεραν θέσιν ἐντὸς τῆς κοινότητός του καὶ δὲν παραλείπει νὰ τονίσῃ εἰς τοὺς ὁπαδοὺς του τὴν φράσιν· «πιστεῦτε εἰς τὸν Allāh καὶ τὸν ἀπόστολον αὐτοῦ»⁷. Παρὰ ταῦτα τὸ πρόσωπόν του παρέμεινε γενικῶς ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς ἀποκαλύψεώς του. Καίτοι δέ, ὡς ἦτο φυσικόν, ἡ ἀπλοϊκὴ εὐσέβεια τῶν ὁπαδῶν του καὶ ἡ μουσουλμανικὴ παράδοσις

1. Sura 41, 5 (6)· 11, 33 (31)· 6, 50· 43, 30 (31) - 31(32)· 17, 88 (86) - 89 (87)· 40, 15· 28, 86· 10, 17 (16).

2. Sura 46, 8 (9)· 79, 42 - 45· 11, 33 (31).

3. Sura 17, 75 (73) - 78 (76)· 18, 23· 4, 113.

4. Sura 17, 92 (90) - 95 (93)· 6, 37.

5. Sura 29, 49 (50) - 50 (51).

6. Sura 88, 21 - 22· 50, 44 (45)· 7, 186 (187) - 188. Πρβλ. Andrae, Die Person Muh., 13.

7. Sura 7, 158· 49, 1 ἐξ. 47, 35 (33)· 33, 29.

ἐφεῦρον σὺν τῷ χρόνῳ οὐκ ὀλίγους θρύλους καὶ θαύματα, τὰ ὅποια ἀπέδωσαν εἰς αὐτόν¹, τὸ πρόσωπόν του ἐντὸς τοῦ θρησκευτικοῦ του συστήματος οὐδέποτε ἐξισώθη μετὰ τοῦ ἱεροῦ βιβλίου τῆς ἀποκαλύψεως του. Παρέμεινε πάντοτε, ὅπως ὁ ἴδιος ὠνόμαζεν ἑαυτόν, «ὁ πρῶτος τῶν μουσουλμάνων»².

7. Ὁ προσανατολισμὸς τῆς ἀρχικῆς κορανικῆς ἐπαγγελίας πρὸς τὰς θρησκείας τῆς Βιβλικῆς Ἀποκαλύψεως

Εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Μωάμεθ νὰ δώσῃ τὴν ἀποκάλυψιν του ὑπὸ μορφήν «ἀπαγγελιῶν» (κορανίων), ἐγκρύπτεται ὀλοκλήρῳ τὸ σχέδιον τῆς ἐπαγγελίας του. Ἡ 96ῆ σούρα εἶναι ἡ μόνη, ἡ ὅποια εἰσάγεται διὰ τοῦ αἰτήματος iqra', «ἀπάγγειλον». Ἡ ὀρθότης τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως, καθ' ἣν αὕτη ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν, δὲν δύναται νὰ ἐλεγχθῇ ἱστορικῶς. Ὅθεν δὲν ἀποκλείεται, ἡ μεταγενεστέρα μουσουλμανικὴ κοινότης ἢ αὐτὸς ὁ Μωάμεθ, ὅταν πλέον τὸ κήρυγμα αὐτοῦ ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας, νὰ ἐφεῦρον τὸν πρῶτον στίχον τοῦ 96ου κορανικοῦ κεφαλαίου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συμφραζομένων τοῦ ὅλου κορανικοῦ κειμένου³. Οὐδὲν ἦτο φυσικώτερον ἀπὸ τοῦ νὰ ἴδουν ἐν τῷ αἰτήματι τούτῳ τὴν ἐν δεδομένη στιγμῇ τοῦ χρόνου ἀποκάλυψιν τοῦ πρώτου συστατικοῦ στοιχείου ὀλοκλήρῳ τῆς συλλογῆς τοῦ Κορανίου, ἡ ὅποια μετὰ ταῦτα συναπηρτίσθη ἐξ ὅλων τῶν κατὰ τμήματα εἰς ἐκφώνους ἀπαγγελίας δοθεισῶν αὐτῷ ἀποκαλύψεων, τὸ ὅποion ἔνεκα τούτου ἀπεκλήθη Qur'an. Ἄρα δὲν ἀποκλείεται, ἡ μουσουλμανικὴ κοινότης, ὅταν ἀνέπτυξε τὴν παράδοσιν ὅτι ἡ 96ῆ σούρα ἀποτελεῖ τὴν πρώτην τοῦ Μωάμεθ ἀποκάλυψιν, νὰ ἐφεῦρε καὶ τοὺς πρώτους στίχους αὐτῆς, σκοποῦσα νὰ δείξῃ ὅτι ὁ μὲν προφήτης αὐτῆς ἐξελέγη διὰ τινος ἀνερμηνεύτου πράξεως καὶ εὐνοίας τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ μήνυμα αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἀμετάκλητον θεῖον σχέδιον σωτηρίας, πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ ὁποίου ὁ προφήτης ἐξηναγκάσθη ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου.

1. *Andrae*, ἐνθ' ἄνωτ., 14, ἐνθα παρατίθενται μαρτυρίαι τοῦ *Tabari*, *Annales*, 1, 1935. Ὁ *Andrae*, *Die Person Muh.*, 26 - 91, συνεκέντρωσε μέγα ἀριθμὸν θρύλων καὶ θαυμάτων, ἀποδοθέντων ὑπὸ τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως εἰς τὸν Μωάμεθ, καὶ συνέκρινεν αὐτὰ πρὸς τὰς μὴ μουσουλμανικὰς πηγὰς. Εἰς τὰς σελίδας δὲ 92 - 123 ἐκθέτει τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἀντιμετώπισεν αὐτὰ ἡ μουσουλμανικὴ θεολογία. Πρβλ. ἐπίσης τὸ ἄρθρον τοῦ *Grunebaum*, *Von Muh. Wirkung*, 29 - 50. Τὰ «σημεῖα τῆς προφητείας», *dalā'il an-nubuwwa*, συνελέγησαν ἐνωρῆς. Παραδείγματα ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ *Abū Nu'aim*, *al-Isbahānī* (θ. 1038), *Dalā'il an-nubuwwa*, *Haidarābāt*, *Dekkan*, 1320, παραθέτει ὁ *Margoliouth*, *Development*, 241 ἐξ. Ὁ *Andrae*, ἐνθ' ἄνωτ., 57 - 58 ἀκολουθεῖ τὴν ἀρχικὴν ἱστορίαν τῆς φιλολογικῆς ταύτης ομάδος.

2. *Sura* 6, 163 (162-163). Πρβλ. *Andrae*, ἐνθ' ἄνωτ., 14.

3. Τὰς ἀπόψεις ταύτας ἐκθέτει ὁ *Paret* ἐν τῷ ἔργῳ του *Moh. u. d. Koran*, 47.

Δῆλον ὅθεν ὅτι εἰς τὸ αἶτημα iqra', «ἀπάγγειλον», τοῦ πρώτου στίχου τῆς 96ῆς σούρας, ὑπάρχει τι τὸ σημαντικὸν διὰ τὴν μουσουλμανικὴν κοινότητα, διότι τοῦτο ἀποτελεῖ τὸν εἰσαγωγικὸν τύπον ὀλοκλήρῳ τοῦ Κορανίου. Εἰς τὸ αἶτημα τοῦτο ἐγκρύπτεται τὸ ὅλον πρόγραμμα τῆς κορανικῆς ἐπαγγελίας, τὸ ὅποion ἀπετέλει κρυφὸν τοῦ Μωάμεθ πόνον. Θεωροῦντες ἀπὸ τῆς γενικῆς ταύτης σκοπιᾶς τὸ κορανικὸν κήρυγμα, διαπιστοῦμεν ὅτι ἡ λέξις iqra' ἔχει μεγάλην σημασίαν δι' ὅλην τὴν προφητικὴν δρᾶσιν τοῦ Μωάμεθ. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς δημοσίας δράσεώς του, ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς ὑποτιθεμένης «κλήσεώς» του μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του, ὁ Μωάμεθ ἐθεώρει ὡς καθήκον του νὰ «ἀπαγγέλλῃ» ἱερὰ κείμενα εἰς τοὺς κατοίκους τῆς χώρας του. Κοράνια, δηλαδὴ «ἀπαγγελλόμενα κείμενα», ἀπήγγελλε συνεχῶς, ἡ δὲ κοινότης του συνεκέντρωσε μεταγενεστέρως ὅλας τὰς ἀπαγγελίας του καὶ συνεκρότησε τὸν ἐν ἰσχύϊ σήμερον (ἀλλ' οὐχὶ ἐνιαίως) ἐν τῇ μουσουλμανικῇ θρησκείᾳ κανόνα τοῦ Κορανίου. Ἐνταῦθα δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν τὸν θεμελιώδη χαρακτήρα τοῦ κηρύγματος, ὁ ὁποῖος συνίσταται εἰς τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ νὰ δώσῃ εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς του οὐ μόνον βίβλον ἀποκαλύψεως, τῆς ὁποίας ἐστεροῦντο, ἀλλὰ καὶ λειτουργικὰ κείμενα πρὸς χρῆσιν αὐτῶν εἰς τὰς προσευχὰς των. Τῷ ὄντι, ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅπερ εἶναι πιθανόν, ὅτι οὗτος ἔτρεφεν ἐξ ἀρχῆς τὴν κρυφὴν ἐπιθυμίαν νὰ θεσπίσῃ λατρείαν τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰ πρότυπα τῆς λατρείας τῶν «λαῶν τῆς Γραφῆς», τότε ἡ «κλήσις» αὐτοῦ μετὰ τῆς ἐπιταγῆς νὰ ἀπαγγείλῃ, ἦτοι νὰ ἀναγνώσῃ ἱερὰ κείμενα, δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἶχεν ἀνάγκην εὐχρησταν λειτουργικῶν κειμένων¹. Πράγματι, κατὰ τὰς μαρτυρίας παλαιότερων κορανικῶν χωρίων, ἡ ἀποκάλυψις τὴν ὅποian ὁ Μωάμεθ λαμβάνει ὑπὸ μορφήν «ἀπαγγελίας» προορίζεται καὶ πρὸς τελετουργικὴν χρῆσιν. Ἡ «ἀπαγγελία» τῶν ἀποκαλύψεων του ἀπετέλει πρωτίστως προσωπικὸν τοῦ Μωάμεθ αἶτημα, τὸ ὅποion ἐξηναγκάζεν αὐτόν νὰ ἐγείρῃται κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτὸς καὶ νὰ ἀπαγγέλλῃ αὐτὰς ὡς δοξολογίας τοῦ Θεοῦ². Παραλλήλως ὁμοῦ δὲν ἀποκλείεται, τελῶν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν ὄραμάτων του, νὰ ἡσθάνετο ἀφόρητόν τινα ἐξαναγκασμὸν ἔσωθεν ὅπως μὴ περιορίζεται εἰς τοῦτο, ἀλλ' ὅπως ἀπαγγέλλῃ τὰς ἀποκαλύψεις του πρὸ τοῦ λαοῦ, ἀξιῶν συγχρόνως ἀπ' αὐτῶν τὴν μετ' εὐλαβείας ἀναγνώρισίν των ὡς ἱερῶν τοῦ Θεοῦ λόγων³.

Ἀρχικῶς λοιπόν, ὁ ἄραψ προφήτης φαίνεται νὰ τελῇ ὑπὸ τὴν ἄμεσον γοητευτικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἰουδαίου καὶ κυρίως τοῦ χριστιανικοῦ τελετουρ-

1. Πρβλ. *Paret Moh. u. d. Koran*, 48.

2. *Sura* 73, 1 - 4.

3. *Sura* 84, 21, 83, 13.

γικού τυπικού. Ἡ ἔκφρασις qara'a, «ἀπαγγέλλειν», «ἀναγιγνώσκειν», ἐξ ἧς ἔτυμολογεῖται ἡ λέξις iqra', εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δάνειον ἐκ τῆς ἀραμαϊκῆς. Τὸ qara'a, τὸ «ἀπαγγέλλειν», ὡς λειτουργικὴ λέξις, ἐχρησιμοποιοῦτο εἰς τὴν λειτουργικὴν γλῶσσαν τῶν Ἀράβων χριστιανῶν, ἴσως δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων, οἱ ὅποιοι κατώκουν τὴν βόρειον περιοχὴν τῆς ἀραβικῆς χερσονήσου. Οἱ χριστιανοὶ καὶ Ἰουδαῖοι χρησιμοποιοῦντες ἐν τῇ λατρείᾳ, ἂν ὄχι καὶ ἐν τῷ καθημερινῷ βίῳ αὐτῶν, τὴν ἀραμαϊκὴν ἀπήγγελλον, ἥτοι ἀνεγίνωσκον κατὰ τὰς λατρείας αὐτῶν ἱερὰ κείμενα. Ἡ συνήθεια αὕτη φαίνεται ὅτι προϋξένησε ἰδιαίτερον ἐντύπωσιν εἰς τὸν Μωάμεθ, ὁ ὅποιος ἐπεθύμησε νὰ πράξῃ τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τοὺς κατοίκους τῆς χώρας του. Ὁθεν ἀπαγγέλλων ἱερὰ ἐξ ἀποκαλύψεως, ὡς ἐπίστευε, κείμενα ἐν ἀραβικῇ γλώσσῃ ἐδημιούργει ἰθαγενὲς ἀντίβαρον ἐναντι τῆς ξενογλώσσου ἐκείνης λατρείας τῶν χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων.

Τῷ ὄντι, τὰ κείμενα, τὰ ὅποια ἀπήγγελλεν ὁ Μωάμεθ πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς του, ἦσαν κηρύγματα περὶ τοῦ ἐνός Θεοῦ καὶ Κυρίου τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως, διὰ τῶν ὁποίων ἀπεσκόπει ἀφ' ἐνός μὲν εἰς τὸ νὰ ἄρῃ ἀπ' αὐτῶν τὴν πλάνην τῆς εἰδωλολατρίας καὶ τὰς κατ' αὐτῶν ἐπικειμένους τιμωρίας τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸ νὰ ὀδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν λατρείαν καὶ δοξολογίαν τοῦ μόνου κυριάρχου Θεοῦ. Διὸ αἱ ἀπαγγελίαι αὐτοῦ ἦσαν δοξολογίαι τοῦ Θεοῦ διὰ τὰς εὐεργεσίας καὶ τὴν δημιουργικὴν αὐτοῦ δύναμιν, κηρύγματα καὶ ἀνακοινώσεις περὶ τῆς ἐσχάτης ἡμέρας τῆς κρίσεως, παραμυθητικοὶ λόγοι, νουθεσίαι καὶ προειδοποιήσεις. Ἐπ' αὐτῶν προσετέθησαν ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ χρόνου βιβλικαὶ διηγήσεις περὶ τῆς «προηγουμένης», κατὰ τὰς δοξασίας τοῦ Μωάμεθ, ἱστορίας τῆς σωτηρίας, ρητορικὰ ἀνασκευαὶ τῶν θέσεων τῶν ἀντιπάλων του καὶ ἐν τέλει κανόνες καὶ θεσπίσματα ἐπὶ νομικῶν προβλημάτων. Πολλὰ τῶν ἀποκαλύψεων τούτων τοῦ κηρύγματός του ἀπέβησαν λειτουργικὰ κείμενα πρὸς χρῆσιν αὐτῶν κατὰ τὴν ἄσκησιν τῆς προσευχῆς τῆς νεοϊδρυθείσης κοινότητός του. Ἡ μεταγενεστέρα μουσουλμανικὴ κοινότης κατέστησεν ἔτι σπουδαιότεραν τὴν ἀπαγγελίαν κορανικῶν κειμένων ἐν τῇ προσευχῇ¹.

Ἡ ἐπιθυμία ὅμως τοῦ Μωάμεθ νὰ ἀποκτήσῃ ἐν τῇ μητρικῇ αὐτοῦ γλώσσῃ λειτουργικὰ κείμενα, ἀπαγγελλόμενα κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς, συνωδεύετο καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἀποκτήσῃ ἴδιον βιβλίον ἀποκαλύψεως ἐν ἀραβικῇ γλώσσῃ. Ἄρα τὰ στοιχεῖα τῆς διδασκαλίας του, καθ' ἃ εἶχεν ἀποκαλυφθῆ βίβλος ἀποκαλύψεως εἰς τοὺς «προηγουμένους λαούς», τὴν ὁποίαν τῶρα ἦτο ἐντεταλμένος νὰ προσκομίσῃ εἰς τὸν λαόν του, εἶχεν ἀποκτήσει ὁ Μωάμεθ

ἤδη κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς δράσεώς του¹. Δὲν εἶναι ὅμως βέβαιοι, ἐὰν ἀρχικῶς οὗτος εἶχε συνειδητοποιήσει ὅτι ὄλαι αἱ ἀποκαλύψεις τῶν «προηγουμένων» προφητῶν, ὡς καὶ αὐταὶ τὰς ὁποίας οὗτος ἐδέχετο, ἀπῆρτιζον γραπτὸν κείμενον, Βίβλον ἀποκαλύψεως (Kitāb). Οὗτος ἀρχικῶς καὶ καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς ἐν Μέκκᾳ δράσεώς του ἐγνώριζε γενικῶς καὶ ἀορίστως, ἐκ προφορικῶν διηγήσεων καὶ παραδόσεων, πολλὰ ἐκ τῆς βιβλικῆς διδασκαλίας καὶ τῆς δράσεως τῶν προφητῶν, ἀλλὰ πλὴν τῶν προφορικῶν διηγήσεων τὰς ὁποίας εἶχε περὶ τῆς «Βίβλου τῶν Ἰουδαίων καὶ χριστιανῶν», οὐδεμίαν ἄλλην συγκεκριμένην γνῶσιν περὶ αὐτῆς εἶχε. Τὸ πρῶτον μόνον μετὰ τὴν μετανάστευσίν του εἰς Μεδίαν ἐγνώρισε συγκεκριμένως ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι κατέχουν τὴν Tawrāt, Πεντάτευχον, καὶ οἱ χριστιανοὶ τὸ Injil, Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα μόνον ὡς πρὸς τὸ ὄνομα. Πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἶδε μὲν τὰς Βίβλους ταύτας, ἀλλ' ἀφ' ἐνός μὲν ἀναλφάβητος ὢν, ἀφ' ἑτέρου δὲ μὴ κατέχων τὰς γλώσσας, εἰς τὰς ὁποίας αὐταὶ ἦσαν γεγραμμέναι, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλέγξῃ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν. Ἀφ' οὗτος ὅμως ἀπέκτησε σαφῆ ἀντίληψιν ὅτι τόσον οἱ Ἰουδαῖοι ὅσον καὶ οἱ χριστιανοὶ κατεῖχον ἴδια βιβλία ἀποκαλύψεως, ἐσχημάτισε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἔδει καὶ εἰς τὸν λαόν του νὰ μεταβιβασθῇ ἡ αὐτὴ ἀποκάλυψις ὑπὸ μορφήν βιβλίου καὶ ἐν ἀραβικῇ γλώσσῃ. Τοιοῦτοτρόπως τὸ Qur'an, τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς εἶχε τὴν ἔννοιαν τῆς «ἀπαγγελίας», τῆς «ἀναγνώσεως» καὶ τῶν ἐν τῇ προσευχῇ «ἀπαγγελλομένων ἱερῶν κειμένων», ἔλαβε βαθμηδὸν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἱεροῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖον περιέχει τὸ σύνολον τῶν ἐν ἀραβικῇ γλώσσῃ ἀποκαλύψεων, ὡς καὶ σήμερον ἔχει. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἐκλαμβάνει ἀργότερον τὸ Κοράνιον τοῦ ὁ Μωάμεθ, ὅταν ὁμιλῇ περὶ «ἀραβικοῦ Κορανίου» καὶ «περιφανοῦς Βίβλου» ἀραβιστὶ καταπεμφθείσης «ἧς τὰ ἐδάφια σαφῶς ἀναπτύσσονται, ἀποτελοῦντα ἀνάγνωσμα ἀραβικὸν διὰ λαὸν νουεχῆ», περὶ «φαεινοῦς βίβλου», τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς κατέπεμψεν ἀραβιστὶ, ὅπως ἐννοήσουν αὐτήν², ἢ περὶ «βίβλου κυρούσης ἐν γλώσσῃ ἀραβικῇ» τὰς προηγουμένας ἀποκαλύψεις³.

Ὡστε ἡ συνείδησις τοῦ Μωάμεθ, καθ' ἣν ἀποκάλυψις καὶ ἁγία Γραφή συμπίπτουν, διεμορφώθη ἐν αὐτῷ ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ χρόνου καὶ δὴ ὅταν ἤχθη εἰς πληρεστέραν τινὰ γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τῶν βιβλικῶν ἀληθειῶν καὶ ἐγνώρισεν ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ χριστιανοὶ κατεῖχον τὴν ἀποκάλυψιν ἐν ἱερῷ Βίβλῳ. Τούτου ἕνεκεν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ χριστιανοὶ ἀπεκλήθησαν ἐν τῷ Κορανίῳ («λαοὶ τῆς Γραφῆς») (ahl al-Kitāb). Δεχόμενος ὅτι ἅπασαι αἱ ἀποκαλύ-

1. Andrae, Die Person Muh., 11.

2. Sura 43, 1 ἐξ. 12, 1 ἐξ. 41, 1 ἐξ.

3. Sura 46, 11 (12). Πρβλ. περὶ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθεισῶν ἀπόψεων Paret, Moh. u. d. Koran, 54.

1. Πρβλ. περὶ τῶν ἐκτεθεισῶν ἐνταῦθα ἀπόψεων Paret, Moh. u. d. Koran, 53.

ψεις ἦσαν ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ταυτόσημοι, συνεπέρανεν ὅτι ἄσαι αἱ ἱεραὶ τῶν λαῶν τῆς γῆς Γραφαί, μάλιστα δὲ αἱ τῶν Ἰουδαίων καὶ χριστιανῶν, ἀποτελοῦν ἀντίγραφα μιᾶς καὶ ἀναλλοιώτου παρά τῷ Θεῷ φυλασσομένης Βίβλου, τῆς «μητρὸς τῆς Βίβλου» (umm al-Kitáb)¹. Ἐκ τῆς οὐρανίου ταύτης Γραφῆς κατεπέμφθη κατὰ καιροὺς εἰς τὸν Μωάμεθ, διὰ τοῦ ἀγγέλου Γαβριήλ, τὸ σύνολον τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Κορανίου ἐν «ἀραβικῇ γλώσσῃ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΚΟΡΑΝΙΚΟΥ ΚΗΡΥΓΜΑΤΟΣ

I. ΤΟ ΑΡΧΙΚΟΝ ΤΟΥ ΜΩΑΜΕΘ ΚΗΡΥΓΜΑ

1. Ἐσχατολογικαὶ ἀντιλήψεις - Ἡ ἰδέα τῆς κρίσεως

Τὸ πρόβλημα περὶ τῶν θεμελιωδῶν θεμάτων τοῦ ἀρχικοῦ τοῦ Μωάμεθ κηρύγματος συνεζητήθη πολὺ καὶ ποικίλαι ἐξεφράσθησαν ἀπόψεις. Πολλοὶ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν τοῦ Ἰσλάμ ὑπεστήριξαν ὅτι τὸ ἐν Μέκκᾳ πρῶτον κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ ἔφερεν ἔντονον ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν χαρακτῆρα καὶ ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῶν ἀρχικῶν κορανικῶν κηρυγμάτων εἶναι πρωτίστως μῆνυμα κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Εἰς τὰς ἀπόψεις ταύτας ἤχθησαν οἱ νεώτεροι ἀπὸ τοῦ παρελθόντος κυρίως αἰῶνος εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ τοῦ Μωάμεθ, οἱ ὅποιοι ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰ ἀρχικὰ κυρίως κηρύγματα αὐτοῦ, εἰς τὰ ὅποια τονίζονται αἱ κακαὶ ιδιότητες τῶν «ἀπίστων», οἱ ὅποιοι δὲν σέβονται τὸν ὄρφانون, δὲν διατρέφουν τὸν πένητα καὶ καταβροχθίζουσι ἀπλήστως τὴν κληρονομίαν τῶν πτωχῶν προτιμῶντες τὸν πλοῦτον ἀντὶ παντὸς ἄλλου πράγματος¹, ἠθέλησαν νὰ ἴδουν ἀρχικῶς εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸν κοινωνικὸν ἀναμορφωτήν.

Χαρακτηριστικαὶ ἐν προκειμένῳ τυγχάνουσι αἱ ἀπόψεις τοῦ Hubert Grimme, καθ' ἃς τὸ Ἰσλάμ «δὲν ἐνεφανίσθη ἐν τῷ βίῳ ὡς θρησκευτικὸν σύστημα, ἀλλ' ὡς κοινωνικοῦ χαρακτῆρος πείραμα, σκοπὸν ἔχον νὰ ἀντιταχθῇ εἰς ὠρισμένα γῆϊνα κακά, τὰ ὅποια ἐλάμβανον διαστάσεις»². Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀποψέων του τούτων συνεπέρανεν οὗτος ὅτι, πρὶν ἢ ὁ Μωάμεθ ἐμφανισθῇ δημοσίᾳ ὡς κῆρυξ τῆς «θείας ἀποκαλύψεως», συνεκρούσθη μετὰ τῶν εὐπόρων συμπατριωτῶν του, οἱ ὅποιοι κατεπίεζον τοὺς οικονομικῶς ἀδυνάτους καὶ ἐδημιούργουν δυσμενεῖς εἰς βάρος αὐτῶν κοινωνικὰς συνθήκας. Πρὸ τῆς ἀπαραδέκτου ταύτης καταστάσεως ἐξηγέρθη ἢ συνείδησίς του καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ὥριμασεν

1. Sura 89, 18 - 21.

2. Mohammed, 1, 14. Πρβλ. γενικῶς σ. 14 - 21· 29 - 31· 39 ἐξ. Πρβλ. ἐπίσης Nöldeke, Gesch. d. Qor., 2, 205.

1. Sura 43, 3 (4).

έντός του ή απόφασις να καταγγείλη τὰς ἀδικίας, να ἄρη τὰς μεγάλας κοινωνικὰς ἀντιθέσεις καὶ να προβάλῃ τὴν «ιδεάν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης». Τοὺς σκοποὺς του τοὺτους ἐξυπηρέτησε κατ' ἐξοχὴν ή περιὶ παγκοσμίου κρίσεως διδασκαλία αὐτοῦ, ή ὁποία ἀπετέλει «πνευματικὸν ἐξαναγκαστικὸν μέσον», δεδομένου ὅτι κατ' ἀρχὰς ὁ Μωάμεθ πρέπει να εἶχε συνειδητοποιήσει ὅτι «πρὸς πραγματοποιήσιν τῶν ιδεῶν του δὲν ἐπῆρκουν ὁ λόγος του καὶ ή ἐπιρροή του»¹.

Ἀσφαλῶς ὁ Μωάμεθ δὲν ἦτο σύμφωνος πρὸς τὰς οικονομικὰς καὶ κοινωνικὰς συνθήκας τῆς ἐποχῆς του ἐν Μέκκᾳ. Ἡ προσπάθεια ὅμως να παρουσιασθῇ οὗτος ὡς κοινωνικὸς μεταρρυθμιστῆς θὰ ἐσήμαινε πλήρη παρανόησιν τοῦ κηρύγματός του. Ἀνέκαθεν, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ μουσουλμανισμοῦ μέχρι σήμερον, ματαίως ἐκοπίασαν κοινωνιολόγοι, κριτικοὶ καὶ πολιτικοὶ τοῦ ἰσλαμικοῦ κόσμου να ἐκπονήσουν πλήρες καὶ ὠλοκληρωμένον σύστημα οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κορανικῶν θεσμῶν καὶ διατάξεων. Ἐν τῷ Κορανίῳ εὐρηγται μόνον γενικαὶ θρησκευτικαὶ γραμμαὶ θεσμῶν καὶ κανόνων.

Εἶναι βεβαίως ἀληθὲς ὅτι τὸ πρῶτον κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ ἔφερεν ἐντονὸν ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν χαρακτήρα, ἀλλ' ὁ ἠθικὸς καὶ κοινωνικὸς χαρακτήρ αὐτοῦ καθωρίζετο τελείως ἐκ τῶν ιδεῶν τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως, τῆς λογοδοσίας τῶν ἀνθρώπων εἰς τὰ ἐσχάτα καὶ τῆς αὐστηρᾶς τιμωρίας τῶν ἀπίστων. Ἄρα, καίτοι εἶναι νοητὸν αἱ δυσμενεῖς διὰ τοὺς ἀδυνάτους κοινωνικαὶ συνθήκαι ἐν Μέκκᾳ να συντελέσαν ὥστε να ὠριμάσῃ ἐντὸς τοῦ Μωάμεθ ή συνείδησις τῆς προφητικῆς του ἀποστολῆς, δὲν ἐπαρκοῦν μόναι αὐταὶ να ἀποτελέσουν τὴν δημιουργὸν αἰτίαν, ή ὁποία ὠδήγησεν αὐτὸν να νομίσῃ ὅτι εἶναι προφήτης τοῦ λαοῦ του, οὔτε να δικαιολογήσουν τὸν ἐσχατολογικὸν χαρακτήρα τῆς ἐπαγγελίας του². Ἀντιθέτως ή αἰτία ή ὁποία ὠθησεν αὐτὸν να θεωρήσῃ ἑαυτὸν ὡς προφήτην, ἦσαν αἱ ἐσχατολογικαὶ αὐτοῦ ιδέαι, τὸ περι ἐσχάτης ἡμέρας τῆς κρίσεως κήρυγμά του³. Πράγματι αἱ ἀπειλαὶ τὰς ὁποίας ὁ Μωάμεθ ἐκτοξεύει κατὰ τῶν πλουσίων, τοὺς ὁποίους ἐξουσιάζει ή πλεονεξία⁴

1. Ἐνθ' ἄνωτ. Τὰς ἐν λόγῳ ἀπόψεις τοῦ *Grimme* ἀνῆρσεν ὡς μονομερεῖς ὁ γνωστὸς ἰσλαμολόγος *Hurgronje* ἐν τῷ ἔργῳ του *Verspreide Geschriften*, 1, 319 - 362.

2. *Paret*, *Moh. u. d. Koran*, 36 - 38.

3. Πρῶτος ὁ *Snouck Hurgronje* ἐτόνισεν ὅτι δὲν ἦτο ὁ μονοθεϊσμός, ἀλλ' αἱ ιδέαι τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως, αἱ ὁποῖαι ἀνέδειξαν αὐτὸν προφήτην. («Une nouvelle biographie de Mohammed», ἐν *RHR* 30 (1894) 150). Ἀντιθέτως πρὸς αὐτὸν ὁ *Buhl*, *Muhammeds Liv*, 137 δέχεται μὲν ὅτι τὸ περι κρίσεως κήρυγμα ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τοῦ ἀρχικοῦ κορανικοῦ κηρύγματος, ἀλλὰ θεωρεῖ αὐτὸ ὡς «τὴν ἠθικὴν συνέπειαν τοῦ μονοθεϊσμοῦ».

4. *Sura* 102, 1 ἐξ. Πρβλ. 57, 19 (20)· 74, 11 - 15.

καὶ ή ὑπερβολικὴ ἀγάπη διὰ τὰ γήινα ἀγαθὰ¹, ή διαμαρτυρία του κατ' ἐκείνων οἱ ὁποῖοι δὲν σέβονται τὸν ὄρφανόν, δὲν διατρέφουν τοὺς πένητας καὶ καταβροχθίζουν ἀπλήστως τὴν κληρονομίαν τοῦ πτωχοῦ², καὶ ή προειδοποίησις του να ἀποφύγουν δι' ἐλεημοσυνῶν καὶ ἀγάπης πρὸς τοὺς πτωχοὺς τὸν πλοῦτον, ὁ ὁποῖος καταστρέφει τὴν ψυχὴν³, εἶναι ιδέαι αἱ ὁποῖαι ἀπέρρευσαν τελείως ἐκ τῶν τρομερῶν εἰκόνων τῆς ἐσχάτης ἡμέρας τῆς κρίσεως⁴. Τὸ δριμύ ἐπίσης κατηγορητήριο, τὸ ὁποῖον ἐξαπολύει διὰ τῆς χρήσεως τοῦ ἐπιφωνήματος οὐαί, κατὰ τῶν ἀδικῶν καὶ δολίων, «οἷτινες ἀγοράζοντες τι παρ' ἐτέρου ἀπαιτοῦν πλήρες τὸ μέτρον, καὶ ὅ,τι μετροῦν ή ζυγίζουν δολιεύονται αὐτό»⁵ ή ὀξεῖα ἐπίθεσις κατὰ τοῦ σκώπτου καὶ συκοφάντου [«οὐαὶ τῷ σκώπτῃ καὶ συκοφάντῃ, τῷ ἐπισωρεύοντι χρήματα καὶ πλοῦτη καὶ ἀπαριθμοῦντι ταῦτα (συνεχῶς) καὶ φρονοῦντι ὅτι οἱ θησαυροὶ του θὰ χορηγήσουν αὐτῷ ζῶν αἰώνιον (akhladahū)»]⁶, καθορίζονται ὡσαύτως ἐκ τῶν ιδεῶν τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως. Τὸ «οὐαὶ τοῖς δολίοις»⁷ στρέφεται ἐναντίον τῶν ἀδικῶν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἀγνοοῦν «ὅτι ἡμέραν τινὰ θὰ ἀναστηθῶν καὶ θὰ παρακαθήσων ἐν τῇ τρομερᾷ ἡμέρᾳ» τῆς κρίσεως ἐνώπιον τοῦ Κυρίου τοῦ παντός⁸. Στρέφεται ἐπίσης κατὰ τῶν αἰσχροκερδῶν καὶ ἀπλήστων, οἱ ὁποῖοι ἀγνοοῦν ὅτι θὰ ριφθῶν ποτε εἰς τὴν *Hutama*⁹, ή ὁποία εἶναι τὸ ἐν τῇ κολάσει «ἀνημμένον πῦρ τοῦ Θεοῦ, ὅπερ θὰ περιβάλλῃ καὶ θὰ κατακαύσῃ τὴν καρδίαν τῶν ἀσεβῶν (allati tattali'u 'alā l-al' idati. Innahā 'alaihīm mu'sadatun)»¹⁰.

Ἄρα δὲν ἦσαν αἱ κοινωνικαὶ συνθήκαι αἱ ὁποῖαι ὠθησεν τὸν Μωάμεθ να ἐγερθῇ ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ του ὡς ἀπόστολος καὶ προφήτης τοῦ Θεοῦ, διαμαρτυρόμενος καὶ κηρύσσων τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀλλ' αἱ ἐσχατολογικαὶ ιδέαι καὶ τὸ τρομερὸν ὄραμα τῆς καταστροφῆς τοῦ κόσμου, τὰ ὁποῖα ὁ ἄραψ προφήτης ἐπληροφορήθη ἐκ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως. Ἡ ἀναμονὴ τῆς ἀπροσδοκῆτου «ῥαρας» συνέχει τὴν σκέψιν του κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ κηρύγματός του

1. *Sura* 89, 21.

2. *Sura* 89, 18 - 20.

3. *Sura* 102, 3 - 8· 43, 31 (32) - 34 (35)· 8, 68 (67).

4. *Andrae*, *Die Person Muh.*, 9.

5. *Sura* 83, 1 - 3.

6. *Sura* 104, 1 - 3.

7. *Sura* 83, 1 καὶ 104, 1.

8. *Sura* 83, 4 - 6.

9. Ἡ λέξις *Hutama* σημαίνει περίπου τὸν συνθλιπτῆρα, τὸν κοινοτοποιητὴν καὶ ἐπίσης τὸν ἀδηφάγον. Εἰς τὸν παρόντα κορανικὸν στίχον διὰ τῆς λέξεως ταύτης δηλοῦται τὸ πῦρ τῆς κολάσεως, «τὸ ὁποῖον (ὡς ἀδηφάγον πῦρ) συμκρύνει (τὰ πάντα)».

10. *Sura* 104, 4 - 8.

«Καὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι εἶναι ἄπιστοι, λέγουν· Ἡ ὥρα (τῆς κρίσεως) δὲν θὰ ἔλθῃ ἐφ' ἡμᾶς'. Εἰπέ· αὕτη θὰ ἔλθῃ ἐφ' ὑμᾶς, ὁμνύω εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου μου, ὁ ὅποιος γνωρίζει τὰ κρύφια! Δὲν διαφεύγει αὐτοῦ οὐδὲ (ἡ γνῶσις) τοῦ βάρους ἐνὸς μορίου, οὔτε ἐν οὐρανῷ οὔτε ἐν τῇ γῆ. Καὶ οὐδὲν ὑπάρχει, μικρὸν ἢ μέγα, τὸ ὅποιον δὲν εἶναι γεγραμμένον εἰς τὰς αἰωνίους δέλτους. Οὗτος βεβαίως θὰ ἀνταμείψῃ τοὺς πιστεύοντας καὶ πράττοντας ὅ,τι εἶναι ὀρθόν. Οὗτοι ἔχουν νὰ ἀναμένουν συγχώρησιν καὶ γενναίαν διατροφήν (rizq karim). Ἐκεῖνοι ὅμως οἱ ὅποιοι καταγίνονται φανερώς εἰς τὸ νὰ ἀποδείξουν ἀνίσχυρα τὰ σημεῖα ἡμῶν, ἔχουν νὰ ἀναμένουν ἐπώδυνον τιμωρίαν ('adhābun min rijzin alimun). Ἄλλ' ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἔλαβον τὴν γνῶσιν (σοφίαν), βλέπουν ὅτι, ὅ,τι κατεπέμφθη σοι παρὰ τοῦ Κυρίου σου (ὡς ἀποκάλυψις), εἶναι ἡ ἀλήθεια ἢ ὅποια ὁδηγεῖ εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ κραταιοῦ καὶ δεδοξασμένου»¹.

Οὕτω, ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν αἱ παλαιότεραι σοῦραι τοῦ Κορανίου, ὡς κατέταξεν αὐτὰς ἡ ὑπὸ Nöldeke ἀσκηθεῖσα φιλολογικὸ-ιστορικὴ κριτικὴ ἐπὶ τῇ βάσει μορφολογικῶν κριτηρίων², θὰ διαπιστωθῇ ὅτι τὸ πρῶτον κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ ἐξουσιάζει ἡ ἐγγὺς κειμένη ὥρα τῆς παγκοσμίου κρίσεως. Τὸ τρομερὸν ὄραμα τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ κόσμου, ὠδήγησαν αὐτὸν νὰ ἐγερθῇ ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ του ὡς κήρυξ καὶ προειδοποιητῆς καὶ σὺν τῷ χρόνῳ νὰ συνειδητοποιήσῃ τὴν προφητικὴν του ιδιότητα.

Κατὰ τὴν ἀρχικὴν περίοδον τῆς ἐμφανίσεώς του ὁ Μωάμεθ ἦτο ἀπηλλαγμένος οἰκουμενικῶν ἀντιλήψεων. Τὴν οἰκουμενικὴν βεβαίως ἔνοιαν τῆς ἀποκαλύψεως εἶχε γενικῶς πῶς συλλάβει ἐξ ἀρχῆς οὗτος, ὅταν ἐκ τῶν διαχύτων ἐν τῷ περιβάλλοντι αὐτοῦ βιβλικῶν ἀληθειῶν ἐπληροφορήθη περὶ προφητῶν καὶ ἐσχημάτισε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἀπόστολοι καὶ προφῆται τοῦ Θεοῦ ἐκλήθησαν κατὰ καιροὺς ἀμέσως ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀπεστάλησαν, ἵνα κηρύξουν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς γῆς τὴν ἀλήθειάν του, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀποστολὴν ἠσθάνετο περιωρισμένην εἰς τὸν λαόν του. Μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν μεγάλων ἐπιτυχιῶν του ἐν Μεδίῃ ἠθεώρει ἑαυτὸν ὡς συνεχιστὴν τοῦ ἔργου τῶν βιβλικῶν προφητῶν καὶ ἠσθάνετο ὅτι κηρύσσει τὸ αὐτὸ περιεχόμενον πίστεως τὸ ὅποιον οὗτοι εἶχον ἀποκαλύψει εἰς τὰς μεγάλας ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ἰδέα νὰ κηρύξῃ νέαν θρησκείαν δὲν ἦτο ἀρχικῶς συνειδητὴ εἰς αὐτὸν ἐνέργεια. Πολλῷ μᾶλλον ἀρχικῶς ἠσθάνετο ὑπόλογος ἐναντι τῶν πλησιεστέρων αὐτοῦ συγγενῶν, τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ πληροφορήσῃ περὶ τῆς ἐπικειμένης ὥρας τῆς κρίσεως καὶ τῆς κατὰ τῶν

1. Sura 34, 3 - 6.

2. Gesch. d. Qor., 1, 66 ἐξ.

ἀπίστων τιμωρίας τοῦ Θεοῦ¹. Ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἐπίδρασις τῶν χριστιανικῶν περὶ ἐσχάτης ἡμέρας τῆς κρίσεως ἰδεῶν, ἐδημιούργησεν εἰς τὴν συνείδησίν του τὴν ἀπειλὴν ἐπικειμένης θείας τιμωρίας κατὰ τῶν ὁμογενῶν του, οἱ ὅποιοι ἔκειντο εἰς τὴν πλάνην τῆς εἰδωλολατρίας, ἐνδιεφέροντο μόνον περὶ τῶν ἐγκοσμίων πραγμάτων καὶ δὲν ἔβλεπον τὸν ἐκ τῆς ἐγγύτητος τῆς κρίσεως ἐπικείμενον κίνδυνον.

Ἡ περὶ κρίσεως ἰδέα δίδει εἰς τὰς ἀρχικὰς ἀποκαλύψεις τοῦ Μωάμεθ ἐνθουσιαστικὸν καὶ ἐκστασιακὸν χαρακτήρα. Διατελῶν οὗτος ὑπὸ τὴν ἀγωνίαν τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ κόσμου, ἠσθάνετο ὄλονέν καὶ περισσότερον ἐπιτακτικὴν τὴν φωνὴν τῶν ἐσωτερικῶν του παρορμήσεων, τὴν ἐκκληφθεῖσαν ὡς ἄνωθεν κλήσιν, ὠθοῦσαν αὐτὸν νὰ κηρύξῃ καὶ νὰ προειδοποιήσῃ. Δὲν θὰ ἠδύνατο ὅμως νὰ ἀποσαφηνίσῃ τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην φωνήν, ἐὰν δὲν εἶχεν ὡς πρότυπά του τὰς βιβλικὰς προσωπικότητας, τῶν ὁποίων τὴν θείαν ἐμπνευσιν προσεπάθησε νὰ μιμηθῇ.

Ἄναμφιβόλως λοιπὸν ἀρχικῶς ὁ Μωάμεθ ἐκινήθη ἐκ τῆς πίστεως περὶ ἐπικειμένης ἡμέρας τῆς κρίσεως, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος θὰ ὠδηγηθῇ πρὸ τοῦ δικαιοκρίτου Θεοῦ νὰ δώσῃ λόγον τῶν πράξεών του. Ὅθεν ἠθεώρησε καθῆκον του νὰ νουθετήσῃ καὶ προειδοποιήσῃ τὸν λαόν του, πρὶν ἢ ἡ ἡμέρα τῆς κρίσεως ἐκσπάσῃ, ὅποτε δὲν θὰ ἠδύνατο πλέον νὰ ἀποφύγῃ τὰς συνεπείας τῆς θείας ὀργῆς. Ἡ τύχη αὐτῶν ἐπαίζετο εἰς τὸ ἐπέκεινα, ἐνῶ ἡ ἠθικὴ ἔκλυσις, ἡ ἀπιστία καὶ ἡ ἀκατανόητος μωρὰ εἰδωλολατρία αὐτῶν προεκάλεε τὴν θείαν ὀργὴν καὶ ἐπέσπευδε τὴν ἔλευσιν τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως.

Διὰ τρομερῶν, ἀσυνδέτων πρὸς ἀλλήλας καὶ ἐντυπωσιακῶν εἰκόνων ὁμιλεῖ ὁ Μωάμεθ περὶ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν τὰ μνημεῖα θὰ ἀνοίγουν καὶ οἱ ἄνθρωποι τρέμοντες θὰ συρθοῦν πρὸ τοῦ δικαιοκρίτου Θεοῦ νὰ δώσουν λόγον τῶν πράξεών των. Εἰκόνες περὶ καταστροφῆς τοῦ κόσμου, περὶ ἀπεριγράπτου ἀγωνίας, ἡ ὅποια θὰ καταλάβῃ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ἐσκόπουν νὰ ἀφυπνίσουν καὶ νὰ νουθετήσουν τοὺς ἀκροατάς του. Ὁ προφήτης δι' ὄρκων, νουθεσιῶν καὶ ἐκκλήσεων προειδοποιεῖ περὶ τῆς ἀπειλητικῆς ἐγγύτητος τῆς κρίσεως, περὶ τῆς σοβαρότητος τοῦ κινδύνου.

Ἄομνύω εἰς τοὺς ἀπὸ τῆς μιᾶς νυκτὸς πρὸς τὴν ἄλλην ἀποστελλομένους [ἐν ὠθήσεσιν ἢ δι' ἀναβρασμῶν (;)]² εἰς τοὺς κινουμένους μετὰ σφοδρό-

1. Sura 26, 214.

2. Κατὰ λέξιν μεθ' (ἐπιτακτικῆς) χαίτης (; 'urfan). Ἡ ἔνοια τῆς ἐκφράσεως εἶναι τελείως ἀβεβαία. Ὑπὸ τὰ ὄντα εἰς τὰ ὅποια ὁμνύει ἴσως ἔννοοῦνται ἄνεμοι, ἴσως ὅμως καὶ ἄγγελοι.

τητος· εἰς τοὺς σπεύροντας¹· εἰς τοὺς διακρίνοντας,
καὶ τοὺς ποιούντας (τοῖς ἀνθρώποις) λόγον νοουθεσίας
πρὸς συγχώρησιν ἢ προειδοποίησιν,
ὅτι ὅσα παραινούντες προαγγέλλουν εἰς ὑμᾶς,
βεβαίως μετ' ὀλίγον θὰ ἐπιτελεσθῶν².
"Ὅταν σβεσθῶν (tumisat) οἱ ἀστέρες,
ὅταν διαρραγῇ ὁ οὐρανός,
ὅταν διασκορπισθῶν τὰ ὄρη ὡς ἡ ἄμμος
καὶ ὅταν δοθῇ εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους ὠρισμένη διορία
χρόνου (ἵνα μαρτυρήσουν περὶ τῆς κοινότητός των).
Μέχρι ποίας ἡμέρας θὰ παραταθῇ ἡ διορία αὕτη;
Μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἀποφάσεως (δηλ. τῆς κρίσεως).
Ἄλλὰ πῶς δύνασαι νὰ γνωρίζῃς τὴν ἡμέραν τῆς ἀποφάσεως;
Οὐαὶ εἰς τοὺς ἀπίστους κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην,
οἱ ὅποιοι ἐκλαμβάνουν (τὴν ἀγγελίαν ἡμῶν) ὡς ψεῦδος!»³.

Τὴν ἐγγύτητα τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως περιγράφει παραστατικώτατα
καὶ ἄλλο κορανικὸν κεφάλαιον ὡς ἐξῆς·

«Οἱ ἄπιστοι φρονοῦν ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς κρίσεως πόρρω ἀπέχει,
ἀλλ' ἡμεῖς βλέπομεν αὐτὴν προσεγγίζουσαν.
(Ἡ τιμωρία θὰ ἐκσπάσῃ) καθ' ἣν ἡμέραν ὁ οὐρανός θὰ εἶναι ὡς διαλελυ-
μένος χαλκός,
τὰ δὲ ὄρη ὡς ἐρυθραὶ μάλλιναι τολύπαι ('ihn)...
τότε ὁ ἀμαρτωλὸς θὰ ἐπιθυμήσῃ νὰ λυτρωθῇ ἐκ τῆς ποινῆς τῆς ἡμέρας
διὰ τῆς τιμῆς τῶν τέκνων του, τῆς γυναικός του, τοῦ ἀδελφοῦ του,
τῶν προσφιλῶν του συγγενῶν (fasila) καὶ πάντων τῶν ἐπὶ γῆς.
Τοῦτο θὰ ἐπεθύμῃ νὰ ἀποτελέσῃ τὴν σωτηρίαν του (thumma yunjilhi).
Πλὴν ματαίως, καθότι τὸ πῦρ τῆς γεέννης (lazâ)
συλλαμβάνον ἐκ τοῦ κρανίου (nazzâ'atan lish-shawâ),
θὰ ἐκδικηθῇ ἕκαστον ἄνθρωπον στρέψαντα τὰ νῶτα (πρὸς τὴν ἀλήθειαν
τῆς ἐπαγγελίας) ὅπως ὑπεκφύγῃ,
καὶ ὄντινα συνήθροϊζε πλοῦτη καὶ ἦτο φιλάργυρος»⁴.

1. Εἰς τοὺς τὰ πάντα φανεροῦντας (;) ἢ τὰ πάντα ἀλληλοπεριδινοῦντας (;). Κατὰ
λέξιν· διασπεύροντας.

2. Δηλαδή αἱ τιμωρίαι τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως.

3. Sura 77, 1 - 15.

4. Sura 70, 6 - 18.

Εἰς μάτην λοιπὸν οἱ «ἄπιστοι» θὰ ἀναζητοῦν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην
βοήθειαν. Πρὸ αὐτῶν θὰ καιροφυλακτῇ, ὡς μόνον ἐνδιαίτημά των, ἡ γέεννα
τοῦ πυρός.

«Ἴδου ἡ γέεννα καιροφυλακτεῖ καὶ ἐνεδρεύει ὡς ἐνδιαίτημα τῶν ἀσεβῶν,
ἐνθα θὰ διαμείνουν ἀναριθμήτους αἰῶνας (ahqâb).
Δὲν θὰ εὐφραίνωνται ἐν αὐτῇ οὔτε ἐκ τῆς δρόσου, οὐδὲ ἐξ ἄλλης πόσεως,
πλὴν τοῦ κοχλάζοντος ὕδατος καὶ τοῦ πύου (ghassâq)¹ εἰς ἀντίποινον
τῶν ἑαυτῶν ἔργων»².

Ἰπὸ τὸν ρυθμὸν τοῦτον τῆς τρομερᾶς προσδοκίας τῶν ἐσχάτων ρέουν
τὰ περισσώτερα τῶν ἀρχικῶν κορανικῶν κεφαλαίων. Αἱ κατὰ τῆς ἀδικίας
ἀποστροφῆς τοῦ Μωάμεθ ἔχουν πάντοτε ὡς ἐπίκεντρον τὴν ὑποφώσκουσαν
ἡμέραν τῆς κρίσεως, ἡ ὁποία θὰ καταδείξῃ τὴν μηδαμινότητα τοῦ κόσμου
τούτου.

«Τὸ αἰφνίδιον κτύπημα (al-qâri'a, τῆς ὥρας τῆς κρίσεως)! Τί εἶναι
κτύπημα; Τίς θὰ σὲ διδάξῃ τί εἶναι τὸ κτύπημα;³
Καθ' ἣν ἡμέραν θὰ διασκορπισθῶν οἱ ἄνθρωποι ὡς χρυσαλλίδες
καὶ τὰ ὄρη θὰ ἵπτανται ὡς νιφάδες ('ihn).
Ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου αἱ πράξεις βαρύνουν τὴν πλάστιγγα,
θὰ ἔχῃ ζῶν πλῆρη ἀγαλλιάσεως.
Ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου αἱ πράξεις θὰ εἶναι ἐλαφραὶ ἐπὶ τῆς πλάστιγγος,
θὰ ἔχῃ ὡς ἐνδιαίτημα τὸ βάραθρον⁴.
Τίς θὰ σὲ διδάξῃ τί εἶναι βάραθρον;
Εἶναι τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον»⁵.

Ἐξ ἴσου ὑποβλητικαὶ εἶναι αἱ εἰκόνες τῆς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως
καταστροφῆς τοῦ κόσμου.

«Ὅταν ἡ γῆ θὰ κλονισθῇ ὑπὸ σφοδροῦ σεισμοῦ

1. Ἡ ἔννοια τῆς ἐκφράσεως εἶναι ἀβεβαία. "Ἄλλοι ἐρμηνεύουν· «καὶ τῶν δακρύων».

2. Sura 78, 21 - 26.

3. Al-qâri'a· τὸ αἰφνίδιον κτύπημα, ἡ καταστροφή· καὶ ἐνταῦθα· ἡ ὥρα τῆς
ἡμέρας τῆς κρίσεως.

4. Κατὰ λέξιν· μήτηρ αὐτοῦ θὰ εἶναι ὁ ἀφανισμός, ἡ καταβαράθρωσις (fa-ummu-
hâ hâwiya). Ἡ· μήτηρ αὐτοῦ εἶναι ἡ hâwiya (; ὁ ἀφανισμός, ὁ βάραθρος), ἰδὲ Paret,
Der Koran, 516, ὑποσ. 2. Πρβλ. C.C. Torrey, ἐν τιμητικῷ τόμῳ Edward G. Browne,
Cambridge 1922, 464 - 471 ἐνκατὶ τῶν ἀπόψεων τοῦ A. Fischer, ἐν Nöldeke, Schwal-
ly - Festschrift, 1, Giessen 1906, 33 - 35.

5. Sura 101, 1 - 8.

καὶ θὰ ἀποσείσῃ τὸ ἐπ' αὐτῆς βάρος,
τότε ὁ ἄνθρωπος θὰ ἐρωτήσῃ αὐτὴν τί ἔχει.
Καὶ αὕτη θὰ διηγηθῆ ὅ,τι γινώσκει,
ὅ,τι παρὰ τοῦ Κυρίου σου ἀπεκαλύφθη εἰς αὐτήν.
Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην οἱ ἄνθρωποι θὰ προχωροῦν ἄθροοι (ashtātan),
ὅπως ἴδουν τὰ ἑαυτῶν ἔργα.
Λοιπὸν ὁ ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν κατὰ τὸ βάρος ἑνὸς μορίου, εὕρισκει
αὐτό. Ὁ δὲ ἐργαζόμενος τὸ κακὸν κατὰ τὸ βάρος ἑνὸς μορίου, εὕρισκει
αὐτὸ ὡσαύτως»¹.

Καὶ πάλιν·

«Ὁμνῶ εἰς τὰς πνευστιώσας (ἵππους)²
τὰς φλόγας ἐκπεμπούσας ἐκ τῶν ποδῶν.
Τὰς ἐφορμώσας ἐπὶ τὸν ἐχθρὸν κατὰ τὴν πρωίαν,
ἐγειρούσας κονιορτὸν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν,
καὶ ἀνοιγούσας δίοδον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου,
ὅτι ἀληθῶς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀχάριστος πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Κύριον.
Ὁ ἴδιος καταμαρτυρεῖ ἐναντίον ἑαυτοῦ.
Φλέγεται ἐκ τοῦ πόθου τῆς ἀπολαυῆς τῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου τούτου.
Μὴ ἀγνοῇ ὅτι, ὅταν ἀνατραπῆ τὸ ἐν τοῖς τάφοις περιεχόμενον (οἱ νεκροί),
ὅταν τὰ μυστήρια τῶν καρδιῶν ἀποκαλυφθοῦν,
ὁ Θεὸς θὰ κρίνῃ τὰς πράξεις αὐτοῦ;»³.

2. Ἡ χαρμόσυνη ἀγγελία τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐλεήμονος Θεοῦ

Ἀμέσως μετὰ τῶν ἰδεῶν περὶ ἡμέρας τῆς κρίσεως καὶ καταστροφῆς
τοῦ κόσμου συνδέεται ἡ ἀρχικὴ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ περὶ ἀγαθοῦ καὶ
ἐλεήμονος δημιουργοῦ Θεοῦ. Πλησίον τῶν τρομερῶν ἐσχατολογικῶν εἰκόνων
τοῦ πρώτου κηρύγματός του ἴστανται ὑποδείξεις περὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ
δημιουργοῦ Θεοῦ, τοῦ προστάτου καὶ συντηρητοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.
Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον ὁ δίκαιος Θεὸς καὶ Κύριος τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως,
ἀλλὰ πρωτίστως ὁ ἀγαθός, ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων. Ἡ ἀρχικὴ περὶ Θεοῦ
ἐμπειρία τοῦ Μωάμεθ εἶναι ἡ ἰδιότης τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ. Τοῦτο ἀφήνουν

1. Sura 99, 1 - 8.

2. Αἱ ἵπποι δὲν κατονομάζονται ἐνταῦθα, ἀλλ' ἐκ τοῦ τρόπου περιγραφῆς τῶν
πνευστιῶντων καὶ δρομέως φερομένων θηλέων ὄντων, εἰς τὰ ὅποια ἐνταῦθα καὶ εἰς τοὺς
ἀκολουθοῦσους στίχους ὁμνῶνται, νοοῦνται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἵπποι.

3. Sura 100, 1 - 11.

νὰ νοηθῆ τὰ ἀρχικὰ κορανικὰ κεφάλαια, εἰς τὰ ὅποια εὐρηγνται ὑπαινιγμοί
τινες περὶ τῆς δυσκόλου ἱστορίας τῆς νεότητός του, καθ' ἣν οὗτος ὄρφανός
καὶ πένης ὢν εὗρέ ποτε καταφυγὴν παρὰ τῷ Θεῷ. Τὰς εὐεργεσίας τοῦ Κυρίου
δὲν λησμονεῖ οὗτος κατὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ ἐν Μέκκᾳ κηρύγματός του. Εἰς τὰ
ἀρχικὰ κεφάλαια τοῦ Κορανίου του ἐνθουσιάζει τὰς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ καὶ
ἐκφράζει τὴν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην του¹.

Ἡ εἰκὼν αὕτη περὶ ἀγαθοῦ Θεοῦ παρουσιάζει ἐξέλιξιν τινα εἰς τὴν σκέ-
ψιν τοῦ Μωάμεθ. Πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀρχικῶς οὗτος ἔχει ὑπ' ὄψει τὴν
προϊσλαμικὴν περὶ Allāh παράστασιν τοῦ εἰδωλολατρικοῦ ἀραβικοῦ πανθέου.
Ἡδὴ παρὰ τοῖς πρὸ τοῦ Ἰσλάμ Ἀραβί, τῇ ἐπιδράσει προφανῶς τῶν δια-
χύτων ἐν τῷ ἀραβικῷ περιβάλλοντι βιβλικῶν ἀληθειῶν, εὐρηγνται ἐν πλήρει
ἀναπτύξει ἐνοθεϊστικῆς ἀντίληψις, καθ' ἣν ἐν μέσῳ τῶν πολλῶν θεοτήτων
ὁ Allāh προέβαλλεν ὡς ὁ ὕψιστος ἐξ ὅλων αὐτῶν. Τελικῶς δὲ ὁ Allāh ἀπέβη
ὁ ὕψιστος μεταξὺ ὅλων τῶν εἰδωλολατρικῶν θεοτήτων, καὶ ὁ δημιουργὸς τοῦ
κόσμου². Αἱ πρὸς τοῦτο μαρτυρίαι τοῦ Κορανίου εἶναι σαφεῖς·

«Ἐὰν ἐρωτήσῃς αὐτοὺς (δηλαδὴ τοὺς ἀπίστους) Ἀραβας, τίς ὁ δη-
μιουργήσας τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὴν γῆν καὶ τίς ἔθεσε τὸν ἥλιον καὶ τὴν
σελήνην ἐν ὑπηρεσίᾳ (τοῦ ἀνθρώπου), θὰ εἴπουν· ὁ Θεός'. Διατί λοιπὸν
ψεύδονται λατρεύοντες ἑτέρας θεότητας;»³.

Ὁ Θεὸς ἐπίσης ἐθεωρεῖτο δημιουργὸς τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Allāh ὡς δη-
μιουργὸς τοῦ κόσμου ἦτο καὶ ὁ Κύριος αὐτοῦ, ὁ παντοδύναμος καὶ ἀήττητος,
ἡ δὲ πρὸς τὸν κόσμον δυνάμις του ἐξεφράζετο δι' ἀγαθῶν ἐνεργειῶν, ὡς εἶναι
ἡ ἀποστολὴ ἄνωθεν ὄμβρου πρὸς ἀναζωογόνησιν τῆς φύσεως. Τὸ Κοράνιον
δίδει καὶ πάλιν σαφεῖς πρὸς τοῦτο μαρτυρίας·

«Καὶ ἐὰν ἐρωτήσῃς αὐτοὺς, τίς ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταπέμπων τὴν βροχὴν,
ἡ ὅποια ἀναζωογονεῖ τὴν νεκρομένην γῆν, θὰ εἴπουν· ὁ Θεός'»⁴.

1. Πρβλ. Sura 93, 1 ἐξ.· 94, 1 ἐξ. καὶ 108, 1 ἐξ.

2. Θεμελιῶδες ἐν προκειμένῳ τυγχάνει τὸ ἄρθρον τοῦ Brockelmann, Allāh und
die Götzen, 99 ἐξ. Ἐν τούτοις ὁ Brockelmann εἰς τινα σημεία καθωδηγήθη ἐσφαλμένως
ἐκ τῆς περὶ «Urheberhypothese» θεωρίας τοῦ Söderblom. Τὴν ὀρθὴν ἀπὸ ἀπόψεως φαι-
νομενολογίας τῆς θρησκείας διάταξιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Brockelmann προσαγομένου ὕλικου
εὕρισκον παρὰ Hjalmar Sundén, La théorie Bergsonienne de la religion, Uppsala
1940, 165. Ἐντὸς τῶν ὀρθῶν θρησκευτικῶν καὶ ἱστορικῶν συναρτήσεων ἐτοποθέτησε τὸν
Allāh ὁ Tor Andrae εἰς τὸ ἔργον του Mohammed. Ἀξιόλογοι ἐπίσης ἐπὶ τοῦ θέματος
εἶναι αἱ ἀπόψεις τοῦ Pettazzoni ἐν τῷ ἄρθρῳ του, «La formation du Monothéisme»,
ἐν RHR 88 (1923) 202 ἐξ.

3. Sura 29, 61.

4. Sura 29, 63.

Ὁ Allāh ὁμοῦς ἀπῆτει καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν ὠρισμένων καθηκόντων ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων, ἐξ ὧν τὸ ὕψιστον ἦτο ἡ ἐν θυσίαις καὶ δοξολογίαις λατρεία αὐτοῦ¹. Πράγματι δὲ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ka'ba ἐν Μέκκᾳ ὁ Allāh ἀπελάμβανεν ἤδη κατὰ τὴν προϊσλαμικὴν περίοδον λατρευτικῆς τιμῆς καὶ ἐλατρεύετο διὰ τῆς προσφορᾶς θυσιῶν. Ὅπως φαίνεται ὁμοῦς κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Μωάμεθ εἶχεν ἤδη ἀποβῆ deus otiosus, πρὸς τὸν ὅποιον ὁ Ἄραψ ἐστρέφετο μόνον ἐν στιγμαῖς μεγίστης ἀνάγκης. Τοῦτο συνάγεται καὶ πάλιν ἐκ τῶν μαρτυριῶν τοῦ Κορανίου, εἰς τὸ ὅποιον ὁ προφήτης τοῦ Ἰσλάμ στρέφόμενος πρὸς τοὺς «ἀπίστους» ὁμοεθνεῖς του λέγει:

«Καὶ ὅταν συμβῆ δυστύχημά τι εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὗτος ἐπικαλεῖται τὸν Κύριον καὶ μετανοεῖ. Εὐεργετούμενος ὁμοῦς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, λησμονεῖ ἐκεῖνον, τὸν ὅποιον πρὸ μικροῦ ἐπεκαλεῖτο καὶ ἐξομοιοῖ αὐτὸν πρὸς ἑτέρους (θεοὺς), ἵνα ἀποπλανήσῃ τοὺς ἄλλους. Εἶπέ· ἀγάλλου ἐπὶ μικρὸν ἔτι ἐπὶ τῇ ἀχαριστίᾳ σου. Θὰ ἔλθῃ ἡμέρα καθ' ἣν θὰ ριφθῆς εἰς τὸ πῦρ»².

Τούτων οὕτως ἐχόντων, συνάγεται ὅτι ἀρχικῶς ὁ Μωάμεθ συνέλαβε τὴν περὶ ἑνός, πανταχοῦ παρόντος καὶ ἐλεήμονος Θεοῦ ἔννοιαν ἐκ τῶν ἰθαγενῶν ἐν τῷ περιβάλλοντι αὐτοῦ στοιχείων³. Προφανῶς ὁμοῦς ἡ ἤδη κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μωάμεθ ὑπὸ ἀσαφῆ τινος ἔννοιαν διαδεδομένη ἐν τῷ ἀραβικῷ χώρῳ περὶ μονοθεϊσμοῦ ἰδέα, ὠφείλετο εἰς τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἤσκουν ἐπ' αὐτοῦ αἱ χριστιανικαὶ καὶ ἰουδαϊκαὶ διδασκαλίαι. Δὲν εἶναι συμπτωματικὸν τὸ γεγονός ὅτι ἡ εἰς τὸν ἕνα Θεὸν πίστις ἐξεπροσωπεῖτο ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν ἐκείνων ἀνδρῶν τοὺς ὁποίους, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἡ μουσουλμανικὴ παράδοσις ἀποκαλεῖ hanīf, καὶ οἱ ὅποιοι εἶχον σχέσιν ἄλλοι μὲν πρὸς τοὺς χριστιανούς, ἄλλοι δὲ πρὸς τοὺς ἰουδαίους. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Allāh τοῦ εἰδωλολατρικοῦ ἀραβικοῦ πανθέου, ὁ ὅποιος σὺν τῷ χρόνῳ ἐξελίσσετο εἰς ὕψιστον Θεὸν μεταξὺ ὄλων τῶν λοιπῶν εἰδωλολατρικῶν θεοτήτων, ἔτεινε, τῇ ἐπιδράσει τῶν διαχύτων ἐν Ἀραβίᾳ βιβλικῶν ἀληθειῶν, νὰ καταστῇ ὁ εἷς καὶ μόνος Θεός.

Τὸ Θεὸν τοῦτον, τὸν ὅποιον ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἄραβες τῆς ἐποχῆς τοῦ Μωάμεθ, τοποθετήσαντες εἰς ὑπερβατικὰ ὕψη, ἐθεώρουν ἀδιάφορον πρὸς τὰ τοῦ κόσμου καὶ δὲν ἐφοβοῦντο, ἦλθε νὰ κηρύξῃ ὡς ἀγαθὸν καὶ εὐεργέτην τῆς ἀνθρωπότητος ὁ Μωάμεθ. Οὕτω, εἰς τὰ κορανικὰ κεφάλαια 105 καὶ 106

1. Brockelmann, ἐνθ' ἀνωτ., 116.

2. Sura 39, 11 (8).

3. Διὰ τὰ περὶ γενέσεως τῆς εἰς ἕνα Θεὸν (Allāh) πίστεως πρβλ. Wellhausen, Reste, 215 - 224. Andrae, Mohammed, 19 - 22. Fück, Die Originalität, 515 - 517. Ahrens, Muhammed, 15 - 17.

στρέφεται εἰδικῶς πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Μέκκας, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπενθυμίζει τὰς πρὸς αὐτοὺς ἐπιδειχθείσας εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ καὶ πειρᾶται νὰ ἀφυπνίσῃ τὰ αἰσθήματα τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Κύριον καὶ εὐεργέτην αὐτῶν. Χαρακτηριστικὰ ἐν προκειμένῳ τυγχάνουν τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα τῶν ἀρχαιοτέρων κορανικῶν κεφαλαίων.

Εἰς τὴν 93ην ἐπὶ παραδείγματι σούραν, ἡ ὁποία ἐκτὸς τῆς ἐπισήμου ἐπικεφαλίδος al-Duhâ (ὁ ἐωθινός) τὴν ὁποίαν φέρει, ἀποκαλεῖται καὶ ἡ «παρηγοροῦσα», διότι περιγράφει τὰς πρὸς τὸν Μωάμεθ εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, τὸν ὅποιον εὔρε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ὄρφανείας του εἰς στιγμὰς ἀποθαρρύνσεως καὶ καθωδήγησεν, ὁ Μωάμεθ λέγει:

«Ὁμνῶ εἰς τὸν ἐωθινὸν (al-Duhâ) καὶ εἰς τὴν νύκτα, ὅταν τὰ πάντα ἐφησυχάζουν (sajâ).

Ὁ Κύριός σου δὲν σὲ ἐγκατέλειψε, δὲν σὲ ἀπεστράφη.

Ἡ μέλλουσα ζωὴ εἶναι διὰ σὲ προτιμητέα τῆς παρουσίας (al-ülâ).

Ὁ Κύριός σου θὰ σοὶ δωρήσῃ τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ, ἱκανοποιῶν σε.

Δὲν σὲ εὔρεν ὄρφανὸν καὶ σὲ περιέθαλψε;

Δὲν σὲ εὔρεν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς πλάνης καὶ σὲ καθωδήγησε;

Δὲν σὲ εὔρεν πένητα καὶ σὲ ἐπλούτισε;

Ἄρα μὴ ἔσο σκληρὸς πρὸς τὸν ὄρφανόν.

Μὴ ἀπώθει τὸν ἐπαίτην.

Διηγῆθητι μᾶλλον τὰς εὐεργεσίας τοῦ Κυρίου σου»¹.

Sura 94, 1-8.

«Δὲν ἀνεώξαμεν τὴν καρδίαν σου

ἐλαττώσαντες τὸ ἄχθος τὸ ὅποιον ἐπίεζε τοὺς ὤμους σου²

ὑψώσαντες τὸ ὄνομά σου;

Παρὰ τῇ κακοδαιμονίᾳ κεῖται ἡ εὐδαιμονία.

Μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς προσευχῆς σου

ἐγέρθητι ἐργαζόμενος ὑπὲρ τοῦ Κυρίου

καὶ ἰκέτευσον μετ' εὐλαβείας».

1. (Sura 93, 1 - 11).

2. Δηλαδή, δὲν ἐνεθαρρύνάμεν σε; Κατὰ τὴν μεταγενεστέρην βεβαίως μουσουλμανικὴν παράδοσιν οἱ στίχοι οὗτοι χρησιμοποιοῦνται διὰ νὰ στηρίξουν θρυλόν τινὰ περὶ τῆς ζωῆς τοῦ Μωάμεθ, καθ' ὃν οὗτος τριετῆς ὄν εἶδεν ἐμφανισθέντας δύο ἀγγέλους, οἱ ὅποιοι ρίψαντες αὐτὸν μετὰ προσοχῆς κατὰ γῆς, ἐξέβαλον τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ ἐκαθάρισαν αὐτὴν ἀπὸ παντὸς ρύπου καὶ ἀμαρτίας, χωρὶς ὁ Μωάμεθ οὐδὲν νὰ αἰσθανθῆ. Ἄλλ' ἡ ἔρμηνεῖα αὕτη εἶναι ἀποκόνημα τῆς εὐσεβοῦς φαντασίας τῶν ὀπαδῶν του. Πράγματι ὁ Μωάμεθ ἔνοιε διὰ τοῦ στίχου τούτου τὸ θάρρος, τὸ ὅποιον ἐνέπνευσαν εἰς αὐτὸν αἱ εὐεργεσίαι τοῦ Θεοῦ.

Sura 108, 1-3.

«Σοὶ ἐδώκαμεν τὸ kawthar¹

Προσευχήθητι πρὸς τὸν Κύριον καὶ πρόσφερον αὐτῷ θυσίας.

Ὁ ἀποστρεφόμενός σε θὰ τελευτήσῃ ἄνευ κληρονόμου»².

Sura 106, 1-4.

«Τὸ ὅτι οἱ Κορεΐσῖται συνθροίζονται³

τὸ ὅτι οὗτοι συναθροίζονται, ἵνα ἐξαποστέλλουν καραβάνια κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ κατὰ τὸ θέρος, πρέπει (εὐγνώμοσύνης ἕνεκεν) νὰ λατρεύσουν τὸν Κύριον τοῦ οἴκου τούτου (τῆς ka'ba), ὁ ὁποῖος ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τροφάς, ἵνα μὴ πεινοῦν καὶ ὁ ὁποῖος ἐδώρησεν εἰς αὐτοὺς ἀσφάλειαν, ἵνα μὴ ἔχουν ἀνάγκην φόβου».

Sura 105, 1-5.

«Δὲν εἶδες πῶς μετεχειρίσθη ὁ Κύριος τοὺς ὀδηγοὺς τῶν ἐλεφάντων;⁴

Δὲν ἀνέτρεψε τὰς ἐπιβουλὰς αὐτῶν;

Δὲν ἀπέστειλεν ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν σμήνη ἐκ τῶν πτηνῶν ἀπακίλ,

τὰ ὅποια ἐξεσφενδόνιζον ἐναντίον αὐτῶν λίθους

ἔχοντας ἐγκεχαραγμένα σημεῖα ἐξ οὐρανοῦ;

καὶ δὲν κατέστησεν αὐτοὺς ὡς καταφαγωθέντα σιταγρόν;»

Sura 79, 27-33.

«Μὴ εἶναι δυσκολωτέρα ἢ πλάσις τάχα ὑμῶν (τῶν ἀνθρώπων) τῆς κτίσεως τοῦ οὐρανοῦ;

Ὁ Θεὸς ἔκτισεν αὐτὸν ἀνεγείρας τὰς κορυφὰς αὐτοῦ

καὶ δούς αὐτῷ σχῆμα ἐντελές.

Ἔδωκε τὸ σκότος εἰς τὴν νύκτα φωτίσας τὴν ἡμέραν.

Εἶτα ἐξέτεινε τὴν γῆν, ἀναβρύουσαν τὰ ὕδατα αὐτῆς

καὶ βλαστάνουσαν βοσκήν.

1. «Kawthar εἶναι τὸ ὄνομα πηγῆς τινος ἢ δεξαμενῆς ἐν τῷ παραδείσῳ. Τὸ ὕδωρ εἶναι ἢ δὴ ὡς τὸ μέλι, ψυχρὸν ὡς ἡ χιών καὶ δίκυγός ὡς ἡ κρύσταλλος. Τὸν ἀπαξ γευθέντα τοῦ ὕδατος αὐτῆς οὐδέποτε θέλει βασανίζει ἡ δίψα. Περὶ τῆς εὐλογίας ταύτης ὁμιλοῦν μετ' ἰδιαζούσης τέρψεως οἱ Ἀραβες συγγραφεῖς, εἰθισμένοι εἰς τὴν ἀνυπόφορον δίψαν τῆς ἐρήμου». Σχόλιον παρὰ Πεντάκη, Τὸ Κοράνιον, 457.

2. Ἡ ἔννοια τοῦ τελευταίου στίχου εἶναι ἀμφίβολος.

3. Ἡ τίθενται ὑπὸ προστατευτικὴν καθοδήγησιν.

4. Ὑπαινιγμὸς τῆς κατὰ τῆς Μέκκας ἐκστρατείας τοῦ βασιλέως τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας καὶ τῆς Αἰθιοπίας Ἀβράμου, ὁ στρατὸς τοῦ ὁποῖου ἐξεστράτευσεν ἐποχούμενος ἐλεφάντων. Κατεστράφη ὁμοίως ἰσως δι' ἐνσκηψάσης ἀμμώδους θεέλλης, ἧς ἐπηκολούθησεν ἐπιδημία εὐλογίας. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς τιμωρία Θεοῦ κατὰ τῶν «ἀσεβῶν», οἱ ὅποιοι ἐσκόπουσαν νὰ καταδαφίσουν τὸ ἱερόν τῆς Ka'ba, καὶ ἀπέβη θρῦλος διαλαλούμενος μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Μωάμεθ. Λεπτομερείας ἰδὲ παρὰ Ἀλυ Νούρ, Τὸ Κοράνιον καὶ τὸ Βυζάντιον, 23 - 29.

Συνέδεσε δὲ τὰ ὄρη ὁμοῦ· (πάντα δὲ ταῦτα ἐποίησε) πρὸς ἀγαλλίαν ὑμῶν τε καὶ τῶν ὑμετέρων ποιμνίων».

Sura 80, 23-32.

«Βεβαίως ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐξετέλεσεν εἰσέτι τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ.

Ἄς στρέψῃ ὁ ἄνθρωπος τὸ βλέμμα του ἐπὶ τῆς τροφῆς αὐτοῦ, (ἵνα ἴδῃ πῶς) καταβιβάζομεν τὸ ὕδωρ ἀφθόνως, διασχίζομεν τὴν γῆν καὶ βλαστάνομεν τὰ σιτηρά, τὰς ἀμπέλους καὶ τὸ τριφύλλιον, τὰ ἐλαιόδενδρα καὶ τὰ φοινικόδενδρα, τοὺς κήπους μετὰ δένδρων πυκνῶν, τὰς ὀπώρας καὶ τὰ χόρτα, χρήσιμα εἰς ὑμᾶς καὶ εἰς τὰ ποιμνία ὑμῶν».

Βεβαίως τὸ γενικὸν κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ εἶναι συνδεδεμένον μετὰ τῆς αὐστηρᾶς μονοθεϊστικῆς διδασκαλίας, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας ἀνεπτύχθη ἢ μεταγενεστέρᾳ ἰσλαμικῇ θεολογίᾳ, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ ἀρχικὸν αὐτοῦ κήρυγμα δὲν εἶχεν ὡς ἀντικείμενον τὴν πίστιν εἰς τὸν ἕνα Θεόν, ἀλλὰ τὴν ἰδέαν περὶ Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ καὶ εὐεργέτου τοῦ σύμπαντος καὶ περὶ αὐτοῦ ὡς Κυρίου τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως¹.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀρχικῶς δύο ἰδέαι εὐρηγνται εἰς τὸν νοῦν τοῦ Μωάμεθ, αἱ ὁποῖαι ὤθησαν αὐτὸν νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ ὡς «προφήτης» καὶ «ἀπόστολος» τοῦ Θεοῦ.

Ἡ πρώτη εἶναι ἡ πεποιθήσις περὶ τῆς ἐγγύτητος τῆς ὥρας τῆς κρίσεως καὶ ἡ δευτέρα ἡ εἰκὼν τοῦ δημιουργοῦ καὶ ἐλεήμονος Θεοῦ. Κατὰ πᾶσαν λοιπὸν πιθανότητα ἢ παλαιὰ εἰκασία τῶν ἐρευνητῶν, καθ' ἣν ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος τοῦ ὁ Μωάμεθ εἶχεν ὡς ἐπίκεντρον αὐτοῦ τὴν περὶ ἑνὸς Θεοῦ διδασκαλίαν καὶ τὴν κατὰ τῆς πολυθεΐας πολεμικὴν, δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθῇ. Πολλῶ μᾶλλον εἰς τὰς ἀρχικὰς ἀποκαλύψεις του τὴν πρώτην θέσιν κατεῖχον δύο καθοδηγητικαὶ διδασκαλίαι· ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἰδέα περὶ ἐγγύτητος τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ δοξολογία τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ἑσᾶει εὐεργέτης τῶν ἀνθρώπων καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀξιοῖ εὐχαριστίας καὶ ἀναγνώρισιν τῶν εὐεργεσιῶν του². Δὲν πρέπει ὅμως νὰ διασταλοῦν ἀμοιβαίως αἱ δύο αὗται κατευθυντήριαι ἰδέαι, διότι ὁ Μωάμεθ ἦτο δυνατόν νὰ ἐκήρυξεν ἐξ ἀρχῆς τόσον περὶ Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ καὶ εὐεργέτου τῶν ἀνθρώπων, ὅσον καὶ περὶ Θεοῦ ὡς Κυρίου τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως. Ἀμφό-

1. Πρβλ. π.χ. Sura 74, 1 ἐξ. καὶ δὴ 11 ἐξ.

2. Ὁ ἐξ Edinburgh ἀραβολόγος Richard Bell ἐτόνισεν ἰδιαίτερος τὴν δευτέραν ἀποψιν εἰς τὰς μελέτας αὐτοῦ Muhammed's Call, 13 - 19 καὶ Muhammad's Visions, 145 - 154. Ὁ ἐξ Ὄσλο σηματολόγος Harris Birkeland συνεφώνησεν οὐσιωδῶς μετ' αὐτοῦ ἰδὲ The Lord Guideth, 13 - 37.

τεραι αὐτὴν κατευθυντήριον αὐταὶ ἰδέαι, ἤτοι ἡ περὶ Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ καὶ εὐεργέτου τῆς ἀνθρωπότητος καὶ περὶ αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ὡς Κυρίου τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως, κατέστησαν ἰσχυρὸν συστατικὸν μέρος τῆς ἰσλαμικῆς περὶ πίστεως διδασκαλίας.

II. Ο ΜΟΝΟΘΕΙΣΜΟΣ, ΤΟ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΣ ΚΟΡΑΝΙΚΟΝ ΚΗΡΥΓΜΑ

1. Ὁ εἰς Θεὸς καὶ ἡ κατὰ τῆς πολυθεΐας πολεμικὴ

Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἀρχικῶς ὁ Μωάμεθ δὲν εἶχε συνειδητοποιήσει τοὺς σκοποὺς τοῦ μετέπειτα κηρύγματός του. Ἡ ἰδέα νὰ ἰδρῦσῃ νέαν θρησκείαν, μάλιστα δὲ οἰκουμενικὴν, ἦτο ξένη πρὸς τὰ σχέδια τοῦ πρώτου κηρύγματός του. Ἀρχικῶς ἠσθάνετο ὑπόλογος ἔναντι τῶν πλησιεστέρων αὐτοῦ συγγενῶν, τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ νουθετήσῃ καὶ νὰ προειδοποιήσῃ περὶ τῆς ἐπιχειρημένης ὥρας τῆς κρίσεως καὶ τῆς κατὰ τῶν ἀπίστων τιμωρίας τοῦ Θεοῦ. Ἐν Sura 26, 214 παρουσιάζεται ὁ Μωάμεθ λαμβάνων ἐκ Θεοῦ τὴν ἐντολὴν ὅπως νουθετήσῃ καὶ προειδοποιήσῃ τοὺς πλησιεστέρους αὐτοῦ συγγενεῖς. «Νουθέτησον καὶ προειδοποιήσον τοὺς πλησιεστέρους σου συγγενεῖς (ashirataka l-aqra-bina)». Κατὰ τὴν πρώτην ταύτην περίοδον ἡ ἰδέα ἡ ὁποία ὠθεῖ τὸν Μωάμεθ νὰ κηρύξῃ, εἶναι ἡ πεποίθησις του ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς κρίσεως εἶναι ἐγγὺς καὶ ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ κληθῶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ νὰ δώσουν λόγον τῶν πράξεων των, οἱ δὲ ἄπιστοι θὰ τιμωρηθῶν αὐστηρῶς. Ἡ περὶ ἡμέρας τῆς κρίσεως ἰδέα ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τοῦ πρώτου κηρύγματός του.

Ἡ ἀλλαγὴ εἰς τὸ κήρυγμά του σημειοῦται ἀφ' ὅτου τὸ βλέμμα του ἐστράφη πρὸς τὴν ἱστορίαν καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἦτο ὑπόλογος ἔναντι τῆς πλειονότητος τῶν συμπολιτῶν του, οἱ ὅποιοι ἔκειντο εἰς τὴν πλάνην τῆς πολυθεΐας. Τότε ἐπίστευσεν ὅτι ἦτο καιρὸς νὰ παύσῃ ἡ περίοδος τῆς jāhilliya, ἤτοι οἱ «χρόνοι τῆς ἀγνοίας» καὶ εἰδωλολατρίας τῶν ὁμοεθνῶν του¹. Διὸ

1. Jāhilliya: «καιρὸς ἀγνοίας». Κατὰ τὸ Ἰσλάμ ἡ ἱστορία τοῦ ἀραβικοῦ λαοῦ διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλας περιόδους: εἰς τὸν «καιρὸν τῆς jāhilliya» καὶ εἰς τὸν «καιρὸν τοῦ Islām». Ἡ jāhilliya ἀντιθέτως πρὸς τὸ Ἰσλάμ εἶναι «ὁ καιρὸς τῆς ἀγνοίας». Ἄπασα ἡ προϊσλαμικὴ περίοδος τῆς εἰδωλολατρίας ἀποτελεῖ τοὺς χρόνους τῆς «ἀγνοίας» (al-jāhilliya), ἐνῶ ἡ ἰσλαμικὴ περίοδος ἀποτελεῖ τοὺς χρόνους τῆς «γνώσεως» ('ilm). Ὁ καιρὸς τῆς jāhilliya ἔλαβε τέλος διὰ τοῦ κορανικοῦ κηρύγματος. Ἡ διάκρισις αὕτη στηρίζεται εἰς τὸ κορανικὸν χωρίον 33, 33, ἐνθα ὁ Μωάμεθ συμβουλεύει τὰς μουσουλμανίδας, ὅπως μὴ ἐπιποθοῦν τὴν πολυτέλειαν τῶν «παρελθόντων χρόνων τῆς εἰδωλολατρικῆς ἀγνοίας». Κατὰ τὸν Goldziher (Muh. Stud. 1, 219 - 228), ὁ Μωάμεθ διὰ τῆς λέξεως al-jāhilliya χαρακτηρίζει τοὺς Ἀραβας, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν προϊσλαμικὴν ἐποχὴν εἶχον ἄγρια ἔθη καὶ

ἀποφασίζει νὰ κηρύξῃ τὴν πίστιν εἰς τὸν ἕνα Θεὸν καὶ στρέφεται μετὰ δριμύτητος κατὰ τῆς εἰδωλολατρίας τῶν συμπολιτῶν του. Ἡ κατὰ τῆς εἰδωλολατρίας ὅμως ἐνεργὸς πολεμικὴ του συναντᾷ τὴν σθεναρὰν ἀντίδρασιν τῶν κατοίκων τῆς Μέκκας, οἱ ὅποιοι εἶδον εἰς τὸ πρόσωπόν του τὸν ἐχθρὸν καὶ καταλυτὴν τῆς πατρίδος θρησκείας. Τὸ γόητρον τῆς ἀραβικῆς ὑπερηφάνειας ἐτρώθη καιρῶς καὶ ἡ ἀρχικὴ πρὸς τὸ κήρυγμά του ἀδιαφορία τῶν συμπολιτῶν του μετεστράφη εἰς ἐχθρότητα κατ' αὐτοῦ. Πράγματι, κατὰ τὰς μαρτυρίας μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ 'Urwa ibn az-Zubair ἀποσταλεῖσαν πρὸς τὸν χαλίφην 'Abdalmalik (680 - 705 μ.Χ.), εἰς τὴν ὁποίαν περιγράφεται ἡ πρὸ τῆς Ἐγίρας ἱστορία τοῦ Μωάμεθ, «ὅταν ὁ ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ ἐκάλεσε τὸν λαόν του εἰς τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν αὐτῷ ὀρθὴν ὁδηγίαν καὶ τὸν φωτισμόν», διὰ τὰ ὁποῖα εἶχεν ἐξαποστείλει αὐτὸν ὁ Θεός, οὗτοι ἀρχικῶς δὲν ἐτήρουν ἑαυτοὺς εἰς ἀπόστασιν αὐτοῦ¹ καὶ σχεδὸν ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ἀκούσουν αὐτόν², μέχρις οὗ οὗτος ἤρχισε νὰ ὁμιλῇ περὶ τῶν εἰδώλων (tawāghith) αὐτῶν³. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ εἰς τὸ ἐξῆς, διηγεῖται ἐν συνεχείᾳ ὁ 'Urwa, οἱ Μεκκίται ἐστράφησαν κατὰ τοῦ Μωάμεθ καὶ τῶν ὁπαδῶν του.

Αἱ εἰδήσεις αὗται τοῦ 'Urwa, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει σχεδὸν ὀρθῶς τὰ κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ Μωάμεθ διατρέξαντα ἱστορικὰ γεγονότα, συμφωνοῦν πρὸς τὰ ἀρχικὰ χωρία τοῦ Κορανίου, ἐξ ὧν συναγεται ὅτι κατ' ἀρχὰς ὁ ἄραψ προσφῆτης δὲν εἶχε σαφῆ συνείδησιν τῆς ἀποστολῆς του καὶ πλὴν τῶν γενικῶν του ἀναφορῶν καὶ δοξολογιῶν πρὸς τὸν ἀγαθὸν καὶ εὐεργέτην Θεὸν δὲν ἐκήρυσσε τὸν καθαρὸν μονοθεϊσμόν, τοῦ ὁποῖου τὴν ἔννοιαν δὲν εἶχεν εἰσέτι συλλάβει εὐκρινῶς. Ἡ μονοθεϊστικὴ ἰδέα εὕρισκετο ἀκόμη ἐν τῇ γενέσει αὐτῆς⁴. Κατὰ τὴν δευτέραν ὅμως Μεκκανικὴν περίοδον στρέφεται

ἦσαν βάρβαροι. Ἄρα al-jāhilliya σημαίνει τοὺς «χρόνους τῆς βαρβαρότητος». Ἐν πάσῃ περιπτώσει φαίνεται ὅτι ὁ Μωάμεθ δὲν ἐχρησιμοποίησε τὴν λέξιν ταύτην ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆν ὁποῖαν ἀποδίδει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὴν φράσιν του «χρόνους τῆς ἀγνοίας» ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου τῶν Ἀθηνῶν ὁμιλίᾳ του (Πράξ. 17, 30). Διὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην, τὴν ὁποῖαν ὁ Μωάμεθ ἐγνώρισεν ἐκ τῆς συριακῆς lā'yūthā = ἀγνοία, ἐχρησιμοποίησε τὴν λέξιν dalāl, «πλάνη». Παρὰ ταῦτα τὸ μετέπειτα Ἰσλάμ ἐχρησιμοποίησε τὴν λέξιν al-jāhilliya ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω χριστιανικὴν ἔννοιαν τῆς φράσεως τοῦ Παύλου, «χρόνοι τῆς ἀγνοίας», καὶ διήρесе τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀραβικοῦ λαοῦ εἰς δύο περιόδους: εἰς τὴν τῶν «χρόνων τῆς ἀγνοίας» (al-jāhilliya) καὶ εἰς τὴν τῶν «χρόνων τοῦ Ἰσλάμ ἢ τῆς γνώσεως» ('ilm). Οὕτω, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἢ mu'min, «πιστός», ἢ jāhil «ἀμαθής». Πρβλ. Sura 48, 26.

1. Παραλλαγή: οὗτοι ἀρχικῶς δὲν ἀπεμακρύνοντο αὐτοῦ.

2. Παραλλαγή: καὶ ἐπροθυμοποιούντο νὰ τὸν ἀκούσουν.

3. Tabari, Annales 1, 1180: τοῦ αὐτοῦ, Tafsir, Κάιρον 1321, 9, 151, παρὰ Paret, Moh. u. d. Koran, 92.

4. Πρβλ. Paret, Moh. u. d. Koran, 62 - 71.

μετ' ὀξύτητος κατὰ τῆς πολυθείας τῶν συμπολιτῶν του καὶ αἱ περὶ τιμωρίας τοῦ Θεοῦ ἱστορίαι διαδραματίζουσιν μέγα ρόλον εἰς τὰ κορανικὰ κεφάλαια τῆς περιόδου ταύτης. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὁ Μωάμεθ συνειδητοποιεῖ βαθμηδὸν ὅτι πλησίον τοῦ Κυρίου (Rabb), δημιουργοῦ καὶ εὐεργέτου τοῦ κόσμου καὶ κυριάρχου τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθοῦν ἕτεροι θεοί. Οἱ εἰδωλολάτραι ὅμως Μεκκίται ἰσχυρίζοντο ὅτι ὁ Allâh δὲν εἶναι ὁ μόνος, ἀλλ' ἔχει «μέτοχους» καὶ «συντρόφους» εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ (shurakâ, ἐνικὸς shariq = «μέτοχος», «σύντροφος»). Ὁ Μωάμεθ διαψεύδει τοὺς ἰσχυρισμούς αὐτῶν καὶ χαρακτηρίζει αὐτοὺς ὡς mushrikûn, δηλαδή ὡς εἰδωλολάτραις ἐκπροσωποῦντας τὴν ἰδέαν τῆς «συντροφείσεως καὶ ἐξομοιώσεως» (shirk) τοῦ Θεοῦ μετ' ἄλλων θεοτήτων. Παρὰ ταῦτα ἀρχικῶς προέβη εἰς τινὰς παραχωρήσεις πρὸς τοὺς ὁμοιοθεῖς του καὶ παρεδέχθη τὰς τρεῖς θηλείας θεότητος τοῦ ἀραβικοῦ εἰδωλολατρικοῦ πανθέου al-Lât, al-'Uzzâ καὶ Manât, ὡς θυγατέρας τοῦ Allâh¹. Μετ' ὀλίγον ὅμως, ὅταν ἤχθη εἰς σαφῆ περὶ μονοθείας ἀντίληψιν, ἀπέριψε τὰς δοξασίας ταύτας καὶ ἐδέχθη ὅτι δὲν πρόκειται περὶ θηλέων θεοτήτων, ἀλλὰ περὶ ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ². Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἢ κατὰ τῆς εἰδωλολατρίας πολεμικῆ του καθίσταται ὁλονὲν καὶ περισσότερον δριμυεῖα. Ἀποκαλεῖ τοὺς Μεκκίτας «ἀπίστους» (kāfirûn) καὶ «πολυθεϊστάς» (mushrikûn) καὶ διαστέλλει ριζικῶς τὴν πίστιν του ἐκ τῆς πίστεως αὐτῶν. Ἀπευθυνόμενος πρὸς αὐτοὺς λέγει· «ὦ ἄπιστοι! Δὲν λατρεύω ὅ,τι λατρεύετε, δὲν λατρεύετε ὅ,τι λατρεύω, καὶ δὲν λατρεύω ὅ,τι (μέχρι τοῦδε) ἐλατρεύσατε, καὶ δὲν θὰ λατρεύσετε ὅ,τι λατρεύω· ἔχετε τὴν θρησκείαν σας, καγὼ ἔχω τὴν ἐμήν»³.

2. Ὁ αὐστηρὸς μονοθεϊσμός

Ὁ αὐστηρὸς μονοθεϊσμός ἀπέβη τελικῶς τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ κηρύγματός του καὶ ἡ πολυθεία ἁμαρτία τὴν ὁποίαν δὲν συγχωρεῖ ὁ

1. Περὶ τῶν θυγατέρων τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀραβικοῦ εἰδωλολατρικοῦ πανθέου ἰδὲ παρὰ Wellhausen, Reste, 24 - 45. Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἐν Μέκκῃ ἤδη ὀλίγον πρὸ τοῦ Μωάμεθ εἶχεν ἐμφανισθῆ, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰουδαϊκῶν καὶ χριστιανικῶν ἰδεῶν, «ἀντιειδωλολατρικὸν θρησκευτικὸν ρεῦμα» (ἰδὲ Ἄλυ Νούρ, Τὸ Κοράνιον καὶ τὸ Βυζάντιον, 36) καὶ εἶχε δημιουργηθῆ εἶδος ἐνοθείας, καθ' ἣν ἐν μέσῳ τῶν πολλῶν εἰδωλολατρικῶν θεοτήτων προέβαλλεν εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ Allâh, ὡς ὁ ὕψιστος ἀπάντων αὐτῶν. Τὰ περὶ γενέσεως τῆς πίστεως εἰς τὸν ἕνα Θεόν, τὸν Allâh, ἰδὲ παρὰ Wellhausen, Reste, 215 - 224. Andrae, Mohammed, 19 - 22. Fück, Die Originalität 515 - 517. Ahrens, Muhammed, 15 - 17.

2. Sura 53, 19 ἐξ.

3. Sura 109, 1 - 6.

Θεός. Ἐπὶ τῇ βάσει προφανῶς τοῦ περὶ βλασφημίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὁμιλοῦντος χωρίου τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸ ὁποῖον ὁ Μωάμεθ ἀσαφῶς ἐπληροφορήθη διὰ τῶν προφορικῶν παραδόσεων τὰς ὁποίας ἤκουε, διετύπωσε τὴν ἐξῆς ρῆσιν, ἐξυπηρετοῦσαν τοὺς σκοποὺς τοῦ κηρύγματός του· «Ὁ Θεός δὲν συγχωρεῖ τοὺς συντροφεύοντας αὐτὸν πρὸς ἑτέρας θεότητας. Θὰ συγχωρήσῃ, πλην τούτων, ὅντινα βούλεται»¹. Ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἐξαιρεται ὁ μόνος Κύριος τοῦ παντός, ὁ παντοδύναμος Θεός καὶ Δημιουργὸς ὅλων τῶν κόσμων (al-'alamûn)². Ἀντιθέτως, τὰ εἰδωλα χαρακτηρίζονται ὡς «μάταια καὶ ψευδῆ» (bâtil)³ ἢ ὡς «κενὰ ὀνόματα»⁴. Οὐδὲν δημιουργοῦν, ἀλλ' ἀντιθέτως αὐτὰ ταῦτα ἐδημιουργήθησαν. Ἐναντι δὲ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ, ταῦτα οὐδεμίαν δύναμιν ἔχουν, δὲν δύνανται νὰ συνεισφέρουν θετικόν τι εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ οὐδεμίαν ἐξουσίαν ἔχουν ἐπὶ τῆς ζωῆς, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως⁵.

Ὁ ἐσχατολογικὸς ὅμως πυρὴν τοῦ κηρύγματός του δὲν ἀλλάσσει. Ἡ ἀναίρεσις τῶν εἰδώλων γίνεται δι' ἐσχατολογικῶν ἀναφορῶν. Οἱ ἄνθρωποι δὲν φοβοῦνται τὸν Κύριον καὶ πλην αὐτοῦ λατρεύουσιν καὶ ἄλλους θεοὺς ἐλπίζοντες εἰς τὴν βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Ἄλλ' ἡ ἐλπίς αὐτῶν εἶναι ματαία, διότι ὅταν ὀδηγηθοῦν πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ δικαιοκρίτου Θεοῦ, ἵνα δώσουν λόγον τῶν πράξεών των, τὰ εἰδωλα αὐτῶν δὲν θὰ δυναθεύουν νὰ συνδράμουν αὐτούς⁶. Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως ὁ Κύριος θὰ ἀνακράξῃ πρὸς τοὺς πολυθεϊστάς· «Ποῦ εἶναι ἐκεῖνοι πρὸς οὐς με ἐξομοιοῦτε καὶ τῶν ὁποίων τὴν ὑπαρξιν ὑποθέτετε;... θὰ λεχθῆ δὲ τοῖς ἀνθρώποις· «κελεύσατε τοὺς συνεταίρους ὑμῶν. Οὗτοι δὲ θὰ κελεύσουν αὐτούς, ἀλλ' ἐκεῖνοι δὲν θὰ ἀποκριθοῦν. Θὰ ἴδουν τὰ κολαστήρια, τὰ δι' αὐτοὺς ἐπιφυλαττόμενα, καὶ θὰ ποθήσουν τότε νὰ ἠκολούθουν τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας»⁷. Κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν «αἱ θεότητες, ἃς ἐπεκαλοῦντο, θὰ ἐξαφανισθοῦν (καὶ τότε) θὰ ἀναγνωρίσουν ὅτι οὐδεμία δι' αὐτοὺς καταφυγὴ ὑπάρχει»⁸.

Ἐνίοτε ὁ Μωάμεθ ἐκλαμβάνει τὰ εἰδωλα τῶν ὁμοιοθεῶν του ὡς δαίμονας καὶ πνεύματα (jinn), τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνίσχυρα νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἐξασφάλισιν

1. Sura 4, 116 καὶ 4, 51 (48).

2. Sura 21, 22 ἐξ. 23, 93 (91)· 40, 12 ἐξ. 27, 60 (59) - 65 (64)· 41, 8 (9) - 11 (12)· 10, 67 (66)· 30, 30 (31) ἐξ. 16, 73 ἐξ. 25, 3· 26, 72 ἐξ. 29, 16 (17).

3. Sura 22, 61 (62)· 31, 29 (30).

4. Sura 12, 40· 53, 23· 7, 69 (71).

5. Sura 25, 3 ἐξ. Πρβλ. 29, 16 (17)· 26, 72 ἐξ.

6. Sura 36, 74 - 75· 18, 50 (52).

7. Sura 28, 62 - 64.

8. Sura 41, 48.

τῆς σωτηρίας αὐτῶν. "Όταν οἱ πολυθεῖσται κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως «θα ἴδουν ἐκεῖνους πρὸς οὓς ἐξωμοιοῦν τὸν Θεόν, θὰ εἶπουν· 'Κύριε, ἰδοὺ οἱ συμμέτοχοί σου τοὺς ὁποίους ἐλατρεύομεν ἀντὶ σοῦ'. Τὰ ὄντα ὅμως αὐτὰ θὰ ἀνακράξουν τότε· 'Ψεύδεσθε'. Κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν οἱ πολυθεῖσται θὰ ὑποταχθοῦν εἰς τὸν Θεόν, αἱ δὲ θεότητες, ἅς εἶχον ἐφεύρει, θὰ ἐξαφανισθοῦν. Θὰ ἐπιβάλωμεν ποινὴν ἐπὶ ποινῆς πρὸς ἀμοιβὴν τῆς ἀσεβείας τῶν μὴ πιστευσάντων καὶ παρεκτρεψάντων τοὺς ἄλλους ἐκ τῆς ὁδοῦ τοῦ Κυρίου»¹. Αἱ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως ἐπιβληθησόμενα εἰς τοὺς πολυθεῖστας τιμωρίαί, θὰ εἶναι αὐστηραί. 'Ο Μωάμεθ ἀποφαίνεται κατηγορηματικῶς περὶ τούτου, καθὼς παρουσιάζει τὸν Θεὸν λέγοντα· «Θὰ ἐνώσωμεν ἅπαντας μίαν ἡμέραν, καὶ θὰ κράζωμεν εἰς τοὺς ἐξωμοιοῦντας τὸν Θεὸν πρὸς ἑτέρας θεότητας· 'πορεύθητε πρὸς τὰς θέσεις ὑμεῖς τε καὶ ἐκεῖνοι πρὸς τοὺς ὁποίους ἐξωμοιοῦτε τὸν Θεόν'. "Επειτα θὰ διαχωρίσωμεν αὐτοὺς καὶ θὰ εἶπουν οἱ λογισθέντες ὡς συμμέτοχοι τοῦ Θεοῦ (τὰ εἶδωλα)· 'δὲν εἴμεθα ἡμεῖς ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους ἐλατρεύετε. Μόνος ὁ Θεὸς εἶναι ἀρμόδιος νὰ μαρτυρήσῃ μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ ὑμῶν. 'Ημεῖς οὐδὲν προσείχομεν εἰς τὴν λατρείαν σας'. Οὕτως ἐκάστη ψυχὴ θὰ ἀμειψθῆ ἀναλόγως τῶν ἔργων αὐτῆς»².

Δῆλον ὅθεν, ὅτι ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ὁ Μωάμεθ στηρίζει τὴν ὅλην αὐτοῦ τε καὶ τῶν ὀπαδῶν του ἐλπίδα εἰς τὸν ἕνα Θεὸν ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ μόνον προσδοκᾷ τὴν σωτηρίαν. Δὲν δέχεται ἄλλους μεσάζοντας μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου καὶ θεωρεῖ τὴν ἀποκάλυψιν του ὡς τὸν ἄμεσον σωτήριον λόγον τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἐγγυᾶται τὴν σωτηρίαν. 'Η ἐπ' αὐτοῦ ἐπίδρασις τῶν ἰδεῶν τῆς ἰουδαϊκῆς καὶ κυρίως τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας δημιουργεῖ εἰς τὴν συνείδησίν του τὴν ἀπειλὴν μιᾶς θείας δίκης, ἢ ὁποία εἶναι ἐτοιμὴ νὰ ἐκσπάσῃ κατὰ τῶν ὁμογενῶν του τῶν κειμένων εἰς τὴν πλάνην τῆς πολυθείας καὶ τῆς ἀπιστίας. "Όθεν αἰσθάνεται ὅτι εἶναι ἐντεταλμένος ἐκ Θεοῦ ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ προειδοποιήσῃ αὐτοὺς περὶ τῆς ἐπικειμένης τιμωρίας τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν θεῖαν ἀποκάλυψιν, ἢ ὁποία, ὡς πιστεύει, ἀποκαλυπτομένη εἰς αὐτὸν ὡς ἄμεσος λόγος τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἡ μόνη ἀρμοδιὰ νὰ ἐγγυηθῆ τὴν σωτηρίαν.

3. 'Ο εἰς καὶ παντοδύναμος δημιουργὸς Θεὸς

'Ο Μωάμεθ τελῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐνοθεϊστικῶν περὶ Allāh ἀντιλήψεων τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς

1. Sura 16, 88 (86) - 90 (88).

2. Sura 10, 29 (28) - 31 (30).

βιβλικῆς περὶ Θεοῦ διδασκαλίας κατενόησεν ἐν πρώτοις τὸν Allāh ὡς σοφὸν καὶ παντοδύναμον δημιουργὸν (al-Khāliq) τοῦ κόσμου. Οὗτος ἐδημιούργησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς εἰς ἕξ ἡμέρας¹ διὰ μιᾶς μόνης λέξεως καὶ ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ². Διηυθέτησε τὰ πράγματα τοῦ κόσμου κατὰ τὸν πλέον σοφὸν τρόπον καὶ ἡ σοφία αὐτοῦ ἀποκαλύπτεται εἰς τὴν ἁρμονίαν τῆς φύσεως καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου. Εἰς αὐτὸν ἀνήκουν τὰ πάντα, τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐν τῇ γῆ, καὶ αὐτὸς γινώσκει καὶ συντηρεῖ τὰ πάντα. Τὸ ἔλεός του ἀποτελεῖ θεμελιώδη ιδιότητα τῆς φύσεώς του, ἡ θέλησίς του εἶναι σταθερὰ καὶ ἀναλλοίωτος καὶ ἡ δικαιοσύνη του ἀκριβής³.

Οὕτω, ὁ ἄραψ προφήτης ἤχθη κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ νόημα τῆς μονοθείας ἐκ τῆς ἐμπειρικῆς περὶ κόσμου θεωρίας. Σύνολον τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργηθέντα κόσμον εἶδεν οὗτος ὡς κάτοπτρον τῆς θείας μεγαλειότητος ἀντανακλῶν τὴν θεῖαν παντοδυναμίαν. Τὴν φυσικὴν ἁρμονίαν καὶ τάξιν ἠρμήνευσεν οὗτος ὡς ἔργον τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς ἐναρμόνιον προσευχῆν ἀπευθυνομένην ἐξ ὅλων τῶν ἁρμονικῶς συντεταγμένων μερῶν τοῦ σύμπαντος πρὸς τὸν σοφὸν δημιουργὸν των. "Εκαστον πράγμα τοῦ σύμπαντος δοξολογεῖ τὸν Θεόν, ἢ, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἐκπληροῖ τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον ἐδημιουργήθη.

"Όλα τὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ κλίνουν τὴν σκιάν των δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ προσκυνοῦντα τὸν Κύριον καὶ κύπτοντα ἐνώπιον αὐτοῦ. Πάντα τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐν τῇ γῆ προσκυνοῦν τὸν Θεόν, ζῶά τε καὶ ἄγγελοι· τὰ πάντα ἀπογυμνοῦνται τῆς ὑπεροψίας αὐτῶν. Φοβοῦνται τὸν Κύριόν των μὴ κεραυνοβοληθοῦν ἄνωθεν καὶ πάντες ὑπακούουν εἰς τὰς ἐντολάς αὐτοῦ»⁴.

'Ο προφήτης τοῦ 'Ισλάμ στρέφεται πρὸς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ βλέπει ἅπαντα τὰ δημιουργήματα, ἔμψυχά τε καὶ ἄψυχα, νὰ ἀναζητοῦν καὶ νὰ δοξολογοῦν τὸν σοφὸν Δημιουργὸν των. 'Ο Θεὸς εἶναι ὁ παράγων, ὁ ὁποῖος ἐνώνει ἐν τῇ δοξολογίᾳ αὐτοῦ τὸ σύμπαν ἐν ὅλη τῇ ποιικιλίᾳ του. Διὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἐθεμελιώθη τὸ πᾶν καὶ πρὸ τοῦ προσώπου αὐτοῦ εὐρηγνται τὰ πάντα⁵. Εἰς τὴν ἀνάμνησιν τοῦ Κυρίου εὐρίσκουν τὴν κατ' ἐξοχὴν εἰρήνην καὶ ἀνάπαυσιν αἱ καρδίαι τῶν ἀνθρώπων. Διὸ λέγει·

«'Εὰν ὁ Κύριος δὲν φωτίσῃ τὸν ἄνθρωπον, ποῦ θὰ εὕρῃ τὸ φῶς; Δὲν

1. Sura 25, 60 (58-59).

2. Sura 54, 50.

3. Πρβλ. Sura 6, 12-14.

4. Sura 16, 50 (48)-52 (50).

5. Sura 24, 39 - 45 (46).

παρετήρησας ὅτι πάντα τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐν τῇ γῆ αἰνοῦν τὸν Θεόν, καθὼς καὶ τὰ πτηνά, ὅταν ἐκτείνουν τὰς πτέρυγας αὐτῶν; Ἐκαστον ὄν γινώσκει τὴν προσευχὴν καὶ τὴν ὑμνολογίαν αὐτοῦ (kullun qad 'alima salátahū wa-tasbihahū), ὁ δὲ Κύριος γνωρίζει τὰ ἔργα αὐτῶν. Εἰς τὸν Θεὸν ἀνήκει ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς γῆς· εἰς αὐτὸν θὰ καταλήξουν τὰ πάντα. Δὲν εἶδες πῶς ὁ Θεὸς ὠθεῖ ἐλαφρῶς τὰ νέφη συνενῶν καὶ συσσωρεύων αὐτά; Ἐπειτα βλέπεις ἐξερχομένην ἐκ τοῦ κόλπου αὐτῶν βροχὴν ἄφθονον· θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι καταπέμπει ἐξ οὐρανοῦ ὄρη χαλάζης, διὰ τῶν ὁποίων προσβάλλει ὄντινα θέλει, καὶ ἀποφεύγει νὰ πλήξῃ ὄντινα θέλει. Ἡ λάμψις τοῦ κεραυνοῦ ὀλίγον ἀκόμη καὶ δύναται νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν ὄρασιν (τῶν ἀνθρώπων). Ὁ Θεὸς ἐποίησεν, ὥστε ἡ νύξ νὰ διαδέχεται τὴν ἡμέραν. Τοῦτο βεβαίως εἶναι ἀφορμὴ ἐμβάλλουσα εἰς σκέψεις τοῦ νονεχεῖς. Ὁ Θεὸς ἐπλασε πᾶν εἶδος ζώων ἐκ τοῦ ὕδατος. Ἐξ αὐτῶν, ἄλλα μὲν ἔρπου ἐπὶ τῆς κοιλίας αὐτῶν, ἄλλα δὲ περιπατοῦν μὲ δύο πόδας καὶ ἄλλα μὲ τέσσαρας. Ὁ Θεὸς δημιουργεῖ ὅ,τι βούλεται καὶ εἶναι ἐφ' ὧν παντοδύναμος. Ἡμεῖς (ὁ Θεὸς) κατεπέμψαμεν ἄνωθεν σημεῖα, τὰ ὅποια διευκρινίζουν τὰ πάντα. Ὁ Θεὸς ὁδηγεῖ ὄντινα βούλεται εἰς ὁδὸν εὐθειᾶν»¹.

Ἡ θαυμαστὴ λοιπὸν διακόσμησις τῆς δημιουργίας ἀποκαλύπτει τὴν θεῖαν μεγαλοπρέπειαν. Ἐν Sura 13, 3-4 περιγράφεται τὸ ἔργον τῆς θείας δημιουργίας διὰ τῶν ἀκολούθων·

«Αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐξέτεινεν εὐρύτατα τὴν γῆν, ἔθεσεν ὄρη σταθερὰ ἐπ' αὐτῆς καὶ ἐποίησε τοὺς ποταμούς. Οὗτος ἔδωκεν ὄλους τοὺς ἐπ' αὐτῆς καρπούς κατὰ ζεύγη καὶ ἐπιτρέπει τὴν νύκτα νὰ διαδέχεται τὴν ἡμέραν. Εἰς ταῦτα πάντα ὑπάρχουν σημεῖα διὰ τοὺς σκεπτομένους. Καὶ ἐπὶ τῆς γῆς βλέπετε ἀντικείμενα διαφόρου φύσεως, ἀλλ' ὁμοιάζοντα πρὸς ἄλληλα ὡς κήπους, ἀμπέλους, φοίνικας μεμονωμένους ἢ καὶ συμπεπλεγμένους μὲ ἓνα κορμόν. Πάντα ταῦτα ποτίζονται διὰ τοῦ αὐτοῦ ὕδατος. Πλὴν ἡμεῖς (ὁ Θεὸς) διακρίνομεν καθιστῶντες ἀνωτέρους τοὺς καρπούς τῶν μὲν ἐκ τῶν δὲ κατὰ τὴν γεῦσιν. Εἰς πάντα βεβαίως ταῦτα ἐνυπάρχουν σημεῖα διὰ λαὸν νοήμονα»².

Ἄλλαχοῦ γίνεται λόγος περὶ θεμελιώσεως τῶν ὀρέων, περὶ ποταμῶν, ἀστέρων καὶ ὁδῶν τῆς γῆς, τὰ ὅποια ὁ Θεὸς ἐποίησε χάριν τῶν ἀνθρώπων³ καὶ τονίζεται ὅτι τὰ ὄρη, ἡ γῆ καὶ οἱ καρποὶ αὐτῆς ἀποτελοῦν τὰ εὐεργετήματα

1. Sura 24, 40-45 (46).

2. Sura 13, 3-4· πρβλ. καὶ 15, 19.

3. Sura 16, 15-16.

τοῦ Θεοῦ, τὰ ὅποια ἐδόθησαν πρὸς κατοικίαν καὶ διατροφήν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζώων (matá'al-lakum wa-li an 'ámikum)¹. Ὁ Θεὸς ἐξέτεινε τὴν γῆν καὶ ἔθεσεν ἐπ' αὐτῆς ὄρη καὶ κοιλάδας καὶ ρύακας καὶ κτήνη. Ἡ διαβίβλις βλάστησις εἶναι ἔργον αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος καταπέμπει ἄνωθεν τὸν εὐεργετικὸν ὄμβρον καὶ κάμνει νὰ ἀναβλαστάνῃ ἡ γῆ². Πάντα ταῦτα ἐποίησεν ὁ Θεὸς χάριν τῶν ἀνθρώπων.

Ἐν πρώτοις λοιπὸν ὁ εἰς καὶ παντοδύναμος Θεὸς εἶναι ὁ σοφὸς δημιουργὸς καὶ ποιητῆς (al-Khâliq) τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς γῆς³. Ἐδημιούργησε τὸν κόσμον εἰς ἕξ ἡμέρας, ἀψώθεις μετὰ ταῦτα ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ ὅπως διοικήσῃ τὰ πάντα⁴. Ὁ Μωάμεθ μνημονεῖ τοῦ θεοῦ δημιουργικοῦ ἔργου τῶν ἕξ ἡμερῶν ὡς ἀκολούθως·

«Ἰδέ· ὁ Κύριος ὑμῶν εἶναι ὁ Allâh, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν εἰς ἕξ ἡμέρας»⁵.

1. Sura 55, 1-11 (12)· πρβλ. καὶ 71, 18 (19)-19(20)· 77, 27· 78, 6-8· 79, 30-33.

2. Sura 27, 61 (60)· ἔξ. 43, 9 (10).

3. Sura 6, 14, 102.

4. Sura 25, 60(58-59)· 50, 37(38)· 10,3· 11, 9(7)· πρβλ. Γεν. 2, 2. Ἡ ἰδέα ὅτι τὸ ἔργον τῆς δημιουργίας ἐτελειώθη εἰς ἕξ ἡμέρας, προέρχεται ἐκ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως. (Πρβλ. Γεν. 2, 1 ἔξ. Ἐξοδ. 20, 11 καὶ 31, 17). Ὁ Μωάμεθ ἀντλεῖ ἐκ τῶν περὶ δημιουργίας ἱστοριῶν, τὰς ὁποίας ἀκούει ἐκ τῶν χριστιανῶν καὶ ἰουδαίων. Πολλοὶ ὅμως ἐκ τῶν βιβλικῶν ἱστοριῶν, αἱ ὁποῖαι φθάνουν εἰς αὐτόν, δὲν προέρχονται ἀπ' εὐθείας ἐκ τῶν γνησίων πηγῶν τῆς βιβλικῆς παραδόσεως, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ δημιουργίας διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι ἦσαν διατετυπωμένοι εἰς τὴν ἀπόκρυφον χριστιανικὴν καὶ ἰουδαϊκὴν γραμματείαν. Π.χ. εἰς τὸ «βιβλίον τῶν Ἰωβηλαίων»² ἔξ., πρβλ. ἰδιαιτέρως 2, 25 (Kautsch 2, 41 ἔξ.) καὶ εἰς «ἴον Ἐσδρα» 6, 38 ἔξ. (Kautsch 2, 367) μνημονεῖται ἡ ἐξαήμερος δημιουργία. Αἱ λαϊκοὶ χαρακτήρες διηγήσεις ἦσαν προσιτώτεροι εἰς τὸν λαὸν καὶ ἄρα καὶ εἰς τὸν «ἀπαίδευτον», ἦτοι «ἀναγράφητον» προφήτην τοῦ Ἰσλάμ (an-nabi al-ummi) [Sura 156 (157)-158]. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παραθεωρηθῇ καὶ ἡ μεγάλη συμβολὴ τοῦ συριακοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν γενικὴν διαμόρφωσιν τοῦ κορανικοῦ κηρύγματος. Ἡ συριακὴ γλῶσσα ἦτο προσιτὴ πως εἰς τὸν ἄραβιν προφήτην. Ἡ περὶ δημιουργίας βιβλικὴ διδασκαλία, ἡ ὁποία εἶχεν ἀναπτύχθῃ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς τὸν συριακὸν Χριστιανισμόν. Πολλοὶ τῶν πατερικῶν διδασκαλιῶν, μάλιστα αἱ εἰς τὴν Ἐξαήμερον πραγματεῖαι τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης εἶχον ἤδη ἀπὸ τοῦ ε' αἰῶνος μεταφρασθῆ εἰς τὴν συριακὴν καὶ ἦσαν γνωσταὶ εἰς τὸν ἀραμαϊκὸν Χριστιανισμόν. Ἡ συριακὴ ἐπίσης γραμματεία ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ μεγάλας μορφὰς αἱ ὁποῖαι προήγαγον τὰ θεολογικὰ γράμματα, ὡς εἶναι οἱ Ἀφραάτης, Ἐφραὶμ ὁ Σῦρος, Ἰβας Ἐδέσης, Ἰσαὰκ ὁ Σῦρος κ.ἄ. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Μωάμεθ ἐγνώρισεν ὀρθοδόξους χριστιανικὰς περὶ δημιουργίας διδασκαλίας. Αἱ περὶ τὰς βιβλικὰς ἀληθείας γνώσεις του εἶναι γενικαί· προέρχονται ἐκ τοῦ ὀρθοδόξου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ αἰρετικοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς Ἐγγύς Ἀνατολῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Οὕτω πολλοὶ ἐκ τῶν διδασκαλιῶν του λαμβάνονται ἐκ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως, ἀλλ' ἄνευ βιβλικῆς ἐρμηνείας.

5. Sura 7, 52 (54)· πρβλ. 10, 3· 11, 9 (7)· 32, 3 (4) (3η Μεκκ. Π.) καὶ 25, 60 (58-59) (2α Μεκκ. Π.).

Τὸ ρῆμα, τὸ ὁποῖον κατ' ἐξοχὴν χρησιμοποιεῖται ἵνα ἐκφράσῃ τὴν δημιουργικὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, εἶναι τὸ khâlaq (=δημιουργῶ). Τοῦτο ἀπαντᾷ 107 φορές εἰς τὸ Κοράνιον. Πλὴν τούτου χρησιμοποιεῖται ἐπίσης τὸ ἐν τῷ α' κεφαλαίῳ τῆς Γενέσεως ἀπαντῶν ρῆμα bara'a (=κτίζω, δημιουργῶ, πράττω καὶ ποιῶ) καὶ ὡσαύτως τὸ ρῆμα sawar (=χαρακτηρίζω, ἀπεικονίζω). Οὕτω, εἰς πολλὰ κορανικὰ χωρία ὁ Θεὸς ὀνομάζεται διὰ τῶν ἐξῆς τριῶν δημιουργικῶν τοῦ ἰδιοτήτων·

«Οὗτος εἶναι ὁ (μόνος) Θεός, ὁ χορηγός, ὁ πλάστης, ὁ δημιουργός.
Τὰ ὠραιότερα τῶν ὀνομάτων ἀνήκουν εἰς αὐτόν»¹.

Ὁ Μωάμεθ λοιπὸν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀληθειῶν τῆς βιβλικῆς παραδόσεως παρουσιάζει τὸν Allâh ὡς τὸν μόνον Θεὸν καὶ Δημιουργὸν τοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ἐπλασε τὰ πάντα εἰς ἕξ ἡμέρας. Ἡ χαρακτηριστικὴ ὁμοίως διαφορὰ μεταξὺ τοῦ Θεοῦ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τοῦ Allâh εἶναι ἡ ἐξῆς· Ὁ Allâh οὐδέποτε «ἀνεπαύθη» μετὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ συνεχίζει νὰ δημιουργῇ πάντοτε. Διὸ οἱ μουσουλμάνοι δὲν δέχονται ὅτι ὁ Θεός, ἀφοῦ ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, ἔθεσε τοὺς θεμελιώδεις φυσικοὺς νόμους ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων λειτουργοῦν τὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ ὅτι, ὄντος αὐτοῦ κυβερνήτου καὶ προνοητοῦ τῆς φυσικῆς τάξεως καὶ ἁρμονίας τὴν ὁποίαν ἔθεσε, δὲν παραβλάπτει τοὺς φυσικοὺς νόμους, εἰμὴ μόνον εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, ὅποτε ἔχομεν θαῦμα· ἀντιθέτως, κατ' αὐτούς, δὲν ὑπάρχουν θεμελιώδεις φυσικοὶ νόμοι, ἀλλ' ὑπάρχει μόνον ἡ ἄμεσος θέλησις, ἡ «συνήθεια» τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τοὺς φυσικοὺς νόμους. Διὸ τὸ Κοράνιον ἐδέχθη μὲν τὴν βιβλικὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας τοῦ κόσμου εἰς ἕξ ἡμέρας, ἀλλὰ δὲν παρέδεχθη ὅτι ὁ Θεὸς μετὰ ταῦτα «ἀνεπαύθη». Ὁ Θεὸς δὲν ἔπαυσε καὶ οὔτε ποτὲ θὰ παύσῃ νὰ κτίζῃ καὶ νὰ δημιουργῇ· εἶναι πάντοτε οὐχὶ δυνάμει, ἀλλ' ἐνεργείᾳ δημιουργός. Δημιουργεῖ καὶ καταστρέφει ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν, καὶ δὲν ὑπάρχει στιγμὴ ἀναπαύσεως ἐν αὐτῷ. Ὁ Θεός,

«καθ' ἐκάστην εἶναι ἀπησχολημένος εἰς νέαν τινὰ πρᾶξιν»². Ὁ ἴδιος μαρτυρεῖ καὶ λέγει· «Ἐπλάσαμεν τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν καὶ τὰ ἀνὰ μέσον αὐτῶν εἰς ἕξ ἡμέρας· ὁ κόπος δὲν κατέβαλεν ἡμᾶς»³.

Ἡ ὑπαρξίς λοιπὸν φυσικῶν νόμων θὰ περιώριζε τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν καὶ παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ. Ὅτι φαίνεται νὰ διέπουν καὶ νὰ ρυθμίζουν οἱ

1. Sura 59, 24.

2. Sura 55, 29.

3. Sura 50, 37 (38)· πρβλ. 10, 3· 2, 256 (255).

φυσικοὶ νόμοι, δὲν εἶναι εἰμὴ «φυσικὴ συνήθεια», τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλει ἡ ἄμεσος θέλησις τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον.

Ἡ ἐκ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως ἐξάρτησις τοῦ Μωάμεθ εἶναι σαφῆς καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀπὸ χρονικῆς ἐκτάσεως ἐκτίμησιν τῆς δημιουργικῆς θεϊκῆς ἡμέρας, ὡς ἐπίσης καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας. Ἰσοθετῶν τὰ ἐν τῷ 89ῳ (90ῳ) Ψαλμῷ, στίχ. 4, καὶ τὰ ἐν Β' Πέτρου 3, 8 λεγόμενα περὶ θεϊκῆς ἡμέρας, λέγει, σχεδὸν αὐτολεξεῖ, ὅτι «μία ἡμέρα παρὰ τῷ Κυρίῳ σου εἶναι ὡς χίλια ἔτη τοῦ ὑμετέρου ὑπολογισμοῦ»¹. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας ὁ προφήτης τοῦ Ἰσλάμ δέχεται ὅτι ὁ Allâh δὲν ἐδημιούργησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχοντα χάριν «παιδιάς», (wa-mâ khalaqnâ s-samâwâti wa-l-arda wa-mâ bainahumâ lâ'ibina)², οὔτε ἐπίσης «ματαίως» (mâ khalaqnâ bâtilan)³, ὅπως φρονοῦν οἱ ἄπιστοι, οἱ ὁποῖοι ἔνεκα τούτου «θὰ ριφθοῦν εἰς τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον»⁴, ἀλλ' ἐν «ἀληθείᾳ» καὶ «δι' ὠρισμένην χρονικὴν διάρκειαν» (bi-l-haqqi wa-ajalim-musamman)⁵.

Ὅποτε ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὰ πάντα δι' ὠρισμένον χρόνον καὶ σκοπὸν. Ἡ ἔννοια τῆς «διορίας» (ajal) παρουσιάζεται ἐν Sura 71, 4, ἐνθα λέγεται ὅτι ὁ Θεὸς ἔθεσε διορίαν εἰς τὸν ἁμαρτωλὸν ἵνα μετανοήσῃ. Πέραν τῆς «ὀρισθείσης» ἡμέρας ὁ Θεὸς θὰ ἐξαλείψῃ τὰς ἀνομίας τῶν ἁμαρτωλῶν⁶. Μέχρις ὠρισμένης διορίας ὁ Θεὸς μεριμνᾷ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων⁷, καθοδηγεῖ αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον, διευθύνει τὸ πᾶν καὶ ἀποδεικνύει ἐναργῶς τὰ θαύματά του οὕτως, ὥστε τὸ πᾶν νὰ κινῆται ἐντὸς ὠρισμένου χρόνου καὶ δι' ὠρισμένον σκοπὸν⁸. Ὁ Θεὸς ἔθεσεν ὠρισμένην διορίαν εἰς τὴν ζωὴν ἀπάντων τῶν ὄντων καὶ τῶν λαῶν. Ἐκάστη ἱστορικὴ περίοδος (ajal) τῶν διαφόρων λαῶν τῆς γῆς ἔχει τὸ ἱερὸν βιβλίον αὐτῆς (li-kulli ajalim Kitâbun)⁹ καὶ τὰ πάντα πορεύονται κατὰ τὴν θέλησιν καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ Θεοῦ. Ἡ παντοδυναμία καὶ τὸ μεγαλεῖον του ἐκφαίνονται εἰς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς δημιουργίας του.

Ἐκ τοῦ μεγαλείου τῆς θείας δημιουργίας ἀνάγεται ὁ Μωάμεθ εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ. Ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, οὗτος κατ' ἀρχὰς ἠσθάνθη τὸ

1. Sura 22, 46 (47)· 32, 4 (5).

2. Sura 44, 38-39· πρβλ. 21, 16.

3. Sura 38, 26 (27).

4. Αὐτόθι.

5. Sura 30, 7 (8).

6. Πρβλ. τὸ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἀποψιν νόημα τῆς «διορίας» ἐν Sura 14, 11 (10)· 16, 63(61)· 35, 44 (45).

7. Sura 11, 3.

8. Sura 13, 2· 31, 28 (29)· 35, 14 (13)· 39, 7 (5).

9. Sura 13, 38.

μεγαλείον και την παντοδυναμίαν του Θεού βλέπων αυτόν υπό την ιδιότητά του ως Κυρίου της ημέρας της κρίσεως. Διό εις την πρώτην Sura του Κορανίου δοξολογεί αυτόν ως ακόλουθως:

«Αἴνος εις τὸν Θεόν, τὸν Κύριον τῶν ἀνθρώπων ὅλου τοῦ κόσμου, τὸν οἰκτίρμονα και ἐλεήμονα, τὸν Δεσπότην τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως. Σὲ προσκυνοῦμεν και σὲ ἱκετεύομεν»¹.

Σὺν τῷ χρόνῳ ἡ παντοδυναμία αὐτοῦ γίνεται περισσότερον αἰσθητὴ εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς δημιουργίας του. «Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ και τὸ τέλος, ὁ ὄρατος και ὁ ἀόρατος»². Εἰς αὐτὸν ἀνήκει ἡ ἐξουσία τῶν οὐρανῶν και τῆς γῆς· ἐξ αὐτοῦ προέρχονται και εἰς αὐτὸν θὰ καταλήξουν τὰ πάντα. «Γινώσκει τὰ εἰσερχόμενα εἰς τὴν γῆν και τὰ ἐξερχόμενα ἐξ αὐτῆς, τὰ καταβαίνοντα ἐξ οὐρανοῦ και τὰ ἀναβαίνοντα εἰς αὐτόν», διαβλέπει τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων και γνωρίζει τὰ ἀπόρρητα τῶν καρδιῶν των³.

Τὴν ὑπαρξιν τοῦ παντοδυναμοῦ τούτου Θεοῦ ἐπιχειρεῖ ὁ Μωάμεθ νὰ κατοχυρώσῃ εἰς πολλὰ κορανικὰ χωρία. Εἰς τὸν λεγόμενον «ῥυμνον τοῦ φωτός» ὁ Θεὸς «εἶναι τὸ φῶς τῶν οὐρανῶν και τῆς γῆς ... εἶναι φῶς ἐπὶ φωτός»⁴. Ἡ παντοδυναμία τοῦ Allāh, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν κατ' ἐξοχὴν ιδιότητά του, περιγράφεται παραστατικῶς εἰς τὸ χωρίον, τὸ ἀποκαλούμενον «ὁ θρόνος» (kursi), διὰ τῶν ἀκολουθῶν:

«Ὁ Θεός. Οὐδεὶς ἕτερος Θεὸς ὑπάρχει πλην αὐτοῦ. (Οὗτος) εἶναι ὁ ζῶν και ἀναλλοίωτος. Οὔτε κόπωσης, οὔτε νυσταγμὸς καταλαμβάνει αὐτόν... Τίς θὰ ἠδύνατο, ἄνευ τοῦ θελήματος αὐτοῦ, νὰ πρεσβεύσῃ παρ' αὐτῷ (κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως); Αὐτὸς γινώσκει τὰ παρελθόντα και τὰ μέλλοντα, ἀλλ' οὐδεὶς ἐννοεῖ τι ἐκ τῆς σοφίας αὐτοῦ, ἐκτὸς μόνον ὃ,τι ἐκεῖνος ἀποκαλύπτει. Ὁ θρόνος (kursi) αὐτοῦ ἐκτείνεται ἐν τῷ οὐρανῷ και ἐν τῇ γῆ. Δὲν κοπιᾷ οὗτος νὰ διαφυλάξῃ αὐτὰ (δηλ. τὸν οὐρανὸν και τὴν γῆν). Οὗτος εἶναι ὁ ὑψίστος, οὗτος εἶναι ὁ μέγας»⁵.

Εἰς τὸ περίφημον τοῦτο διὰ τὴν μουσουλμανικὴν θεολογίαν χωρίον τοῦ «θρόνου» εἶναι ἐντυπωσιακὴ ἡ ἀπεικόνισις τοῦ Κυρίου εἰς ὅλον τὸ ψυχρὸν και ἀμετακίνητον μεγαλεῖόν του. Διὰ τοῦ θρόνου του, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται εὐρύτερος τοῦ οὐρανοῦ και τῆς γῆς, δίδεται παραστατικὴ ἐκθεσις (taswir) και ἀπεικόνισις (takhyil) τῆς παντοδυναμίας του. Ὁ Allāh καθήμενος ἐπὶ τοῦ ἀκλο-

1. Sura 1, 1-4.

2. Sura 57, 3.

3. Sura 57, 1-6.

4. Sura 24, 35 ἐξ.

5. Sura 2, 256 (255). Πρβλ. 59, 22-24.

νήτου θρόνου αὐτοῦ ἐξουσιάζει τὰ πάντα. Ὁ Θεὸς ὡς παντοδύναμος δύναται νὰ πράξῃ τὰ πάντα· γινώσκει τὰ πάντα και ταξινομεῖ αὐτὰ ὀρθῶς.

«Ὁ Θεὸς (μόνος) γνωρίζει τὴν ὥραν (τῆς κρίσεως).

Καταπέμπει ἄνωθεν βροχὴν.

Γινώσκει τὰ ἐν τοῖς σπλάγχχνοις τῶν μητέρων (fi-l-arhâmi), ἐνῶ οὐδεὶς (τῶν ἀνθρώπων) γινώσκει τί θὰ ἀπολαύσῃ τὴν ἐπιούσαν, και οὐδεὶς γινώσκει ποῦ θὰ ἐκπνεύσῃ.

Ὁ Θεὸς εἶναι πολυμαθὴς και γινώσκει τὰ πάντα»¹.

Ἄλλ' ὡς παντοδύναμος ὁ Allāh εἶναι και «αὐτάρκης» (al-Ghani) και ἄπειρος, μηδενὸς δεόμενος. Συνεπῶς, ἐὰν σύμπας ὁ κόσμος προσεύχεται και δοξολογῇ αὐτόν, τοῦτο οὐδὲν προσθέτει εἰς τὴν ὑπερβατικὴν του δόξαν και ἀντιθέτως· ἐὰν ὅλος ὁ κόσμος ἐκδηλώσῃ ἀπιστίαν και ἀγνωμοσύνην εἰς αὐτόν, τοῦτο οὐδὲν ἀφαιρεῖ ἐκ τῆς μεγαλοπρεπειίας του. Αἱ ἐννοιαὶ τοῦ «αὐτάρκους» και «ἀπείρου» τῆς θεότητος τονίζονται εἰς τὰ κορανικὰ κεφάλαια, τὰ ἐπιγραφόμενα «Luqmân» και «Ἄντρον» (al-Kahl), ὡς ἐξῆς:

«Και ἐὰν πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς δένδρα μετεβάλλοντο εἰς γραφίδας, και ἐὰν ἡ θάλασσα μετεβάλλετο εἰς μελάνην, ἡ ὁποία, ἀφοῦ ἐξηγητεῖτο, ἠῦξανεν εἰς ἑπτὰ (εἰσέτι) θαλάσσας μελάνης, οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου δὲν ἦθελον ἐξαντληθῆ (καταγραφόμενοι). Ὁ Θεὸς εἶναι κραταῖος και σοφός»².

Παραλλήλως πρὸς τὰ χωρία ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα καταβάλλεται προσπάθεια νὰ γνωσθῇ τί και ποῖος εἶναι ὁ Θεός, προβάλλουν τὰ χωρία εἰς τὰ ὁποῖα παρουσιάζεται ἡ ἐννοια τοῦ «ἀπόντος», ἤτοι «ἀοράτου» Θεοῦ (al-Ghaib). Ἡ ἐννοια αὕτη ἀντιστοιχεῖ πρὸς ὃ,τι ἡ βιβλικὴ παράδοσις ὀνομάζει μυστήριον τοῦ Θεοῦ. Οὕτω, τὸ ὑπεραισθητὸν αὐτοῦ μνημονεύεται ἐν Sura 2, 2 (3), ἐνθα πληροφοροῦμεθα περὶ «τῶν πιστευόντων εἰς τὸ ἀόρατον», τουτέστιν εἰς τὸ μὴ δυνάμενον νὰ θεωρηθῆ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀνθρώπου μυστήριον αὐτοῦ. Εἰς τὸν τελευταῖον στίχον τῆς 49ης Sura, τῆς ἐπιγραφόμενης «τὰ Δώματα», πληροφοροῦμεθα ὅτι «ὁ Θεὸς γνωρίζει τὰ ἀόρατα (ἤτοι τὰ μυστήρια) τῶν οὐρανῶν και τῆς γῆς και ἐφορᾷ ἐπὶ τῶν ἔργων» ἡμῶν³ και ὅτι ἡ γνώσις τῶν ἀδήλων ἀνήκει μόνον εἰς αὐτόν⁴, ἐνῶ ταῦτα εὐρηναὶ μακρὰν τῆς ἡμετέρας γνώσεως. Οὐδεὶς γινώσκει τὰ μυστήρια τῶν οὐρανῶν και τῆς γῆς πλην τοῦ Θεοῦ. «Τὰ ἄ-

1. Sura 31, 34.

2. Sura 31, 26 (27)· πρβλ. 18, 109.

3. Sura 49, 18.

4. Sura 6, 59· 34, 3· 10, 19 (18)-20 (21).

δηλα καὶ τὰ κρύφια τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς γῆς ἀνήκουν εἰς τὸν Θεόν... 'Ο Κύριός σου ἐφορᾷ ἐπὶ τῶν ἔργων τῶν ἀνθρώπων»¹.

'Ο Θεὸς λοιπὸν εἶναι παντογνώστης.

«Αὐτὸς κατέχει τὰ κλεῖδας τῶν ἀπορρήτων καὶ μόνος αὐτὸς γινώσκει τὰ ἄδηλα. Γινώσκει ἐπίσης πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὰ ἐν τῷ βυθῷ τῆς θαλάσσης. Οὔτε φύλλον πίπτει χωρὶς νὰ γινώσκῃ τοῦτο· οὔτε κόκκος εὐρίσκεται ὑπὸ τὸ σκότος τῆς γῆς, οὔτε ἕχνος χόρτου χλωροῦ ἢ ξηροῦ, χωρὶς νὰ εἶναι καταγεγραμμένον ἐν τῇ περιφανεῖ Βίβλῳ². 'Αποκοιμίζει ὑμᾶς τὴν νύκτα καὶ γινώσκει τί ἐπράξατε κατὰ τὴν ἡμέραν. Θὰ ἀναστήσῃ ὑμᾶς πάλιν τὴν ἡμέραν, ἵνα πληρωθῇ ἡ προορισθεῖσα διορία (τῆς ζωῆς ὑμῶν). Εἶτα δὲ εἰς αὐτὸν ἀπελεύσεσθε, καὶ τότε θὰ ἀπαριθμήσῃ τὰς πράξεις ὑμῶν. Οὗτος εἶναι ὁ ἀπόλυτος δεσπότης τῶν δούλων αὐτοῦ»³.

'Η παντοδυναμία λοιπὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι τόσον αἰσθητὴ εἰς τὸ Κοράνιον, ὥστε ὁ ἄνθρωπος ἐνώπιον αὐτοῦ ἀποβαίνει μηδαμινότης. Οὗτος ὀφείλει μόνον φόβον καὶ ἀπόλυτον ὑποταγὴν καὶ λατρείαν εἰς τὸν ὑπερέξοχον Κύριόν του. Τὸ ὅλον Κοράνιον διήκει ἢ προτροπὴ· «φοβήθητε τὸν Θεόν». "Οσοὶ ἐκ φόβου Κυρίου εἶναι συντετριμμένοι καὶ πιστεύουν εἰς τὰ σημεῖα αὐτοῦ⁴ αἰσθάνονται δέος πρὸ τῆς παντοδυναμίας του καὶ ὑπακούουν ἀπολύτως εἰς τὰς ἐντολάς του. Συγχρόνως ὁμοῦς ὑπάρχει ἐντὸς των ἔντονος ἢ προσδοκία τῆς θετικῆς ἀμοιβῆς. 'Αναμένουν μακροβιότητα, πλοῦτον καὶ τέκνα καὶ πιστεύουν ὅτι θὰ συμμετάσχουν εἰς πᾶσαν ἐπίγειον εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι ἡμέραν τινὰ θὰ ἐπανέλθουν ἐνώπιον τοῦ Κυρίου των, ἵνα συμμετάσχουν εἰς τὴν παραδείσιον εὐλογίαν του. Πιστεύοντες εἰς τὴν μέλλουσαν ἀνταπόδοσιν τῶν ἔργων των, ἀμμιλῶνται ἀλλήλους εἰς τὰς ἀγαθοεργίας⁵.

1. Sura 11, 123· πρβλ. 10, 20 (21).

2. 'Η περιφανὴς βίβλος, εἶναι ἢ παρὰ τῷ Θεῷ φυλασσομένη βίβλος τῶν αἰώνιων βουλῶν τοῦ Θεοῦ. Ταύτης ἀντίγραφον τέλειον εἶναι τὸ Κοράνιον, εἰς τὸ ὅποιον εἶναι καταγεγραμμένα τὰ πάντα· «οὐδὲν μυστήριον ὑπάρχει ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐν τῇ γῆ, χωρὶς νὰ εἶναι ἐγγεγραμμένον εἰς τὸ περιφανὲς βιβλίον» (Sura 27, 77 (75)). Τὰ πάντα, αἱ πράξεις καὶ ἡ μοῖρα τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅ,τι ἐν τῷ σύμπαντι συμβαίνει καὶ ὅ,τι μέλλει νὰ συμβῇ εἶναι ἐγγεγραμμένον εἰς τὰς αἰώνιους δέλτους. Πρβλ. ἐπίσης Sura 10, 62 (61)· 22, 69 (70)· 34, 3· 6, 38 καὶ 59· 11, 8 (6).

3. Sura 6, 59-61.

4. Sura 23, 59 (57).

5. Sura 23, 57 (55)-63 (61).

1. 'Ο μονοθεϊσμός ὡς ἡ μόνη καθαρὰ καὶ ἀληθὴς θρησκεία

Τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Μωάμεθ εἶναι ὁ αὐστηρὸς μονοθεϊσμός. 'Ο ἐν μέσῳ ὄλων τῶν θεῶν τοῦ εἰδωλολατρικοῦ ἀραβικοῦ πανθέου προβάλλον ὑψιστος θεός, ὁ ἀποκαλούμενος Allāh (al-Ilāh «ὁ Θεός»), ἀπέβη διὰ τὸν ἄραβα προφήτην ὁ μόνος ἀληθὴς Θεός καὶ ἐταυτίσθη πρὸς τὸν ἕνα ἀληθῆ Θεὸν τῆς βιβλικῆς 'Αποκαλύψεως. Οὗτος εἶναι ὁ δημιουργὸς καὶ Κύριος τοῦ κόσμου καὶ ἐν ταύτῳ ὁ δίκαιος κριτής. 'Εδημιούργησεν ἐκ τοῦ μηδενὸς τὰ πάντα, κατὰ δὲ τὴν ἐσχάτην ἡμέραν τῆς κρίσεως θὰ συναθροίσῃ ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ὅπως κρίνῃ καὶ ἀνταμείψῃ δικαίως ἕκαστον ἄνθρωπον κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ¹.

Διὰ τῶν ἀντιλήψεων του τούτων ὁ Μωάμεθ ὠδήγησε τὸν λαόν του ἐκ τῆς πολυθεΐας καὶ τῆς ἐνοθεΐας εἰς τὸν ἀπόλυτον μονοθεϊσμόν. Εἰς τοὺς εἰδωλολάτραις 'Αραβας, οἱ ὅποιοι ἐξομοίουσαν τὸν ὑψιστον Θεὸν πρὸς ἄλλας θεότητας καὶ ἐπίστευον ὅτι αἱ θεότητες αὗται συμμετεῖχον μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἐξουσίαν του, εἰσηγγήθη τὴν ιδέαν τῆς καθαρᾶς μονοθεΐας καὶ ἐκήρυξεν ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τοποθετοῦν πλησίον τοῦ Θεοῦ ἄλλα ὄντα συμμετόχα εἰς τὸ ἔργον καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ νὰ λατρεύουν αὐτά. 'Η ἀπόλυτος ἀφοσίωσις καὶ λατρεία ἀνήκει εἰς τὸν Θεὸν μόνον. 'Ο Allāh εἶναι ὑπερβατικὸς καὶ ὑπερέξοχος καὶ οὐδεμίαν ὁμοιότητα ἔχει πρὸς τὰ δημιουργήματα του. Εἶναι βεβαίως δημιουργὸς καὶ κυβερνήτης τοῦ κόσμου, ἀλλ' ὑπάρχει ριζικὴ διαφορὰ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ κόσμου. Οὗτος διαστέλλεται ἀπολύτως ἐκ τῶν δημιουργημάτων του. "Απαντα τὰ δημιουργήματα εἶναι ἔργα αὐτοῦ ἐξαρτώμενα ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς θελήσεως αὐτοῦ. 'Ο Θεὸς τυγχάνει τὸ μόνον ὄν τὸ κατέχον ἀληθῆ ὑπαρξιν καὶ ἀποτελεῖ τὴν μόνην ἀληθειαν, ἢ ὅποια δημιουργεῖ, συνέχει καὶ κινεῖ τὰ πάντα. Τὸν καθαρὸν τοῦτον μονοθεϊσμόν διετύπωσεν ὁ Μωάμεθ εἰς τὴν 112ην Sura τοῦ Κορανίου ὡς ἀκολούθως:

«Εἶπέ· εἰς ἐστὶν ὁ Θεός,
ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος²,
οὐδέποτε ἐγέννησε (τέκνα)
καὶ οὐδέποτε ἐγενήθη.
Οὐδὲν ὄν ὁμοιάζει πρὸς αὐτόν».

1. Sura 6, 12.

2. Κατὰ λέξιν· «ὁ σταθερός» (; as-samad) ἢ «ὁ καθ' ἑαυτὸν (ἀναλλοιώτως) κείμενος». 'Η ἔννοια τῆς λέξεως δὲν εἶναι σαφής.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ① اللَّهُ الصَّمَدُ
 ② لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ
 ③ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ④

Ἡ Sura αὕτη φέρει τὴν ἐπιγραφὴν al-Ikhlās, ἥτοι «ἡ εἰλικρινεία» καὶ δηλοῖ τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ πιστοῦ νὰ ὁμολογῇ ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ τὴν εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεὸν πίστιν. Ὁ πιστὸς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐπιφέρῃ ἀλλοίωσιν τινα εἰς τὴν ἰδέαν τῆς καθαρᾶς μονοθεΐας καὶ νὰ προσάπτῃ μετόχους καὶ ἀντιμεριστὰς εἰς τὸν Θεόν. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ ἄλλα κορανικὰ χωρία, εἰς τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖται ἡ ἔκφρασις ikhlās ad-dīn li-llāhi¹, ἡ ὁποία δηλοῖ τὸ λατρεύειν τὸν Θεὸν μετ' εἰλικρινοῦς πίστεως καὶ τὸ ἀφοσιῦσθαι ἀπολύτως εἰς αὐτὸν διὰ τῆς ἀποδοχῆς πίστεως εἰλικρινοῦς, συνάγομεν ὅτι ἡ λέξις al-ikhlās λαμβάνει τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπολύτου ἀφοσιώσεως καὶ ὑποταγῆς εἰς τὸν Θεόν», ἥτοι ταυτίζεται μετὰ τῆς λέξεως Islām. Εἰς διάφορα κορανικὰ χωρία, μάλιστα δὲ εἰς τὴν φράσιν mukhlisūna lahu d-dīna, «τὸ τηρεῖν (τοὺς πιστοὺς) τὴν θρησκείαν αὐτῶν καθαρὰν ἐν αὐτῷ (δηλ. τῷ Θεῷ)»², οἱ πιστοὶ ὀνομάζονται mukhlis. Ὁ Ahrens³ δέχεται ὅτι ἡ φράσις αὕτη καὶ αἱ λέξεις ikhlās καὶ mukhlis δύνανται νὰ συγκριθοῦν πρὸς τὴν ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἀπαντῶσαν ἐλληνικὴν λέξιν «εἰλικρινεία». (Α' Κορινθ. 5, 8 «εορτάζωμεν ... ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας». Β' Κορινθ. 2, 17 «ἐξ εἰλικρινείας (ἔσμεν)»). Πρβλ. Β' Πέτρ. 3, 1 «διεγείρω ὑμῶν ... τὴν εἰλικρινῆ διάνοιαν»). Δὲν ἀποκλείεται ὁ Μωάμεθ νὰ ἤκουσε τὴν ἔννοιαν ταύτην ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ νὰ ἠρμήνευσεν αὐτὴν κατ' ἴδιον τρόπον. Ὡς ὅμως δηλοῖ ἡ πλειονότης τῶν σχετικῶν κορανικῶν ἐδαφίων, τὸ νόημα τῆς λέξεως al-ikhlās δὲν συμπίπτει ἀκριβῶς πρὸς τὴν ἔννοιαν «εἰλικρινεία», τὴν ὁποῖαν ἐκφράζουν τὰ μνημονευθέντα χωρία τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ λέξις ikhlās σχετίζεται πρὸς τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεὸν (tauhid), ἐνῶ τὸ akhlāsahu llāhu ἐκφράζει τὴν ἔννοιαν τῆς θρησκευτικῆς καθαρότητος, ἥτοι σημαίνει «τὸ ποιεῖν ἑαυτὸν ἐκλεκτὸν καὶ καθαρὸν (khalis) ἐκ ρυπαρότητος».

Ἡ ἐν τῷ Κορανίῳ λοιπὸν ἔννοια τοῦ ρήματος akhlāsa σχετίζεται μᾶλλον πρὸς τὰς ἰθαγενεῖς παραστάσεις τοῦ ἀρχαίου ἀραβικοῦ κόσμου. Ἡ ἀρχαία ἀρα-

1. Πρβλ. Sura 4, 145 (146)· 7, 28 (29)· 10, 23 (22)· 39, 2-3· 40, 14· 98, 4 κ.ἄ.

2. Τὰ χωρία, εἰς τὰ ὁποῖα ἀπαντᾷ ἡ φράσις αὕτη, παρατίθενται κατωτέρω.

3. Ἐν ZDMG 84 (1930) 49.

βικὴ ποίησις χρησιμοποιεῖ τὸ ρῆμα ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς καθαρότητος¹. διὸ ἡ ἀναδρομὴ εἰς αὐτὴν δύναται νὰ διαφωτίσῃ τὴν χρῆσιν τοῦ εἰς τὸ Κοράνιον. Ὡς ἐλέχθη, ἡ πλέον κοινὴ φράσις ἀναφέρεται εἰς «τοὺς τηροῦντας τὴν θρησκείαν (dīn) αὐτῶν καθαρὰν ἐν Θεῷ» (mukhlisina lahu d-dīna). Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ καθορισθῇ ἡ ἀκριβὴς ἔννοια εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις, ἀλλ' εἰς πολλὰς ἐξ αὐτῶν δύναται αὕτη νὰ κατανοηθῇ ἐκ τῶν συμφραζομένων. Οὕτω, εἰς τινα κορανικὰ χωρία ἡ εἰλικρινῆς καὶ καθαρὰ εἰς τὸν ἕνα Θεὸν πίστις σχετίζεται πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν, τὴν ὁποῖαν ἔλαβεν ὁ Μωάμεθ καὶ ἡ ὁποία διδάσκει τὴν καθαρὰν μονοθεΐαν. Διὸ ἡ συνάφεια κορανικῶν τινῶν χωρίων δεικνύει ὅτι ἡ ἐν καθαρότητι καὶ εἰλικρινείᾳ τήρησις τῆς θρησκείας τοῦ ἐνός Θεοῦ, εἶναι ἀντίθετος τοῦ προσλαμβάνειν προστάτας ἄλλους πλὴν τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἀκόλουθον χωρίον εἶναι σαφές:

«Κατεπέμψαμέν σοι τὴν βίβλον μετὰ τῆς ἀληθείας. Ὅθεν λάτρευε (ὑπηρετεῖ, 'abd) τὸν Θεὸν καὶ ποιήσον καθαρὰν τὴν θρησκείαν αὐτοῦ (ἥτοι, ἔσο εἰλικρινῆς εἰς τὴν θρησκείαν αὐτοῦ - mukhlisina lahu d-dīna). Ἡ καθαρὰ (khalis) θρησκεία δὲν εἶναι ἡ τοῦ Θεοῦ; Τοὺς λαμβάνοντας προστάτας (awliyā') ἄλλους ἢ τὸν Θεὸν ... θὰ κρίνῃ ὁ Κύριος»².

Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι ἡ περὶ τὴν πίστιν εἰς τὸν ἕνα Θεὸν «καθαρότης» δὲν λαμβάνεται ὑπὸ τὴν εὐρεῖαν ἔννοιαν τῆς θρησκευτικῆς καθαρότητος, τῆς ἀφορώσεως εἰς τὴν ἀτομικὴν ἐκάστου πιστοῦ κάθαρσιν ἐκ τοῦ ρύπου τῆς ἀμαρτίας, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἀποκλειστικὴν ἔννοιαν τῆς τηρήσεως τῆς καθαρᾶς μονοθεΐας, ἥτοι ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μὴ ἐξομοιώσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς ἄλλας εἰδωλοκρατικὰς θεότητες. Ἡ περὶ Θεοῦ ἰδέα πρέπει νὰ τηρῆται ἀπολύτως καθαρὰ. Ὁ πιστὸς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐλπίζῃ εἰς Θεὸν καὶ εἰς ἄλλους πλὴν αὐτοῦ προστάτας. Ἡ πίστις ἀνήκει εἰς τὸν Θεὸν μόνον, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀπαράμιλλος. Ἄρα τὸ ikhlās προσλαμβάνει τὴν ἔννοιαν τοῦ tauhid, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐκφράζεται ἡ πίστις εἰς τὸ ἀπολύτως ἐνιαῖον τοῦ Allāh. Διὸ ὁ Baidāwī ὑπομνηματίζει τὴν φράσιν «τὸ τηρεῖν τὴν θρησκείαν καθαρὰν», διὰ τῆς ἐπεξηγήσεως: «δηλ. ἀπὸ τῆς πολυθεΐας»³.

Τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἔννοιαν ἐκφράζουν καὶ ἄλλα χωρία τοῦ ἐν λόγῳ κορανικοῦ κεφαλαίου. Οὕτως ἐν 39, 14 (11) ἀναγινώσκομεν:

1. Παραδείγματα περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ρήματος akhlāsa ὑπὸ τῆς προϊσλαμικῆς ἀραβικῆς παραδόσεως, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ διαφωτίσουν τὴν χρῆσιν τῶν ἐξ αὐτοῦ ἐτυμολογούμενων λέξεων αἱ ὁποῖαι ἀπαντοῦν εἰς τὸ Κοράνιον, πρβλ. παρὰ Ringgren, The Pure Religion, 93-94.

2. Sura 39, 2-4 (3).

3. Πρβλ. Pautz, Muh. Lehre, 181.

«Εἰπέ· ἐνετάλθην νὰ λατρεύω τὸν Θεὸν τῆρῶν τὴν θρησκείαν μου καθαρὰν ἐνώπιον αὐτοῦ. Ἐνετάλθην νὰ εἶμαι ὁ πρῶτος τῶν μουσουλμάνων (δηλ. τῶν εἰς Θεὸν ἀπολύτως ἀφωσιωμένων -al-muslimina)».

Ὅθεν εἶναι πρόδηλον ὅτι, ὅπως ὁ ὅρος muslim δηλοῖ τὴν ἀπόλυτον ἀφοσίωσιν καὶ ὑποταγὴν εἰς Θεόν, καὶ πολὺ συχνὰ τὴν ἀποκλειστικὴν καὶ ἀπόλυτον λατρείαν τοῦ ἐνός Θεοῦ, οὕτω καὶ ὁ ὅρος mukhlis ἔχει σχεδὸν τὴν αὐτὴν ἐννοίαν¹. Τὸ ἀντίθετον πρὸς τὰς ἐννοίας τῶν ὄρων τούτων εἶναι ἡ πολυθεΐα, ἡ ὁποία νοθεύει καὶ «ρυπαίνει» ἠθικῶς τὴν «καθαρὰν» θρησκείαν καὶ ἀκολούθως συσκοτίζει τὸν νοῦν κατὰ τρόπον, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ δύναται νὰ ὁμολογήσῃ ἐν καθαρότητι καὶ διαυγείᾳ τὴν εἰς τὸν ἕνα Θεὸν πίστιν. Διὸ ἐν Sura 39, 16 (14) ἀναγινώσκωμεν·

«Εἰπέ· λατρεύω τὸν Θεὸν καὶ τῆρῶ τὴν θρησκείαν μου καθαρὰν ἐνώπιον αὐτοῦ. Ὑμεῖς ὅμως (οἱ εἰδωλολάτραι τῆς Μέκκας) λατρεύετε ἀντὶ τοῦ Θεοῦ τὰς παρ' ὑμῶν ποθουμένας θεότητας».

Τὴν ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρίας διαστολὴν τῆς ἀληθοῦς λατρείας τοῦ Θεοῦ δηλοῖ ὁ 28ος (29ος) στίχος τῆς 7ης Sura, ἐνθα ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος προτροπὴ πρὸς τοὺς πιστοὺς·

«Στρέψατε τὸ πρόσωπόν σας πρὸς πᾶν προσευκτῆριον καὶ ἐπικαλέσθητε αὐτὸν τηροῦντες τὴν θρησκείαν ὑμῶν καθαρὰν ἐνώπιον αὐτοῦ», ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἀπίστους οἱ ὅποιοι «ἔλαβον προστάτην (wali) τὸν σατανᾶν ἀντὶ τοῦ Θεοῦ, φρονοῦντες ὅτι πορεύονται ὀρθῶς».

Ἡ βιβλικὴ περὶ διαβόλου ἐννοία, ἡ ὁποία εἰσάγεται διὰ τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου, ἀντιδιαστέλλει ὑπὸ σαφεστέραν ἠθικὴν ἐννοίαν τὴν καθαρὰν θρησκείαν ἐκ τῆς μὴ καθαρᾶς. Ὅστις λαμβάνει τὸν σατανᾶν ὡς προστάτην καὶ φίλον αὐτοῦ (wali), δὲν τηρεῖ καθαρὰν τὴν θρησκείαν του, διότι ἡ καρδιά καὶ ἡ διάνοια αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀπηλλαγμέναι τῆς διαβολικῆς ἐπηρείας. Δεδομένου ὅμως ὅτι ἡ ὁμολογία τοῦ ἐνός Θεοῦ καὶ ἡ τήρησις τῆς λατρείας αὐτοῦ συνεπάγεται ὠρισμένας πράξεις διὰ τῶν ὁποίων ἐκφράζεται ἐμπράκτως ἡ πίστις, συνάγεται ὅτι ἡ κα-

1. Τὸ θέμα τοῦτο ἐρευνᾷ ὁ Ringgren εἰς τὸ ἔργον του Islam, 'aslama καὶ Muslim (1949), ἐνθα ταυτίζει τοὺς ὅρους, τοὺς ἀποτελοῦντας καὶ τὸν τίτλον τοῦ ἔργου του. Πρβλ. ἐπίσης Arendonk, C. van, «Ikhilās», ἐν EI¹, 2, 488.

θαρὰ θρησκεία διὰ τῆς ὁποίας ἐκφράζεται ἡ πίστις εἰς τὸν ἕνα Θεόν, πρέπει νὰ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ καθαρῶν τελετουργικῶν πράξεων. Τοῦτο ἀκριβῶς δηλοῦται εἰς τὸ ἀκόλουθον χωρίον·

«Εἰπέ· θὰ συζητήσητε μεθ' ἡμῶν περὶ τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ οὗτος εἶναι Κύριος ἡμῶν τε καὶ ὑμῶν; Ἡμεῖς ἔχομεν τὰς πράξεις μας καὶ σεῖς τὰς ὑμετέρας, καὶ εἴμεθα εἰλικρινεῖς εἰς αὐτὸν (ἢ· εἴμεθα ἀπολύτως ἀφωσιωμένοι εἰς αὐτὸν - wa nahnu lahū mukhlisūna)»¹.

Ἐκ τῶν χωρίων λοιπὸν τούτων καὶ ἐξ ἄλλων συναφῶν πρὸς αὐτά, ἐνθα δὲν δίδεται μὲν ἄμεσος περὶ mukhlis πληροφορία, σαφῶς ὅμως συνάγεται αὕτη, ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ εἰλικρινὴς εἰς Θεὸν πίστις προϋποθέτει τὴν καθαρὰν θρησκείαν τῆς μονοθεΐας, ἡ ὁποία εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν εἰδωλολατρίαν. Ἄρα ἡ λέξις ikhlās ἐρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ shirk ἢ ishrāq, τὸ ὁποῖον δηλοῖ τὴν ἐξομοίωσιν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἄλλας θεότητες. Τὸ shirk εἶναι τὸ ἄκρως ἀντίθετον τῆς καθαρᾶς μονοθεΐας. Ἡ λέξις shirk (sharika) σημαίνει «μετοχή, συμμετοχή, συντροφία καὶ κοινωνία», καὶ sharik (πληθ. shurakā) «μέτοχος, συμμετοχος, συνεργὸς ἢ κοινωνός». Εἰς τὸ Κοράνιον τὸ shirk χρησιμοποιοεῖται ἕνα διαστειλῆ τὸν Θεὸν ἐκ τῶν εἰδώλων. Δεδομένου ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀπολύτως εἰς καὶ υπερβατικός, σημαίνει ἐπίσης ὅτι εἶναι καὶ ἀπολύτως «ἀκοινωνήτος», ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ὅτι ὡς ὑπερέξοχος καὶ ἀπόλυτος Κύριος τῶν πάντων εἶναι ἀπολύτως μόνος καὶ δὲν ἔχει κοινωνοὺς καὶ συνεργοὺς εἰς τὸ ἔργον καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ἄρα τὸ shirk σημαίνει τὴν ἐξομοίωσιν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἄλλας θεότητας καὶ τὴν τοποθέτησιν πλησίον αὐτοῦ μετόχων καὶ κοινωνῶν αὐτοῦ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πρόσωπον, τὰ ἰδιώματα καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἢ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν λατρείαν καὶ ὑποταγὴν, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς αὐτόν. Κατὰ τὸν Μωάμεθ, τὸ shirk ἢ ishrāk ἀποτελεῖ εἰδός τι ἀρνητικῆς, οὕτως εἰπεῖν, πίστεως, τὴν ὁποῖαν ἐξέφραζον πρὸς τὸν ὕψιστον θεὸν Allāh οἱ εἰδωλολάτραι Ἄραβες, δεδομένου ὅτι διὰ τῶν λέξεων τούτων ἀπεδίδοντο εἰς τὸν Θεὸν συμμετοχοί, ἑταῖροι καὶ κοινωνοὶ εἰς τὸ δημιουργικόν του ἔργον καὶ εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Οἱ εἰδωλολάτραι Ἄραβες ἔθετον πλησίον τοῦ Θεοῦ καὶ ἄλλους θεοὺς, τοὺς ὁποίους ἐθεώρουν συμμετόχους καὶ κοινωνοὺς εἰς τὴν δόξαν, τὴν λατρείαν καὶ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐξουσίαν τοῦ Allāh. Ἐπίστευον δὲ ὅτι οἱ συμμετοχοὶ οὗτοι τοῦ ὕψιστου Θεοῦ δύναται νὰ εἶναι φίλοι καὶ προστάται (awliyā') αὐτῶν. Ἐνεκα τούτου ὁ Μωάμεθ δὲν ἐπιρρίπτει εἰς τοὺς εἰδωλολάτραι τὴν μομφὴν τῆς ἀθεΐας, ἀλλὰ τῆς πολυθεΐας (shirk). Οὗτοι ἦσαν ἄπιστοι οὐ μόνον διότι ἔκειντο εἰς τὴν πλάνην τῆς πολυθεΐας, ἀλλὰ κυρίως διότι δὲν ἐνόουν νὰ πιστεύσουν εἰς τὸ κήρυγμά του καὶ νὰ λατρεύσουν τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεόν. Ἀκριβῶς δὲ ἔνεκα τῆς ἀρνητικῆς τῶν αὐτῆς

1. 2, 133 (139).

πίστεως ὁ Θεὸς, κατὰ τὸν ἄραβρα προφήτην, θὰ εἶπῃ κατὰ τὴν ἐσχάτην ἡμέραν τῆς κρίσεως εἰς τοὺς εἰδωλολάτραις· Ὡς μεταβῆτε εἰς τὴν κόλασιν, «διότι δὲν ἐπιστεύσατε, ὅταν ἐπιμόνως ἐκηρύσσετε πρὸς ὑμᾶς ὁ Θεὸς μόνος, ἀλλ' ἐπιστεύσατε μόνον, ὅταν ἀπεδίδοντο εἰς αὐτὸν (ἄλλοι θεοὶ ὡς) συμμετοχοὶ αὐτοῦ»¹.

Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι ἡ ἐξομοίωσις τοῦ Θεοῦ πρὸς ἄλλας θεότητες εἶναι ἀπιστία, διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν δηλοῖ ἔλλειψιν ἐμπιστοσύνης πρὸς αὐτὸν, ἀφ' ἐτέρου δὲ φανερώσει ἀγνωμοσύνην ἐναντι τῶν δωρεῶν του. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην χρησιμοποιεῖται συχνὰ εἰς τὸ Κοράνιον ἡ ἔκφρασις kafara (μετχ. kāfir, ἀπαρέμφ. kufr) διὰ τῆς ὁποίας δηλοῦται ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀπιστία. Ἡ ρίζα kif ἀπαντᾷ πεντακοσίας περίπου φορὰς εἰς τὸ Κοράνιον. Ὡς kāfir «ἀπιστος», ἢ kuffār «ἀπιστοί», χαρακτηρίζονται οἱ εἰδωλολάτραι Ἀραβες, οἱ ὅποιοι ἀντεστρατεύοντο εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μωάμεθ. Ὁ ἄραβ προφήτης χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν kāfir ὑπὸ τὴν διπλὴν αὐτῆς ἔννοιαν, ἢτοι ὑπὸ τὴν ἔννοιαν «ἀπιστος» καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν «ἀγνώμων». Ἡ πρώτη ἔννοια τῆς λέξεως προέρχεται ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἢ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐνῶ ἡ δευτέρα ἦτο ἤδη γνωστὴ ἐντὸς τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου. Εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀραβικὴν γλῶσσαν ἡ λέξις kafara ἐσήμαινε «εἶμαι ἀχάριστος καὶ ἀγνώμων». Ὁ Μωάμεθ, ἔχων ὑπ' ὄψει τὰς δύο σημασίας τῆς λέξεως, χαρακτηρίζει δι' αὐτῆς τοὺς ἀπιστοῦντας εἰς τὰς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ. Ἄρα διὰ τῆς φράσεως alladhina kafarū, «ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι εἶναι ἀπιστοί», χαρακτηρίζονται οἱ εἰδωλολάτραι, οἱ ὅποιοι, λαμβάνοντες καὶ ἄλλους προστάτας πλὴν τοῦ Θεοῦ καὶ λατρεύοντες αὐτοὺς ὡς συμμετόχους τῆς δόξης αὐτοῦ, παρουσιάζονται ἀγνώμονες ἐναντι τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ ἐνὸς Θεοῦ καὶ διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ διαδηλοῦν τὴν ἀπιστίαν των. Ἐνεκα τούτου ἡ λέξις kāfir, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ εἰς ὀλόκληρον σειρὰν κορανικῶν χωρίων, δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ὀρθῶς εἴτε διὰ τῶν λέξεων «ἀχάριστος, ἀγνώμων» εἴτε διὰ τῆς λέξεως «ἀπιστος». Πράγματι, εἰς πολλὰ κορανικὰ χωρία, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ εὐγνώμονος ἐκ τοῦ ἀγνώμονος, τοποθετεῖται πλησίον τῆς ἐκφράσεως kafara, «ἀγνώμων», ἡ ἔκφρασις shakara, «εὐγνώμων». Τοῦτο εἶναι σαφές εἰς τὰ ἀκόλουθα, ἐπὶ παραδείγματι, χωρία·

«Ἐδώκαμεν εἰς τὸν Luqmān τὴν σοφίαν (εἰπόντες εἰς αὐτόν)· ἔσο εὐγνώμων πρὸς τὸν Θεόν. Ἐάν τις εἶναι εὐγνώμων πρὸς τὸν Θεόν, εἶναι τοιοῦτος πρὸς ἴδιον ὄφελος. Ἐάν δέ τις εἶναι ἀχάριστος (δὲν βλέπτει τὸν Θεόν, ἀλλ' ἑαυτόν). Ὁ Θεὸς εἶναι πλούσιος (δηλ. οὐδενὸς δέεται) καὶ δεδοξασμένος»².

Καὶ ἄλλαχού·

«Ἐπάρχουν τινὲς τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι θέτουν πλησίον τοῦ Θεοῦ

1. Sura 40, 12.

2. Sura 31, 11 (12).

ἔντα, τὰ ὅποια ἀγαποῦν ὡς τὸν Θεόν. Ἄλλ' οἱ πιστοὶ τιμοῦν πρὸ παντὸς ἄλλου τὸν Κύριον»¹.

Μήπως ὁμοίως «ὑπάρχει ἄλλος Θεὸς πλὴν τοῦ μόνου Θεοῦ;»².

«Ἐπικαλέσθητέ με, λέγει ὁ Κύριος, καὶ θὰ εἰσακούσω ὑμᾶς. Ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἐξ ἀλαζονείας δὲν με λατρεύουν, θὰ εἰσέλθουν (ἡμέραν τινὰ) κατησχυμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον. Ὁ Θεὸς ὥρισε τὴν νύκτα δι' ἀνάπαυσιν, τὴν δὲ ἡμέραν πρὸς φωτισμὸν (; wan-nahāra mubsiran). Οὗτος εἶναι εὐμενὴς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι δὲν τὸν εὐγνωμονοῦν. Οὗτος (dhālikum) εἶναι ὁ Θεός, ὁ Κύριός σας, ὁ δημιουργὸς τοῦ παντός. Δὲν ὑπάρχει ἄλλος θεὸς πλὴν αὐτοῦ. Πῶς δύνασθε λοιπὸν νὰ συμπεριφέρησθε οὕτως (ὥστε νὰ μὴ πιστεύητε εἰς αὐτόν); Ἄλλ' οὕτω συμπεριεφέροντο (κατὰ τὰς προηγουμένας ἐποχὰς) καὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἤρνούντο τὰ σημεῖα τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι αὐτός, ὁ ὁποῖος ἐποίησε χάριν ὑμῶν τὴν μὲν γῆν βάσιν σταθεράν, τὸν δὲ οὐρανὸν οἰκοδόμημα, καὶ ὁ ὁποῖος ἔδωκεν εἰς ὑμᾶς ὠραίαν μορφήν καὶ διατρέφει ὑμᾶς διὰ παντὸς εἶδους ἀγαθῶν τροφῶν. Αὐτὸς εἶναι ὁ Θεός, ὁ Κύριός σας. Εὐλογητὸς (tabāraka) ὁ Θεός, ὁ Κύριος τῶν ἀνθρώπων τοῦ σύμπαντος κόσμου (al-'ālamūn). Οὗτος εἶναι ὁ Ζῶν. Δὲν ὑπάρχει ἄλλος θεὸς πλὴν αὐτοῦ. Ἐπικαλέσθητε αὐτόν προσαρμόζοντες τὴν θρησκείαν σας (dīn) ἀπολύτως εἰς αὐτόν. Δόξα εἰς τὸν Θεόν, τὸν Κύριον τῶν ἀνθρώπων ὅλων τῶν κόσμων»³.

Δῆλον ὅθεν, ὅτι ἡ ἐξομοίωσις τοῦ Θεοῦ πρὸς ἄλλας θεότητας σημαίνει ἐν πρώτοις ἀγνωμοσύνην ἐναντι τῶν δωρεῶν αὐτοῦ καὶ ἔλλειψιν ἐμπιστοσύνης πρὸς τὴν παντοδυναμίαν του. Ἐνεκα τούτου ἡ ἀγνωμοσύνη ταυτίζεται πρὸς τὴν ἀπιστίαν καὶ ἀποτελεῖ τὴν κατ' ἐξοχὴν ἀμαρτίαν, τὴν ὁποίαν δὲν συγχωρεῖ ὁ Θεός. «Ὁ Θεὸς δὲν θὰ συγχωρήσῃ τοὺς ἐξομοιοῦντας αὐτόν πρὸς ἑτέρας θεότητας... Ὁ ἐξομοιωτὴν τὸν Θεόν πρὸς ἄλλας θεότητας πλανᾶται πλάνην μεγάλην»⁴.

Ὁ Μωάμεθ ἀνέπτυξε τὰς μέχρι τοῦδε ἐκτεθεῖσας περὶ ἐνὸς Θεοῦ θέσεις του στρεφόμενος κατ' ἀρχὰς ἐναντίον τῶν Ἀράβων εἰδωλολατρῶν. Ἀργότερον ὁμοίως, ὅταν ἦλθεν εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ χριστιανούς, ἐκήρυξεν ὅτι οὗτοι ἐνόθευσαν τὰς Γραφὰς καὶ ἐγίναν σχεδὸν εἰδωλολάτραι. Κατ' αὐτόν, οἱ μὲν Ἰουδαῖοι θεωροῦν τὸν Ἐσδραν ὡς υἱὸν τοῦ Θεοῦ, οἱ δὲ χριστιανοὶ τὸν Ἰησοῦν, τὸν υἱὸν τῆς Μαρίας. Ὅθεν ἐξισώνει τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς χρι-

1. Sura 2, 160 (165).

2. Sura 27, 61 (60)-65 (64).

3. Sura 40, 62 (60)-67 (65).

4. Sura 4, 116.

στιανούς πρὸς τοὺς εἰδωλολάτραις καὶ κηρύσσει τὸν πόλεμον κατ' αὐτῶν.

«Καταπολεμεῖτε ἐκείνους, οἱ ὅποιοι δὲν πιστεύουν εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὴν ἐσχάτην ἡμέραν τῆς κρίσεως καὶ οἱ ὅποιοι δὲν θεωροῦν ὡς ἀπηγορευμένον ὅ,τι ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἀπόστολος αὐτοῦ ἀπηγόρευσαν· πολεμεῖτε ἐπίσης ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων καὶ χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν θρησκείαν τῆς ἀληθείας... Οἱ Ἰουδαῖοι λέγουν· Ὁ Ὑζαῖρ (Ἐσδρας) εἶναι υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Οἱ χριστιανοὶ λέγουν· Ὁ Μεσσίας εἶναι υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἴδου ὅποιοι λόγοι ἐξέρχονται τῶν χειλέων αὐτῶν, διὰ τῶν ὁποίων ὁμοιάζουν πρὸς τοὺς ἀπίστους τοῦ παλαιοῦ καιροῦ. Ὁ Θεὸς θὰ καταστρέψῃ αὐτούς· πόσον ψεύδονται! Ἀντὶ τοῦ Θεοῦ ἐδέχθησαν ὡς Κυρίους τοὺς διδασκάλους (ahbār, ἤτοι τοὺς ραββίνους) αὐτῶν, τοὺς μοναχοὺς καὶ τὸν Μεσσίαν, τὸν υἱὸν τῆς Μαρίας, καίτοι διετάχθησαν νὰ λατρεύουν τὸν ἕνα μόνον Θεόν, πλὴν τοῦ ὁποίου οὐδεὶς ἕτερος θεὸς ὑπάρχει. Δόξα αὐτῷ, τῷ ὑπεράνω παντὸς πρὸς τὸ ὅποιον τὸν ἐξομοιοῦν. Θέλουν νὰ σβέσουν διὰ τοῦ στόματος αὐτῶν τὸ φῶς τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὁ Θεὸς θὰ καταστήσῃ φαινοτέραν τὴν λάμπιν τοῦ φωτός του εἰς πείσμα τῶν ἀπίστων. Οὗτος εἶναι ὁ ἐξαποστείλας τὸν ἀπόστολον αὐτοῦ μετὰ τὴν ὁρθὴν ὁδηγίαν καὶ μετὰ τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν, ἵνα ἐξάρῃ νικητήριον αὐτὴν ὑπεράνω ἀπασῶν τῶν ἄλλων θρησκειῶν, παρὰ τὸ πείσμα τῶν πολυθεϊστῶν»¹.

Τοιοιουτρόπως ὁ αὐστηρὸς οὗτος μονοθεϊσμὸς τῆς κορανικῆς διδασκαλίας, ὁ ὁποῖος ἀρχικῶς ἐστρέφετο ἐναντίον τῆς πολυθεΐας, δὲν ἤργησε νὰ ἔλθῃ εἰς πλήρη ἀντίθεσιν καὶ πρὸς τὴν χριστιανικὴν περὶ Ἁγίας Τριάδος διδασκαλίαν. Ὁ Μωάμεθ δὲν ἤτο δυνατὸν νὰ κατανοήσῃ τὴν φύσει αἰδιῶς γέννησιν τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς, πολὺ δὲ περισσότερον τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ὁποίου οὐδὲ τὴν ἔννοιαν συνέλαβε, ἀλλ' ἐταύτισεν αὐτὸ πρὸς τὸν ἄγγελον τοῦ Θεοῦ Γαβριήλ. Ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει πρόσωπα τὰ ὁποῖα διακρίνονται ἀλλήλων, ἀλλὰ δὲν «συγγέονται ἢ συναλείφονται» καὶ ὅτι «ἕκαστον πρόσωπον εἶναι ὁ ὅλος Θεὸς καὶ πᾶσαι αἱ θεῖαι ιδιότητες αἱ ἐν τῷ Θεῷ Πατρὶ συνυπάρχουσιν αἱ αὐταὶ καὶ ἐν τῷ Θεῷ Λόγῳ καὶ τῷ Θεῷ Πνεύματι» χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίῃ ὅτι ὑπάρχουν τρεῖς θεοὶ², ἀφοῦ τὰ πρόσωπα δὲν συγγέονται ἢ συναλείφονται, ἤτο παντελῶς ἀδιανόητος εἰς τὸν Μωάμεθ. Οὕτω, μὴ ἔχων τὰς προϋποθέσεις νὰ κατανοήσῃ τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς φύσει αἰδιῶς γέννησεως τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀπέρριψε τὴν Θεότητα τοῦ Κυρίου καὶ ἐδίδασκεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ἀπλοῦς ἄνθρωπος, εἰς τὸν ὅποιον οἱ

1. Sura 9, 29-33.

2. Ἴδὲ Χρήστου Ἀνδρούτσου, Δογματικὴ, Ἀθήναι 1956, 73.

χριστιανοί, διαστρέφοντες τὰς Γραφάς, ἀπέδωσαν θείας ιδιότητος. Κατ' αὐτὸν ὁ Θεὸς εἶναι ἀπολύτως ὑπερβατικὸς καὶ ἄρα δὲν ἔχει υἱούς. Ἡ πίστις ὅτι ὑπάρχει καὶ ἕτερον πρόσωπον, τὸ ὅποιον κατέχει τὰ αὐτὰ ἰδιώματα μετὰ τοῦ Θεοῦ, εἶναι χειρίστη μορφή πολυθεΐας (shirk). Ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει υἱούς ἀπάδει πρὸς τὴν ὑπερβατικότητα αὐτοῦ. Ἐνεκα τούτου ἐξέλαβε τὴν περὶ τρισυποστάτου Θεοῦ χριστιανικὴν διδασκαλίαν ὡς πολυθεϊστικὴν τριθεΐαν καὶ κατηγόρησε τοὺς χριστιανούς ὡς πολυθεϊστὰς¹.

Κατὰ τὸν Μωάμεθ ὁ Θεὸς δὲν ἔχει ἀνάγκη μεσολαβητοῦ διὰ νὰ καταστῇ ἐφικτὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ Θεὸς ὡς παντοδύναμος καὶ οἰκτίρμων ἐναγκαλίζεται τὰ πάντα καὶ ἔχει ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν δύναμιν νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὰ εἰς τὸν σκοπὸν των. Ἡ ἀντίληψις ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει ἀνάγκη μεσίτου, ἵνα καταστῇ ἐφικτὸς, αἶρει τὸ ἀπόλυτον αὐτοῦ καὶ μαρτυρεῖ τὴν δυσπιστίαν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν παντοδυναμίαν του. Διὸ λέγει·

«Δόξα εἰς τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει τέκνα οὔτε μέτοχον εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Δὲν ἔχει προστάτην, ἵνα προφυλάξῃ αὐτὸν τῆς ταπεινώσεως. Δόξασον τὸν Θεόν καὶ ὑμνησον τὸ ὕψος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ»².

Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι τὸ μυστήριον τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸν Ἰσλαμικὸν μονοθεϊσμόν. Ὁ μεσίτης μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου ἐλλείπει εἰς τὸ Ἰσλάμ. Τὸ χάσμα τὸ ὁποῖον δημιουργεῖται ἐκ τῆς ὀξείας ἀντιθέσεως μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου παραμένει ἀγεφύρωτον. Ὁ Ἰσλαμικὸς μονοθεϊσμὸς δὲν ἐπιτρέπει τὴν ζωτικὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν τοῦ ἀνθρώπου. Αἱ σχέσεις μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου εἶναι σχέσεις Κυρίου πρὸς δοῦλον, Δεσπότη πρὸς ὑποτελεῖ. Ἡ ἔννοια τῆς χριστιανικῆς κατὰ χάριν υιοθεσίας δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ Ἰσλάμ. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι πατήρ, ἀλλὰ Δημιουργὸς καὶ Κύριος τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνεκα τούτου ἡ λέξις ἀγάπη ἐλλείπει ἐκ τῶν ιδιοτήτων αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀγαθός, οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων, ἀλλ' ὑπεράνω ἀπασῶν τῶν ιδιοτήτων αὐτοῦ ἴσταται ἡ παντοδυναμία του. Οὕτως οἱ μουσουλμάνοι στεροῦνται τῆς ζωτικῆς χάριτος καὶ τῆς ὑπερουσίου κοινωνίας τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, κατ' εἰκόνα τῆς ὁποίας οἱ πιστοὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ οἰκειοῦνται τὸ μυστήριον τῆς ἐν Χριστῷ θείας Οἰκονομίας καὶ κοινωνοῦν δι' ἀγάπης πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸν Τριαδικὸν Θεόν.

Εἰς τὸν μουσουλμανισμόν ἡ παντοδυναμία καὶ τὸ ἐνιαῖον τοῦ Θεοῦ δη-

1. Πρβλ. Sura 19, 91 (88)-94 (93)· 2, 110 (116)· 6, 100 (102)-102 (104)· 10, 69 (68)· 17, 111· 18, 3 (4)-4 (5)· 19, 35 (34)-37 (36) καὶ 91 (88)-92 (90)· 23, 93 (91)· 37, 152 (151)-153· 112, 3.

2. Sura 17, 111.

μιουργοῦν μεγάλας δυσκολίας ἀναφορικῶς πρὸς τὴν θεώρησιν τῶν ἐννοιῶν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀγάπης. Ἡ συνείδησις ὅτι μόνον ὁ Θεὸς εἶναι τὸ πᾶν ἔναντι τοῦ ὁποῦ ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν εἶναι εἰμὴ μηδαμινότης, ὁδηγεῖ εἰς εἰδός τι μονοφυσιτισμοῦ καὶ μονοθελητισμοῦ, διότι ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι μόνον ὁ Θεὸς εἶναι ἐλεύθερος νὰ δρᾷ, παντοῦ δὲ διαπιστοῦνται αἱ ἐκδηλώσεις τῆς θείας δυνάμεως καὶ θελήσεως. Ὁ ἄνθρωπος ἐξηρητημένος πλήρως ἐκ τῆς θείας θελήσεως στερεῖται τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δράσεως.

Εἰς τὸν Χριστιανισμὸν τὸ πρόβλημα τοῦτο λύεται ἄριστα διὰ τῆς συναντήσεως θείας καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως εἰς τὸ Θεανδρικὸν τοῦ Χριστοῦ πρόσωπον. Εἰς τὸ Ἰσλάμ ὅμως, ἐνθα ἐλλείπει ἡ ἐννοια τοῦ θεανδρικοῦ προσώπου καὶ ἀπόλυτος ἄβυσσος χωρίζει τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ζῶσα δι' ἀγάπης κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, εἰμὴ μόνον ἡ σχέσις ὑπακοῆς καὶ πλήρους ἀφοσιώσεως εἰς τὴν κυρίαρχον θέλησιν αὐτοῦ. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ, ἐν Θεανδρικῇ τουτέστι μορφῇ, ἡ ὁποία κορυφοῦται ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, συνάπτει ζῶσαν κοινωνίαν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου καὶ δημιουργεῖ τὴν κοινωνίαν τῆς κατὰ χάριν υἰοθεσίας καὶ ἀγάπης καὶ τῆς σωτηριώδους μεθέξεως τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἀνθρώπινον πρόσωπον δὲν ἐξουθενοῦται, ἀλλὰ καθίσταται κατὰ χάριν θεός. Αἱ ἐννοιαὶ τοῦ προσώπου, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀγάπης δικαιοῦνται εἰς τὸν Χριστιανισμὸν διὰ τοῦ Θεανδρικοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ. Ἀντιθέτως εἰς τὸ Ἰσλάμ ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία συμβιβάζονται μόνον διὰ τῆς ἀπολύτου ὑποταγῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ θεῖον θέλημα. Ἡ ἐννοια τῆς θείας παντοδυναμίας παραμένει πάντοτε κυρίαρχος, μὴ ἐπιτρέπουσα εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ κοινωνήσῃ μετ' ἀγάπης πρὸς τὸν Κύριόν του. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ἰσχυρός, ὁ κυρίαρχος ἀπάντων τῶν πραγμάτων ('*ala kulli sha'in qadirum*). Ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀπόλυτος ὑπακοή (*ta'awq*) εἰς τὸ θέλημα αὐτοῦ ἀποτελοῦν θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ Ἰσλάμ. Οὕτω μόνον ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ὑποτάσσει ἑαυτὸν εἰς τὸν Allāh καὶ φοβεῖται αὐτόν, δύναται νὰ ἐλπίζῃ ὅτι ὁ Allāh θὰ εὐδοκήσῃ νὰ καθοδηγήσῃ αὐτόν ὀρθῶς καὶ δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ νὰ γίνῃ κάτοικος τοῦ πυρὸς τῆς κολάσεως, ἀλλὰ τῶν ἀγαθῶν τοῦ παραδείσου.

5. Ἡ σχέσις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον

Καίτοι ὁ Θεὸς διαστέλλεται ριζικῶς ἐκ τοῦ κόσμου, δὲν σημαίνει ὅτι οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς αὐτόν. Ἀντιθέτως τὸ Κοράνιον τονίζει ὅτι μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ κόσμου ὑπάρχει ἀκατάλυτος δεσμός, ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ὅτι, καίτοι ὁ Θεὸς διακρίνεται παντὸς δημιουργήματος, δὲν παύει νὰ εἶναι ὁ μόνος δημιουργὸς τῶν πάντων, ὁ ὁποῖος μεριμνᾷ ὑπὲρ τῶν δημιουργημάτων του. Ὡς δημιου-

ργὸς καὶ κυβερνήτης τοῦ κόσμου εἶναι συγχρόνως καὶ ὁ χορηγός, ὁ προνοητής, ὁ ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων. Τὰ ἔξοχα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματά του εἶναι ἡ ἀντίληψις καὶ οἱ οἰκτιρμοὶ του. Τὸ νόημα τῆς προσωπικῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον ἐξέφρασεν ὁ Μωάμεθ διὰ πολλῶν ὀνομάτων καὶ ἐπιθέτων, τὰ ὁποῖα ἀπέδωκεν εἰς αὐτόν. Τὸ μετέπειτα Ἰσλάμ παρέλαβε τὰ ὀνόματα ταῦτα τοῦ Κορανίου καὶ ἀνέπτυξε τὴν θεωρίαν περὶ τῶν «κατ' ἐξοχὴν ὀνομάτων» (*al-asmā' al-husnā*) τοῦ Θεοῦ τὰ ὁποῖα ἀνεβίβασεν εἰς 99 τὸν ἀριθμὸν¹. Οὕτως ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ὑψιστος, ὁ παντοδύναμος, ὁ σοφός, ὁ κραταίος, ὁ ζῶν, ὁ αἰώνιος, ὁ ἀκούων, ὁ βλέπων, ὁ χορηγός καὶ προνοητής, ὁ οἰκτίρμων, ὁ ἐλεήμων κ.λ.π. Τὰ πλεῖστα τῶν ὀνομάτων τούτων εἶναι βιβλικῆς προελεύσεως, ἄνευ βιβλικῆς ἐρμηνείας.

Τὰ ὀνόματα ταῦτα ἐχρησιμοποιοῦν καὶ οἱ εἰδωλολάτραι Ἀραβες ἀποδίδοντες αὐτὰ εἰς τὸν ὑψιστον τῶν θεῶν Allāh, ἀλλὰ δὲν ἐφοβοῦντο αὐτόν. Ὁ Μωάμεθ ἐτόνισε τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ.

Διὰ τῶν ὀνομάτων καὶ ἐπιθέτων τούτων ὁ προσωπικὸς Θεὸς ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν κόσμον. Τὰ προσόντα ταῦτα τοῦ Θεοῦ διακρίνονται εἰς: 1) τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸ πρόσωπόν του· 2) τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν δημιουργικὴν του ἐνέργειαν· 3) τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς ιδιότητες τῶν οἰκτιρμῶν καὶ τοῦ ἐλέους αὐτοῦ· 4) τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ· 5) τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν γνῶσιν αὐτοῦ· 6) τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν παντοδυναμίαν καὶ τὴν διακυβέρνησιν αὐτοῦ καὶ 7) εἰς ἄλλα ὀνόματα ἀναφερόμενα εἰς ὀρισμένης ιδιότητος καὶ ἐνεργείας αὐτοῦ μνημονευόμενας εἰς τὸ Κοράνιον².

Ἐν πρώτοις λοιπὸν τὰ ἐπίθετα τοῦ Θεοῦ παριστοῦν αὐτὸν προσωπικόν, αὐθύπαρκτον καὶ αὐτάρκη, παντοδύναμον καὶ παντογνώστην, αἰώνιον καὶ μόνην ἀλήθειαν τοῦ παντός (*al-Haqq*). Ἐν σχέσει πρὸς τὴν δημιουργίαν του παριστοῦν αὐτόν ὡς δημιουργόν (*al-Khāliq* καὶ *al-Bārī*)³, ὡς διαμορφωτὴν (*al-Musauwir*)⁴, ὡς δοτῆρα τῆς ζωῆς (*al-Muhyi*)⁵ κ.λ.π. Οὕτως ὁ Θεὸς εἶναι ὁ δημιουργός, ὁ συντηρητής, ὁ κυβερνήτης, ὁ καταστροφεὺς καὶ παλινορθωτὴς τοῦ κόσμου καὶ ὁ τὰ πάντα καταγράφων. Ἐξ αὐτοῦ προέρχονται καὶ εἰς αὐτόν καταλήγουν τὰ πάντα. Αἱ κύριαι ὅμως ιδιότητες τῆς θείας πρὸς τὸν

1. Πρβλ. Sura 7, 179 (180)· 17, 110· 20, 7 (8)· 59, 24. Περὶ τῶν «ὀνομάτων ὀνομάτων τοῦ Θεοῦ» πρβλ. τὸ ἄρθρον τοῦ J. W. Redhouse, ἐν JRAS 12 (1880) 1-69. Ἴδὲ ἐπίσης M. M. 'All, The Religion of Islam, 162 ἐξ. Κατάλογον τῶν ὀνομάτων τούτων δίδει ὁ Anawati εἰς τὴν μελέτην του Un traité des noms divins de Fakhr al-Dīn al-Rāzi, 47-51.

2. Ἴδὲ περὶ αὐτῶν M. M. 'All, ἐνθ' ἄνωτ. 162-65 καὶ Macdonald, «Allāh», ἐν EI¹ 1, 317-319.

3. Sura 59, 24· 2, 51 (54)· κ.ε.

4. Sura 59, 24.

5. Sura 41, 39.

κόσμον σχέσεως είναι ή πανταχοῦ παρουσία, ή παγγνωσία και ή παντοδυναμία αὐτοῦ. Αἱ ιδιότητες αὐται τῆς φύσεώς του ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον πολλῶν κορανικῶν χωρίων, ὡς εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

«Εἰς τὸν Θεὸν ἀνήκει ή Ἀνατολή και ή Δύσις. Εἰς οἰονδήποτε μέρος στραφῆτε, θὰ συναντήσητε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ»¹. Ἐπίσης: «οὐδὲν φύλλον πίπτει, χωρὶς οὗτος νὰ γνωρίζῃ τοῦτο»², και ὡσαύτως: «εἶναι ἐγγύτερον (εἰς τὸν ἄνθρωπον) ἀπὸ ὅτι αἱ φλέβες τοῦ λαιμοῦ του»³, ἤτοι γνωρίζει αὐτὸν καλλίτερον ἀπὸ ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἑαυτόν. Ἐφορᾷ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων και δύναται νὰ ἴδῃ τὰ πάντα⁴.

Οὕτω, εἰς τὰς σχέσεις του πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον ὁ αὐστηρὸς Κύριος, ἀλλὰ και ὁ οἰκτίρμων και ἐλεήμων (ar-Rahmān, ar-Rahīm). Οἱ οἰκτιρμοὶ και τὰ ἐλέη αὐτοῦ ἀποτελοῦν θεμελιώδεις ιδιότητάς του. Αἱ ἐκφράσεις «οἰκτίρμων και ἐλεήμων» εἶναι συχνὰ εἰς τὸ Κοράνιον και ἐπαναλαμβάνονται εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκάστου κεφαλαίου αὐτοῦ, πλὴν τοῦ 9ου, διὰ τῆς φράσεως: *bismi llāhi r-rahmāni r-rahim*, «δὲξα τῷ Θεῷ, τῷ οἰκτίρμωνι και ἐλεήμονι». Εἰς τὴν 55ην Sura, τὴν ἐπιγραφομένην ar-Rahmān, «ὁ Οἰκτίρμων», ὁ Θεὸς ἐγγυᾶται ἀπεριφράστως τὰ ἀγαθὰ και τὴν εὐνοϊάν του εἰς τοὺς πιστοὺς. Προειδοποιεῖ μὲν περὶ τῶν δυσαρέστων συνεπειῶν τὰς ὁποίας συνεπάγεται ή πρὸς τὸν νόμον του ἀπειθεῖα, ἀλλὰ συγχρόνως εἶναι ὁ μέγας εὐεργέτης τῶν πιστῶν, ὁ ὁποῖος κατὰ μὲν τὴν παροῦσαν ζωὴν χορηγεῖ εἰς αὐτοὺς τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου, κατὰ δὲ τὴν μέλλουσαν θὰ χορηγήσῃ τὰς τρυφὰς τοῦ παραδείσου. Ὁ Θεὸς ἐπίσης εἶναι «ὁ συγχωρῶν» (al-Ghāfir)⁵, «ὁ πολὺ συγχωρῶν» (al-Ghaffūr)⁶ και «ὁ πάντοτε ἔτοιμος νὰ συγχωρήσῃ» (al-Ghaffār)⁷. Προσέτι εἶναι «ἔτοιμος νὰ παρίδῃ και νὰ συγχωρήσῃ» (al-'Afw)⁸, και οὐ μόνον ὡς «πολυεὐσπλαγχνος και ἐπιεικής» (al-Halīm)⁹ εἶναι «ὁ δεχόμενος τὸν μετανοοῦντα» (al-Tauwāb), ἀλλ' εἶναι συγχρόνως και «ὁ εὐγνώμων» (al-Shakūr)¹⁰, ἤτοι ἀναγνωρίζει και ἀνταμείβει τὰς ἀγαθὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων. Περαιτέρω ὁ Θεὸς εἶναι «πιστὸς» (al-Mu'min)¹¹, ἤτοι ἔμπιστος, «ὁδηγός»

1. Sura 2, 109 (115).
2. Sura 6, 59.
3. Sura 50, 15 (16).
4. Sura 13, 33.
5. Sura 7, 155 (156)· 40, 3.
6. Συχνὴ φράσις τοῦ Κορανοῦ.
7. Sura 20, 84 (82).
8. Sura 4, 46 (43).
9. Συχνὴ ἔκφρασις τοῦ Κορανοῦ.
10. Sura 35, 27 (30).
11. Sura 59, 23.

(al-Hādī)¹, «προστάτης, κηδεμὼν» (al-Walī)² και «πληρεξούσιος φύλαξ» (al-Wakīl)³ και ἀκόμη «ὁ δοτὴρ» (al-Wahhāb)⁴, «ὁ εἰσακούων τὰς προσευχὰς» (al-Mujīb)⁵ και «ὁ χορηγὸς τῶν ἀγαθῶν» (ar-Razzāq)⁶. Ἡ ἰδέα τῆς ἐξαρτήσεως ἀπάσης τῆς δημιουργίας ἐκ τοῦ rizq, ἤτοι τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χορηγήσεως τῆς διατροφῆς πρὸς συντήρησιν τοῦ κόσμου, ἀπαντᾷ συχνὰ εἰς τὸ Κοράνιον.

6. Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν σχέσις τοῦ ἀνθρώπου — Ἡ καθορίζουσα αὐτὴν ὀρολογία τοῦ Κορανοῦ

Εἰς τὸ Κοράνιον ὑπάρχει σειρά ὀλοκληρῶν ἐκφράσεων, διὰ τῶν ὁποίων καθορίζεται ή στάσις τοῦ «ἀληθοῦς πιστοῦ» εἰς τὰς σχέσεις του πρὸς τὸν Θεόν. Τὴν θεμελιώδη στάσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐναντι τοῦ Θεοῦ καθορίζει τὸ ρῆμα *aslama*, τὸ ὁποῖον εἶναι ρῆμα τῆς λεγομένης IV ρίζης. Ἡ βασικὴ ρίζα τοῦ ρήματος (*salima*, *salāma*, *salām*), σημαίνει γενικῶς 1) «εἶμαι σῶος και ἀβλαβής, ἀκέραιος, ἀλώβητος, βέβαιος και ἀσφαλής», 2) «ἠσυχάζω, κλείω εἰρήνην, συμφιλιούμαι». Ἐκ τῶν ἐννοιῶν τούτων ή λεγομένη IV ρίζα προσέλαβε τὸ νόημα τοῦ «ὑποτάσσεσθαι, ἀφοσιοῦσθαι, ἐγκαταλείπειν ἑαυτὸν τινὶ ἀπολύτως». Οὕτω τὸ ἀπαρέμφατον τοῦ ρήματος τούτου, τὸ *islām*, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ και τὸ ὄνομα τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας, σημαίνει ὅ,τι και τὸ ρῆμα, ἤτοι «τὸ ἀπολύτως ὑποτάσσεσθαι, ἀφοσιοῦσθαι, ἐγκαταλείπειν ἑαυτὸν (τῷ Θεῷ)». Ἐκ τοῦ ρήματος ἐπίσης τούτου ἐτυμολογεῖται ή μετοχικὴ ἔκφρασις *muslim*, ἤτοι «ἀπολύτως ὑποτεταγμένος, ἀφωσιωμένος (πιστός)».

Τὴν πρώτην λοιπὸν και θεμελιώδη σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν ἐκφράζει τὸ ρῆμα *aslama*. Τὸ ἀντικείμενον τὸ ὁποῖον συνοδεύει τούτο κατὰ τὴν ἐν τῷ Κορανίῳ χρῆσιν του εἶναι βεβαίως τὸ ὄνομα Θεός. Ὁθεν λέγεται: «Ἐγκατέλειψα ἑμαυτὸν ἀπολύτως τῷ Θεῷ [ἤ ἀφέθην καθ' ὀλοκληρίαν τῷ Θεῷ (*aslamtu*)]»⁷. Διὸ ἀνθρωπὸς τις εἶναι «πιστός» (*muslim*), ὅταν εἶναι «πλή-

1. Συχνὴ ἔκφρασις τοῦ Κορανοῦ.
2. Συχνὴ ἔκφρασις τοῦ Κορανοῦ, ή ὁποία εἰς τὸ μεταγενέστερον Ἰσλάμ ἐχρησιμοποιήθη διὰ νὰ δηλώσῃ τοὺς μουσουλμάνους «ἀγίους».
3. Συχνὴ ἔκφρασις τοῦ Κορανοῦ, ή ὁποία ἀπέβη τεχνικὸς ὄρος εἰς τὰς τάξεις τῶν μουσουλμάνων μυστικῶν (Sūfi) δηλῶν τὴν ἀπόλυτον τοῦ ἀνθρώπου ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Θεόν (*tawakkūl*).
4. Sura 3, 8 (10) ἐξ.
5. Sura 11, 64 (61).
6. Sura 51, 58.
7. Sura 3, 18 (20)

πως άφωσιωμένος εις τόν Θεόν». Muslim είναι «ό έγκαταλείπων άπολύτως (aslama) έαυτόν τῷ Θεῷ»¹.

Διά τοῦ ρήματος aslama καί τοῦ άπαρεμφάτου αὐτοῦ islām έδηλοῦτο κατά τά άρχικά βήματα τοῦ κορανικοῦ κηρύγματος ἡ έσωτερική διάθεση τοῦ ανθρώπου, ἥτοι ἡ κατόπιν συναινεσεως τῆς καρδίας του άπόφασις νά πιστεύσῃ εις τόν Θεόν καί νά άφωσιωθῇ άπολύτως εις αὐτόν. Ἐφ' οὔτου ὅμως ἡ λέξις Islām απέβη terminus technicus, διά τοῦ οἰοῦ δηλοῦται ἡ ὑπό τοῦ Μωάμεθ κηρυχθεῖσα θρησκεία καί ἡ εις αὐτήν προσχώρησις τοῦ ανθρώπου, έμειώθη ἡ άρχική σημασία τοῦ ρήματος aslama. Εἰς τὸ έξῆς τὸ άπαρέμφατον islām σημαίνει άπλῶς τήν άποδοχήν τῆς θρησκείας τοῦ Islām. Τοῦτο φαίνεται εκ τοῦ έξῆς χωρίου, ένθα ὁ Μωάμεθ κατηγορῶν τοὺς Βεδουίτους, οἱ οἰοῦ ἡσπάσθησαν τὸ Islām έξ ὑπολογισμοῦ καί ὄχι λόγω ειλικρινοῦς πίστεως καί συναινεσεως τῆς καρδίας των, λέγει πρὸς αὐτούς:

«Οἱ κατοικοῦντες τὰς έρήμους λέγουν· ἰπιστεύομεν (ʾamana)'. Εἰπέ (αὐτοῖς)· δέν πιστεύετε, αλλά λέγετε μόνον· ἕποτασσόμεθα (aslama, ἥτοι άσπαζόμεθα τόν Ἰσλαμισμόν)', διότι ἡ πίστις δέν εισέδυσεν εισέτι εις τὰς καρδίας ὑμῶν»².

Τὸ άπαρέμφατον islām άπαντᾷ εις ὀκτώ κορανικά χωρία. Εἰς ὠρισμένα έξ αὐτῶν χρησιμοποιεῖται ὑπό τήν άνωτέρω τεχνικήν έννοιαν τοῦ ὄρου. Οὕτως έν Sura 3, 17 (19) λέγεται· «Ἡ (άληθής) θρησκεία παρά τῷ Θεῷ (ʾind Allāh) είναι τὸ Islām», καί έν 5, 5 (3) παρίσταται ὁ Θεός λέγων· «Σήμερον έτελειοποίησα τήν θρησκείαν ὑμῶν, έξεπλήρωσα πρὸς ὑμᾶς τὰ ευεργετήματά μου, δους ὑμῖν θρησκείαν τὸ Islām». Δεδομένου ὅμως ὅτι αἱ έννοιαι «πίστις», «πιστός» καί «πιστεύειν» είναι κατ' έξοχήν σπουδαῖαι διά τὸ Ἰσλάμ, ὁ muslim δέν πρέπει μόνον νά άσπάζεται τόν Ἰσλαμισμόν, αλλά πρέπει νά εκδηλώνῃ καί τήν έσωτερικήν διάθεσιν τῆς πίστεώς του. Ἐνεκα τούτου ὁ Μωάμεθ πλησίον τοῦ ρήματος aslama, «ὑποτάσσεσθαι», έθεσε τὸ ρῆμα ʾamana, «πιστεύειν, έμπιστεῦεσθαι (άπολύτως έαυτόν τῷ Θεῷ)». Ἐκ τοῦ ρήματος ʾamana έτυμολογεῖται ἡ μετοχή mu'min, «πιστός», καί τὸ οὐσιαστικόν imān, «πίστις»³. Τὸ ρῆμα τοῦτο παρέλαβεν ὁ άραβῆ προφήτης εκ τῆς άραμαϊκῆς ἢ αἰθιοπικῆς⁴ καί έχρησιμοποίησεν αὐτὸ ὡς άμετάβητον καί μεταβατικόν. Ἡ ρίζα τοῦ ρήματος

1. Sura 2, 106 (112)· 4, 124 (125).

2. Sura 49, 14.

3. Λεπτομερῆ εκθεσιν περὶ τῶν έννοιῶν ʾamana καί imān εις τὸ Κοράνιον ιδε παρα Ringgren, «The Conception of Faith in the Koran», έν Oriens 4 (1954) 1-20.

4. Πρβλ. Horowitz, K.U. 55 έξ.

ʾamina σημαίνει «εύρημα έν άσφαλείᾳ» ἢ «έμπιστεύομαί τι τινί». Οὕτω, όταν τὸ ρῆμα ʾamana χρησιμοποιηται μεταβατικῶς, έχει τήν έννοιαν τοῦ παραχωρεῖν (τόν Θεόν) τινι ειρήνην καί ασφάλειαν· όταν χρησιμοποιηται ὡς άμετάβητον σημαίνει τόν περιερχόμενον εις τήν κατάστασιν τῆς ειρήνης καί ασφαλείας. Ἐντεῦθεν al-mu'min, «πιστός», εκλήθη ὁμοῦ ὁ Θεός καί ὁ άνθρωπος, ὑπό τήν έννοιαν ὅτι ὁ μὲν Θεός είναι al-mu'min, διότι έχει ὡς θεμελιώδη ιδιότητα τῆς φύσεώς του τὸ έμπιστον καί ὡς εκ τούτου είναι χορηγός καί έγγυητής τῆς ειρήνης καί ασφαλείας, ὁ δέ πιστός είναι al-mu'min, διότι, δεχόμενος τὰς άρχὰς τοῦ μουσουλμανισμοῦ, περιέρχεται εις τήν κατάστασιν τῆς ειρήνης καί ασφαλείας, τήν ὁποίαν χορηγεῖ καί έγγυᾶται ὁ Θεός, δεδομένου ὅτι «αὐτός είναι ὁ πιστός καί φύλαξ (al-mu'min al-muhaimin)»¹.

Ἐο ὄρος ʾamana έχρησιμοποίηθη ἤδη από τῆς πρώτης περιόδου δράσεως τοῦ άραβος προφήτου. Εἰς τὰ κορανικά κεφάλαια, τὰ ὁποῖα άνήκουν εις τήν πρώτην ταύτην περίοδον δράσεως αὐτοῦ, τὸ ʾamana έχει σχέσιν πρὸς τήν «άλήθειαν» τῆς άποκαλύψεως τοῦ Μωάμεθ. Ἐο άνθρωπος πρέπει νά τηρῇ τήν ὑπό τοῦ Allāh δοθεῖσαν άποκάλυψιν ὡς άληθῆ. Οὕτως ὁ Μωάμεθ συνέδεσε μετὰ τοῦ νοήματος τοῦ ρήματος τούτου τήν έννοιαν τοῦ «τηρεῖν τι ὡς άληθές». Διά τοῦτο ὡς συνώνυμον τοῦ ρήματος ʾamana χρησιμοποιεῖται τὸ ρῆμα saddaqa, τὸ ὁποῖον σημαίνει τὸ «εκλαμβάνειν ὡς άληθές πρόσωπόν τι ἢ ὑπόθεσιν τινα», ὡς έν Sura 92, 5-6. Ἐν τῇ αὐτῇ Sura (στ. 9), τὸ αντίθετον τοῦ saddaqa είναι τὸ kadhhaba, τὸ ὁποῖον δηλοῖ ὅτι οἱ αντίπαλοι τοῦ Μωάμεθ, οἱ ὁποῖοι χαρακτηρίζονται ὡς «άπιστοι», ἡμφεσβήτησαν καί άπέριπτον τὰ σημεῖα τοῦ Θεοῦ (jahada) καί έθεώρουν ὡς ψεῦδος (kadhhaba) τὸ περιεχόμενον τῆς άποκαλύψεώς του. Ἐντιθέτως οἱ «πιστοί» «εδέχοντο καί έτήρουν ὡς άληθεῖς» (saddaqa) πάντας τοὺς λόγους του. Ἡδη από τῆς πρώτης Μεκκανικῆς περιόδου καί έντεῦθεν τήν θέσιν τοῦ saddaqa καταλαμβάνει πλέον τὸ ρῆμα ʾamana, ένῶ ἡ έχθρική πρὸς τήν πίστιν στάσις εκφράζεται πάντοτε διά τοῦ ρήματος kadhhaba, πλησίον τοῦ οἰοῦ πολλάκις έμφανίζεται καί τὸ ρῆμα kafara, «άρνεισθαι», έξ οὐ καί ἡ λέξις kāfir, «άπιστος», περὶ τῆς ὁποίας έγένετο ἤδη λόγος.

Διά τῶν λέξεων λοιπὸν islām καί imān εκφράζεται είτε άπλῶς ἢ διά τῆς γλώσσης ὁμολογία τῆς μουσουλμανικῆς πίστεως, ἢ ὁποία θεωρεῖται ὡς άπαραίτητος έξωτερική πρᾶξις διά τήν προσχώρησιν εις τόν Ἰσλαμισμόν, είτε ἡ συναινεσις τῆς καρδίας καί ἡ σταθερὰ τοῦ «πιστοῦ» πεποίθησις εις τήν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ. Ἐνεκα τούτου ἡ κορανική πίστις έχει πρὸ παντός διανοητικόν χαρακτήρα. Εἶναι πρὸ παντός έξωτερική δήλωσις καί διαβεβαίωσις τοῦ «πιστοῦ» ὅτι ἡ μουσουλμανική άποκάλυψις είναι «άληθινή». Συνεπῶς ἡ

1. Sura 59, 23.

πίστις είναι ενέργειά τις του tasdiq (ἀπαρέμφατον του saddaqa), του «ἀποδέχεται και τηρείν ἀληθές» τὸ περιεχόμενον τῆς «ἀποκαλύψεως». Ἡ βραχεῖα ὁμολογία πίστεως, τὴν ὁποῖαν ἀναγινώσκουμεν ἐν Sura 2, 172 (177) εἶναι χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἀντιλήψεως ταύτης:

«Ἡ εὐσέβεια δὲν συνίσταται εἰς τὸ νὰ στρέφητε τὸ πρόσωπόν σας πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἀνατολῆς ἢ τῆς Δύσεως (κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς). εὐσεβεῖς εἶναι οἱ πιστεύοντες εἰς τὸν Θεόν, εἰς τὴν ἡμέραν τῆς Κρίσεως, εἰς τοὺς ἀγγέλους, εἰς τὴν Βίβλον και εἰς τοὺς Προφῆτας αὐτοῦ».

Οὕτω τὴν διὰ τῆς γλώσσης ὁμολογίαν τῆς πίστεως πρέπει νὰ συνοδεύη και ἡ συναίνεσις τῆς καρδίας (tasdiq-un bi-l-qalb) και ἡ δι' ἀγαθῶν ἔργων ἔμπρακτος ἐκδήλωσις τοῦ πιστευομένου ('amal-un bi-l-jawārih = τὸ πράττειν τὴν ἀγαθὴν πράξιν διὰ τῶν μελῶν τοῦ σώματος). Τοῦτο ἐκφράζει τὸ ἀκόλουθον χωρίον:

«Οἱ πιστεύοντες εἰς τὸν Θεόν και τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ θὰ εἶναι (κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως) φιλαλήθεις (as-siddiqūn) ἐνώπιον τοῦ Κυρίου των και ὁμολογηταὶ (αὐτοῦ) (ash - shuhadā'). Θὰ λάβουν (ἐκεῖ) τὴν ἀμοιβὴν και τὸ φῶς αὐτῶν. Ἐκεῖνοι ὁμοῦ οἱ ὅποιοι δὲν πιστεύουν και διαψεύδουν τὰ σημεῖα ἡμῶν θὰ εἶναι κάτοικοι τοῦ πυρὸς τῆς γεέννης»¹.

Ὡστε ἡ πίστις δὲν σημαίνει ἀπλῶς τὴν ἀναγνώρισιν και τήρησιν τῆς ἀποκαλύψεως, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης ἐσωτερικὴ τις διάθεσις, ἐνέργεια τῆς θελήσεως και τῆς καρδίας, ἡ ὁποία σημαίνει συγχρόνως τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ πιστοῦ εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ και τὴν ἔμπρακτον διαβεβαίωσιν τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεως. Διὸ islām και imān συμπίπτουν και δηλοῦν τὴν ἀπόλυτον ἀφοσίωσιν εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ και τὴν μετ' ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης ἐγκατάλειψιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ, ὡς π.χ. ἐν Sura 67, 29:

«Εἰπέ· (οὗτος) εἶναι ὁ Οἰκτίρμων.
Πιστεύομεν εἰς αὐτὸν
και εἰς αὐτὸν ἐμπιστευόμεθα».

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κορανικῶν τούτων ἀντιλήψεων ἡ μουσουλμανικὴ παράδοσις διήρесе τὴν πίστιν εἰς τρεῖς βαθμίδας: εἰς τὸ islām, τὸ imān και τὸ ihsān. Τὸ islām δηλοῖ τὴν ἐξωτερικὴν ὑποταγὴν και ὑπακοήν· τὸ imān ἀποτελεῖ ὑψηλοτέραν βαθμίδα πίστεως και τὸ ihsān εἶναι ἡ δι' ἔργων ἐκφραζομέ-

1. Sura 57, 17 (18)-18 (19).

νη πίστις, ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ και τὸ πλήρωμα τῆς πίστεως. Οὕτω τὸ islām εἶναι ἡ ἀρχή, τὸ imān τὸ μέσον και τὸ ihsān τὸ πλήρωμα. Αἱ τρεῖς ὁμοῦ αὐταὶ χαρακτηριστικαὶ ἰδιότητες τῆς πίστεως συνδέονται ἐν τῷ Κορανίῳ, ἐνθα λέγεται:

«Ἀληθῶς, ὁ ὑποτασσόμενος τῷ Θεῷ (aslama) και πράττων τὸ ἀγαθόν, θὰ ἀνταμειφθῇ παρὰ τοῦ Κυρίου του. Οἱ ὑποτασσόμενοι τῷ Θεῷ δὲν θὰ ἔχουν φόβον (λόγῳ τῆς κρίσεως) και δὲν θὰ εἶναι τεθλιμμένοι (κατὰ τὴν λογοδοσίαν τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως)»¹.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι, ὡς ἦδη ἐλέχθη, σχέσις Κυρίου πρὸς δοῦλον, Δεσπότου πρὸς ὑποτελῆ. Τὸ Ἰσλάμ, καίτοι θεωρεῖ ὅλους τοὺς μουσουλμάνους ὡς ἀδελφοὺς μεταξύ των, θεωρεῖ αὐτοὺς δούλους ὡς πρὸς τὸν Κύριόν των. Διὸ, ἡ πρὸς τὸν Θεὸν σχέσις τοῦ ἀνθρώπου δηλοῦται εἰς τὸ Κοράνιον διὰ τῶν ὅρων 'abd, πληθ. 'ibād, «ὑπηρέτης», «δοῦλος» (ἐκ τοῦ ῥήματος 'abada, «ὑπηρετεῖν») και Rabb, «Κύριος». Ὁ «φόβος τοῦ Κυρίου» (ittaqā, ἀφηρημένον taqwā) ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς πρὸς τὸν Θεὸν σχέσεως τοῦ μουσουλμάνου πιστοῦ. Ὁ Κύριος ἀπαιτεῖ ὅπως οἱ δοῦλοι του ἐπικαλοῦνται αὐτὸν ἐξ ὅλης καρδίας (tadarru') και μετὰ δουλικῆς ταπεινοφροσύνης². Ἐνεκα τούτου αἱ ὑποκλίσεις (rukū'), αἱ γονυκλισίαι και «μετάνοιαι» (sujūd) ἀποτελοῦν τὰ οὐσιώδη συστατικὰ γνωρίσματα τῆς μουσουλμανικῆς προσευχῆς³. Ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ὁ Μωάμεθ, ἡσθάνθη κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, ὥστε εἶδε ἅπασαν τὴν δημιουργίαν κύπτουσαν ἐνώπιον τοῦ Κυρίου της και προσκυνοῦσαν αὐτόν.

1. Sura 2, 106 (112).

2. Πρβλ. Sura 7, 53 (55)-54 (56).

3. Πρβλ. Sura 22, 76 (77).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Η ΒΙΒΛΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΥΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ Η ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΑΥΤΗΣ

1. Το νόημα της προηγούμενης ιστορίας της σωτηρίας

Φαίνεται ότι ο μεταξύ του Μωάμεθ και των ειδωλολατρών της Μέκκας πόλεμος ήτο άρχούντως όξυς και σύν τῷ χρόνῳ ώξύνετο όλονέν και περισσότερον. Παρά τὰς έπιμόνους προτροπάς και πιέσεις του Μωάμεθ να άπαρνηθούν τὰ είδωλα αυτών και να λατρεύσουν τον ένα Θεόν, ούτοι δέν ένόουν να άκούσουν αυτόν. Ἡ αντίδρασίς των ήτο μεγάλη και ο Μωάμεθ έδοκίμασε τὰς πικράς συνεπειάς αυτης. Ἡ μνημονευθεΐσα άνωτέρω είδησις τῆς έπιστολῆς του Ἵγwa προς τον χαλίφην ἸAbdalmalik¹ όμιλεΐ περι «πειρασμοῦ» ή «δοκιμασίας» (fitna), εις την όποιαν υπεβλήθησαν ο Μωάμεθ και οι όπαδοί του. Ἡ δυσχερής κοινωνικώς θέσις, εις την όποιαν περιήλθον οι εκ των κατωτέρων κυρίως κοινωνικῶν τάξεων προερχόμενοι όπαδοί του, εξηνάγκασέ τινας εξ αυτών να άπαρνηθούν την νέαν του πίστιν. Ἡ ίδιορρυθμία των άποκαλύψεών του και ή έμμετρος γλωσσα των όραμάτων του εκφραζομένη διά βραχέων, άσυνδέτων και έν πολλοίς ρυθμικῶν φράσεων, έν είδει πεζοῦ και έμμέτρου έν τῷ άμα λόγου («πεζοτραγουδου»), ή ποικιλία των εικόνων τὰς όποιās έγέννα ή φαντασία του, ώδήγησαν, ως άνωτέρω είδομεν, τους σκεπτικιστάς Μεκκίτας να έκλάβουν αυτόν ως φρενοβλαβῆ και δαιμονόπληκτον (majnūn)², ως μάντιν³ και όραματιστήν (kâhin)⁴, ως όνειροπόλον γόητα (sâhir) και ως ποιητήν (sha'ir)⁵.

Ἐταν έδοκίμασεν όλην την έχθρότητα και τὰς έπιθέσεις αυτών, άπεκό-

1. Ἰδὲ άνωτέρω, σ. 79.

2. Sura 81, 22· 68, 2 έξ.

3. Sura 23, 72 (70)· 7, 183 (184)· 34, 45 (46).

4. Sura 52, 29· 69, 42.

5. Sura 37, 35 (36)· 21, 5· 52, 30. Πρβλ. 69, 41. Περι τῆς έννοίας των εκφράσεων τούτων πρβλ. τὰ άνωτέρω έν σ. 38 - 43 τῆς παρούσης μελέτης λεχθέντα.

μισε την έντύπωσιν ότι αυτή είναι ή μοΐρα όλων των άποστόλων και προφητών του Θεοῦ· να προσκρούουν επί τῆς άπιστίας και του σκληροτραχήλου του λαοῦ των και να διώκωνται. Ἐπο τῆς στιγμῆς ταύτης τὸ ένδιαφέρον του Μωάμεθ έστράφη μετά μεγαλυτέρας προσοχῆς προς τὰς βιβλικὰς προσωπικότητας και την βιβλικήν ιστορίαν τῆς θείας Οικονομίας, εξ ὧν άπεκόμισε τὰς περι θείας τιμωρίας διηγήσεις του, τον (διά τῆς θεωρήσεως ύλοκλήρου τῆς ζωῆς και δράσεως των βιβλικῶν προσώπων) ένθουσιασμόν του και την συνείδησίν του ότι τὰ παθήματα των προηγούμενων αυτου προφητῶν και άποστόλων του Θεοῦ είναι όμοια προς τὰ ίδια αυτου παθήματα. Τότε ένεπνεύσθη άποκαλύψεις θείας παραμυθίας, αι όποίαι διεσκέδασαν τὰς θλίψεις των παθημάτων του και έβοήθησαν αυτόν να άχθῆ εις την πεποίθησιν ότι ή άδυναμία του ένισχύεται υπό τῆς παντοδυναμίας του Θεοῦ. Αίσθανθεις οὔτω την παρηγορίαν του Θεοῦ διά τὰς άδικους κατ' αυτου αίτιάσεις των συμπολιτῶν του, γίνεται δριμύτερος εις την κατ' αυτών πολεμικήν του¹. Αί άμφιβολίαι, αι όποίαι διετάρασσον την συνείδησίν του κατά τὰ άρχικά στάδια του κηρύγματός του, διασκορπίζονται βαθμηδόν διά τῆς συνειδητοποιήσεως ότι άπαντες οι προηγηθέντες αυτου βιβλικοί προφήται εκήρυξαν υπό τὰς αυτάς δυσκόλους συνθήκας την αλήθειαν του Θεοῦ και υπέστησαν διωγμούς και βασάνους.

Τοιουτοτρόπως ο Μωάμεθ εφήρμοσεν είδός τι τυπολογίας επί των βιβλικῶν προσώπων και προφητῶν, τους όποιους έθεώρησεν ως προηγηθέντας αυτου προφήτας και άποστόλους του Θεοῦ και οὔτως έτεκμηρίωσε την ίδίαν αυτου άποστολήν. Αί δυσκολίαι τὰς όποιās συνήνησαν οι προηγούμενοι αυτου προφήται και οι διωγμοί τους όποιους υπέστησαν, άπετέλεσαν τον τύπον και την προϊστορίαν τῆς ίδίας αυτου ιστορίας. Ὅσον δὲ περισσότερο κατεγίνετο μετά των βιβλικῶν προσώπων, τόσο περισσότερο ήγετο εις την πεποίθησιν ότι τὸ κήρυγμα εκείνων ήτο τύπος του ίδιου αυτου κηρύγματος.

2. Ἡ βιβλική ιστορία κατά την πρώτην Μεκκανικήν περίοδον

Ἡ άνωτέρω τυπολογία σημειοῖ βαθμιαίαν εξέλιξιν εις τὰς ιδέας του Μωάμεθ· κατά την 1ην Μεκκανικήν περίοδον αι βιβλικαί ιστορίαι παραδίδονται εις αυτόν διά μέσου προσώπων άνηκόντων κυρίως εις τον χριστιανισμόν ή εις Ιουδαιοχριστιανικὰς αίρέσεις. Καίτοι οὔτος είχεν άμυδράν εισέτι και λίαν έλλιπή γνώσιν των Ιστοριῶν τούτων, αυται ώδήγησαν αυτόν να σχηματίσῃ την πεποίθησιν ότι τὸ περιεχόμενον του κηρύγματός του είναι ταυτόσημον προς τὸ περιεχόμενον των βιβλικῶν αληθειῶν. Κατά την περίοδον ταύτην ο Μωάμεθ έμελλε να υποστῆ τὰ σκώμματα των συμπολιτῶν του. Ὅταν άνεκοίνωσεν εις τους Μεκκίτας τὰς κατά τὸ δοκοῦν αυτῷ διεσκευασμένας βιβλικὰς ιστορίας,

1. Πρβλ. π.χ. Sura 68, 2 έξ· 69, 41 - 52.

πολλά στοιχεῖα τῶν ὁποίων προήρχοντο ἐκ τῆς ἀποκρύφου γραμματείας, οὗτοι εἰρωνεύθησαν αὐτὸν ἰσχυρισθέντες ὅτι «εἶναι διηγῆματα τῶν ἀρχαίων»¹. Ὁ Μωάμεθ ὀργίζεται κατὰ τῆς νοοτροπίας ταύτης τῶν συμπολιτῶν του, ἐνῶ ἐκεῖνοι κατηγοροῦν αὐτὸν ὡς «δαιμονόπληκτον» καὶ «φρενοβλαβῆ», ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν. Ὑπὸ τὰ σκώμματα αὐτῶν ὁ Μωάμεθ κλονίζεται καὶ ἀμφιβάλλει περὶ τῆς ἀποστολῆς του. Τότε ἐνθυμεῖται τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰωνᾶ (Yûnus), τὴν ὁποίαν ἐπληροφορήθη ἐκ τῶν χριστιανῶν, καὶ διδάσκεται τὴν μεθ' ὑπομονῆς καὶ ἄνευ γογγυσμῶν ἐγκαρτέρησιν εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Θεοῦ².

Εἶναι εὐκόλον νὰ κατανοήσωμεν τὸν λόγον διὰ τὸν ὁποῖον ἐνεθυμήθη τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰωνᾶ, τοῦ «ἀνθρώπου τοῦ κήτους». Ὁ Ἰωνᾶς καταπιεζόμενος ἐκ τῆς θλίψεως ἐδειλίασε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ· ἡ χάρις ὅμως τοῦ Θεοῦ ἐνίσχυσε τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον αἰσθάνεται καὶ ὁ Μωάμεθ· ἀφ' ἐνὸς μὲν θλίβεται καὶ ἐγγίζει τὰ ὅρια τῆς ἀπογοητεύσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ συναισθάνεται τὴν βοήθειαν καὶ παρηγορίαν τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς στιγμὰς τῆς ψυχικῆς του ἀδυναμίας καὶ τῶν ἀμφιβολιῶν του³. Καὶ ἐνῶ ὁ Ἰωνᾶς εἶναι ὁ τύπος τοῦ δειλιοῦντος Μωάμεθ, ὁ σκληροτράχηλος καὶ ἄπιστος Fir'awn (ὁ Φαραὼ) εἶναι ὁ τύπος τῶν σκληροτραχήλων καὶ ἀπίστων συμπολιτῶν του. Ὅπως ὁ Φαραὼ ἀντιστρατεύεται εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μωυσέως, οὕτω καὶ οἱ Μεκκίται εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μωάμεθ⁴. Κατ' ἀκολουθίαν ὁ Μωυσῆς γίνεται τύπος τοῦ Μωάμεθ, διότι, ὅπως ἐκεῖνος ἀποστέλλεται πρὸς τὸν Φαραὼ ὡς πρεσβευτῆς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ του, οὕτως ἀποστέλλεται καὶ ὁ Μωάμεθ πρὸς τοὺς Μεκκίτας ὡς κῆρυξ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ· καὶ ὅπως ἐκεῖνος συναντᾷ τὴν ἀντίδρασιν τοῦ ἀπίστου Φαραὼ καὶ τοὺς διωγμούς, οὕτω καὶ ὁ Μωάμεθ, ὡς νέος Μωυσῆς, συναντᾷ τὴν ἀπίστιαν καὶ τὸ σκληροτράχηλον τοῦ λαοῦ του. Ὁ Μωυσῆς λαμβάνει τὴν θείαν κλήσιν ἐπὶ τῆς «ἀγίας κοιλάδος τῆς Tuwâ»⁵, ὁ Μωάμεθ ἐπὶ τοῦ σπηλαίου τοῦ ὄρους Hirâ· ὁ Φαραὼ δὲν πιστεύει εἰς τὰ σημεῖα τοῦ Κυρίου «τοῦ δημιουργοῦ τοῦ σύμπαντος κόσμου»⁶ καὶ τιμωρεῖται αὐστηρῶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ⁷.

1. Sura 68, 15.

2. Sura 68, 48 ἐξ.

3. Πρβλ. Sura 68, 1 ἐξ.

4. Πρβλ. Sura 40, 24 (23) ἐξ· 40, 48 (45) ἐξ· 28, 1 ἐξ· 27, 12· 26, 9 (10) ἐξ· 20, 25 (24) ἐξ· 7, 101 (103) ἐξ· 10, 76 (75).

5. Sura 20, 12.

6. Sura 20, 50 (48) ἐξ.

7. Sura 20, 8 (9) - 81 (78)· πρβλ. 40, 24 (23) ἐξ· 40, 48 (45) ἐξ· 28, 1 ἐξ· 27, 12· 26, 9 (10) ἐξ· 7, 101 (103) ἐξ· 10, 76 (75).

οἱ Μεκκίται δὲν πιστεύουν εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ· τιμωρία ἐπώδυνος ἀναμένει αὐτοὺς κατὰ τὴν ἐγγὺς κειμένην ὥραν τῆς κρίσεως¹. Σὺν τῷ χρόνῳ ὁ Μωάμεθ πληροφορεῖται περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Νῶε (Nûh), τὸν ὁποῖον παρουσιάζει ὡς προφήτην τοῦ Θεοῦ ἀποσταλέντα ἵνα κηρύξῃ καὶ νουθετήσῃ τοὺς ἀνθρώπους τῆς φυλῆς του (πρὶν ἢ καταλάβῃ αὐτοὺς ἡ ἐπώδυνος τιμωρία). Ἄλλ' οὗτοι δὲν ὑπήκουσαν εἰς τὴν φωνὴν του καὶ ἀεπρόνησαν δεινὰς ἐπιβουλάς κατὰ τοῦ Νῶε». Εἰς ἀντίποινον τῶν ἀνομιῶν των ἀκατεποντίσθησαν διὰ κατακλισμοῦ καὶ εἶτα ἐρρίφθησαν εἰς τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον»². Αἱ δύσκολοι συνθήκαι, εἰς τὰς ὁποίας εὗρέθη ὁ Νῶε, θεωροῦνται ὅμοιαι πρὸς αὐτάς, τὰς ὁποίας ἀντιμετώπιζεν ὁ Μωάμεθ. Τὸ κήρυγμά του εἶναι ταυτόσημον πρὸς τὸ τοῦ Μωάμεθ καὶ αἱ κατὰ τοῦ Νῶε ἐπιβουλαὶ ὅμοιαι πρὸς τὰς κατὰ τοῦ Μωάμεθ. Διὸ οὗτος φοβεῖται ὅτι θὰ ἐκσπάσουν ἀφανιστικαὶ τιμωρίαι κατὰ τοῦ λαοῦ του, παρόμοιαι πρὸς ἐκείνας αἱ ὁποῖαι ἐξέσπασαν κατὰ τοῦ λαοῦ τοῦ Νῶε, ἐὰν δὲν ὑπακούσουν εἰς τὸ κήρυγμα αὐτοῦ³. Εἰς τὸ ἐξῆς ὁ Μωάμεθ ἄρχεται νὰ μνημονεύῃ τοῦ Ἀβραάμ (Ibrâhim) καὶ τοῦ Μωυσέως (Mûsâ) καὶ τῶν «φύλλων» (suhuf), ἤτοι τῶν ἱερῶν «βιβλίων» αὐτῶν⁴, τὰ ὁποῖα παραβάλλονται πρὸς τὸ Κοράνιον του καὶ ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶν πιστῶν κατὰ τὴν μέλλουσαν κρίσιν. Σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ Κοράνιον του καὶ τὰ «φύλλα» (suhuf) τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Μωυσέως εἶναι ταυτόσημα πρὸς τὸ «οὐράνιον βιβλίον» (Kitâb al-Mahfûz) καὶ συνεπῶς τὸ Κοράνιον, ὡς ἀντίγραφον τοῦ «οὐρανίου ἀρχετύπου», περιέχει σωτηρίας διδασχάς. Ἐνεκα τούτου ὁ ἄραψ προφήτης προδιαγράφει τὴν τύχην τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἀναλόγως πρὸς τὴν θέσιν αὐτῶν ἐναντι τοῦ Κορανίου του καὶ τῶν «βιβλίων» τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Μωυσέως⁵. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον προλέγει τὰς κατὰ τῶν ἀπίστων, τῶν μὴ δεχομένων τὸ Κοράνιον του, αὐστηρὰς τιμωρίας τοῦ Θεοῦ⁶. Κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον παρουσιάζεται ἡ ἀγαπητὴ εἰς τὸν Μωάμεθ ἱστορία περὶ τῶν φιλοξενηθέντων παρὰ τοῦ Ἀβραάμ ἀγγέλων⁷ ἐν συνδυασμῷ πάντοτε πρὸς τὰς ἐπαγ-

1. Sura 70, 6 - 18· 78, 21 - 26· 101, 1 - 8 (11)· 99, 1 - 8· 100, 1 - 11· 77, 1 - 15 x.ξ.

2. Sura 71, 1 - 29 (28)· πρβλ. 10, 72 (71) - 74 (73)· 11, 27 (25) ἐξ· 37, 73 (75) - 75 (77).

3. Πρβλ. τὴν πλέον παραστατικὴν περιγραφὴν τῆς περὶ Νῶε βιβλικῆς ἱστορίας ἐν Sura 11, 27 (25) - 50 (48).

4. Sura 87, 19· 53, 37 (36) - 38 (37).

5. Sura 87, 1 - 19.

6. Sura 53, 37 (36) - 62.

7. Πρόκειται περὶ τῆς γνωστῆς βιβλικῆς ἱστορίας, Γεν. 18, 1 ἐξ., ἡ ὁποία διηγεῖται τὰ περὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν Ἀβραάμ ἐν τρισὶ προσώποις παρὰ τὴν δρῦν Μαιμβρη.

γελίας τοῦ Θεοῦ, αἱ ὁποῖαι τότε μὲν ἐδόθησαν διὰ τῶν προφητῶν καὶ τοῦ Ἀβραάμ, νῦν δὲ διὰ τοῦ Μωάμεθ¹. Οἱ παραλληλισμοὶ οὗτοι συνδυάζονται πάντοτε πρὸς τὰς τιμωρίας τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀπίστων, τῶν μὴ δεχομένων τὴν κορανικὴν του ἐπαγγελίαν².

Διὰ τῶν ἱστοριῶν τούτων ὁ προφήτης τοῦ Ἰσλάμ ἀποσκοπεῖ νὰ πείσῃ τοὺς ἀκροατὰς του νὰ πιστεύσουν εἰς τὴν ἀποστολήν του, ἵνα μὴ ὑποστοῦν ὅ,τι ὑπέστησαν οἱ λαοὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Νῶε, τὰ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορρα, ὁ Φαραὼ καὶ οἱ Αἰγύπτιοι. Δι' ὄρκων βεβαιοῖ τοὺς ἀκροατὰς του ὅτι ὁ Θεὸς τηρεῖ τὰς ὑποσχέσεις αὐτοῦ καὶ ἄρα αἱ ἀπειλαὶ καὶ τιμωρίαι αὐτοῦ εἶναι ἀληθεῖς, ἡ δὲ ἡμέρα τῆς κρίσεως θὰ ἔλθῃ πράγματι³. Δι' ὄρκων ἐπίσης προσαθεῖ νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ἀποστολήν του καὶ νὰ πείσῃ τοὺς συμπολίτας του νὰ πιστεύσουν εἰς τὸ περὶ παγκοσμίου κρίσεως κήρυγμά του καὶ εἰς τὸ ἀναπόφευκτον τῆς κατὰ τῶν ἀπίστων τιμωρίας τοῦ Θεοῦ. Ὁμνῶν εἰς τὸ ὄρος Tūr (Sinā) καὶ εἰς τὴν «δεδημοσιευμένην Βίβλον» (al-Kitāb), ὁμνῶν εἰς τὸν «ἐπισκεφθέντα οἶκον» (τὸν ναὸν τῆς Ka'ba), «εἰς τὸν οὐράνιον θόλον καὶ εἰς τὴν ἐξωγκωμένην θάλασσαν, ὅτι αἱ τιμωρίαι τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀναπόφευκτοι»⁴ καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἐσχάτην ἡμέραν θὰ τιμωρηθοῦν αὐστηρῶς οἱ διαψεύδοντες τοὺς προφήτας⁵.

Τὰς ἱστορίας ταύτας, κατὰ τὸν Μωάμεθ, προτείνει ὁ Θεὸς ὡς παραδείγματα εἰς τοὺς Μεκκίτας, ἵνα συνεισθῶν καὶ μὴ ὑποστοῦν τὰ ὅμοια πρὸς ὅσα ὑπέστησαν οἱ προηγούμενοι ἄπιστοι λαοί. Ἔνεκα τούτου διηγεῖται τὰς ἱστορίας τῶν προηγούμενων προφητῶν διὰ τῆς ἐξῆς ἀποστροφῆς: «Μνήσθητι τοῦ Νῶε...»⁶, «μνήσθητι τοῦ Δαυὶδ καὶ τοῦ Σολομῶντος...»⁷, «μνήσθητι τοῦ Ἰωβ...»⁸ κ.λ.π. Καθὼς δέ, παραλλήλως πρὸς τὰς ἱστορίας ταύτας, ἐπαναλαμβάνει συνεχῶς τὸ ἀγαπητόν του θέμα περὶ τῆς ἐγγυὲς κειμένης ὥρας τῆς κρίσεως, τῆς ἐτοιμῆς νὰ ἐκσπάσῃ κατὰ τῶν ἀπίστων, ἀπεικονίζει διὰ τῶν πλέον μελανῶν χρωμάτων τὴν κόλασιν, ἡ ὁποία ἀναμένει τοὺς ἀπίστους⁹, ἐνῶ συγχρόνως ἀντιπαραβάλλει πρὸς αὐτὴν τὴν μακαρίαν τῶν

1. Sura 51, 24 ἐξ.

2. Sura 53, 37 (36) - 62.

3. Sura 51, 1 - 6· 53, 43 (42) ἐξ.

4. Sura 52, 1 - 7.

5. Sura 52, 11.

6. Sura 21, 76.

7. Sura 21, 78.

8. Sura 21, 83 ἐξ.

9. Π. χ. Sura 52, 7 - 16.

πιστῶν κατάστασιν εἰς τὸν παράδεισον, τὴν ὁποῖαν περιγράφει διὰ λίαν ζωηρῶν καὶ ἐντυπωσιακῶν εἰκόνων¹.

3. Ἡ βιβλικὴ ἱστορία κατὰ τὴν δευτέραν Μεκκανικὴν περίοδον

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς 2ας Μεκκανικῆς περιόδου ἄρχεται ὁ Μωάμεθ νὰ συναθροίξῃ περισσοτέρας βιβλικὰς ἱστορίας καὶ οἱ θεοὶ τῆς Βίβλου ἄνδρες ἀρχίζουν βαθμηδὸν νὰ παίξουν ὄλονεν καὶ περισσότερον τὸν ρόλον αὐτοῦ. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ περὶ τὰς βιβλικὰς ἱστορίας γνῶσις τοῦ ἄραβος προφήτου παρουσιάζεται πληρεστέρα. Ἰδιαιτέραν θέσιν εἰς τὸ κορανικὸν κήρυγμα ἔχει κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ πρόσωπον τοῦ προπάτορος Ἀβραάμ (Ibrāhim). Προηγούμενως ὅμως γίνεται καὶ πάλιν λόγος περὶ τοῦ Νῶε, ὁ ὁποῖος κατηγορήθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων του εἰδωλολατρῶν ὡς «δαίμονόπληκτος» καὶ κατεδιώχθη. Ἡ δυσμενὴς κατάστασις εἰς τὴν ὁποῖαν εὑρέθη ὁ Μωάμεθ παρουσιάζεται ὅμοια πρὸς ἐκείνην τοῦ Νῶε. Αἱ προσευχαὶ τοῦ Νῶε εἶναι ὅμοιαι πρὸς τὰς προσευχὰς τοῦ Μωάμεθ καὶ τὸ κατὰ τῶν εἰδώλων κήρυγμα τοῦ Νῶε ὅμοιον πρὸς τὸ κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ. Δεδομένου δὲ ὅτι ὁ ἄραβ προφήτης μεταθέτει ὅλους τοὺς εἰδωλολατρικούς θεοὺς, τοὺς ὁποῖους λατρεύουν οἱ ὁμοεθνεῖς του, εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Νῶε, σημαίνει ὅτι οὗτος εὑρίσκει τὴν προτύπωσιν τοῦ ἔργου του εἰς τὸ ἔργον τοῦ Νῶε. Τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν ἱστοριῶν τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Μωυσέως καὶ τοῦ Ἀαρῶν (Hārūn), τοῦ Ἡλιοῦ (Ilyās), τοῦ Ἰωνᾶ καὶ τοῦ Λῶτ (Lūt).

Προϊόντος τοῦ χρόνου ὁ προφήτης τοῦ Ἰσλάμ ὁμιλεῖ περὶ τῶν «βιβλίων», τὰ ὁποῖα, κατ' αὐτόν, προσεκόμισαν εἰς τοὺς λαοὺς των οἱ διάφοροι προφῆται τοῦ Θεοῦ. Οὕτω ποιεῖται καὶ πάλιν μνείαν τοῦ «βιβλίου» τοῦ Μωυσέως, τὸν ὁποῖον ὀνομάζει «ἀπόστολον» καὶ «προφήτην», τοῦ «βιβλίου τοῦ Ismā'il» καὶ τοῦ «βιβλίου τοῦ Idris (Ἀνδρέου)». Συγχρόνως τονίζεται τὸ νόημα τῆς μετανοίας, ἡ ὁποία σώζει τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ παρουσιάζονται ὡς τρανὰ παραδείγματα αἱ ἱστορίαι τοῦ Δαυὶδ (Dā'ūd) καὶ τοῦ Σολομῶντος (Sulaimān)², πολλὰ στοιχεῖα τῶν ὁποίων προέρχονται ἐκ τῆς ἀποκρύφου γραμματείας.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μεγάλην ἐντύπωσιν ἐνεποίησεν εἰς τὸν Μωάμεθ ἡ Ἰουδαϊκὴ διδασκαλία περὶ «τιμῆς πρὸς τοὺς προπάτορας». Διὸ ὁμιλεῖ περὶ Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, οἱ ὁποῖοι κατ' αὐτόν εἶναι «ἐκλεκτοὶ» τοῦ

1. Sura 52, 17 - 28.

2. Πρβλ. Sura 38, 15 (16) - 34 (35)· περὶ τῆς ἱστορίας τῶν δύο τούτων βιβλικῶν ἀνδρῶν πρβλ. ἐπίσης sura 27, 15 - 45· 21, 78 ἐξ.

Θεοῦ προφήται¹. Ἰδιαίτερος λόγος γίνεται πάλιν περὶ Ἀβραάμ, ὁ ὁποῖος ἠρνήθη τὰ εἶδωλα τοῦ λαοῦ του καὶ ὠμολόγησε τὴν πίστιν εἰς τὸν ἕνα Θεόν. Ἐνταῦθα γίνεται μνεῖα τῆς «θρησκείας τοῦ Ἀβραάμ» (millat Ibrâhim), πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ Μωάμεθ θὰ ταυτίσῃ τὴν θρησκείαν του κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐν Μεδίνῃ δράσεώς του². Ἐν συνεχείᾳ ὁμιλεῖ περὶ Ἰησοῦ (Isâ), τὸν ὁποῖον δέχεται ὡς προφήτην καὶ «δοῦλον τοῦ Θεοῦ». Τοῦτον ὁ Θεὸς ἐπροίκισε διὰ πολλῶν χαρισμάτων καὶ παρουσίασεν ὡς παράδειγμα εἰς τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ³.

Ὁ σκοπός, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Μωάμεθ παρουσιάζει τὰς ιστορίας ταύτας, φαίνεται ἐκ τῶν ἐξῆς κορανικῶν λόγων:

«Ἴδου αὕτη εἶναι μία ἱστορία τῶν ἀγνώστων ἱστοριῶν. Σοὶ ἀπεκαλύψαμεν τὴν ἱστορίαν ταύτην, τὴν ὁποίαν μέχρι τοῦδε ἠγνόεις σὺ καὶ ὁ λαός σου. Ἐγκαρτέρει μεθ' ὑπομονῆς, διότι τὸ εὐδαιμον τέλος εἶναι διὰ τοὺς φοβουμένους τὸν Κύριον»⁴.

4. Ἡ βιβλικὴ ἱστορία κατὰ τὴν τρίτην Μεκκανικὴν περίοδον

Κατὰ τὴν 3ην Μεκκανικὴν περίοδον αἱ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης καὶ τῶν ἀποκρύφων προερχόμεναι ἱστορίαι τοῦ Κορανίου εἶναι σαφέστεραι καὶ πληθεύστεραι τῶν προηγουμένων περιόδων καὶ προδίδουν τὴν ὀξεῖαν ἀντίθεσιν εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιέλθει ὁ Μωάμεθ πρὸς τοὺς συμπολίτας του. Ἐνεκα τούτου ἀναγκάζεται νὰ ἀναζητήσῃ περισσοτέρας βιβλικὰς ἱστορίας, ἵνα κατοχυρώσῃ τὴν διδασκαλίαν του καὶ ἀντιμετωπίσῃ αὐτούς. Ἡ προτίμησις του στρέφεται πρὸς τὰς ἱστορίας ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι ἐκθέτουν τὰς λόγῳ τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἰσραήλ τιμωρίας τοῦ Θεοῦ. Τὸ πρότυπον τῆς ἀπιστίας, ὁ Φαραώ, ὁ ὁποῖος ἀντιτίθεται πρὸς τὸ ἔργον καὶ τὴν εἰς τὸν ἕνα Θεὸν πίστιν τοῦ Μωυσέως, προβάλλει καὶ πάλιν ὡς σταθερὸν τοῦ Μωάμεθ θέμα ἐκτιθέμενον πλέον σαφέστερον καὶ ἐναργέστερον τῶν προηγουμένων περιόδων.

Τὴν περὶ Φαραῶ ἱστορίαν εἰσάγουν τὰ χωρία ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα μνημονεύονται οἱ προηγούμενοι ἰσχυροὶ λαοὶ τῆς γῆς, οἱ ὁποῖοι μὴ δεχθέντες τοὺς ἀποστόλους τοῦ Θεοῦ, τοὺς προσελθόντας πρὸς αὐτούς «μετὰ σημείων φαινῶν», ἐτιμωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἠφανίσθησαν, ἐγκαταλείψαντες τὰ ἴχνη αὐτῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὡς παραδείγματα διὰ τοὺς ἐπιγενομένους⁵. Ἀκο-

1. Sura 38, 45 - 47.

2. Sura 43, 25 (26) - 27 (28).

3. Sura 43, 57 - 59.

4. Sura 11, 51 (49).

5. Sura 40, 22 (21) - 24 (23), τὸ αὐτὸ καὶ ἐν στίχοις 82 - 85.

λούθως ἐξιστορεῖται πῶς ὁ Μωυσῆς ἦλθε «μετὰ τῶν σημείων τοῦ Allâh» πρὸς τὸν Φαραῶ, τὸν Hâmân καὶ τὸν Qârûn¹. πῶς οὗτοι ἐξέλαβον αὐτὸν ὡς μάγον καὶ, φοβηθέντες μὴ ἀλλοιώσῃ τὴν θρησκείαν αὐτῶν καὶ οἰκαιοποιήσῃ τὴν ἐξουσίαν τῆς χώρας των, ἠθέλησαν νὰ φονεύσουν αὐτὸν ὡς καὶ τὰ ἄρρενα τῶν Ἑβραίων τέκνα², καὶ πῶς ἄγνωστος τις πιστὸς ἐκ τοῦ οἴκου Φαραῶ ἐγερθεὶς ὑπερημύνη τοῦ Μωυσέως, προφητεύσας τὰς κατὰ τῶν Αἰγυπτίων τιμωρίας τοῦ Θεοῦ³. Ἀλλαχοῦ πάλιν ἐξιστορεῖται παρηλλαγμένον τὸ γνωστὸν ἐπεισόδιον τῆς Ἐξόδου 7,8 κ.ἐξ. περὶ μετατροπῆς τῆς ράβδου τοῦ Μωυσέως εἰς ὄφιν πρὸ τοῦ Φαραῶ καὶ τῶν μεγιστάνων αὐτοῦ καὶ τονίζεται ὅτι οἱ μάγοι τοῦ Φαραῶ κατησχυμμένοι πρὸ τῶν θείων σημείων τοῦ Μωυσέως

1. Hâmân καὶ Qârûn : ἀξιωματοῦχοι τοῦ Φαραῶ, πρβλ. Sura 28, 76 κ.ἐ., ἐνθα ὁ Καρούν, ὁ ἐν τῇ Γραφῇ ἀναφερόμενος Κορέ (Qôrah), παρουσιάζεται ὡς πλούσιος μεγιστάν «ἐκ τῆς γενεᾶς τοῦ Μωυσέως». Περὶ τοῦ πλούτου τοῦ Qôrah ὁμιλεῖ ἤδη ὁ Ἰώσηπος, Ἀρχαιολ. 4, 2, 2, ἐνθα ὁ Qôrah συγκαταριθμεῖται εἰς τοὺς ἐπιφανεῖς τὸ γένος καὶ τὸν πλοῦτον Ἑβραίους. Οὗτος ἐθεώρει ἑαυτὸν πλουσιώτερον τοῦ Μωυσέως (αὐτόθι πρβλ. καὶ 4, 2, 4). Κατὰ τὸ Midrâsh, Num. r. 18, 12, ὁ Qôrah ἦτο ἀνώτατος ἀξιωματοῦχος τοῦ Φαραῶ (παρὰ Geiger, 153). Ὁ αἰγύπτιος ἀξιωματοῦχος ὀνομάζεται εἰς πολλὰ κείμενα τῆς διοκλητιανίου ἐποχῆς «καθολικός». Ἴδὲ Krauss, Antoninus und Rabbi, 12. Ἄρα ὁ κορανικός θρόλος φαίνεται νὰ εἶναι ἰουδαϊκῆς προελεύσεως ἀναφερόμενος εἰς τὸν πλοῦτον τοῦ Qôrah, τοποθετουμένου ἐπὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Σινᾶ. Πρβλ. Krauss, ἐνθ' ἄνωτ., 11. Εἰς τὸ Midrâsh, Num. r. 22, 6 διευκρινίζεται ὅτι εἰς τὸν κόσμον ὑπῆρχον δύο πλούσιοι ἄνδρες· εἰς Ἰσραηλίτης, δηλ. ὁ Qôrah, καὶ εἰς μὴ Ἰσραηλίτης, δηλ. ὁ Hâmân (πρβλ. Sura 29, 38 (39), ἰδὲ Speyer, Die bibl. Erzähl. im Qoran, 342 - 343).

2. Sura 40, 24 (27) - 28 (27)· πρβλ. 10, 76 (75) - 77 (76)· Κατὰ τὴν Sura 40, 26 (25), ὁ Φαραῶ καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτοῦ εἶπον· «φονεύσατε τὰ τέκνα τῶν ἀκολουθούντων τὴν πίστιν αὐτοῦ φειδόμενοι μόνον τῶν γυναικῶν αὐτῶν» (uqtlulû abnâ' al ladhîna âmanu ma 'ahu wa - stahyû nisâ' ahum). Πρβλ. 7, 137 (141) (youqattilûna abnâ' kum) «ἐφόνευσαν τὰ ἄρρενα τέκνα ὑμῶν», 14, 6· 28, 3 (4). Ταῦτα συμφώνως πρὸς Ἐξοδ. 1, 16.

3. Sura 40, 29 (28) - 36 (34)· 40, 41 (38) - 48 (45)· πρβλ. καὶ 44, 16 (17) - 21 (22), ἐνθα λέγεται ὅτι ὁ Θεὸς ἐδοκίμασε τὴν καρδίαν τοῦ Φαραῶ ἀποστείλας πρὸς αὐτὸν «ἐνδοξόν τινα ἀπόστολον» (rasûlum karîmun). Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐνταῦθα ὁ Μωάμεθ ὑπονοεῖ τὸν Μωϋσῆ. Ὁ Horowitz, K. U. 23, φρονεῖ ὅτι ὁ μνημονεύμενος «πιστὸς ἐκ τοῦ οἴκου Φαραῶ» δὲν ἔχει τὸ πρότυπόν του εἰς τὴν γραμματείαν, ἐξ ἧς ἀντλεῖ ὁ Μωάμεθ, ἀλλ' ὀφείλει τὴν ὑπαρξίν του εἰς τὰς θεωρίας τοῦ Μωάμεθ, καθ' ἃς οὐδεὶς λαὸς ἀφανίζεται ἐκ τῶν θείων τιμωριῶν πρὶν ἢ ἀποσταλῆ πρὸς αὐτὸν ἀπόστολος κηρύσσων τὰς θείας ἐντολάς (ἰδὲ Sura 14, 4· 10, 48 (47)). Ὁ Geiger, σ. 158, δέχεται ὅτι ὁ ἄραφ προφήτης ἔχει μᾶλλον ὑπ' ὄψει του τὰ ἐν Πράξει 5, 34 ἐξ. λεγόμενα περὶ τινος «Φαρισαίου ὀνόματι Γαμαλιήλ» ὁ ὁποῖος «ἐκέλευσε ἕξω βραχύ τι τοὺς ἀποστόλους ποιῆσαι», προτρέπων τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ ἑβραϊκοῦ Συνεδρίου νὰ προσέξουν «μὴ ποτε καὶ θεομάχοι» εὐρεθοῦν. Ὁ Speyer, Die bibl. Erzähl. im Qoran, 277, εὕρισκει καὶ ἄλλα παρόμοια πρότυπα εἰς τὴν ἰουδαϊκὴν ἀπόκρυφον γραμματείαν.

ἐπίστευσαν εἰς τὸν ἕνα Θεὸν¹. Τὸ σκληροτράχηλον ὅμως τοῦ Φαραῶ καὶ τῶν Αἰγυπτίων δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀνανήψουν καὶ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐξέσπασεν ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν γνωστῶν βιβλικῶν πληγῶν, τὰς ὁποίας περιγράφει κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῶ ὁ Μωάμεθ².

Τὸ σκληροτράχηλον λοιπὸν τοῦ Φαραῶ καὶ τῶν Αἰγυπτίων παραβάλλεται πρὸς τὸ σκληροτράχηλον τῶν προυχόντων καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Μέκκας, οἱ ὅποιοι δὲν ἐνόουν νὰ πιστεύσουν εἰς τὰ «σημεῖα» τοῦ Μωάμεθ. Καὶ καθὼς ὁ Φαραῶ περιγράφεται ὡς «ἀγέρωχος καὶ ὑπερφίαλος ἐν τῇ χώρᾳ (‘alā fi l-ardi) καὶ δυνάστης τοῦ λαοῦ»³, παραβάλλεται πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς Μέκκας, οἱ ὅποιοι ἐνεφοροῦντο ἐκ τῶν αὐτῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν αὐτῶν πρὸς τὸν Φαραῶ διαθέσεων. Ἐπίσης ἡ κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Μωυσέως ἐπιβουλή τοῦ Φαραῶ καὶ τῶν μεγιστάνων αὐτοῦ⁴ παρομοιάζεται πρὸς τὴν κατὰ τοῦ Μωάμεθ ἐχθρότητα τῶν προυχόντων τῆς Μέκκας, τῶν διαψευδόντων τὰ «σημεῖα» αὐτοῦ.

Ἐνεκα τούτου ἡ μῆνις τοῦ Μωάμεθ στρέφεται τώρα κατὰ τῆς ἀπιστίας τῶν συμπολιτῶν του ἐναντι τοῦ Κορανίου του. Οἱ Μεκκίται εἰρωνεύονται αὐτὸν προβάλλοντες τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι τὸ Κοράνιον του εἶναι ἀπατηλὸν ἐπι-

1. Sura 7, 101 (103) - 123 (126). Πρβλ. 20, 73 (70) - 75 (72) (2α Μ. π.) καὶ 43, 47 (48) - 49 (50) (2α Μ. π.).

2. Sura 7, 124 (127) - 132 (136). Ὁ τρόπος καθ' ὃν περιγράφονται αἱ «πληγαὶ τῶν Αἰγυπτίων» προδίδει τὴν περὶ αὐτῶν ἀσάφειαν τοῦ Μωάμεθ. Ἐν 7, 130 (133) συγχέεται ὁ κατακλισμός (tūfān) πρὸς τὸν καταποντισμὸν τῶν Αἰγυπτίων εἰς τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν καὶ ἀναφέρονται πέντε πληγαί, αἱ ὁποῖαι ἴσως ἐνθυμίζουσι τὸ Α' Βασίλ. 6, 4 κ. ἐξ., ἔθθα γίνεται λόγος περὶ τῶν πέντε χρυσῶν μυῶν τοὺς ὁποίους ἀπέστειλαν οἱ Ἰσραηλίται πρὸς τοὺς Φιλισταίους εἰς ἀντάλλαγμα τῶν μυῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον καταστρέψει τοὺς ἀγροὺς τῆς γῆς των, ἵνα λάβουν ὀπίσω τὴν Κιβωτὸν τῆς Διαθήκης. Ὁ Horowitz, K. U. 20, φρονεῖ ὅτι ὁ Μωάμεθ ἔχει ἰδιαιτέρην προτίμησιν πρὸς τὸν ἀριθμὸν «ἐννέα», καὶ οὕτω μνημονεῖ ἐννέα θεῖα «σημεῖα». Οὕτως εἰς τὸ χωρίον 27, 49 (48) ὁμιλεῖ περὶ ἐννέα κακοποιῶν, οἱ ὅποιοι ἐπραττον τὸ κακὸν ἐν πάσῃ τῇ χώρᾳ. Ἴσως ὁ ἀριθμὸς ἐννέα νὰ μὴ εἶναι ἀυθαίρετος προτίμησις τοῦ Μωάμεθ, ἀλλὰ νὰ ὀφείλεται εἰς ἰουδαϊκὰς, χριστιανικὰς καὶ γνωστικὰς ἐπιρροάς. Περὶ τῶν γνωστικῶν ἐπὶ τοῦ Μωάμεθ ἐπιρροῶν σχετικῶς πρὸς τὸν ἀριθμὸν 19 (πρβλ. Sura 74, 30), ἰδὲ Ahrens, Muhammed, 30.

3. Sura 10, 83· 28, 3 (4)· πρβλ. 28, 7 (8)· 69, 9· 51, 40. Τὸ ὑπερφίαλον τοῦ Φαραῶ ἐπισημαίνουσι τὰ χωρία ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα ἐξιστορεῖται ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ ὅπως οἰκοδομήσῃ πύργον ὑψηλόν, ὥστε νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ οὐρανοῦ (παρεξηγημένη ἐρμηνεία τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ). Πρβλ. Sura 28, 38 καὶ 40, 38 (36) - 39 (37).

4. Sura 28, 19 (20) - 20 (21)· 40, 27 (26) - 28 (27). Τὸ συνέδριον τῶν αἰγυπτίων μεγιστάνων, τὸ ὁποῖον ἤθελε νὰ φονεύσῃ τὸν Μωυσῆ περιγράφεται ἐν Midrāsh, Exod. r. 1, 36 : «ἠγέρθησαν ὁ Dātān καὶ ὁ Abirām καὶ ἐσυκοφάντησαν αὐτόν». Πρβλ. ἐπίσης Ἰωσήφου Ἀρχαιολ. 2, 11, 1.

νόημα αὐτοῦ¹. Κατὰ τὸν Μωάμεθ ὅμως τοῦτο εἶναι ἡ ἄνωθεν δοθεῖσα «ὀρθὴ ὁδηγία», ἡ ὁποία κατευθύνει αὐτοὺς εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ προειδοποιεῖ περὶ τῆς μελλούσης νὰ ἐκσπάσῃ ἡμέρας τῆς κρίσεως, ὅποτε οἱ ἄπιστοι θὰ τιμωρηθοῦν αὐστηρῶς. Εἶναι «ἢ παρὰ τοῦ Οἰκτίρμονος καὶ Ἐλεήμονος καταπεμφθεῖσα Βίβλος»², ὁμοία ἀκριβῶς πρὸς τὴν Torah τῶν Ἰουδαίων, τὴν ὁποίαν ὁ Allāh ἀπεκάλυψεν εἰς τὸν Μωυσέα³. «Πρὸ τοῦ Κορανίου ὑπῆρξεν ἡ Βίβλος τοῦ Μωυσέως, δοθεῖσα πρὸς ὁδηγίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ὡς τεκμήριον τῆς μακροθυμίας τοῦ Θεοῦ. Τὸ Κοράνιον κυροῖ αὐτὴν εἰς γλῶσσαν ἀραβικὴν, ἵνα οἱ κακοὶ μάθουν καὶ οἱ ἀγαθοὶ εὐαγγελισθοῦν χαρᾶς εὐαγγελία (bushrā)»⁴. Οἱ ἄπιστοι ὅμως ἀρνοῦνται τὴν «ἀλήθειαν» τοῦ Κορανίου καὶ, ὅταν ἀναγινώσκονται πρὸ αὐτῶν τὰ «φαινὰ σημεῖα» (haiyināt) τῶν θείων του ρημάτων, λέγουσι «ὅτι ἡ ἀλήθεια αὕτη, ἡ ἐπελθοῦσα αὐτοῖς, εἶναι καθαρὰ μαγεία» ἢ λέγουσι· «αὐτὸς ὁ Μωάμεθ ἐφεῦρεν αὐτὸ (τὸ Κοράνιον). Εἰπέ· ἐὰν ἐφεῦρον αὐτὸ ἐγώ, ἐνεργήσατε ὥστε νὰ μὴ λάβω ἀμοιβὴν τινα παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς ὅμως γινώσκει καλῶς ὅ,τι λέγετε (bi-mā tufidūna fihi) καὶ τοῦτο ἀρκεῖ μοι ὡς τεκμήριον μεταξὺ ἐμοῦ τε καὶ ὑμῶν. Οὗτος εἶναι οἰκτίρμων καὶ ἔτοιμος νὰ συγχωρήσῃ. Εἰπέ· ἐγὼ δὲν εἶμαι ὁ μόνος ὑπάρξας θαυμαστὸς ἀπόστολος (; bid'an mina r-gasuli) καὶ δὲν γνωρίζω τί θὰ πράξῃ ὁ Θεὸς πρὸς ἐμὲ καὶ πρὸς ὑμᾶς. Ἐγὼ ἀκολουθῶ μόνον ὅ,τι μοι ἀπεκαλύφθη καὶ δὲν εἶμαι εἰμὴ σαφῆς προειδοποιητῆς»⁵.

Τὸ Κοράνιον «πηγάζει παρὰ τοῦ Θεοῦ»⁶, τοῦ δημιουργοῦ τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς γῆς. Τὸ θαῦμα τῆς δημιουργίας εἶναι τεκμήριον τῆς σοφίας καὶ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον δίδει εἰς τοὺς νουνεχεῖς φαινὰ σημεῖα (haiyinat), ἵνα πεισθοῦν καὶ περὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς Βίβλου αὐτοῦ τῆς περιγραφούσης τὸ μεγαλεῖον του καὶ τοὺς οἰκτιρμούς του. Ἐνεκα τούτου εὐθὺς ἀμέσως ὁμιλεῖ ὁ Μωάμεθ περὶ τῆς θαυμαστῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἐσχάτης ἡμέρας τῆς κρίσεως καὶ περὶ τῶν τιμωριῶν τῆς κολάσεως, αἱ ὁποῖαι ἀναμένουν τοὺς ἀπίστους⁷. Ἐν συνεχείᾳ ὁμιλεῖ καὶ πάλιν περὶ τῆς «Βίβλου», τὴν ὁποίαν ὁ Allāh ἔδωκεν εἰς τὸν Μωυσέα καὶ,

1. Πρβλ. Sura 46, 7 (8) ἐξ· 32, 1 ἐξ· 41, 1 ἐξ· 10, 38 (37)· 42, 23 (24)· 52, 23 ἐξ.

2. Sura 41, 1 ἐξ· πρβλ. 42, 1 ἐξ· 43, 1 ἐξ· 44, 1 ἐξ· 45, 1 ἐξ· 46, 1 ἐξ.

3. Sura 46, 9 (10) ἐξ., πρβλ. 40, 24 (23) ἐξ. καὶ 56 (53) ἐξ. 41, 40 - 45.

4. Sura 46, 11 (12).

5. Sura 46, 6(7) - 8(9).

6. Sura 46, 9(10).

7. Sura 31, 1 - 10(11)· 32, 1 - 30· 41, 1 ἐξ· 42, 1 ἐξ. καὶ δὴ 7 ἐξ· 44, 1 ἐξ· 45, 1 ἐξ· 46, 1 ἐξ.

υιοθετών την περί Πεντάτευχου Ιουδαϊκήν διδασκαλίαν, τονίζει ότι δὲν πρέπει τις νὰ ἀμφιβάλῃ περὶ τῆς συνδιαλέξεως τοῦ Μωυσέως μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ὅπως δὲ ὁ Θεὸς ἐποίησε τὴν «Βίβλον» ἐκείνην ὁδηγὸν εἰς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, οὕτω καὶ τὸ Κοράνιον ἐποίησεν ὁδηγὸν εἰς τοὺς ἀκροατάς του¹. Συνεπῶς, οἱ μὴ πιστεύοντες εἰς τὸ Κοράνιον εἶναι ἔνοχοι, ὅπως ἔνοχοι εἶναι καὶ οἱ ἐκ τῶν Ιουδαίων ἐγείροντες ἀμφιβολίας περὶ τῆς Βίβλου τοῦ Μωυσέως². Εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας ὁ Θεὸς ἔδωκε τὴν Πεντάτευχον, τὴν «σοφίαν» (hukm) καὶ τὴν προφητείαν (nubuwwa), ἀλλ' οὗτοι, καίτοι ἔλαβον τὰ προφανῆ τεκμήρια τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ, διηρέθησαν περὶ τὴν πίστιν καὶ ἀμφέβαλλον περὶ τῆς ἀληθείας τῆς διὰ τοῦ Μωυσέως ἀποσταλείσης ἀποκαλύψεως³.

«Ἐδώκαμεν εἰς τὸν Μωυσέα τὴν Βίβλον, καὶ ἤρχισαν συζητοῦντες περὶ αὐτῆς. Ἐὰν δὲ δὲν ἀπηγγέλλετο ὁ λόγος τοῦ Κυρίου (kalima min Rab-bika) (ὁ ὁποῖος ἔδωκε διορίαν εἰς αὐτούς), αἱ διαφωνίαι αὐτῶν θὰ ἔληγον ταχέως»⁴.

Ἐντεῦθεν ὁ Μωάμεθ συνεπέρανεν ὅτι αἱ πρὸς τὸ Ἰσραὴλ εὐεργεσίαι τοῦ Θεοῦ, ἡ Πεντάτευχος, ἡ «σοφία» καὶ ἡ «προφητεία», αἱ ὁποῖαι ἐδόθησαν εἰς αὐτόν, δὲν εἶναι εἰμὴ προϊστορία τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἱστορίας καὶ ἀληθῆ σημαῖα συνηγοροῦντα περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς ἰδίας αὐτοῦ θρησκείας. Ἐφ' ὅσον οἱ Ἰσραηλίται καὶ οἱ λοιποὶ λαοὶ δὲν ἐτήρησαν τὴν προηγηθεῖσαν τοῦ Κορανίου ἀποκάλυψιν, κατεπέμφθη ἄνωθεν ἡ νέα ἀποκάλυψις τοῦ Κορανίου, ἵνα ἀποφανθῇ περὶ τῶν διαφωνιῶν αὐτῶν καὶ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀλήθειαν⁵. Ἐνεκα τούτου ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ κομιστὴς τοῦ θείου νόμου, τὸ δὲ Κοράνιον του «εἶναι φῶς διὰ τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι ἡ διεύθυνσις καὶ τὸ πειστήριον τῆς μακροθυμίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς πιστεύοντας σταθερῶς»⁶.

Καὶ ἐνῶ μέχρι τοῦδε ὁ Μωάμεθ ἦτο ὁ «προειδοποιητὴς» (an-Nadhir) τοῦ λαοῦ του⁷ περὶ τῆς ἐγγύς κειμένης ἐσχάτης ἡμέρας τῆς κρίσεως καὶ τῶν τιμωριῶν αὐτῆς, αἱ ὁποῖαι ἀναμένουν τοὺς ἀπίστους, ἀπὸ τῆς τρίτης καὶ μετὰ ταῦτα Μεκκανικῆς περιόδου παρουσιάζεται οὗτος καὶ ὡς κῆρυξ «τῆς χαρμοσύνου ἐπαγγελίας» (al-Bashir)⁸. Ἐντεῦθεν διαπιστοῦται ἡ βαθμιαία

1. Sura 32, 23 ἐξ.

2. Sura 41, 41 - 45.

3. Sura 45, 15(16) - 17(18).

4. Sura 11, 112(110).

5. Sura 45, 15(16) ἐξ. 46, 11(12) ἐξ.

6. Sura 45, 17(18) καὶ δὴ 19(20).

7. Πρβλ. Sura 32, 2 ἐξ.

8. al-Bashir, ὀνομάζεται εἰς τὸ Κοράνιον ἐκτὸς τοῦ Μωάμεθ [(πρβλ. Sura 2,

διεύρυνσις τῆς «ἀποστολικῆς» τοῦ Μωάμεθ συνειδήσεως. Ἐνῶ κατ' ἀρχὰς περιώριζε τὸ κήρυγμά του εἰς τοὺς στενοὺς συγγενεῖς του, σὺν τῷ χρόνῳ αἰσθάνεται ἑαυτὸν προειδοποιητὴν (Nadhir) τοῦ λαοῦ του καὶ βαθμηδὸν κήρυκα «χαρμοσύνου ἐπαγγελίας» (al-Bashir), ἡ ὁποία ὑπερβαίνει τὰ στενὰ ὄρια τῆς φυλῆς του καὶ προορίζεται δι' ὅλα τὰ ἔθνη (kaffatan). Ὁ οἰκουμενικὸς χαρακτήρ τοῦ κηρύγματός του, ὁ ὁποῖος θὰ τονισθῇ μετὰ τοὺς ἐν Μεδίῃ θριάμβους του, ἄρχεται νὰ διαφαίνεται ἤδη ὀλίγον πρὸ τοῦ τέλους τῆς τρίτης Μεκκανικῆς περιόδου. Ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἐπινοοῦνται ἀποκαλύψεις κατοχυροῦσαι τὴν νέαν ταύτην ἀποκάλυψιν τοῦ Μωάμεθ. Εἰς τὰς ἀποκαλύψεις ταύτας παρουσιάζεται ὁ Θεὸς λέγων πρὸς τὸν ἄραβα προφήτην: «Σὲ ἀπεστείλαμεν (μετὰ τῆς ἀποκαλύψεως), ἵνα γίνῃς εἰς ὅλους ἡμῶν τοὺς ἀνθρώπους (kaffatan) (καὶ ὄχι εἰς ὀλίγους μόνον ἐκλεκτούς) κῆρυξ χαρμοσύνου ἐπαγγελίας καὶ προειδοποιητὴς»¹. Καὶ πάλιν: «Σὲ ἀπεστείλαμεν μετὰ τῆς ἀληθείας (εἰς τὸν λαόν σου) ὡς κήρυκα χαρμοσύνου ἐπαγγελίας καὶ ὡς προειδοποιητὴν»².

Ἐκ τῶν νέων τούτων πεποιθήσεων ἀγόμενος ὁ προφήτης τοῦ Ἰσλάμ συχνὰ πλέον τονίζει ὅτι ἡ ἀποκάλυψις του κατεπέμφθη ἄνωθεν ἵνα ὁδηγήσῃ τοὺς ἀνθρώπους «ἐκ τοῦ σκότους πρὸς τὸ φῶς τῆς ὁδοῦ τοῦ κραταιοῦ καὶ ἐνδόξου» Θεοῦ³. Οὕτω παραλληλίζει ἑαυτὸν πρὸς τὸν Μωυσέα, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐκλεγῆ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ὁδηγήσῃ ὡσαύτως τὸν λαόν του «ἐκ τοῦ σκότους πρὸς τὸ φῶς» καὶ ὑπενθυμίση εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας «τὰς ἡμέρας τοῦ Allāh», δηλαδὴ τοὺς νικητηρίους πολέμους καὶ τὰς εὐεργεσίας τοῦ Jahwe, ὁ ὁποῖος ἠλευθέρωσεν αὐτοὺς ἐκ τοῦ ζυγοῦ τοῦ Φαραῶ, τοῦ φονεύσαντος τὰ ἄρρενα τέκνα αὐτῶν καὶ φεισθέντος μόνον τῶν θυγατέρων αὐτῶν⁴. Κατὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους τρόπους συγκρίνονται εἰς τὸ ἐξῆς αἱ ἐν τῷ Κορανίῳ περιγραφόμεναι ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ πρὸς ἐκείνας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Οὕτω τὴν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ συχνὰ παρουσιαζομένην δὴλωσιν, καθ' ἣν ὁ Θεὸς προστατεῦει τὸν Ἰσραὴλ, ὅταν οὗτος τηρῇ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, καὶ ἐγκαταλείπει αὐτόν, ὅταν ἀποστατῇ⁵, περιέχει τὸ κορανικὸν χωρίον 14,7.

113(119)· 5, 22(19)· 7, 188· 11, 2· 34, 27(28)· 35, 22(24)· 41, 3(4)] καὶ ὁ ἀγγελιαφόρος, ὁ ὁποῖος ἔφερεν εἰς τὸν Ἰακώβ τὴν εἰδήσιν, ὅτι ὁ Ἰωσήφ ζῆ (Sura 12, 96). Ὁ Ahrens, Muhammed, 38, διευκρινίζει ὅτι ἡ λέξις bashara εἶναι βιβλικὴ καὶ ἐκοινοποιήθη εἰς τὸν Μωάμεθ ὑπὸ τῶν Ιουδαίων.

1. Sura 34, 27(28). Τὸ χωρίον τοῦτο ἴσως ἀνήκει εἰς τὴν Μεδιανικὴν περίοδον, ὅτε ὁ Μωάμεθ εἶχε πλέον συνειδητοποιήσει τὴν οἰκουμενικότητα τοῦ κηρύγματός του.

2. Sura 35, 22(24)· πρβλ. τὸ αὐτὸ καὶ ἐν Sura 41, 3(4).

3. Sura 14, 1.

4. Sura 14, 5 - 8.

5. Πρβλ. Λευτ. 26, 2 ἐξ. καὶ Δευτ. κεφ. 28, τὰ ὁποῖα εἰσῆχθησαν εἰς τὸ Ιουδαϊκὸν

Τὸ 14,8 παρουσιάζει τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ Μωϋσέως ὅτι ὁ Θεός, παρὰ τὴν ἀχαριστίαν τῶν Ἰσραηλιτῶν, εἶναι «πλούσιος καὶ δεδοξασμένος» καὶ ἄρα ἔτοιμος νὰ συγχωρήσῃ τοὺς μετανοοῦντας. Οἱ λόγοι οὗτοι ὑπαινίσσονται τὰ ἐν Λευϊτ. 26,44 λεγόμενα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν κατακλιεῖδα τῆς λεγομένης ΠΠΠΠ Ἰουδαϊκῆς λατρείας¹.

Κατὰ πόσον τώρα πλέον εἶχεν ἐμπλουτισθῆ ἡ περὶ τὰς βιβλικὰς ἱστορίας καὶ τὰ πράγματα τοῦ Ἰσραὴλ γνῶσις τοῦ Μωάμεθ, μαρτυρεῖ ἡ περὶ Ἰωσήφ (Yūsuf) ἱστορία, ἡ ὁποία καταλαμβάνει ὅλον τὸ 12ον κεφάλαιον τοῦ Κορανίου. Καίτοι πολλὰ στοιχεῖα τῆς ἱστορίας ταύτης εἶναι χριστιανικῆς προελεύσεως, τὸ κύριον μέρος αὐτῆς φαίνεται ὅτι ἔχει Ἰουδαϊκὴν προέλευσιν². Ἡ ἱστορία τοῦ Ἰωσήφ περιέχει διὰ τὸν Μωάμεθ τρανὰ σημεῖα ἀποδεικνύοντα τὴν ὀρθότητα τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀποστολῆς. Διότι «ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ», ἡ ὁποία εἶναι μία «τῶν ὀραιότερων ἱστοριῶν» ἐξ ὧν ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν εἰς τὸν κόσμον, «ὕπάρχουν σημεῖα διδακτικὰ διὰ τοὺς συζητοῦντας»³. Ἡ τύχη τοῦ Ἰωσήφ ἀπεικονίζει τὴν τύχην ὅλων τῶν προφητῶν, οἱ ὁποῖοι κατεδιώχθησαν ἐκ τοῦ λαοῦ των, ἀλλ' εἶχον πάντοτε τὴν νικητήριον τοῦ Θεοῦ βοήθειαν, ἵνα ἀντεπεξέλθουν εἰς τὰς δυσμενεῖς συνθήκας καὶ καταστήσουν περιφανῆ τὰ «θεῖα σημεῖα». Εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωσήφ νὰ ἐκδιώξουν αὐτὸν ἐκ τῆς χώρας, ἀντιστοιχοῦν αἱ ἴδιαι τοῦ Μωάμεθ ἐμπειρίαι, δεδομένου ὅτι καὶ οὗτος ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν χώραν μετὰ τῶν ὀπαδῶν του καὶ νὰ καταφύγῃ ἀρχικῶς μὲν εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἀβησσυνίαν, ἔπειτα δὲ εἰς Μεδίαν⁴. Ἐνεκα τούτου ἡ ἱστορία τοῦ Ἰωσήφ συγκαταλέγε-

λατρευτικὸν τελετουργικὸν καὶ ἀποτελοῦν τὴν λεγομένην ΠΠΠΠ λατρείαν. Ἰδὲ *Speyer*, Die bibl. Erzähl. im Qoran, 349.

1. Ἰδὲ *Speyer*, αὐτόθι.

2. Περὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν καὶ χριστιανικῶν πηγῶν ἐξ ὧν ἤντησεν ὁ Μωάμεθ ἵνα κατασκευάσῃ τὴν περὶ Ἰωσήφ ἱστορίαν του, ἰδὲ παρὰ *Speyer*, ἐνθ' ἄνωτ., 192 - 224. Περὶ στοιχείων εἰλημμένων ἐκ τῆς Haggada ἰδὲ *Schapiro*, Die haggadische Elemente des Korans, πρβλ. περὶ ἱστορίας τοῦ Ἰωσήφ τὰς σ. 19 - 20, 21, 37, 38, 49, 50, 65, ὑποσ. 1, 68, 72 κ.ἐξ. Ἰδὲ *Grünbaum*, ἐν ZDMG 43, 19. Τὸ Κοράνιον δὲν λέγει ὅτι οἱ ἀδελφοὶ ἐπώλησαν τὸν Ἰωσήφ. Ἐὰν δὲ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ ἔννοια τῶν ἐν Γεν. 37, 28 λεγομένων, συνάγεται ὅτι δὲν ἐπώλησαν αὐτὸν οἱ ἀδελφοὶ του, ἀλλ' οἱ Μαδιανῖται (Μαδιηναῖοι) ἔμποροι. Εἰς τὴν ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Γενέσεως ἐκθεσιν τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰωσήφ δὲν διευκρινίζεται ἀκριβῶς ποῖοι ἐπώλησαν καὶ ποῖοι ἠγόρασαν τὸν Ἰωσήφ. Ὁ *B. Jacob*, Das erste Buch der Tora, Genesis, Berlin 1934, ἐν τῷ ὑπομνήματι εἰς τὸ Γεν. 37, 28 παρατηρεῖ ἀντιφάσεις εἰς τὴν βιβλικὴν περὶ Ἰωσήφ ἱστορίαν (πρβλ. π.χ. Γεν. 37, 28 καὶ 36· 39, 1· 40, 15· 45, 4). Τὸ ὅλον θέμα ἔρευνᾷ διεξοδικῶς ὁ *J. Horowitz*, Die Josephserzählung, Frankfurt a. M. 1921, 8 κ.ἐξ. καὶ 21 κ.ἐξ.

3. Sura 12, 3 καὶ 7.

4. Ἰδὲ *Grimme*, Mohammed 1, 34· πρβλ. τὰ κορανικὰ χωρία 16, 43 (41)-44 (42).

ται εἰς τὴν νέαν ἀποκάλυψιν, τὸ «ἀραβικὸν Κοράνιον» (Qur' ānan 'arabīyan), τὸ ὁποῖον ἀποκαλύπτεται ἐν Μέκκᾳ ἐν ἀραβικῇ γλώσσῃ, εἰς τὴν ὁποίαν μόνον Ἄραψ ἠδύνατο νὰ κηρύξῃ αὐτό. Διὸ ἡ ἱστορία τοῦ Ἰωσήφ εἰσάγεται διὰ τῆς φράσεως· «Αὐτὰ εἶναι τὰ σημεῖα τῆς φαεινῆς Βίβλου. Κατεπέμψαμεν αὐτὴν ὡς ἀραβικὸν Κοράνιον (= ἀνάγνωσμα). Ἴσως ἐνοήσητε αὐτήν. Διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Κορανίου, θὰ σοὶ διηγηθῶμεν τὴν ὀραιότεραν τῶν ἱστοριῶν...»¹. Αὕτη «εἶναι μία τῶν ἀγνώστων (εἰς τοὺς κοινούς ἀνθρώπους) ἱστοριῶν», τὴν ὁποίαν ἀπεκάλυψεν ὁ Allāh εἰς τὸν Μωάμεθ. Ἄρα αἱ περὶ προφητῶν ἱστορίαι τοῦ Κορανίου εἶναι ἀποκαλύψεις τοῦ Allāh τὰς ὁποίας οὗτος ἀπεκάλυψεν ἀποκλειστικῶς διὰ τὸν ἄραβα προφήτην καὶ συνεπῶς οἱ ἀρνούμενοι τὸ Κοράνιον («λαοὶ τῆς Γραφῆς») πλανῶνται. Ἀκριβῶς δὲ ἵνα ὁ Μωάμεθ ἀντεπεξέλθῃ ἐναντι τῆς κριτικῆς τῶν Ἰουδαίων καὶ χριστιανῶν, τῶν μὴ δεχομένων τὴν ἀποκάλυψιν του, ἀφήνει τὸν Θεὸν νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τῆς ἀληθείας τῆς ἀποκαλύψεώς του καὶ νὰ εἴπῃ· «Σὺ δὲν ἦσο παρών, ὅτε οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Ἰωσήφ ἐπεβουλεύοντο αὐτὸν (καὶ ἄρα δὲν θὰ ἠδύνασο νὰ γνωρίζῃς τὴν ἱστορίαν ταύτην, ἐὰν δὲν σοὶ ἀπεκάλυπτον ἐγὼ αὐτήν). Οἱ πλείστοι ὅμως τῶν ἀνθρώπων δὲν θὰ πιστεύσουν εἰς σέ, καίτοι σὺ σφοδρῶς ἐπιθυμεῖς τοῦτο»². Ἄλλ' αὕτη εἶναι ἡ μοῖρα ὅλων τῶν προφητῶν· οἱ ἄνθρωποι δὲν πιστεύουν εἰς αὐτοὺς καὶ διέρχονται πλησίον τῶν διεσπαρμένων ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐν τῇ γῆ σημεῖων τοῦ Θεοῦ ἀδιαφοροῦντες. Ἡ βοήθεια ὅμως τοῦ Θεοῦ ἔρχεται, ὅταν οἱ ἀπόστολοι αὐτοῦ ἀπολέσουν πᾶσαν ἐλπίδα περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῶν προσπαθειῶν των³. Τελικῶς ἡ «ἡμέρα τῆς κρίσεως» θὰ ἔλθῃ καὶ ἡ θεία ἐκδίκησις θὰ πέσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ «λαοῦ τῶν ἀμαρτωλῶν».

Ἐνεκα τούτου ἡ ἱστορία τῶν προφητῶν γέμει παραδειγμάτων διὰ τοὺς ὀρθοφρονοῦντας. Ἄρα, κατὰ τὸν Μωάμεθ, τὸ Κοράνιον «δὲν εἶναι ἱστορία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἀποκύημα τῆς φαντασίας· πολλῶ μᾶλλον εἶναι ἡ ἐπικύρωσις τῶν πρὸ αὐτοῦ ἀποκαλυφθεισῶν Γραφῶν, ἐξηγεῖ τὰ πάντα καὶ εἶναι ὁ ὁδηγὸς καὶ οἱ οἰκτιρμοὶ τῶν πιστευόντων»⁴.

Περὶ τὰ τέλη τῆς τρίτης Μεκκανικῆς περιόδου ὁ Μωάμεθ ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ χριστιανούς, ἐναντι τῶν ὁποίων ἀρχικῶς διέκειτο φιλικῶς, διότι ἤλπιζεν ὅτι θὰ υἰοθετήσουν τὸ κήρυγμά του. Ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἔρχεται βαθμιαίως νὰ ἀπομακρύνεται ἐκ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ

1. Sura 12, 1 - 3.

2. Sura 12, 103 (102). Πρβλ. τὸ αὐτὸ σχετικῶς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Νῶε, τὴν ὁποίαν ὁ Allāh ἀπεκάλυψεν εἰς τὸν Μωάμεθ, 11, 51 (49), (3η Μ. π.) (dhālika min anbā'i l - ghaibinūhī ilaika) καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Μαρίας (3, 39, Μεθ. π.).

3. Sura 12, 110.

4. Sura 12, 111.

τελετουργικού τυπικού και να τονίσει την κεντρική έννοια της Ka'ba δια την θρησκείαν αυτού. Τότε παρουσιάζεται και η κατά της χριστιανικής διδασκαλίας περί θεότητας του 'Ιησοῦ ('Isâ) πολεμική¹. 'Εν τούτοις δὲν εἶναι ἀκόμη ἐχθρὸς αὐτῶν². Εἰς τελικὴν πρὸς αὐτοὺς ρῆξιν θὰ ἔλθῃ οὗτος μόνον κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐν Μεδίῃ δράσεώς του.

Γενικῶς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὁ Μωάμεθ συνειδητοποιεῖ πληρέστερον τὸ νόημα τῆς πίστεως και τῆς ἀποστολῆς του και ὀνομάζει ἐαυτὸν hanif (ἀφωσιωμένον εἰς Θεὸν πιστόν). Διὸ λέγει· «Ἔθ' ἄνθρωποι, ἐὰν ἀμφιβάλλητε περὶ τοῦ θρησκευμάτός μου, (διακηρύσσω ὅτι) δὲν λατρεύω ἐκείνους, τοὺς ὁποίους, ἐξομοιοῦντες πρὸς τὸν Θεόν, λατρεύετε. 'Εγὼ λατρεύω τὸν Allâh, ὁ ὁποῖος θὰ ἀφαιρέσῃ τὴν ζωὴν σας. Διετάχθη νὰ εἶμαι πιστὸς (muslim). 'Ερρέθη μοι· 'στρέψον τὸ πρόσωπόν σου πρὸς τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν ὡς hanif (ἀληθὴς πιστὸς) και μὴ ἀνήκῃς εἰς τοὺς ἀποδίδοντας συμμετόχους εἰς τὸν Θεόν»³. Οὕτω ταυτίζει ἐαυτὸν πρὸς τὸν προπάτορα 'Αβραάμ, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Μωάμεθ, ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος hanif και ὁ πρῶτος ὁ ὁποῖος ἀφιερῶθη εἰς τὸν Θεόν⁴. Τὴν εἰς Θεὸν ὑποταγὴν (aslama) εἶχε τονίσει ὀλίγον ἐνωρίτερον, ὅταν διεκήρυσσεν ὅτι αὕτη ἦτο καθήκον, τὸ ὁποῖον πρῶτος αὐτὸς ὑπεχρεοῦτο νὰ τηρήσῃ λέγων· «Διετάχθη νὰ ἀφιερῶθῶ (aslama) εἰς τὸν Κύριον τῶν κόσμων (al-'âlamûn)»⁵.

5. Τὰ μυθικὰ πρόσωπα τῆς ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως

Παραλλήλως πρὸς τὰς βιβλικὰς προσωπικότητας θέτει ὁ Μωάμεθ και μυθικὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα λαμβάνει ἐκ τῶν θρύλων και διηγήσεων τῆς ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως. Οὕτω τὰ μυθικὰ πρόσωπα Hûd, Sâlih και Shu'aib ἦσαν κατ' αὐτὸν ἀπόστολοι τοῦ Θεοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐστάλησαν πρὸς τοὺς ἀραβικοὺς λαοὺς τοῦ 'Âd, τῆς Thamûd και τῆς Madyan, ἵνα κηρύξουν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐγένοντο πιστευτοί. Τοὺς θρύλους τούτους τοῦ λαοῦ του, τοὺς ὁποίους χρησιμοποιεῖ ὁ Μωάμεθ καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς δράσεώς του, ἐκλαμβάνει ὡς πραγματικὰ ἱστορικὰ γεγονότα και παραλλήλως πρὸς τὰς βιβλικὰς ἱστορίας τῆς θείας Οἰκονομίας⁶. Τιοιουτοτρόπως

1. Sura 39, 6(4).

2. Sura 29, 45.

3. Sura 10, 104.

4. Πρβλ. περὶ hanif και περὶ 'Αβραάμ ὡς προπάτορος τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας ἐν σελ. 18, 33, 165 τῆς παρούσης μελέτης.

5. Sura 40, 68(66).

6. Sura 7, 63 (65) - 77 (79)· 11, 52 (50) - 71 (68) και 85 (84) - 97 (94)*

αἱ ἱστορίαι τῶν λαῶν τοῦ Νῶε (Nûh) και τοῦ Λῶτ (Lût) γίνονται τύπος τῆς ἱστορίας τῶν λαῶν τῶν μυθικῶν προσώπων Hûd, Sâlih και Shu'aib και κατ' ἀκολουθίαν αἱ ἱστορίαι ὅλων αὐτῶν τύπος τῆς ἱστορίας τοῦ Μωάμεθ και τοῦ λαοῦ του. Ὡς οἱ λαοὶ τοῦ Νῶε και τοῦ Λῶτ μὴ δεχθέντες τὰς νοθεσίας αὐτῶν ἠφανίσθησαν, οἱ μὲν διὰ κατακλισμοῦ, οἱ δὲ δι' ἀδιακόπου βροχῆς ἐκ πλίνθων καταπεμφθέντων ἄνωθεν (ἐν τῷ Κορανίῳ ἀντὶ τοῦ πυρός)¹, οὕτω και οἱ λαοὶ τοῦ 'Âd, τῆς Thamûd και τῆς Madyan, μὴ δεχθέντες τοὺς οἰκείους αὐτῶν προφῆτας και ἀποστόλους ἠφανίσθησαν διὰ παρομοίων θείων τιμωριῶν².

Ὅπως τὰς ἱστορίας ὅλων τῆς «προηγουμένων» αὐτοῦ βιβλικῶν προσώπων και προφητῶν θεωρεῖ ὁ Μωάμεθ ὡς τύπους τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἱστορίας, οὕτω και εἰς τὰς ἱστορίας τῶν μυθικῶν προσώπων τῆς ἀραβικῆς παραδόσεως βλέπει τὴν προτύπωσιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἱστορίας. Ταυτίζων ἐαυτὸν μετὰ τῶν βιβλικῶν προσώπων και προφητῶν, ἐκλαμβάνει τὴν ἱστορίαν αὐτῶν ὡς προτύπωσιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἱστορίας.

'Η ἐχθρότης τὴν ὁποῖαν ἀντιμετώπισεν ὁ Νῶε ἐκ μέρους τῶν ἀπίστων «προυχόντων» (al-mala') τοῦ καιροῦ του³ ἐπαναλαμβάνεται, κατὰ τὸν Μωάμεθ, εἰς τὴν προσωπικὴν του ἐν Μέκκῃ ἱστορίαν. Τὰ γεγονότα τῆς προσωπικῆς του ἐν Μέκκῃ ζωῆς, ἡ ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του διακωμώδησις τοῦ προσώπου του, αἱ ἀπειλαὶ και αἱ διώξεις, τὰς ὁποῖας ὑπέστη, και ἡ ἀπαξ κατὰ τῆς ζωῆς του ἐξυφανθεῖσα συνωμοσία⁴, εἶχον, κατ' αὐτόν, τὴν προτύπωσιν των εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μυθικοῦ «ἀποστόλου» Shu'aib, τὸν ὁποῖον οἱ Μαδιανῖται ἠπέλησαν διὰ λιθοβολισμοῦ⁵. 'Η διαμαρτυρία τοῦ Μωάμεθ κατὰ τῆς εἰδωλολατρίας παραλλήλως πρὸς τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ Νῶε κατὰ τῆς ἀσεβείας τοῦ λαοῦ του. 'Η κατὰ τοῦ Μωάμεθ πολεμικὴ τῶν συμπολιτῶν του εὐρίσκει τὴν προτύπωσιν τῆς εἰς τὰς κατὰ τοῦ Νῶε «δεινὰς ἐπι-

15, 78 - 79· 26, 123 - 158 και 176 - 189· 38, 11(12) - 14(15)· 41, 12(13)· 50, 12 - 13 (14)· 53, 51(50) - 55(54)· 54, 18 - 31· 89, 5(6) - 13(14).

1. Πρβλ. Sura 11, 84(82).

2. Πρβλ. τοὺς στίχους 52(50) - 71(68) και 85(84) - 103(101) πρὸς τοὺς στίχους 27(25) - 51(49) και 72(69) - 84(82) τοῦ 11ου κορανικοῦ κεφαλαίου, ἐνθα ἀντιπαραβάλλονται τὰ βιβλικὰ πρόσωπα Νῶε 'Αβραάμ και Λῶτ πρὸς τὰ μυθικὰ τῆς ἀραβικῆς παραδόσεως. Πρβλ. ἐπίσης Sura 54, 9 περὶ Νῶε και 54, 18 — 21 περὶ 'Âd, 54, 23 — 31 περὶ Thamûd και 54, 33 - 39 περὶ Λῶτ. Πρβλ. ἐπίσης Sura 26, 123 - 159 και 176 - 190 περὶ ashâb al - aikat, «λαῶν τοῦ λιμῶνος», ὡς ὀνομάζονται οἱ Μαδιανῖται, πρὸς τὸ 26, 105 - 122 και 160 - 175 περὶ Νῶε και Λῶτ.

3. Sura 11, 29(27).

4. Πρβλ. Sura 8, 30.

5. Sura 11, 93(91).

βουλίας», τὰς ὁποίας ἐπενόησαν οἱ συνάνθρωποί του. Κατὰ τὸ Κοράνιον, ὁ «Νῶε ἀνέκραξε πρὸς τὸν Θεὸν (λέγων): 'Κύριε, δὲν ὑπακούουν εἰς τὴν φωνήν μου, ἀλλ' ἀκολουθοῦν ἐκείνον, τοῦ ὁποίου τὰ πλούτη καὶ τὰ τέκνα ἐπαυξάνουν τὴν καταστροφὴν'. Ἐπενόησαν δὲ δεινὰς ἐπιβουλὰς (κατὰ τοῦ Νῶε) καὶ ἔλεγον: 'Μὴ ἐγκαταλείπετε τὰς ἡμετέρας θεότητας! Μὴ ἐγκαταλείπετε τὸν Wadd καὶ τὸν Suwā', τὸν Yaghūth, τὸν Ya'ūq καὶ τὸν Nasr'»¹. "Ὅπως ὁ Νῶε, οὕτω καὶ τὰ μυθικὰ πρόσωπα τῆς ἀραβικῆς παραδόσεως διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς ἀπιστίας τοῦ λαοῦ των, ἀλλὰ δὲν ἐγένοντο πιστευτά. Ἐνεκα τούτου αἱ τιμωρίαι τοῦ Θεοῦ ἐξηφάνισαν αὐτοὺς ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς.

Δι' ὅλων τούτων ἐπιχειρεῖ ὁ Μωάμεθ νὰ κατοχυρώσῃ τὴν «ἀποστολικήν» του ιδιότητα καὶ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ Κοράνιον του εἶναι «Βίβλος πολυτιμος» (Kitābun 'azizun)², ἄνωθεν «παρὰ τοῦ Οἰκτίρμονος καὶ Ἐλεήμονος» καταπεμφθεῖσα, «τῆς ὁποίας τὰ ἐδάφια σαφῶς ἀναπτύσσονται ἀποτελοῦντα ἀνάγνωσμα (Qur'ān) ἀραβικὸν διὰ λαὸν νουεχῆ»³. Τὴν Βίβλον ταύτην δὲν θὰ βλάψῃ τὸ ψεῦδος, ὁθενδήποτε καὶ ἂν τοῦτο προέλθῃ, διότι αὕτη εἶναι «ἀποκάλυψις τοῦ Σοφοῦ καὶ Δεδοξασμένου»⁴. Ταύτης τὰς θείας ἐντολὰς ὀφείλουν νὰ τηροῦν οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν σωτηρίαν.

6. Κριτικὴ τῆς ἐπὶ τῆς βιβλικῆς ἱστορίας τυπολογίας τοῦ Μωάμεθ

Ἐὰν θελήσωμεν νὰ κρίνωμεν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας τὰ ἐκ τῆς βιβλικῆς ἱστορίας τῆς θείας Οἰκονομίας δάνεια τοῦ Μωάμεθ, θὰ διαπιστώσωμεν ὅτι ταῦτα δὲν ἀνταποκρίνονται ἀπολύτως πρὸς τὸ ἀληθές βιβλικὸν περιεχόμενον. Ὁ Μωάμεθ δὲν συνέκρινε τὰς βιβλικὰς ἱστορίας πρὸς ἀλλήλας καὶ δὲν ἐξέθεσεν αὐτὰς δι' αὐστηρᾶς χρονολογικῆς σειρᾶς, διότι δὲν ἐγνώριζε τὸ πηγαῖον αὐτῶν περιεχόμενον. Ἐντεῦθεν προέρχονται οἱ πολλοὶ ἀναχρονισμοὶ καὶ αἱ ἀντιφάσεις, τὰς ὁποίας παρατηροῦμεν εἰς τὸ Κοράνιον, ὡς καὶ αἱ παρανοήσεις καὶ ἡ κατὰ τὸ δοκοῦν εἰς τὸν Μωάμεθ ἀνάπλασις καὶ ὑπὸ μυθικὸν περικάλυμμα ἀπόδοσις τῶν ἐν λόγῳ ἱστοριῶν. Ἐνεκα τούτου αἱ πλεῖστα τῶν ἐν τῷ Κορανίῳ ὑπαρχουσῶν βιβλικῶν ἱστοριῶν μᾶλλον ὑπονοοῦνται παρὰ ἀποδίδονται κατὰ τὸ συγκεκριμένον αὐτῶν περιεχόμενον. Αὗται ἀποδίδονται κατ' ἑλλειπτικὸν τρόπον, ὡς ἐὰν ὑπῆρχε διάχυτός τις γενικὴ γνῶσις

τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, τὸ ὁποῖον ὁ ἄραψ «προφήτης» ὑπαινίσσεται διὰ βραχέων φράσεων. Αἱ ἑλλειπτικαὶ αὗται φράσεις εἰσάγονται διὰ τοῦ idh, διὰ τοῦ «ἔτε», «(τῷ καιρῷ ἐκείνῳ) ἔτε», ἀλλὰ δὲν ἔχουν ἀπόδοσιν. Τὰ ἱστορικὰ ἐπίσης γεγονότα ἀπομονοῦνται ἐκ τῆς ἱστορικῆς των συναφείας καὶ δημιουργοῦν μεγάλους ἀναχρονισμοὺς εἰς τὸ Κοράνιον¹. Σκοπὸς ὅμως τοῦ Μωάμεθ δὲν ἦτο νὰ παραλάβῃ τὴν γλωσσικῶς ξένην εἰς αὐτὸν καὶ τὸν λαὸν τοῦ βιβλικῆν Ἀποκάλυψιν ἢ τοῦλάχιστον μέρος αὐτῆς καὶ νὰ ἐπεξεργασθῇ αὐτὴν ἐν ἀραβικῇ γλώσσῃ. Ἄλλως οἱ Ἀραβες θὰ ἠδύναντο νὰ γνωρίσουν ἀκριβέστερον τὸ πηγαῖον ὑλικὸν τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης καὶ τελικῶς νὰ προσχωρήσουν εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἢ τὸν ἰουδαϊσμὸν, ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει, νὰ σχηματίσουν ἰουδαϊκὴν τινα ἢ χριστιανικὴν αἵρεσιν, ἀλλ' ὄχι νέαν θρησκείαν².

Εἶναι βεβαίως ἀληθές ὅτι ὁ Μωάμεθ παρέλαβε πολλὰ ἐκ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως, ἰουδαϊκῆς τε καὶ χριστιανικῆς, ἀλλ' ἢ ὑπ' αὐτοῦ γνῶσις τοῦ περιεχομένου αὐτῆς ἦτο ἑλλιπής, νενοθευμένη καὶ ἐν πολλοῖς παρεξηγημένη, διότι μετεδόθη εἰς αὐτὸν μόνον διὰ προφορικῶν παραδόσεων. Ἄρα ἔτι ὁ ἄραψ προφήτης παρέλαβεν ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς καὶ χριστιανικῆς παραδόσεως καὶ ἐγνώρισεν ὡς «βιβλικὴν ἱστορίαν» περικλείεται εἰς πολὺ στενὰ καὶ ἀνεπαρκῆ ὄρια γνώσεως³. Ἦτο κυρίως προσωπικὴ ἐμπειρία καὶ γνῶσις ἀποκτηθεῖσα διὰ τῆς μετὰ τῶν χριστιανῶν καὶ ἰουδαίων ἐπικοινωνίας του. Τὸ περιεχόμενον τῶν βιβλικῶν ἱστοριῶν μετεδόθη εἰς αὐτὸν μόνον διὰ προφορικῶν παραδόσεων. Πολλὰ μάλιστα ἐκ τῶν ἱστοριῶν τούτων προέρχονται ἐκ τῆς ἀποκρύφου γραμματείας καὶ συγγέρονται πρὸς τὰς βιβλικὰς ἀληθείας⁴.

Ὅθεν συνάγεται ὅτι ὁ Μωάμεθ τελῶν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν διαχύτων ἐν Μέκκᾳ βιβλικῶν ἱστοριῶν, τῶν ὁποίων τὴν γνῶσιν ἐπηύξησε γενικῶς καὶ ἀορίστως διὰ τῶν ἐν Ἀραβίᾳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἐπικοινωνιῶν του μετὰ τῶν

1. Π.χ. εἰς τὸ κορανικὸν κεφ. 37, 70(72) - 148 ἀναφέρονται ἄνευ χρονολογικῆς σειρᾶς οἱ θεοὶ τῆς Π. Διαθήκης ἄνδρες Νῶε, Ἀβραάμ, Μωϋσῆς, Ἀαρών, Ἡλίας, Λὼτ καὶ Ἰωνᾶς, εἰς τὸ κεφ. 38, 16(17) - 48 οἱ Δαυὶδ, Σολομὸν, Ἰῶβ, Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, Ἰσμαήλ, Ἐλισσαῖος (al - Yasa') καὶ Dhū - l - Kifl (μυθικὸν τι πρόσωπον).

2. Paret, Muh. u. d. Koran, 83.

3. Paret, ἐθ' ἄνωτ., 83.

4. Ἐκ τῆς ἀποκρύφου γραμματείας προέρχονται διηγήσεις, ὅπως εἶναι ὁ ἐν τῷ Κορανίῳ ἀναφερόμενος κόραξ, ὁ ἀποκαλύψας εἰς τὸν Κάιν τὸν τρόπον ταφῆς τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀβελ πρὸς ἀπόκρυψιν τοῦ ἐγγλήματος τῆς ἀδελφοκτονίας [Sura 5, 31(28) ἐξ.] αἱ περὶ τῆς Θεοτόκου Μαρίας καὶ τῆς παιδικῆς τοῦ Κυρίου ἡλικίας διηγήσεις (πρβλ. τὴν 19ην Sura τὴν φέρουσαν τὴν ἐπιγραφὴν «Maryam», ἰδὲ περὶ τοῦ θέματος τούτου παρὰ Hayek, Le Christ de l'Islam, καὶ Mones, Maria en el Koran, 197 - 209), τὰ περὶ τῆς παιδικῆς τοῦ Ἀβραάμ ἡλικίας διαλαμβανόμενα καὶ πολλὰ ἄλλα.

1. Sura 71, 20(21) - 23. Περὶ τῶν ἐνταῦθα μνημονευομένων εἰδωλολατρικῶν θεοτήτων, λατρευομένων κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Νῶε, πρβλ. Wellhausen, Reste, 13 - 24.

2. Sura 41, 41.

3. Sura 41, 1 - 3(4).

4. Sura 41, 42.

χριστιανῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων, ἐσχημάτισε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ Θεὸς εἶχε δημιουργήσει μίαν «ἱστορίαν τῆς σωτηρίας» εἰς ὅλους τοὺς προηγουμένους λαούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπέστειλε κατὰ καιροὺς ἀποστόλους καὶ προφήτας. Ἀχθεῖς εἰς τὴν πεποίθησιν ὅτι τὴν ἱστορίαν ταύτην τῆς σωτηρίας ἐπαναλαμβάνει εἰς τὸν λαόν του διὰ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, θεωρεῖ τὴν ἱστορίαν τῶν προηγουμένων προφητῶν ὡς σύμβολον τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἱστορίας. Μὴ γνωρίζων οὐσιωδῶς τὸ πηγαῖον βιβλικὸν ὕλικόν, δὲν διδάσκει ἀναλυτικῶς τοὺς προφήτας καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν, ἀλλ' ὑπαινίσσεται ἀπλῶς τὰς διδασκαλίας καὶ τὰς τάσεις αὐτῶν καὶ τονίζει τὴν ἀπήχησιν τὴν ὁποίαν εἶχε τὸ κήρυγμα των εἰς τοὺς λαοὺς των. Ἄρα ὁ σκοπὸς τῆς τυπολογίας, τὴν ὁποίαν ἐφήρμοσεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν προφητῶν, ἦτο νὰ ἴδῃ εἰς τὴν βιβλικὴν ἱστορίαν τῆς θείας Οἰκονομίας τὰ ἐπεισόδια τῆς ἰδίας αὐτοῦ «ἱστορίας τῆς σωτηρίας». Διὰ τινος ἀπλῆς καὶ συγχρόνως παραδόξου μονομερείας παρέλαβε τὴν βιβλικὴν ἱστορίαν τῆς θείας Οἰκονομίας καὶ ἀναμείζας αὐτὴν μετὰ τῶν μυθικῶν διηγήσεων καὶ θρύλων τῆς ἀραβικῆς παραδόσεως, ἐφήρμοσεν αὐτὴν εἰς τὸ σχέδιον τῆς ἰδίας αὐτοῦ «ἱστορίας τῆς σωτηρίας». Τοιοῦτοτρόπως οἱ βιβλικοὶ προφῆται προσηρμόσθησαν εἰς τὰ στενὰ καὶ ἀνεπαρκῆ ὄρια τῆς γνωστικῆς περιμέτρου τοῦ ἄραβος προφήτου. Ἡ βιβλικὴ ἱστορία τῆς θείας Οἰκονομίας προεβλήθη ἐπὶ τοῦ στενοῦ ὀρίζοντος τῶν ἰδίων αὐτοῦ περὶ πίστεως ἰδεῶν.

Συνεπῶς, ἐὰν ἐξετάσωμεν ἀντικειμενικῶς τὴν στροφὴν ταύτην τοῦ Μωάμεθ πρὸς τὴν βιβλικὴν ἱστορίαν τῆς θείας Οἰκονομίας, θὰ διαπιστώσωμεν ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ ἀτυχῆ καὶ πτωχὸν συμβολικὸν παραλληλισμόν. Ἄντι νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ δεχθῇ τὸ πλούσιον περιεχόμενον αὐτῆς, ὁ Μωάμεθ προσεπάθησε νὰ ἀνεύρῃ ἐντὸς τῶν βιβλικῶν ἱστοριῶν τοὺς τύπους καὶ τὰ σύμβολα ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ ἐστήριζε τὸ ἴδιον αὐτοῦ κήρυγμα. Διὰ τοῦ τρόπου ὁμοῦς τούτου τὰ ἱστορικὰ βιβλικὰ πρόσωπα ἀποβαίνουν ἀπλῶς τύποι καὶ σύμβολα, τὰ ὁποῖα βεβαιοῦν ὅτι ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἱστορίας παίζονται πάντοτε τὰ αὐτὰ γεγονότα καὶ συμβάντα, τὰ ὁποῖα τώρα πλέον εὗρον τὴν πλήρη ἔκφρασιν των ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μωάμεθ. Τὰ συμβάντα τῆς ζωῆς τῶν προηγουμένων θείων ἀνδρῶν ἀποτελοῦν πολυτίμους προτυπώσεις τῆς συγχρόνου τοῦ ἄραβος προφήτου ἱστορίας καὶ τῶν προσωπικῶν αὐτοῦ ἐμπειριῶν¹. Ὅ,τι συνέβη εἰς τὸν Νῶε καὶ τοὺς λοιποὺς «προφήτας», συμβαίνει καὶ εἰς τὸν Μωάμεθ. Οὗτος, ὡς φρονεῖ, δὲν κηρύσσει εἰμὴ μόνον ὅ,τι ἐκήρυττον οἱ «προηγούμενοι» αὐτοῦ προφῆται. Ὡς ὁ Νῶε ὠμολόγησεν ὅτι διετάχθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ εἶναι μουσλίμ, ἦτοι ὑποτεταγμένος εἰς τὸν Θεὸν πιστός, οὕτω διετάχθη καὶ ἔπραξε καὶ

1. Paret, Muh. u. d. Koran, 90 - 91.

ὁ Μωάμεθ¹. Ὅ,τι συνέβη εἰς τοὺς λοιποὺς τῶν προφητῶν, τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸν Μωάμεθ.

Ἡ μετέπειτα παράδοσις τοῦ Ἰσλάμ ἠξιολόγησεν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην τὰ γεγονότα καὶ τὰς πράξεις τῶν προηγουμένων εὐσεβῶν ἀνδρῶν καὶ ἐθεώρησεν αὐτὰς ὡς ἄμεσον πηγὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Μωάμεθ.

1. Sura 27, 93.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΟΥ ΚΟΡΑΝΙΚΟΥ ΚΗΡΥΓΜΑΤΟΣ
ΕΝ ΜΕΔΙΝῃ

1. Ὁ προφήτης καὶ ὁ πολιτικός

Ἐνδιαφέρουσα ἐξέλιξις σημειοῦται εἰς τὰς σκέψεις καὶ τὸ ἔργον τοῦ Μωάμεθ μετὰ τὴν μετοικησίν του (Hijra - Ἐγίρα 1 /622 μ.Χ.) ἀπὸ τῆς Μέκκας εἰς Μεδίναν (Jathrib)¹. Ἐνταῦθα ἡ περὶ ἐλπίδος καὶ σωτηρίας διδασκαλία αὐτοῦ παραμένει βασικῶς ἡ ἰδία, ἀλλ' ἡ ἐξέλιξις τῶν ἱστορικῶν καταστάσεων ἐπιφέρει σημαντικὰς ἀλλαγὰς εἰς σπουδαῖα σημεῖα τοῦ κηρύγματος του. Ἀφ' ὅτου ὁ Μωάμεθ εὗρεν ἐν Μεδίνῃ νέον τόπον δράσεως, δὲν ἀπετέλει πλέον μετὰ τῶν ὁπαδῶν του μειονότητα, τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξίς ἠπειλεῖτο, ἀλλὰ τὸν πυρῆνα τῆς συνεχῶς αὐξανομένης καὶ ἰσχυροποιουμένης κοινότητός του. Πράγματι δὲ μετὰ ἀπὸ ὀλίγα δύσκολα ἔτη ἡ ἐπιτυχία τῶν πτωχῶν μουσουλμάνων αὐξάνει καὶ βαθμηδὸν ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ πλήρους θριάμβου αὐτῶν. Ἡ Μέκκα, ἡ ὁποία δι' ὀλίγα ἀκόμη ἔτη παρέμεινεν ἐχθρική, κατελήφθη τῷ 630 μ.Χ. καὶ προσηρτήθη εἰς τὸ ἰσχυρὸν κράτος τῆς Μεδίνης, καὶ μετ' οὐ πολὺ αἱ πλεῖστοι τῶν φυλῶν τῆς Ἀραβίας ὑπετάγησαν εἰς τὸ Ἰσλάμ.

Οὕτω παρατηρεῖται ἐσωτερικὴ τις ἐξέλιξις εἰς τὴν συνειδήσιν τοῦ ἄρα-

1. Ἡ Hijra, Ἐγίρα, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ ἔτος ἐνάρξεως τῆς μουσουλμανικῆς χρονολογίας, εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας ἐπεκράτησε νὰ μεταφράζεται διὰ τῆς λέξεως «φυγή». Δὲν πρόκειται ὅμως περὶ «φυγῆς», ἀλλὰ περὶ «μετοικῆσεως» ἢ «ἀποδημίας» ἀπὸ τῆς μιᾶς πόλεως εἰς τὴν ἄλλην. Ὁ Μωάμεθ, ὅταν μετὰ πολυετεῖς κόπους διεπίστωσεν ὅτι ἦτο ἄσκαπον νὰ ἐπιμείνῃ ὅπως μεταπέιση τοὺς σκληροτραχήλους καὶ ἀμεταπίστους Μεκκίτας, ἀπεφάσισε νὰ μετοικήσῃ μετὰ τῶν ἐβδομήκοντα ἐν συνόλῳ ὁπαδῶν του (ἐνῶ τῷ 615 οἱ ὁπαδοὶ του, οἱ ὁποῖοι κατέφυγον εἰς Ἀβησσυνίαν ἦσαν 89 ἄνδρες καὶ 18 γυναῖκες) εἰς Μεδίναν, τὴν ὁποίαν εὗρε προσφορωτέραν διὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ κηρύγματος του. Ἡ πόλις αὕτη ὠνομάζετο μέχρι τότε Jathrib. Ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων ἐπωνομάσθη αὕτη, πρὸς τιμὴν τοῦ προφήτου αὐτῶν, Medinat an-Nabi, «ἡ πόλις τοῦ Προφήτου», καὶ παραλειπομένης τῆς δευτέρας λέξεως, ἡ ὁποία πάντοτε νοεῖται ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων, ἐπεκράτησε νὰ ἀποκαλεῖται Medina.

βος προφήτου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ «ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ» (rasul Allâh) καὶ «προειδοποιητῆς» (an - Nadhir), μεταβάλλεται εἰς πολιτικόν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἀφυπνίζεται τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ περὶ ἀποκτήσεως δυνάμεως, περὶ εὐρύνσεως καὶ ἐξαπλώσεως τῆς κοινότητός του, περὶ ἀναδείξεως τῆς θρησκείας του εἰς ἰσχυρὰν θεοκρατίαν. Οὕτω τὸ μετέπειτα Ἰσλάμ, τὸ ὁποῖον ἐξηπλώθη εἰς τὰς πέριξ χώρας τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἔφερε περισσότερον πολιτικὸν παρά θρησκευτικὸν χαρακτῆρα.

Ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς εἰς τὸ κορανικὸν κήρυγμα γίνεται λόγος μόνον περὶ γενικῆς κρίσεως, ἡ ὁποία θὰ λάβῃ χώραν εἰς τὰ ἔσχατα τῶν ἡμερῶν, ὅτε σύμπασα ἡ ἀνθρωπότης θὰ ὀδηγηθῆ πρὸς τὸ δικαιοκρίτου Θεοῦ, ἵνα δώσῃ λόγον τῶν πράξεων αὐτῆς. Ἡ ἄμεσος ἀναμονὴ τῆς ἐγγύς κειμένης «ῥάσης» ὑποχωρεῖ βαθμηδὸν καὶ ἡ περὶ παγκοσμίου κρίσεως ἰδέα μετατίθεται εἰς τὸ ἀπώτερον μέλλον. Βεβαίως αἱ διηγήσεις περὶ τῆς δυνατότητος νὰ ἐκσπάσῃ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸς τῆς ἐσχάτης ἡμέρας τῆς κρίσεως, καὶ αἱ ἱστορίαι περὶ τῶν ἐν χρόνῳ καὶ χώρῳ περιορισμένων θείων τιμωριῶν, δὲν ἔπαυσαν νὰ ὑπάρχουν καὶ μετὰ ταῦτα καὶ νὰ ἀσχοῦν ἔμμεσον ψυχολογικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τῶν ὁπαδῶν του· αὐταὶ ἀπετέλουν καὶ ἀποτελοῦν ἔκτοτε καὶ μέχρι σήμερον ἰσχυρὸν μεταφυσικὸν ὄπλον τοῦ Ἰσλάμ πρὸς ἀποσόβησιν τῶν ἀπὸ τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας ἀποσικιτήσεων καὶ πρὸς ἠθικὴν ἐποικοδομὴν τῶν ὁπαδῶν τῆς. Τὸ βάρος ὅμως μετατοπίζεται πλέον ἐπὶ τῆς γενικῆς κρίσεως τῆς ἐσχάτης ἡμέρας. Ἡδη πολὺ πρὸς τῆς Ἐγίρα ὁ Μωάμεθ εἶχεν ἀχθῆ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ κρίσις δὲν εἶναι μόνον ἡ τῆς ἐσχάτης ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ ἐκείνη, ἡ ὁποία δύναται νὰ ἐκσπάσῃ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν κατὰ τῶν ἀπίστων λόγῳ τῆς πολυθείας αὐτῶν. Ἡ διδασκαλία αὕτη, ἡ ὁποία εἶχε κορυφωθῆ εἰς τὸ προηγούμενον κορανικὸν κήρυγμα, δὲν ἀπουσιάζει καὶ ἀπὸ τὰς μεταγενεστέρων σούρας, ἀλλὰ δὲν ἔχει τὰς φοβερὰς εἰκόνας καὶ ἀπειλὰς τῆς πρώτης περιόδου. Τώρα, ὅτε ἡ μουσουλμανικὴ κοινότης ἀπέκτησε δύναμιν, τὰς κατὰ τῶν ἀπίστων κυρώσεις ἠδύνατο νὰ ἀναλάβῃ ὁ νομικὸς αὐτῆς ὀργανισμὸς, ὁ ὁποῖος ἔφερον ἀσυγκρίτως περισσότερα ἀποτελέσματα τῆς καθαρᾶς δογματικῆς διδασκαλίας.

Βεβαίως δὲν δύναται νὰ ὑποστηριχθῆ σήμερον ὅτι αἱ πολιτικαὶ ἐπιτυχίαι τοῦ Μωάμεθ ἐν Μεδίνῃ ἠλλοίωσαν παντελῶς τὸν προφητικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀρχικοῦ τοῦ κηρύγματος εἰς σημεῖον, ὥστε νὰ σημειωθῆ διάσπασις εἰς τὴν συνειδήσιν του ἐναντι τῆς προτέρας προφητικῆς του συνειδήσεως. Ὑπάρχει καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸ μετέπειτα Ἰσλάμ, θρησκευτικὴ τις ἐμπειρία, τῆς ὁποίας ἡ ἐπίδρασις δὲν συμπίπτει μὲ τὰς μεγάλας νίκας. Ἡ θρησκευτικὴ αὕτη ἐμπειρία ἀνεζωογόνησε, οὕτως εἶπεῖν, τὴν συνειδήσιν τοῦ Μωάμεθ καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐν Μεδίνῃ διδασκαλίας του. Τὸ πολιτικὸν ἰδεῶδες τῆς δυνάμεως συνήρπασεν αὐτόν, ἀλλ' ὑπῆρχεν ἐντός

του και ὁ θρησκευτικὸς σκοπός. Οὕτω, βασικῶς καὶ μετὰ τὴν ἐξουσίαν του ἐν Μεδίῃ παρέμεινε οὗτος ὁ αὐτός, οἷος μέχρι τοῦδε ὑπῆρξεν ἤτοι εἰς ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ, ταπεινὸς καὶ ἀφωσιωμένος εἰς τὸ θέλημα αὐτοῦ. Ἐν τούτοις, χωρὶς νὰ σημαίῃ ὅτι ἐπῆλθεν ἐσωτερικὴ διάσπασις εἰς τὴν περὶ ἀποστολῆς του συνείδησιν, εἶναι γεγονὸς ὅτι ἐσημειώθη σημαντικὴ ἐξέλιξις ἐν αὐτῇ. Ἡ σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῶν προφορικῶν πληροφοριῶν αὐξουσα γνῶσις τῶν βιβλικῶν ιστοριῶν, τὰ μεσολαβήσαντα ιστορικὰ γεγονότα, ἡ αἰσία ἐκβασίς τῶν πολεμικῶν του ἐπιχειρήσεων κατὰ τῶν ἰσχυρῶν τῆς Μέκκας καὶ ἡ πλήρης πολιτικὴ του ἐπιτυχία ἰσχυροποίησαν τὴν κατ' ἀρχὰς χαλαρὰν αὐτοπεποιθισίν του καὶ τὴν ὑπὸ πολλῶν ἀμφιβολιῶν ταρασσομένην συνείδησιν του περὶ τῆς προφητικῆς του ἀποστολῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς του ἐν τῷ κόσμῳ μοίρας. Οὕτω, ἤχθη εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου εἶναι ἱστορία τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, «ἱστορία τῆς σωτηρίας», ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς προσωπικῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ καθοδηγήσεως ὅλων τῶν ἐθνῶν, διὰ μέσου προφητῶν καὶ ἀποστόλων αὐτοῦ, εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθοῦς πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὸ θέλημα αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς οὐδέποτε ἄφησε τὴν ἀνθρωπότητα ἄνευ ἀποστόλων καὶ προφητῶν, οἱ ὅποιοι ἀπεστάλησαν ἵνα κηρύξουν τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἐνιαίου αὐτοῦ, νουθετήσουν καὶ προειδοποιήσουν τοὺς ἀνθρώπους περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως καὶ ὁδηγήσουν αὐτοὺς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας. Δὲν ὑπάρχει λαὸς εἰς τὸν ὅποιον δὲν ἀπεστάλη προειδοποιητής¹. Αἱ μεγάλαι μορφαὶ τῆς Π. Διαθήκης, ὅπως καὶ ὁ Ἰησοῦς, εἶναι ἀπόστολοι καὶ προφῆται τοῦ Θεοῦ, τοὺς ὁποίους ἀπέστειλε κατὰ καιροὺς ὁ Κύριος εἰς τὸν κόσμον, ἵνα γνωστοποιήσουν τὰς ἐντολάς του καὶ προειδοποιήσουν περὶ τῶν κινδύνων τοὺς ὁποίους συνεπάγεται ἡ ἀπιστία.

2. Τὸ νέον νόημα τῆς προφητείας

Ἡ γενικὴ εἰκὼν τῆς βιβλικῆς ἱστορίας εἶχε σχηματισθῆ εἰς τὸν νοῦν τοῦ Μωάμεθ ἤδη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐν Μέκκᾳ δράσεώς του, ἀλλ' ἀκριβέστερον ὁ ἄραψ προφήτης ἀρχίζει νὰ γνωρίζῃ τὸ βιβλικὸν περιεχόμενον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς παραμονῆς του ἐν Μεδίῃ. Μάλιστα ἡ ἀντίθεσις του πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τῆς Μεδίνης ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ τονίσῃ τὸ ἐνδιαφέρον του πρὸς τὰς βιβλικὰς προσωπικότητας, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι τὸ κήρυγμά του εἶναι συνέχεια τοῦ κηρύγματος ἐκείνων. Οὕτω, ἐνῶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐν Μέκκᾳ δράσεώς του δὲν εἶχεν ἀποκαλέσει ἑαυτὸν προφήτην, ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς παρουσιάζεται ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν «προφήτης».

1. Sura 35, 22(24)· 13, 8 (7)· 16, 38 (36).

Κατὰ τὸν Μωάμεθ, ὁ τίτλος τοῦ nabi (πληθ. nabiyyūn καὶ συγκεκομμένος πληθ. anbiyā') ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς ἐκπροσώπους τῆς βιβλικῆς ἀποκαλύψεως. Ἀντιθέτως ὁ τίτλος τοῦ rasūl, τοῦ «ἀποστόλου» (rasūl, πληθ. rusul' mursalum) ἀνήκει ἀνεξαιρέτως εἰς ὅλους τοὺς θεῖους ἄνδρας, τοὺς φορεῖς θείας ἀποκαλύψεως. Οὕτως «ἀπόστολοι τοῦ Θεοῦ» (rusul Allāh) ἀπεστάλησαν κατὰ καιροὺς εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, ἐνῶ «προφῆται» ἀνεφάνησαν μόνον ἐν μέσῳ τῶν «λαῶν τῆς Βίβλου» (ahl al - Kitāb). Ἡ διαφορὰ μεταξύ τῶν δύο εἶναι ὅτι ὁ προφήτης ἔχει δύο ιδιότητες ἤτοι πρῶτον λαμβάνει δι' ἐμπνεύσεως εἰδήσεις ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔπειτα κομίζει αὐτὰς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὀνομάζεται nabi ὡς πρὸς τὴν πρώτην ιδιότητα αὐτοῦ καὶ rasūl ὡς πρὸς τὴν δευτέραν. Ἡ λέξις rasūl ἔχει εὐρύτεραν ἔννοιαν ἢ rasūl εἶναι πᾶς ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ, κομιστὴς θείου μηνύματος. Rusul, «ἀπόστολοι», ὀνομάζονται καὶ οἱ ἄγγελοι, διότι εἶναι φορεῖς θείου μηνύματος, τὸ ὅποιον κομίζουν εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς τοῦ Θεοῦ προφήτας καὶ ἀποστόλους¹. Ἐνεκα τούτου εἰς τὸ Κοράνιον οἱ μὲν θεῖοι ἄνδρες τῆς βιβλικῆς παραδόσεως ἀποκαλοῦνται ἐναλλάξ nabiyyūn ἢ anbiyā' καὶ rusul, τὰ δὲ ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως εἰλημμένα μυθικὰ πρόσωπα Hūd, Sālih καὶ Shu'aib δὲν ἀποκαλοῦνται «προφῆται», ἀλλὰ «ἀπόστολοι». Ἐκ τῶν ἀντιλήψεων τούτων ἀγόμενος ὁ Μωάμεθ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀπεκάλει ἑαυτὸν «ἀπόστολον τοῦ Θεοῦ» (rasūl Allāh) καὶ «προειδοποιητὴν» καὶ οὐχὶ «προφήτην». Τὸ ὄνομα nabi εὐρίσκομεν βεβαίως εἰς τὸ Κοράνιον ἤδη ἀπὸ τῆς δευτέρας Μεκκανικῆς περιόδου, εἰς τὸν ἐνικὸν καὶ εἰς τὸν πληθυντικόν, ἀποδιδόμενον ὅμως μόνον εἰς βιβλικὰς προσωπικότητας. Ἄλλ' ἐν Μεδίῃ, ἐνθα ἡ αὐτοπεποιθισίς τοῦ Μωάμεθ ἠδραϊώθη, οὗτος οὐ μόνον προσέθεσεν ἑαυτὸν εἰς τὴν σειράν τῶν βιβλικῶν προφητῶν, ἀλλ' ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ὡς «ἔσχατον τῶν προφητῶν» καὶ «σφραγίδα» αὐτῶν (khātām an-nabiyyin)². Φαίνεται πάντως ὅτι τὸν τίτλον τοῦ nabi ἤρχισε νὰ χρησιμοποιῇ οὗτος τὸ πρῶτον δι' ἑαυτὸν, ὅταν ἐν Μεδίῃ ἐχαιρετίσθη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν του ὡς «προφήτης», διὰ τῆς φράσεως yā aiyyūha 'n - nabi, «ὦ προφῆτα»³. Εἰς τὸ ἐξῆς ἤρχισε νὰ διδάσκῃ ὅτι ἅπαντες οἱ προηγηθέντες αὐτοῦ προφῆται προεῖπον τὴν ἔλευσιν αὐτοῦ ὡς τελειωτοῦ τῆς θρησκείας τοῦ Θεοῦ καὶ ἐθέσπισαν τὸ καθήκον τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ὑποστηρίξεώς του εἰς τοὺς περὶ τὴν «ὁδὸν τοῦ Θεοῦ» ἀγῶνάς του⁴.

1. Sura 35, 1.

2. Sura 33, 40.

3. Ἰδὲ Horowitz, ἄρθρον «Nabi», ἐν SEI 428.

4 Π.χ. Sura 61, 6 ἐξ.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀντιλήψεων τούτων τοῦ ἄραβος προφήτου διεμορφώθη βαθμηδὸν ἡ κορανικὴ προφητολογία, καθ' ἣν ὡς προφητῶν λογίζονται οἱ ἀκόλουθοι: Nūh (Nῶε), Ibrāhim ('Αβραάμ), Lūt (Λῶτ), Ishāq ('Ισαάκ), Ismā'il ('Ισμαήλ), Ya'qūb ('Ιακώβ), Yūsuf ('Ιωσήφ ὁ πάγκαλος), Mūsā (Μωυσῆς), Hārūn ('Ααρών), Dā'ūd (Δαυίδ), Sulaimān (Σολομών), Hyās ('Ἡλίας), Al - Yasa' ('Ελισσαῖος), Yūnus ('Ιωνᾶς), Aiyūb ('Ιὼβ), Yahyā ('Ιωάννης ὁ Πρόδρομος), 'Isā ('Ιησοῦς), Zakariyā (Ζαχαρίας, ὁ πατὴρ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου) καὶ τέλος ὁ «ἔσχατος» καὶ ἡ «σφραγὶς τῶν προφητῶν», ὁ Μωάμεθ¹. Τὸ μόνον πρόσωπον τὸ ὁποῖον, καίτοι δὲν μνημονεύεται εἰς τὰ βιβλικὰ κείμενα, συγκαταλέγεται εἰς τὴν σειρὰν τῶν «προφητῶν», εἶναι ὁ Idris. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ Μωάμεθ, ἀκούσας τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ μέρους τῶν χριστιανῶν, ὑπέθεσεν ὅτι οὗτοι δὲν θὰ ἐμνημόνευον αὐτόν, ἐὰν δὲν ἦτο βιβλικὸν πρόσωπον².

Ὅ,τι ἐκπλήσσει καὶ ἐν ταύτῃ δεικνύει τὴν ἀτελεῖν περὶ τὰς βιβλικὰς ἀληθείας γνῶσιν τοῦ Μωάμεθ, εἶναι ὅτι οὗτος δὲν μνημονεύει τοὺς μείζονας Προφήτας τῆς Π. Διαθήκης. Σχετικῶς πρὸς τοῦτο ὁ Wensinek³ ὑποθέτει ὅτι ὁ κατάλογος τῶν προφητῶν τοῦ Κορανίου, ὁ ὁποῖος ἀγνοεῖ τοὺς μείζονας Προφήτας, συνεπληρώθη ἐπὶ τῇ βάσει πληροφοριῶν, τὰ ὁποῖα ἀπεκόμισεν ὁ ἄραβ προφήτης ἐκ τῆς χριστιανικῆς γραμματείας. Ἡ ἐρμηνεία ὅμως αὕτη δὲν πείθει, δεδομένου ὅτι οἱ μείζονες Προφητῶν εἶναι εἰς τὴν χριστιανικὴν γραμματείαν, καὶ δὴ εἰς τὰ λειτουργικὰ κείμενα, κατ' ἐξοχὴν γνωστοί.

3. Ἡ περὶ οἰκουμηνικότητος τοῦ κορανικοῦ κηρύγματος συνείδησις

Κατὰ πόσον ἐν Μεδίνῃ ἐσταθεροποιήθη ἡ συνείδησις τοῦ Μωάμεθ ὅτι

1. Κατάλογον τῶν προφητῶν τοῦ Κορανίου (an-nabiyīn) τῆς μὲν 3ης Μεκκανικῆς περιόδου εὐρίσκομεν ἐν Sura 6, 83-86, τῆς δὲ Μεδινικῆς περιόδου ἐν 3, 34 (39)· 4, 161 (163) ἐξ. Λοιπαὶ περὶ αὐτῶν εἰδήσεις δίδονται εἰς διάφορα κορανικὰ χωρία τῆς 19ης Sura καθὼς καὶ ἐν Sura 17, 57 (55). Ὁ κατάλογος περιέχει ὀνόματα εὐλημμένα ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης, πλὴν τοῦ Idris. Ἐκ τῶν προφητῶν τοῦ Κορανίου εἰς τὰ βιβλικὰ κείμενα μνημονεύονται ὡς προφητῶν οἱ ἀκόλουθοι: Ἄβραάμ, Γεν. 20, 7· Μωυσῆς, Δευτ. 18, 15· 34, 10, Ὡσ. 12, 14· Ἀαρών, Ἐξοδ. 7, 1 (ἐν ἄλλῃ ἐννοίᾳ)· Ἡλίας, Γ' Βασιλ. 18, 1 ἐξ. καὶ δὴ στ. 36 καὶ Ματθ. 3, 22 (Ματθ. 3, 23)· Ἐλισσαῖος ἐν Λουκ. 4, 27· Ἰωνᾶς ἐν Ματθ. 12, 39· 16, 4· Λουκ. 11, 29.

Τὴν κορανικὴν προφητολογίαν διαπραγματεύεται ὁ Horowitz, K. U. 44 ἐξ. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ ἄρθρον ἐν ZDMG 55, 519 ἐξ. Ἰδὲ ἐπίσης Wensinek, ἐν Acta Orientalia 2, 173 ἐξ. Περὶ τῶν προφητικῶν κορανικῶν θρύλων ἰδὲ τὸ ἔργον τοῦ Lidzbarski, De prophetis quae dicuntur legentis.

2. Sura 19, 57 (56) καὶ 21, 85 ἐξ. (2α Μ.π.). Ἰδὲ Nöldeke, ἐν ZA 17, 83 ἐξ. Πρβλ. Horowitz, K. U. 88 ἐξ. Wensinek, ἄρθρον «Idris», ἐν SEI 158 - 159.

3. Acta Orientalia 2, 170.

εἶναι κεκλημένος τοῦ Θεοῦ προφήτης φαίνεται ἐκ τῆς μάχης τοῦ Badr (Μάρτιος τοῦ 624), ἡ ὁποία ἔκρινε τὴν τύχην τοῦ Ἰσλάμ. Ἡ αἰσία ἐκβασίς αὐτῆς, ἡ θριαμβευτικὴ νίκη τῶν ὀλιγαριθμῶν ὀπαδῶν τοῦ ἄραβος προφήτου ἐναντι τῶν πολυαριθμῶν Μεκκιτῶν, ἐθεωρήθη ὑπ' αὐτοῦ ὡς θαῦμα καὶ ἄμεσος τοῦ Θεοῦ πρᾶξις¹. Τὸ Badr ἀπέβη δι' αὐτὸν ὅ,τι ἡ διάβασις τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης διὰ τοὺς Ἰσραηλίτας. Θαῦμα ἐθεωρήθη τὸ γεγονός ὅτι οἱ ὀπαδοὶ του, καίτοι ἀνέμενον ἐναγωνίως τὴν μάχην, ἠδυνήθησαν ἡσύχως νὰ κοιμηθῶν. Ἡ ἐπακολουθήσασα βροχὴ ἐξεληφθη ὡς σημεῖον ἀποσταλὲν πρὸς ἐξαγνισμόν τῶν ὀπαδῶν του, ὥστε νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπ' αὐτῶν τὸ μῖσος τοῦ σατανᾶ, νὰ συνδεθῶν αἱ καρδίαι αὐτῶν διὰ τῆς πίστεως καὶ νὰ στερεωθῶν τὰ διαβήματα των². Ὡς σημαντικώτερον θαῦμα ἐθεωρήθη τὸ γεγονός ὅτι ὁ Μωάμεθ ὀλίγον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς μάχης ἐκοιμήθη βραχὺ καὶ εἶδε καθ' ὕπνον τὸν Θεὸν ἐνθαρρύνοντα αὐτόν, ὥστε νὰ φανῇ εἰς αὐτὸν ἐλάχιστος ὁ ἐν τῇ πραγματικότητι πολυάριθμος στρατὸς τοῦ ἐχθροῦ του³. Κατὰ τὸν Μωάμεθ, ὁ Θεὸς «ἐπραξε τοῦτο, ἵνα ἐκπληρώσῃ τὸ ἔργον τῆς θείας αὐτοῦ βουλήσεως»⁴. Μάλιστα δέ, ὡς ἰσχυρίζεται, ὁ Θεὸς ἐβεβαίωσεν αὐτόν ὅτι χιλιάδες ἀγγέλων θὰ παρίστανται εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης καὶ θὰ βοηθοῦν τοὺς ἀγωνιζομένους ὀπαδούς του⁵. Ἡ βοήθεια αὕτη τοῦ Θεοῦ ἔκρινε τὴν αἰσίαν ἐκβασίς τῆς μάχης. Οὕτω τὸ Badr ἀπέβη τὸ μέγα θαῦμα τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦ ὁποῖου οὗτος ἐγνωστοποίησεν ἐμπράκτως καὶ ἐτεκμηρίωσε τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀποστολῆς τοῦ προφήτου του. Τὸ σημεῖον, τὸ ὁποῖον ἀπήλθον οἱ σκῶπται τοῦ Μωάμεθ, ἐφάνη ὁ ὀλιγαριθμὸς στρατὸς τῶν πιστῶν ἐνίκησε καὶ ἀπέκτησε τιμὴν⁶. Ὁ προφήτης, ὁ ὁποῖος μέχρι τοῦδε εἶχεν ἀμφιβολίας περὶ τῆς προφητικῆς του ιδιότητος, ἰσχυροποιήθη. Ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νέα πνοὴ ἐμπνέει τὸν Μωάμεθ καὶ ἰσχυροποιεῖ αὐτόν ἐναντι τῶν σκωπτῶν του Μεκκιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀμφέβαλλον περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ Κορανίου του καὶ ἔλεγον: «ἐὰν τὸ Κοράνιον τῷ ὄντι εἶναι ἡ ἀλήθεια ἢ παρὰ σοῦ πηγάζουσα, τότε κατάπεμψον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν βροχὴν λίθων καὶ τιμώρησον ἡμᾶς σκληρῶς»⁷. Ὁ Θεός, ἰσχυρίζεται ὁ Μωάμεθ, διεβεβαίωσεν αὐτόν ὅτι ἐν ὅσῳ ὁ προφήτης εὐρίσκειτο μεταξὺ αὐτῶν, δὲν ἤθελε νὰ τοὺς τιμώρησῃ. Τώρα ὅμως ἡ τιμωρία τοῦ Θεοῦ ἦλθεν, ἡ ἀλήθεια τοῦ προφήτου ἐφανερῶς καὶ ἡ πίστις ἐθριάμβευσε⁸. Τὸ

1. Sura 8, 7.

2. Sura 8, 11.

3. Sura 8, 45 (43).

4. Sura 8, 46 (44).

5. Sura 8, 9. 12. Πρβλ. 3, 120 (124).

6. Sura 8, 26.

7. Sura 8, 32.

8. Sura 8, 33 - 34. Πρβλ. Andrae, Die Person Muh., 17 - 18.

βαθύτερον τοῦτο νόημα τῆς ἐν Badr νίκης διὰ τὴν σταθεροποίησιν τῆς συνειδήσεως τοῦ Μωάμεθ ἔναντι τῆς ἀποστολῆς του, δίδουν τὰ ἀκόλουθα κορανικὰ ἐδάφια:

«Μνήσθητι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθ' ἣν ἀπὸ πρῶτας ἐξῆλθες τοῦ οἴκου σου, ἵνα ἐτοιμάσης τοῖς πιστοῖς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, καὶ ὁ Κύριος ἤκουε καὶ ἐγίνωσκε τὰ πάντα. Μνήσθητι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθ' ἣν δύο τάγματα τῆς στρατιᾶς σου ἠτοιμάζοντο νὰ τραποῦν εἰς φυγὴν καὶ ὑπέρημαχος αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ Κύριος. Οἱ πιστοὶ ἄς ἔχουν πλήρη ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Θεὸν (yatakwalla). Ὁ Κύριος ἀνέδειξεν ἡδὴ ὑμᾶς νικητὰς εἰς τὴν ἐν Badr μάχην, ὅτε ἦσθε κατώτεροι τὸν ἀριθμὸν. Φοβήθητε ἄρα τὸν Θεὸν καὶ δοξάσατε αὐτόν»¹.

Ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἐφεξῆς τὸ Κοράνιον δὲν εἶναι μόνον τὸ προειδοποιῶν περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως βιβλίον, οὔτε ἐποικοδομητικὸν μόνον ἀνάγνωσμα· πολλῶ μᾶλλον εἶναι τὸ αἰώνιον βιβλίον τοῦ ἀναλλοιώτου Νόμου τοῦ Θεοῦ, ὁ θεῖος χρησμός καὶ τὸ αἰώνιον ρῆμα τοῦ Allâh, τὸ ὁποῖον ρυθμίζει αὐθεντικῶς ἀπάσας τὰς πράξεις τοῦ βίου τῶν πιστῶν, τὰς γενικὰς καὶ τὰς ἀτομικὰς, καὶ ἐγγυᾶται τὴν ὑπόστασιν τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας.

Βαθμηδόν, ἡ συνείδησις τοῦ Μωάμεθ ἰσχυροποιεῖται εἰς βαθμὸν, ὥστε νὰ αἰσθάνεται ὅτι εἶναι οὐ μόνον ὁ προφήτης τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ δέκτης τῆς ἀποκαλύψεως τὴν ὁποίαν κομίζει εἰς τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ ὁ ἡγέτης τῆς κοινότητός του καὶ ὁ αὐθέντης, ὁ ὁποῖος καθορίζει τὸ δίκαιον αὐτῆς. Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας του ἐν Μεδίνῃ, ἀνακοινῶναι πλέον ἀποκαλύψεις, εἰς τὰς ὁποίας παρουσιάζεται ὡς συμμέτοχος τῶν θείων ἐντολῶν καὶ τονίζει: «Ἵπακούετε εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸν Ἀπόστολον αὐτοῦ»². «Ὅπως δὲ οἴσοσθ' ἄρα φύλαρχος, οὕτω καὶ ὁ Μωάμεθ ἀγωνίζεται εἰς τὸ ἐξῆς ὅπως ἀποκτήσῃ περισσότεραν δύναμιν καὶ αὐθεντίαν. Μετ' οὐ πολὺ ἡ κοινότης του συνειδητοποίησεν ὅτι, εἴτε ὁμιλεῖ τις περὶ Θεοῦ εἴτε περὶ Μωάμεθ, εἶναι τὸ αὐτό, διότι ἐννοεῖ τὴν αὐτὴν θείαν ἐντολήν· ὅτι ὁ «ἀπόστολος» θέλει, εἶναι θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅ,τι πράττει, εἶναι πράξις τοῦ Θεοῦ· ὅστις ὑπακούει εἰς τὸν ἀπόστολον τοῦ Θεοῦ, ὑπακούει εἰς τὸν Θεόν. Ἡ ἐπίδρασις διδασκαλιῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐπὶ τοῦ κορανικοῦ κηρύγματος εἶναι τώρα ἐναργέστερα. Ἡ προσπάθεια τοῦ Μωάμεθ νὰ ἀντιγράψῃ λόγους τοῦ Κυρίου φαίνεται ἐκ τοῦ ἐξῆς κορανικοῦ χωρίου, ἐνθα ὁ ἄραξ προφήτης λέγει: «Ἐὰν ἀγαπᾶτε τὸν Θεόν,

1. Sura 3, 117 (121) - 119 (123).

2. Π.χ. Sura 8, 48 (46)· 47, 35 (33).

ἀκολουθήτέ με, ἵνα ἀγαπήσῃ ὑμᾶς ὁ Θεὸς καὶ συγχωρήσῃ τὰς ἀνομίας ὑμῶν»¹.

4. Ἡ ἔναντι τῶν Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν στάσις τοῦ Μωάμεθ

Ἡ σθεναρὰ καὶ ἄνευ δισταγμῶν πλέον πεποίθησις τοῦ Μωάμεθ εἰς τὴν «προφητικὴν του» ἀποστολήν, συνετέλεσε, ὥστε νὰ ἐπέλθῃ ἀληθῆς μεταμόρφωσις εἰς τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀρχικοῦ του κηρύγματος καὶ τὴν φύσιν τῆς θρησκείας τοῦ Ἰσλάμ. Ἐνῶ δηλαδὴ κατ' ἀρχὰς ὁ Μωάμεθ, ὡς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐλέχθη, παρουσιάζετο ὡς ἀποκλειστικὸς προφήτης τῶν Ἀράβων, τὸ δὲ Ἰσλάμ περιωρίζετο ἐπὶ τοῦ ἀραβικοῦ μόνον κόσμου ὡς ἐθνικὴ αὐτοῦ θρησκεία, ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ὁ μὲν ἄραξ προφήτης τονίζει τὸν οἰκουμενικὸν χαρακτήρα τοῦ κηρύγματος του, τὸ δὲ Ἰσλάμ μεταβάλλετο εἰς παγκόσμιον θρησκείαν σκοποῦσαν νὰ περιλάβῃ ὑπὸ τοὺς κόλπους αὐτῆς ἅπαντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. Τὸ ἰδανικὸν τοῦτο τοῦ πανισλαμισμού, τὸ ὁποῖον ἐσημείωσε τὴν ὑψίστην ἀκμὴν του κατὰ τὴν περίοδον τῆς δυναστείας τῶν Ἀββασιδῶν, καίτοι κατὰ καιροὺς ὑπεχώρησε, οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ ἀποτελῇ τὸ ἰδεῶδες ὄραμα παντὸς μουσουλμάνου.

Ὡς ὅμως πολλάκις ἐλέχθη, μέχρις οὗ τελικῶς ὁ Μωάμεθ ἀναχθῆ εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ οἰκουμενικοῦ χαρακτήρος τοῦ κηρύγματος του, ἡ συνείδησις καὶ αἱ ἀντιλήψεις αὐτοῦ διέγραψαν πορείαν βαθμιαίας ἐξελιξέως. Κατ' ἀρχὰς οὗτος εἶχε τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἅπασαι αἱ ἀποκαλυπτικαὶ θρησκείαι εἶχον οὐσιωδῶς τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ κήρυγμά του περιεχόμενον. Μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν μεγάλων ἐπιτυχιῶν του ἐν Μεδίνῃ ἠσθάνετο ἑαυτὸν συνεχιστὴν τῶν μεγάλων προφητικῶν θρησκειῶν, ἡτοι τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ἐφρόνει ὅτι κηρύσσει τὸ αὐτὸ πρὸς ἐκείνας περιεχόμενον πίστεως. Οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Χριστιανοὶ εἶχον ἤδη πολὺ ἐνωρὶς ἐνταχθῆ εἰς τὸ θεῖον σχέδιον τῆς σωτηρίας διὰ τῆς μέσῃ προφητῶν ἀποκαλύψεως τῆς ἀληθείας τοῦ Θεοῦ ἐν Βίβλῳ εἰδικῶς προσηρμοσμένης εἰς τὰς γλωσσικὰς αὐτῶν προϋποθέσεις. Ὁ ἴδιος ἔπρεπε τώρα νὰ φέρῃ τὴν αὐτὴν ἀποκάλυψιν εἰς τοὺς Ἀράβους². Ὅθεν ἐδέχθη ὅτι τὸ περιεχόμενον τοῦ κηρύγματος του ἦτο ταυτόσημον πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς Βίβλου τῶν «λαῶν τῆς Γραφῆς» (ahl al - Kitâb) καὶ ὅτι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε χάριν τῶν Ἀράβων τὸν Κοράνιον του, τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἕτερον εἶναι εἰμὴ ἀντίγραφον ἰσοδύναμον τῆς ἐν οὐρανοῖς φυλασσομένης αἰωνίας Γραφῆς, ἀλλ' ἐν ἀραβικῇ γλώσσῃ.

1. Sura 3, 29 (31). Πρβλ. Andrae, Die Person Muh., 19.

2. Πρβλ. Sura 46, 7 (8) - 11 (12)· 42, 1 - 5 (7) καὶ 11 (13) - 16 (17)· 14, 1 ἐξ. καὶ δὴ 4 ἐξ. 13, 37 - 43· 11, 20 (17).

Διὰ τῆς διδασκαλίας του ταύτης ὁ Μωάμεθ ἐπίστευεν ὅτι θὰ προσήλκυεν εἰς τὸ κήρυγμά του τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς χριστιανούς. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς διαμονῆς του ἐν Μεδίῃ εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ ἐγγύτερον τὰ Ἰουδαϊκὰ πράγματα καὶ νὰ ἐνημερωθῇ περισσότερο ἐπὶ τῶν βιβλικῶν ἱστοριῶν. Τὴν ἐπὶ τοῦ προσώπου του καὶ τῆς διδασκαλίας του ἐπίδρασιν τῶν ἐν Jathrib (Μεδίῃ) Ἰουδαϊκῶν φύλων δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμήσωμεν. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐν Μεδίῃ δράσεώς του ὁ Μωάμεθ ἐπίστευεν ἰσχυρότερον ἢ προηγουμένως εἰς τὴν δυνατότητα δημιουργίας κοινῆς πίστεως μεταξὺ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ Ἰσλάμ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀρχικῶς συμπεριφέρθη φιλικῶς πρὸς αὐτούς. Ἐνωρὶς ὁμοῦς εὐρέθη εἰς δυσχερῆ θέσιν καὶ δὲν ἐγνώριζε πῶς ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπίσῃ αὐτούς. Ἄφ' ἐνὸς μὲν ἠλπίζεν ὅτι οὗτοι θὰ ἀναγνωρίσουν αὐτὸν ὡς προφήτην, ἀφοῦ ἦτο πεπεισμένος ὅτι τὸ κήρυγμά του συμφώνει κατὰ πάντα πρὸς ἐκεῖνο τῆς ἀποκαλύψεως αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου ὁμοῦς ἐβλεπεν αὐτούς ἀδιαφοροῦντας πρὸς τὸ κήρυγμά του.

Ὡς ἦτο φυσικόν, ἐνωρὶς διεψεύσθη εἰς τὰς προσδοκίας του. Οἱ Ἰουδαῖοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀκολουθήσουν διδασκαλίαν, ὑπολειπομένην κατὰ πολὺ τῆς ἰδίας αὐτῶν διδασκαλίας. Οὗτοι οὐ μόνον οὐδεμίαν ἔδωσαν εἰς τὸν κήρυγμά του προσοχήν, ἀλλὰ οὐδὲ ἤθελον νὰ ἀκούσουν περὶ αὐτοῦ. Ἐξ ὅλων τῶν Ἰουδαίων μόνον εἶς, ὁ Ἀbdallāh ibn Sallām ἠσπάσθη τὸ Ἰσλάμ καὶ ἀπέβη τὸ πρότυπον τοῦ ἀποστάτου. Τοῦτου τὴν «μεταστροφήν» ἐχαιρέτισεν ἡ μετέπειτα μουσουλμανικὴ παράδοσις ὡς λαμπρὸν πρὸς μίμησιν παράδειγμα. Ἡ Sura 3, 198 (199) πρέπει νὰ ὑπαινίσσεται αὐτόν, ὅταν λέγῃ· «Μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Γραφῆς ὑπάρχουν τινές, οἱ ὅποιοι πιστεύουν εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς ὅ,τι κατεπέμφθη εἰς ὑμᾶς (τοὺς μουσουλμάνους) καὶ (προηγουμένως) εἰς αὐτούς (ὡς ἀποκάλυψις)».

Βαθμηδὸν, ἡ διάψευσις τῶν προσδοκιῶν του μετέτρεψε τὴν ἀρχικῶς φιλικὴν πρὸς αὐτούς διάθεσίν του εἰς ἐχρότητα. Εἰς τὸ ἐξῆς ἐδίδαξεν ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἀπεμακρύνθησαν πολὺ τῆς ὁδοῦ τὴν ὁποίαν ἐπορεύθησαν οἱ προπάτορες αὐτῶν καὶ ἐνόθευσαν τὴν εἰς αὐτούς ἀποσταλεῖσαν ἀποκάλυψιν. Ἐνεκα τούτου ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς διέστειλε τοὺς Ἰσραηλίτας τῆς βιβλικῆς περιόδου ἐκ τῶν Ἰουδαίων τῆς ἐποχῆς του καὶ ἀπεκάλει τοὺς μὲν πρῶτους «υἱοὺς Ἰσραήλ», διότι, κατ' αὐτόν, μόνον αὐτοὶ ἦσαν ἄξια τῶν προπατόρων αὐτῶν τέκνα, τοὺς δὲ δευτέρους ἀπλῶς «Ἰουδαίους» (jahūd), διότι ἐφρόνει ὅτι οὗτοι ἐξέκλιναν τῆς εὐθείας ὁδοῦ τῶν προπατόρων αὐτῶν νοθεύσαντες τὴν πατρίαν κληρονομίαν¹.

Ἐναντι τῶν χριστιανῶν παρέμεινεν ὁ Μωάμεθ ἐπὶ μακρὸν μετὰ τὴν

1. Πρβλ. Wensinck, «Muhammed und das Judentum», ἐν Der Islam 1911, 287 κ.ἐξ. Speyer, Die bibl. Erzähl. im Qoran, 484 κ.ἐξ. Paret, Muh. u. d. Koran, 104 - 108 καὶ 126 - 130.

Ἐγίραν φιλικώτερος ἀπὸ ὅ,τι πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. Εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἀνήκουν τὰ χωρία ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα εὗρηγται ἐγκώμια, οὕτως εἰπεῖν, αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν, ὡς εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

«Θὰ εὕρης βεβαίως ὅτι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι εἶναι οἱ πλέον ἄσπονδοι ἐχθροὶ τῶν πιστῶν (τῶν μουσουλμάνων), εἶναι οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ πολυθεῖσταί, καὶ ὅτι ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι εἶναι οἱ κατ' ἐξοχὴν καλῶς διετεθειμένοι πρὸς τοὺς πιστούς, εἶναι οἱ λέγοντες ἡμεῖς εἴμεθα nasārā (χριστιανοί). Τοῦτο δέ, διότι ἔχουν ἱερεῖς (qissisin) καὶ μοναχοὺς καὶ διότι δὲν ὑπεραίρονται. Ὅταν (κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν) ἀκούουν ὅ,τι κατεπέμφθη ἄνωθεν (ὡς ἀποκάλυψις) εἰς τὸν ἀπόστολον, βλέπεις τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν δακρύοντας, λόγῳ τῆς περὶ ἀληθείας γνώσεως, τὴν ὁποίαν (ἤδη) οὗτοι ἔχουν (διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀποκαλύψεως). Οὗτοι λέγουν· Κύριε! Πιστεύομεν. Κατάταξον ἡμᾶς ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ὁμολογητῶν (τῆς ἀληθείας). Διατί νὰ μὴ πιστεύσωμεν εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς ὅ,τι ἦλθεν εἰς ἡμᾶς ἐκ τῆς Ἀληθείας (τῆς θείας ἀποκαλύψεως) καὶ νὰ μὴ ἐπιθυμήσωμεν ὅπως ὁ Κύριος ἡμῶν κατατάξῃ ἡμᾶς (ποτε) μετὰ τῶν δικαίων (al - qaumi s - sālihina) (εἰς τὸν παράδεισον);»¹.

Βεβαίως καταπολεμεῖ τὴν διδασκαλίαν περὶ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ, υἱοθετῶν ὡς πρὸς τοῦτο δοκητικὰς ἀντιλήψεις, ἀλλ' ἡ πολεμικὴ στρέφεται κυρίως κατὰ τῶν Ἰουδαίων. Οὗτοι ἐφόνευσαν ἀδίκως τοὺς προφήτας καὶ ὁ Θεὸς ἐσφράγισε τὰς καρδίας αὐτῶν. «Ἐν τῇ ἀπιστίᾳ αὐτῶν ἐσυκοφάντησαν τὴν Μαριάμ καὶ εἶπον· ἡμεῖς ἐφονεύσαμε τὸν Μεσσίαν Ἰησοῦν, υἱὸν τῆς Μαριάμ, τὸν Ἀπόστολον τοῦ Θεοῦ. Οὐχί, δὲν ἐφόνευσαν, δὲν ἐσταύρωσαν αὐτόν, ἀλλ' ἕτερον τινα ὅμοιον πρὸς αὐτόν»². Ἐπίσης καταπολεμεῖ τὴν περὶ Θεότητος τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν, ἀρνεῖται ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ³ καὶ καλεῖ τοὺς χριστιανούς νὰ μὴ ὁμιλοῦν περὶ Τριαδικοῦ Θεοῦ⁴, ἀλλὰ καὶ ἡ πολεμικὴ του αὕτη δὲν ἀποτελεῖ εἰσέτι ἀνοικτὴν πρὸς τοὺς χριστιανούς ρῆξιν, ἀλλὰ σχετίζεται πρὸς τὴν ὅλην περὶ μονοθείας ἀντίληψίν του. Μὴ δυναμνος νὰ κατανοήσῃ τὸ Τριαδικὸν τῆς χριστιανικῆς πίστεως δόγμα, παρελλήλισε τὴν περὶ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ χριστιανικὴν διδασκαλίαν πρὸς τὰς εἰδωλολατρικὰς ἰδέας τῶν Ἀράβων, περὶ θυγατέρων τοῦ Allāh. Οὕτω διὰ τῆς αὐτῆς ἐπιχειρηματολογίας, διὰ τῆς ὁποίας ἀπορρίπτει τὰς περὶ θυγατέρων τοῦ Allāh

1. Sura 5, 85 (82) - 87 (84).

2. Sura 4, 154 (155) - 156 (157).

3. Sura 5, 19 (17) καὶ 116.

4. Sura 4, 169 (171).

ειδωλολατρικὰς παραστάσεις, ἀναιρεῖ ἐπίσης καὶ τὴν περὶ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ χριστιανικὴν διδασκαλίαν, δεχόμενος ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πάντοτε ὑπερβατικὸς καὶ ὑπερέξοχος καὶ ἄρα «δὲν ἔχει τέκνα»¹.

Τελικῶς ὁμως, ὅταν ὁ Μωάμεθ διεπίστωσεν ὅτι καὶ οἱ χριστιανοὶ δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ἀκολουθήσουν αὐτόν, ἤλθεν εἰς ἀνοικτὴν πρὸς αὐτοὺς ρῆξιν. Ἡ ὀξύτης τῆς κατ' αὐτῶν, ὡς καὶ τῶν Ἰουδαίων πολεμικῆς του, διατυποῦται ἐν Sura 9, 29 - 33, ἐνθα κηρύσσει τὸν κατὰ παντὸς «ἀπίστου» ἀδυσώπητον πόλεμον. Ἵνα δὲ μὴ ἔλθῃ εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἀρχικούς του ἰσχυρισμούς, καθ' οὓς οἱ «λαοὶ τῆς Γραφῆς» εἶχον τὴν αὐτὴν ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον ἀποκάλυψιν, τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς ἐκήρυσσε, ἐδίδαξεν ὅτι οὗτοι ἐφάνησαν ἀχάριστοι ἐναντι τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ· ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτοὺς τὴν αἰώνιον Βίβλον τῆς ἀληθείας, ἀλλ' οὗτοι ἐνόθευσαν τὸ περιεχόμενον αὐτῆς. Ἐνεκα τούτου ὁ Θεὸς ἐξαπέστειλε διὰ τοῦ Μωάμεθ, τοῦ «ἐσχάτου τῶν προφητῶν», ἐκ νέου τὴν αὐτὴν Γραφὴν, γνησίαν καὶ ἀνόθευτον πλέον, ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἀραβιστὶ γεγραμμένου Κορανίου. Τὸ Κοράνιον βασιζέται ἐπὶ τοῦ παρὰ Θεῶ ἐν οὐρανοῖς φυλασσομένου αἰωνίου ἀρχετύπου Πίνακος (Lauh al - Mahfûz), τῆς «μητρὸς τῆς Βίβλου» (umm al - Kitâb) καὶ εἶναι ἀκριβὲς καὶ ἀπαράλλακτον ἐκείνης ἀντίγραφον. Τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ κηρύσσει πιστῶς ὁ Μωάμεθ εἰς τοὺς ὁπαδοὺς του.

Ὁ σκοπὸς διὰ τὸν ὁποῖον οὗτος μνημονεῖ ὅλας τὰς προφητικὰς ταύτας ἱστορίας εἶναι ὅπως ἐμφυτεύσῃ τὸ κήρυγμά του ἐντὸς τοῦ περιβάλλοντος τῆς βιβλικῆς παραδόσεως, ἐξ ἧς καὶ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς διδασκαλίας του ἤντησε. Διό, υἱοθετήσας καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῶ ἐρμηνεύσας τὴν βιβλικὴν ἱστορίαν τῆς θείας Οἰκονομίας, ἐδημιούργησεν ἰδίαν ἱστορίαν τῆς σωτηρίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπέδωσε καθαρῶς θεοκεντρικὸν χαρακτήρα. Αὕτη ἄρχεται ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, συντελεῖται διὰ σειρᾶς προφητῶν καὶ ἀποστόλων τοῦ Θεοῦ, ἀποσταλέντων κατὰ καροὺς εἰς ἅπαντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, καὶ τελειώνει εἰς τὴν διὰ τοῦ Μωάμεθ ἀποκάλυψιν τοῦ Κορανίου, ἣ ὁποία, ὡς φρονεῖ, ἀποτελεῖ τὴν ἐσχάτην ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ, ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν «πιστῶν».

1. Sura 19, 35 (34) ἐξ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ

1. Ἡ βαθμιαία σύλληψις τοῦ νοήματος τῆς ἱστορίας

Ὅπως τὸ νόημα τῆς προφητείας οὕτω καὶ τὸ συνυφασμένον πρὸς αὐτὴν νόημα τῆς «ἱστορίας τῆς σωτηρίας» συνέλαβεν ὁ Μωάμεθ βαθμιαίως καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν ἐν τῇ σκέψει αὐτοῦ προοδευτικὴν ὠρίμανσιν τοῦ νοήματος τῆς προφητείας. Ἰδέαν τινὰ περὶ ἱστορίας φαίνεται ὅτι εἶχεν ἀποκτήσει οὗτος ἤδη πρὸ τῆς ἐμπειρίας τῆς κλήσεώς του. Ὡς δεικνύουν τὰ μνημονευθέντα κορανικὰ χωρία, οὗτος ἦτο ἐνήμερος τῶν ἀρχαίων ἀραβικῶν παραδόσεων καὶ θρύλων. Αἱ διηγήσεις του περὶ καταστροφῆς τῶν λαῶν τῆς Thamûd καὶ τοῦ Ἄδ, αἱ ἱστορίαι του περὶ Hûd, Sâlih καὶ Shu'aib, αἱ ὁποῖαι λεπτομερῶς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐξετέθησαν, δεικνύουν τὸ ἐνδιαφέρον του νὰ ἐνημερωθῇ περὶ ὅλης τῆς παραδόσεως τοῦ λαοῦ του. Καίτοι πολλὰ ἐκ τῶν ἱστοριῶν τούτων ἀναφέρονται εἰς τὸ μετέπειτα κήρυγμά του, δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἦσαν ἀπ' ἀρχῆς γνωστὰ εἰς αὐτόν.

Ἐκ τῆς προφορικῆς λοιπὸν παραδόσεως τοῦ λαοῦ του ἤκουσεν ὅτι οἱ ἐν λόγῳ λαοὶ ἔζων ποτὲ εἰς ὠρισμένας τοποθεσίας τῆς Ἀραβίας καὶ εὐημέρουν, ἀλλ' εἰς ἄγνωστον χρόνον, ὁ ὁποῖος χάνεται εἰς τὰ βάθη τῶν αἰώνων, ἠφανίσθησαν συνεπείᾳ φυσικῶν καταστροφῶν. Τὰς φυσικὰς ταύτας καταστροφὰς συνδυάσας οὗτος μετὰ τῶν βιβλικῶν ἱστοριῶν περὶ καταστροφῆς τῶν Σοδόμων καὶ Γομόρρων, ἐξέλαβεν ὡς τιμωρίας τοῦ Θεοῦ, αἱ ὁποῖαι ἐξέσπασάν ποτε κατὰ τῶν λαῶν τούτων καὶ ἠφάνισαν αὐτοὺς διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. Οὕτω, κατ' ἀρχάς, τὴν βιβλικὴν ἐννοίαν τῆς ἱστορίας, περὶ τῆς ὁποίας ἀμυδρὰν εἰσέτι ἀντίληψιν εἶχε, ἐταύτισε μετὰ τῶν θρύλων καὶ διηγήσεων τῆς ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐξ ἀρχῆς καὶ πρὸ τῆς ἐμπειρίας τῆς κλήσεώς του ἢ μετὰ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως ἐπικοινωνία του ἐβοήθησεν αὐτόν νὰ συλλάβῃ τὴν ἰδέαν περὶ παροδικότητος καὶ ματαιότητος παντὸς γηίνου. Ἡ περὶ μηδαμινότητος τοῦ γηίνου τούτου κόσμου ἰδέα ἀποτελεῖ σταθερὸν θέμα τοῦ κορανικοῦ κηρύγματος. Οὐ μόνον τὰ ἐν Sura 57, 19 κ.ἐξ. διαλαμβανόμενα, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα κορανικὰ χωρία, μάλιστα δὲ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα περιέχουν τὸ ἐσχατολογικὸν τοῦ Μωάμεθ κήρυγμα, τονίζουν τὸ μάταιον

καὶ παροδικὸν τοῦ κόσμου. Μακρὰν τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ «ἡ ζωὴ τοῦ κόσμου τούτου εἶναι ἄσημος παιδιά, εἶναι διακόσμησις καὶ ἀντικείμενον ματαίας δόξης»¹. Μόνον τὸ αἶσθημα τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ φόβος αὐτοῦ βοηθεῖ τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀξιολογήσῃ ὀρθῶς τὸ νόημα τοῦ κόσμου. Ἡ ἀπουσία τῶν αἰσθημάτων τούτων ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀπιστίαν καὶ αἱ συνέπειαι τῆς ἀπιστίας εἶναι αἱ τιμωρίαι τοῦ Θεοῦ. Διηγῆσεις, ὡς αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι, τὰς ὁποίας ὁ ἄραψ προφήτης παρέλαβεν ἐν μέρει μὲν ἐκ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως (ὅπως εἶναι αἱ περὶ Νῶε καὶ κατακλυσμοῦ², περὶ Λὼτ καὶ καταστροφῆς τῶν Σοδόμων καὶ Γομόρρων³), ἐν μέρει δὲ ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως (ὅπως εἶναι αἱ περὶ τῶν λαῶν τοῦ Ἄδ, τῆς Thamūd καὶ τῆς Madyan, οἱ ὅποιοι μὴ δεχθέντες τοὺς ἀποστόλους τοῦ Θεοῦ Hūd, Sālih καὶ Shu'aib, ἠφανίσθησαν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς)⁴, ἐγέννησαν ἐντὸς αὐτοῦ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐξέσπασε κατὰ καιροὺς εἰς ὠρισμένους λαοὺς καὶ γενεὰς τοῦ παρελθόντος ἢ τιμωρὸς θεῖα δίκη διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. Ἐὰν οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν ἐκείνων ἐπίστευον καὶ ἐφοβοῦντο τὸν Κύριον, ὁ Κύριος θὰ ἤνοιγεν εἰς αὐτοὺς «τὴν εὐδαιμονίαν τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς γῆς». Οὗτοι ὅμως διέψευσαν τὰ «σημεῖα» αὐτοῦ καὶ ἐτιμωρήθησαν⁴.

Ἡ παρουσία λοιπὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι διαρκῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου· ὁ Παντοδύναμος ἐπισκοπεῖ τὰ πάντα καὶ τιμωρεῖ τοὺς ἀδίκους. Κατὰ τὸν Μωάμεθ, τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον βεβαίωι ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος παρίσταται εἰς τὸ Κοράνιον λέγων·

Μήπως ἄραγε, μετὰ τὰς περὶ τιμωριῶν τῶν ἀρχαίων λαῶν εἰδήσεις «αἰσθάνονται οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων βέβαιοι, ὅτι ἡ ὀργὴ ἡμῶν δὲν θὰ προσβάλλῃ αὐτοὺς νύκτωρ κοιμωμένους, ἢ κατὰ τὴν ἡμέραν, ἐνῶ διασκεδάζουσιν; Μήπως αἰσθάνονται ἀσφαλεῖς ἀπὸ τὰ σχέδια (makr) τοῦ Θεοῦ; Τοῦτο πράττουν μόνον ὅσοι (οὕτως ἢ ἄλλως) θὰ ζημιωθοῦν. Δὲν συνησθάνθησαν λοιπὸν (a - wa - lam - yahdi li - lladhina . . .) οἱ κληρονομήσαντες τὴν γῆν παρὰ τῶν ἀρχαίων κατοίκων αὐτῆς, ὅτι, ἐὰν ἠθέλομεν, ἠδυνάμεθα νὰ τιμωρήσωμεν αὐτοὺς διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν; Ἀλλὰ σφραγίζομεν τὰς καρδίας αὐτῶν, ὥστε νὰ μὴ ἀκούουν (ἦτοι νὰ μὴ ἐννοοῦν)»⁶.

1. Sura 57, 19 (20).

2. Sura 7, 57 (59) - 62 (64).

3. Sura 7, 78 (80) ἐξ.

4. Sura 7, 63 (65) - 77 (79) καὶ 7, 83 (85) - 91 (93).

5. Sura 7, 94 (96).

6. Sura 7, 95 (97) - 98 (100).

Τὴν παρουσίαν ὅμως τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου δὲν εὕρισκει ὁ Μωάμεθ μόνον εἰς τοὺς θρύλους τῆς ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τοῦ προσφάτου παρελθόντος τῆς Μέκκας. Οὕτως ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην του τὴν «ἱστορίαν» τῶν ἀνθρώπων τῶν ἐλεφάντων» (ashâb - al - fil)¹, δηλαδὴ τὴν κατὰ τῆς Μέκκας ἐκστρατείαν τῶν Αἰθιοπῶν τῆς Ἰεμένης, οἱ ὅποιοι περὶ τὸ 570 μ.Χ., ἐποχοῦμενοι ἐλεφάντων, ἐφθασαν πρὸ τῆς ἱερᾶς πόλεως τῶν Ἀράβων καὶ ἐπολιοῦρκησαν αὐτήν. Ἐπικεφαλῆς τῶν Αἰθιοπῶν ἦτο ὁ ἀντιβασιλεὺς αὐτῶν Ἀβραμος, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὰς φήμας, ἐσκόπει νὰ κατεδαφίσῃ τὸ εἰδωλολατρικὸν ἱερὸν τῆς Ka'ba καὶ νὰ ἐκχριστιανίσῃ τοὺς πολυθεϊστὰς Μεκκίτας². Ἀπροσδοκῆτως ὅμως ὁ ἰσχυρὸς αὐτοῦ στρατὸς ἀπεδεκατίσθη καὶ οὗτος ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ μετὰ τὰ ὑπολείμματά του. Δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὰ τὰ αἷτια τῆς τοιαύτης καταστροφῆς, ἀλλ' ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ibn Khadir³ ταῦτα πιθανῶς ὠφείλοντο εἰς αἰφνιδίως ἐγερθεῖσαν ἀμμόωδη θύελλαν, ἧς ἐπηκολούθησεν ἐπιδημία εὐλογίας. Τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο γεγονός, τὸ ὁποῖον οἱ Ἀραβες ἱστορικοὶ θεωροῦν ὡς θαῦμα, διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ Θεὸς ἔσωσε τὸ ἱερὸν των, ἀπέβη διὰ τοὺς κατοίκους τῆς Μέκκας θρύλος ἐπικός, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀνάμνησις διεσώζετο ζωηρὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Μωάμεθ⁴.

Τὸ συμβάν τοῦτο ἠρμήνευσεν ὁ Μωάμεθ θρησκευτικῶς καὶ τὸν ἀποδεκατισμὸν τοῦ αἰθιοπικοῦ στρατεύματος ἐξέλαβεν ὡς τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ, ἢ ὅποια ἐξέσπασε κατὰ τῶν «ἀσεβῶν», ὅχι διότι ἐσκόπουν νὰ καταργήσουν τὴν εἰδωλολατρίαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ αὐτὸς ἐπέδωκε, ἀλλὰ διότι ἤθελον νὰ καταλύσουν τὸν ναὸν τῆς Ka'ba, τὸ σύμβολον τοῦ μονοθεϊσμοῦ, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τῆς ἀραβικῆς παραδόσεως ἐθεωρεῖτο οἶκος τοῦ Θεοῦ καὶ οἰκοδόμημα τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ. Τὸν Θεὸν τοῦ οἴκου τούτου τῆς Ka'ba ἐκήρυττεν ὁ Μωάμεθ εἰς τοὺς συμπολίτας του. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι ἐλάτρευον αὐτὸν ὁμοῦ μετ' ἄλλων εἰδωλολατρικῶν θεοτήτων, ὁ ἄραψ προφήτης ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην αὐτῶν τὴν «ἱστορίαν τῶν ἀνθρώπων τῶν ἐλεφάντων», ἵνα ὑποδείξῃ εἰς αὐτοὺς ὅτι ὁ μόνος Κύριος, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ λατρεύουν, εἶναι ὁ Allâh, ὁ ὁποῖος, καίτοι ὑπερβατικός, παρίσταται ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ προσ-

1. 105η Sura.

2. Ὁ Ἀβραμος, ἀντιβασιλεὺς τῶν ἐν Ἰεμένη Αἰθιοπῶν, ἦτο ζηλωτὴς χριστιανός, ὁ ὁποῖος εἰς τὰς μάχας του καθιέρωσε τὴν περίφημον ἐπιγραφὴν: «Ἐν τῇ δυνάμει, τῇ βοηθείᾳ καὶ τῷ ἐλέει τοῦ Οὐκίτρημονος (Rahmân) τοῦ Μεσσίου αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (Buhl, Das Leben Muhammads, 11).

3. Tafslr, Κάιρον 1954, 4, 548 - 553.

4. Ἀπήχησιν τοῦ θρύλου τούτου εὕρισκομεν εἰς τὴν προἰσλαμικὴν ἀραβικὴν ποίησιν· ἰδὲ παραδείγματα παρὰ Ἀλν Νούρ, Τὸ Κοράνιον καὶ τὸ Βυζάντιον, 26 κ.ἐξ.

κτῆρα αὐτῆς. Ἀντὶ τῶν ἡρώων καὶ ἡμιθέων, οἱ ὅποιοι ἐνεφανίζοντο εἰς ἐκάστην ἐποχὴν καὶ εἰς ἐκάστην ἀραβικὴν φυλὴν ὡς πρόσωπα ἱκανὰ νὰ ἀλλάξουν τὸν ροῦν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ νὰ ἐγγυηθοῦν τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὴν εἰρήνην τῆς φυλῆς των, ὁ Μωάμεθ παρουσίασε τὸν ἕνα καὶ ἀληθῆ Θεὸν ὡς παντοδύναμον ἐγγυητὴν (al - amin) τῶν πιστῶν του δούλων (al - mu'minin). Δὲν εἶναι οἱ ἥρωες, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος βοηθεῖ καὶ ἐξασφαλίζει τὴν κατὰ τῶν ἐναντίων νίκην καὶ τὴν εἰρήνην (salām) εἰς τοὺς πιστοὺς. Ἔνεκα τούτου ὀπισθεν τῶν ἀγῶνων, τοὺς ὁποῖους διεξήγαγεν ὁ Μωάμεθ κατὰ τῶν ἀντιπάλων του, ἐβλεπε τὴν ἐνεργὸν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ, ὁδηγοῦσαν αὐτὸν εἰς τὴν νίκην. Ἰπ' αὐτὴν τὴν ἐννοίαν ἡρμήνευσεν οὗτος ὄλος τοὺς ὑπὲρ τῆς νέας θρησκείας του ἀγῶνας, μάλιστα δὲ τὰ δύο σημαντικὰ διὰ τὴν τύχην τοῦ Ἰσλάμ γεγονότα, ἤτοι τὴν νίκην τοῦ Badr καὶ τὴν κατάληψιν τῆς Μέκκας. Ὅπισθεν τῶν μεγάλων ἐπιτυχιῶν του ἐβλεπε τὴν ἐνεργὸν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ. Οὕτω τὴν νίκην τῆς ἐν Hunain μάχης (Ἰανουάριος τοῦ 630) ἀξιολογεῖ ὡς ἄμεσον τοῦ Θεοῦ βοήθειαν, διότι, καίτοι οἱ μουσουλμάνοι ἦσαν πολυπληθέστεροι τῶν ἀντιπάλων των, κατ' ἀρχὰς κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν· ἐπειτα ὁμοῦ ἀναθαρρήσαντες ἐνίκησαν. Περιγράφων τὸ γεγονός τοῦτο ὁ Μωάμεθ, ἐπισημαίνει ὅτι, ἐὰν δὲν ὑπάρχη ἡ θεία βοήθεια, οὔτε τὸ θάρρος οὔτε ἡ ἰσχὺς ὠφελοῦν.

«Ὁ Θεὸς ἐβοήθησεν ὑμᾶς νὰ νικήσητε εἰς πολλοὺς τόπους, ὅπως ἐπίσης καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Hunain, ὅτε ἤσθε ἠὺχαριστήμενοι ἐκ τῆς πληθύος ὑμῶν, ἡ ὁποία κατ' οὐδὲν σᾶς ὠφέλησεν. Ὅσον εὐρύχωρος καὶ ἂν εἶναι ἡ γῆ, ἦτο δι' ὑμᾶς στενόχωρος καθ' ἣν ἡμέραν στρέψαντες τὰ νῶτα, ἐτράπητε εἰς φυγὴν. Ἐπειτα ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὴν ψυχικὴν ἡρεμίαν (sakina) ἐπὶ τοῦ ἀποστόλου αὐτοῦ καὶ τῶν πιστῶν, ἐκπέμψας ἀοράτους δι' ὑμᾶς δυνάμεις καὶ τιμωρήσας τοὺς μὴ πιστεύοντας»¹.

Ἀκριβῶς δέ, ὅπως ἡ ἀριθμητικὴ ἰσχὺς δὲν εἶναι ἀσφαλὲς τεκμήριον τῆς νίκης ἀνεῦ τῆς βοήθειας τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ ἡ ἀριθμητικὴ κατωτέρωτης δὲν εἶναι τεκμήριον ἥττης, ἀλλὰ περιφανοῦς νίκης, ὅταν παρίσταται καὶ βοηθῆ ὁ Θεός. Διό, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀξιολόγησιν τῆς νίκης τοῦ Badr, ὁ Μωάμεθ λέγει:

1. Sura 9, 25 - 26. Ἡ Hunain εἶναι κοιλάς κειμένη ἐξ χιλιομέτρων μακρὰν τῆς Μέκκας. Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἱερᾶς ταύτης μουσουλμανικῆς πόλεως ὁ Μωάμεθ ἐστράφη ἐναντίον τῶν φυλῶν Hawāzin καὶ Thaqif. Οἱ ἀντίπαλοι ἦσαν μόνον 4.000 περίπου, ἐνῶ οἱ μουσουλμάνοι περὶ τὰς 12.000. Ἔνεκα τούτου εἶχεν ἐπικρατήσει ἀπόλυτος αἰσιοδοξία περὶ τῆς νίκης ἐν μέσῳ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Μωάμεθ. Ἐν τούτοις κατ' ἀρχὰς οὗτοι κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Μετὰ ταῦτα ὁμοῦ ἀναθαρρήσαντες ἐνίκησαν.

«Ὁ Θεὸς ἐβοήθησεν ὑμᾶς νὰ νικήσητε ἐν Badr, ἐνθα ἤσθε κατώτεροι τὸν ἀριθμὸν. Φοβήθητε ἄρα τὸν Θεόν. Ἴσως (οὕτω) γίνητε εὐγνώμονες πρὸς αὐτόν»¹.

Ἐνίοτε ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ νὰ βοηθήσῃ τοὺς πιστοὺς του ἐγγίζει τὰ ὄρια τῆς αὐθαιρεσίας. Ἐχων τοιαύτην περὶ παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ ἀντίληψιν ὁ ἄραψ προφήτης, ἐτόλμησε νὰ θεωρήσῃ καὶ τοὺς κατὰ τὰς μάχας φόνους τῶν ἐχθρῶν του ὡς ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι τῶν ὀπαδῶν του. Οὕτω, ὅταν κατὰ τὴν μάχην τοῦ Badr οἱ ὀπαδοὶ του ἐδίστασαν νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῶν ὁμοφύλων των καὶ νὰ φονεύσουν αὐτούς, διότι ὁ φόνος ὁμοφύλου ἔθεωρεῖτο ὑπὸ τοῦ πατρῶου ἀραβικοῦ ἔθους ἀνοσιούργημα, ὁ Μωάμεθ καθυσύχασε τὰς συνειδήσεις αὐτῶν εἰπών:

«Δὲν φονεύετε ὑμεῖς αὐτούς, ἀλλ' ὁ Θεός. Ὅταν ἀκοντίζης, δὲν εἶσαι σὺ ὁ ἀκοντίζων, ἀλλ' ὁ Θεός, ἵνα δοκιμάσῃ τοὺς πιστοὺς διὰ λαμπρᾶς δοκιμασίας»².

Οὐ μόνον τὰς νίκας, ἀλλὰ καὶ τὰς ἥττας καὶ συμφοράς ἡρμήνευσεν οὗτος ὡς ἔργα τοῦ Θεοῦ. Οὕτω τὴν ἥτταν καὶ τὰς μεγάλας ζημίας τὰς ὁποίας ὑπέστησαν οἱ μουσουλμάνοι κατὰ τὴν παρὰ Uhud μάχην (Μάρτιος τοῦ 625), ἐδικαιολόγησεν οὗτος διὰ τῆς ἐξῆς ἀποκαλύψεως του:

«Ἡ συμφορά, ἡ ὁποία συνέβη εἰς ὑμᾶς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς συμπλοκῆς τῶν δύο στρατιῶν, ἐγινε διὰ τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ, ὅπως διακρίνη καὶ ἀναγνωρίσῃ τοὺς πιστοὺς τῶν ὑποκριτῶν»³.

Οὕτω πᾶν πολεμικὸν συμβᾶν καὶ πᾶν γεγονός τοῦ βίου τῶν πιστῶν του ἡρμήνευσεν οὗτος θεοκεντρικῶς. Τὸ θεοκεντρικὸν νόημα, τὸ ὁποῖον ἀπέδωσαν εἰς τὴν ἱστορίαν, φαίνεται ἐναργέστερον εἰς τοὺς ἐξῆς κορανικοὺς λόγους:

«Ἐὰν ὁ Θεὸς βοηθῆ ὑμᾶς διὰ τὴν νίκην, οὐδεὶς δύναται νὰ καταβάλλῃ ὑμᾶς. Ἐὰν ὁμοῦ ἐγκαταλείψῃ ὑμᾶς, τίς δύναται, μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ, νὰ βοηθήσῃ ὑμᾶς διὰ τὴν νίκην; Οἱ πιστοὶ ὀφείλουσιν νὰ ἔχουν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Θεόν»⁴.

Ἄπασαι αἱ ἐν τῷ Κορανίῳ ἐκτιθέμεναι ἱστορίαι, τόσον αἱ ἐκ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως εἰλημμένα, ὅσον καὶ ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς

1. Sura 3, 119 (123).

2. Sura 8, 17.

3. Sura 3, 160 (166) ἐξ.

4. Sura 3, 154 (160).

τήν προσωπικήν τοῦ Μωάμεθ ἱστορίαν, περιγράφουν τήν προσωπικήν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ εἰς τήν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ἀναλόγως πρὸς τήν πρὸς αὐτὸν διάθεσιν τῶν ἀνθρώπων ἀνταμείβει ἢ τιμωρεῖ, ὁδηγεῖ εἰς τήν νίκην ἢ ἐξαφανίζει αὐτούς. Ἔνεκα τούτου οὐδὲν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, τὰ ὅποια περιγράφονται εἰς τὸ Κοράνιον, ἐξιστορεῖται σαφῶς. Εἰς ἀπάσας τὰς ἱστορίας ὑπάρχουν ἀσαφεῖς μόνον ὑποδηλώσεις καὶ ὑπαινιγμοὶ τῶν πραγματικῶν ἱστορικῶν πραγμάτων καὶ καταστάσεων. Ὁ Μωάμεθ ὅμως δὲν ἐνδιεφέρετο νὰ ἐκθέσῃ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ ἱστορικά γεγονότα, ἀλλὰ τὸ νόημα, τὸ ὁποῖον περιέκλειον ταῦτα διὰ τὸ κήρυγμά του. Σκοπὸς του ἦτο νὰ τονίσῃ τὴν ὀπισθεν τῶν ἱστορικῶν πραγμάτων κρυπτομένην παρουσίαν τοῦ Θεοῦ. Ἐπιθυμία του ἦτο νὰ παρουσιάσῃ τὴν θρησκείαν του ὡς ἔργον τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι ἑαυτοῦ. Τρανὸν παράδειγμα αὐτοῦ τυγχάνει πάντοτε ἡ ἤδη μνημονευθεῖσα νίκη τῆς μάχης τοῦ Badr, περὶ τῆς ὁποίας λέγει:

«Ὅταν ὁ Θεὸς ὑπεσχέθη νὰ παραδώσῃ εἰς ὑμᾶς τὴν μίαν ἐκ τῶν δύο στρατιῶν, ὑμεῖς ἐπιθυμήσατε ἵνα εἶναι ἡ μᾶλλον ἀδύνατος. Ἄλλ' ὁ Κύριος πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λόγων αὐτοῦ ἐξηφάνισε τοὺς ἀπίστους μέχρις ἐσχάτου, ἵνα οὕτω καθιερώσῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐκμηδενίσῃ τὸ ψεῦδος, καίτοι κατελήφθησαν ὑπὸ πείσματος οἱ ἔνοχοι. Ὅταν ἐπεκαλέσθητε τὴν ἀρωγὴν τοῦ Κυρίου ὑμῶν, εἰσηκούσθητε: Ἔὰ βοηθήσω ὑμῖν, εἶπε, μετὰ δεκακισχιλίων γενναίων ἀγγέλων. Ἔπεσχέθη ὑμῖν τούτο ὁ Θεός, ἵνα εὐφράνῃ τὰς καρδίας καὶ στερεώσῃ τὴν πίστιν ὑμῶν»¹.

Τὸ συμπέρασμα τὸ ὁποῖον ἐξάγει ὁ Μωάμεθ ἐξ ὅλων αὐτῶν περικλείει ἡ ἀκόλουθος φράσις αὐτοῦ. «Πᾶσα βοήθεια παρὰ τοῦ Θεοῦ πηγάζει, καθ' ὅτι εἶναι ἰσχυρὸς καὶ σοφός»². Ἄρα πρόθεσις αὐτοῦ δὲν ἦτο νὰ περιγράψῃ τὰ γεγονότα τῆς προσωπικῆς του ἱστορίας καθ' ἑαυτὰ, ὡς ἐπραττον οἱ χρονογράφοι τῆς ἐποχῆς του, ἀλλὰ νὰ ἐπισημάνῃ τὴν θρησκευτικὴν ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν περιέκλειον ταῦτα, καὶ νὰ νοθεύσῃ τοὺς ἀκροατὰς του. Τὰ ἱστορικὰ συμβάντα ἦσαν κατ' αὐτὸν συγχρόνως συμβάντα τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας, τὴν ὁποίαν ἐβλεπε διευθυνομένην ἀμέσως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Αἱ ἐλλειπτικαὶ προτάσεις πολλῶν κορανικῶν ἀφηγήσεων, αἱ ὁποῖαι, ὡς εἶδομεν, ἀποτελοῦν τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ φιλολογικοῦ ὕφους τῶν ἀρχικῶν κυρίως ἀποκαλύψεων τοῦ Κορανίου, καὶ αἱ ὁποῖαι εἰσαγόμεναι διὰ τοῦ συνδέσμου idh «ὄτε», («τῷ καιρῷ ἐκείνῳ» ὄτε), δὲν ἔχουν ἀπόδοσιν, ὑπαινίσσονται ἐπει-

1. Sura 8, 7 - 10.

2. Sura 8, 10. Ἀξιόλογα ἐν προκειμένῳ τυγχάνουν ὅσα εἰς τοὺς ἀμέσως ἐπομένους στίχους τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου τονίζονται, καθὼς καὶ εἰς τοὺς στίχους 43 (42) ἐξ.

σόδια τῆς ἱστορίας, τὰ ὅποια εἶναι συγχρόνως «ἱστορία τῆς σωτηρίας». Διὰ τῶν ἱστοριῶν του τούτων ὁ Μωάμεθ κινεῖται ἐφ' ὅλου τοῦ χρονικοῦ διαστήματος ἐπὶ τοῦ ὁποίου, ὡς πιστεύει, ἔλαβε χώραν ἡ ἱστορία τῆς σωτηρίας, ἦτοι ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ Ἀδάμ μέχρι τῶν προσφάτων γεγονότων τῆς προσωπικῆς του ἱστορίας. Διό, συχνὰ καλεῖ τοὺς ἀκροατὰς του νὰ ἀναμνησθῶν τῶν γεγονότων τῆς «ἱστορίας τῆς σωτηρίας», λέγων. «Μνήσθητε τοῦ Νῶε . . .», «μνήσθητε τοῦ Ἀβραάμ. . .», «μνήσθητε τοῦ Μωϋσέως . . .» καὶ εἰς πᾶσαν κλήσιν ἀναμνήσεως καλεῖ αὐτοὺς νὰ ἴδουν τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ εἰς πᾶν συμβάν τῆς ἱστορίας.

Ἡ θεοκεντρικὴ αὕτη ἐρμηνεία τῆς ἱστορίας ἐδημιούργησεν εἰδικὴν κορανικὴν ὀρολογία μὲ βαθύ θρησκευτικὸν νόημα. Οὕτως ἡ ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ κατάληψις τῆς Μέκκας τῷ 630 δηλοῦται εἰς τὸ Κοράνιον διὰ τῆς λέξεως fath. Ἡ λέξις αὕτη εἰς τὸ ἀραβικὸν λεξιλόγιον σημαίνει «ἀνοιγμα», «ἐναρξίς», «εἰσαγωγή», καὶ εἰς τὸν πληθυντικὸν futūh ἢ futūhāt, «κατάκτησις», «νίκη», «θρίαμβος». Ἄλλ' ὑπὸ τοῦ Κορανίου νοεῖται πάντοτε ἡ νίκη τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ὑποσχέσεως αὐτοῦ. Ὁ Μωάμεθ κατενόησε τὴν κατάληψιν τῆς Μέκκας ὄχι ὡς προσωπικὴν αὐτοῦ νίκην, ἀλλ' ὡς ἐπιτυχίαν καὶ θρίαμβον τῆς θείας θελήσεως.

Οὕτω, ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ χρόνου, ὠρίμασεν εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἄραβος προφήτου ἡ ἰδέα ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποκαλύψεως του ἀποτελεῖ τὴν ἱστορίαν τῆς σωτηρίας πρὸς τὸν λαόν του. Τὸ Κοράνιον του, ὡς ἀντίγραφον τοῦ αἰωνίου ἀρχετύπου, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ἄλλον, παρὰ ἡ ἐν ἀραβικῇ γλώσσῃ ἀποκάλυψις τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας, ἡ ὁποία εἶχεν ἤδη πρὸ πολλοῦ κηρυχθῆ εἰς τοὺς «λαοὺς τῆς Γραφῆς». Καὶ ἐνῶ ἀρχικῶς ὁ Μωάμεθ ἐπίστευεν ὅτι ὡς ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ ἐπανελάμβανε τὸ οὐσιῶδες περιεχόμενον τοῦ ἰουδαϊκοῦ καὶ χριστιανικοῦ κηρύγματος, ἀργότερον ἤχη εἰς τὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ κήρυγμά του ἀποτελεῖ τὴν τελείωσιν τῆς ἀποκαλύψεως, ἡ ὁποία ἐπικυροῖ καὶ ἐπισφραγίζει ἀπάσας τὰς προηγηθείσας ἀποκαλύψεις.

3. Τὸ Κοράνιον καὶ ἡ ἱστορία τῆς σωτηρίας

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων συνάγεται ὅτι ἡ ἱστορία τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Κορανίου ἀποτελεῖ τὴν «ἱστορίαν τῆς σωτηρίας» διὰ τὸ Ἰσλάμ. Ὁ Μωάμεθ υἱοθετήσας τὴν βιβλικὴν διδασκαλίαν περὶ ἱστορικῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον, θεωρεῖ τὴν ἱστορίαν ἀποτελουμένην ἐκ κύκλων ἀποκαλυπτικῶν γεγονότων, τὰ ὅποια συμβαίνουν τῇ θελήσει τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ μεταξὺ δημιουργίας καὶ ἐσχάτης ἡμέρας τῆς κρίσεως χρονικὸν διάστημα. Ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε κατὰ διαδοχικοὺς καιροὺς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα διὰ τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων του τὸ θέλημα αὐτοῦ. Ἡ ἀποκορύφωσις ὅμως τῆς ἱστορίας

είναι ή τελευταία έγκυρος αποκάλυψις τής αληθείας και του νόμου του Θεού, τὰ όποια περιέχονται εις τὸ Κοράνιον. Ὁ Θεός ως παντοδύναμος και απόλυτος Κύριος τῶν κόσμων (al-'ālamūn) έπεμβαίνει προσωπικῶς εις τήν ιστορίαν του κόσμου και διευθύνει τὰς τύχας αὐτῆς. Ἡ μουσουλμανική θρησκεία δέχεται τὸν Θεόν ως έσαεί δημιουργόν. Ὁ Θεός έδημιούργησε τὸν κόσμον εις έξ ήμέρας, ἀλλ' οὐδέποτε ανεπαύθη¹. Ἡ πράξις τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ δυνάμεως και θελήσεως είναι συνεχής και ακατάπαυστος έντός τῆς ιστορίας του κόσμου. Δημιουργεῖ και καταστρέφει πάντοτε κατά τὸ δοκοῦν αὐτῷ και πᾶσα στιγμή έν τῇ δημιουργικῇ αὐτοῦ πράξει είναι μοναδική και ανεπανάληπτος. Κατά τὸ Κοράνιον ὁ Θεός δέν «ανεπαύθη» μετά τήν δημιουργίαν του κόσμου, ἀλλά «καθ' έκάστην είναι άπησχολημένος εις νέαν τινά πράξιν»². Ἐνεκα τούτου οὐδέποτε έπαυσε ν' άσχολῆται άμέσως και προσωπικῶς με τήν δημιουργίαν του και τούς ανθρώπους. Κατέπεμψεν άνωθεν κατά διαδοχικάς περιόδους τήν αποκάλυψιν αὐτοῦ και έθεσεν αὐτήν ως νόμον Κυρίου πρό τῶν ανθρώπων, ίνα δεχθοῦν ἢ άπορρίψουν αὐτήν και διά του τρόπου αὐτοῦ κερδίσουν τήν άμοιβήν ἢ τήν καταδίκην του άλλου κόσμου. Ἡ ιστορία τῆς αποκαλύψεως άποτελεῖται από διαδοχικούς κύκλους προφητείας, έσχατος τῶν όποίων είναι ὁ κύκλος τῆς προφητείας του Ἰσλάμ, τὸ όποῖον άποτελεῖ τήν τελευταίαν θρησκείαν του παρόντος κύκλου τῆς ανθρωπότητος. Ἐντεῦθεν οἱ μουσουλμάνοι πιστεύουν ὅτι ἡ κυκλοτερής πορεία τῆς ιστορίας τῆς σωτηρίας αποκαλύπτει τὸ τέλος αὐτῆς μόνον έντός τῆς θρησκείας αὐτῶν, ἡ όποία ως έσχατον τέλος υπόσχεται τήν άμοιβήν του παραδείσου.

Ἐνεκα τούτου αἱ έντολαί του Κορανίου διδάσκουν ὅτι ἡ ζωῆ του πιστοῦ πρέπει νά είναι ανάλογος πρός τὰς συνεχεῖς αποκαλυπτικάς πράξεις του Θεοῦ, πλήρης έντάσεως και υποταγῆς εις τὸ θέλημα αὐτοῦ. Ὁ πιστός πρέπει νά καταβάλλῃ πᾶσαν προσπάθειαν, ὡστε νά έναρμονίση τὰς πράξεις του βίου αὐτοῦ πρός τὰς θείας έντολάς και νά βεβαιωθῇ περί τῆς σωτηρίας του. Ἡ ιστορία συνεπυκνώθη εις βραχεία χρονικά διαστήματα και οὐδεις γνωρίζει τὰ πέρατα αὐτῆς. Ἐνά πᾶσαν στιγμήν είναι δυνατόν νά ανατείλῃ ἡ ήμέρα τῆς κρίσεως και τὸ βιβλίον τῆς ιστορίας νά κλείσῃ διά παντός. Διά τούτο ἡ ζωῆ του ανθρώπου πρέπει νά πληροῦται εκ τῆς άναμονῆς τῆς άπροσδοκῆτου «ώρας». Ὁ πιστός πρέπει νά βεβαιωθῇ περί τῆς σωτηρίας του, πρὶν ἢ ὁ χρόνος τῆς ζωῆς του παρέλθῃ, πρὶν ἢ συνειδητοποιήσῃ ὅτι είναι άργά πλέον διά πᾶσαν μετάνοιαν. Εἰς εκαστος θά δικαιωθῇ αναλόγως πρός τήν θέσιν αὐτοῦ έναντι τῆς

ιστορίας τῆς θείας αποκαλύψεως. Ἡ θεία αποκάλυψις παρουσιάζεται έν μέσῳ τῆς ιστορίας ως νόμος του Θεοῦ, ὁ όποῖος επιβάλλει καθήκοντα και υποχρεώσεις εις τήν ζωῆν του πιστοῦ. Ὁ πιστός έχει καθήκον νά υποτάξῃ απόλυτως έαυτὸν τῷ Θεῷ και νά καταστῇ άξιος του προσώπου του Κυρίου του. Ἡ αποκάλυψις είναι ἡ αλήθεια και ὁ νόμος του Θεοῦ έν τῇ ιστορίᾳ του κόσμου και έν τῇ ιστορίᾳ τῆς προσωπικῆς ζωῆς εκάστου ανθρώπου. Ὁ άνθρωπος εις τὸν παρόντα κόσμον δοκιμάζεται. Ὁ σατανᾶς κοπιᾷ νά παραπλανήσῃ αὐτὸν προκαλῶν τήν εμφυτον άμαρτωλότητά του. Ὅταν ὅμως ἔλθῃ ἡ ήμέρα τῆς κρίσεως, ὅποτε οἱ μὲν δίκαιοι θά άνταμειφθοῦν, οἱ δὲ φαῦλοι θά τιμωρηθοῦν άυστηρῶς, θά άπολέσῃ και ὁ σατανᾶς τήν εξουσίαν αὐτοῦ. Ἡ δικαιοσύνη του Θεοῦ θά θριαμβεύσῃ και ἡ ιστορία θά φθάσῃ εις τὸ τέλος αὐτῆς.

Ἄρα εις τὸ Ἰσλάμ υπάρχει μία ιστορία τῆς θείας αποκαλύψεως, ἡ όποία άποτελεῖ τήν ιστορίαν τῆς ὑπὸ του Θεοῦ καθοδηγήσεως τῶν πιστῶν εις τήν ὀρθήν πίστιν και ἡ όποία συνιστᾷ τήν μουσουλμανικήν ιστορίαν τῆς σωτηρίας.

4. Ὁ άνθρωπος ως σκοπὸς και αἰτία τῆς ιστορίας τῆς αποκαλύψεως

Αἰτία και σκοπὸς τῆς ιστορίας τῆς αποκαλύψεως είναι ὁ άνθρωπος. Ὁ Μωάμεθ παρέλαβε τήν περί πρωτοπλάστων ιστορίαν τῆς Π. Διαθήκης και διασκεύασας αὐτήν αναλόγως πρός τούς σκοπούς του κηρύγματός του, ἡρμήνευσε τὸν λόγον διά τὸν όποῖον κατῆλθεν ἡ αποκάλυψις του Θεοῦ. Τὸ Κοράνιον εκθέτον τήν ιστορίαν του Ἄδάμ, του προπάτορος τῶν ανθρώπων¹, λέγει ὅτι ὁ Θεός έπλασεν αὐτὸν εκ πηλοῦ και έπειτα ενεφύσησεν εις αὐτὸν τὸ πνεῦμα (rūh) αὐτοῦ². Ὅπως ὁ Παντοδύναμος Θεός έφερε τὰ πάντα εις ὑπαρξιν, οὕτως έπλασε και τὸν άνθρωπον. Ὁ Θεός έπλασε τὸν άνθρωπον «εκ ξηροῦ πηλοῦ, εκ προπλάσματος ἰλύος»³ και έπειτα, καταστήσας τὸ πρόπλασμα τούτο ὡραῖον και συμμετρικόν⁴, ενεφύσησεν εις αὐτὸ τὸ πνεῦμα του⁵. Τὸν οὕτω πλασθέντα άνθρωπον ὁ Θεός κατόκησεν έν τῷ παραδεί-

1. Sura 2, 28 (30) - 37 (39).

2. Sura 15, 29. Ἡδη κατά τήν τρίτην Μεκκικὴν περίοδον ὁ Μωάμεθ εκήρυσσεν ὅτι ὁ άνθρωπος έπλάσθη min al-ardi «εκ τῆς γῆς» ἰδὲ Sura 11, 64 (61)· πρβλ. 18, 35 (37)· 30, 19 (20)· 35, 12 (11)· 40, 69 (67) ὡς και τὰ χωρία τῆς Μεδνικῆς περιόδου 22, 5· 3, 52. Ἡ γῆ εκ τῆς έδημιουργήθη ὁ Ἄδάμ άποτελεῖται min salālatin min tīnin, «εκ λεπτοτάτου πηλοῦ», Sura 23, 12.

3. Sura 15, 26 εκ., πρβλ. 22, 5 - 6· 35, 12 (11)· 96, 2· 77, 20.

4. Πρβλ. Sura 95, 4.

5. Sura 15, 29. Πρβλ. 32, 8 (9) (3η Μ.π.), ένθα λέγεται ὅτι, αφού «ὁ Θεός έδημιούργησε τὰ πάντα μετ' ακριβείας, έπλασε κατά πρώτον τὸν άνθρωπον εκ πηλοῦ... έπειτα έσχημάτισεν αὐτὸν και ενεφύσησεν εις αὐτὸν τὸ πνεῦμα του». Διά τήν λέξιν «έσχη-

1. Εἰς τὸ Κοράνιον ὁ Μωάμεθ παρουσιάζει τὸν Θεόν λέγοντα· «έπλάσαμεν τὸν οὐρανὸν και τήν γῆν εις έξ ήμέρας· ὁ κόπος δέν κατέβαλεν ήμᾶς». Sura 50, 37 (38)· πρβλ. επίσης 10, 3· 2, 256 (255).

2. Sura 55, 29.

σω¹, ἀφοῦ προηγουμένως «ἐδίδασκεν ὁ Κύριος τὸν Ἀδὰμ τὰς ὀνομασίας πάντων τῶν ὄντων»², ἤτοι ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν γνῶσιν ὅλων τῶν πραγμάτων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ἐπροίκισε τὸν ἄνθρωπον διὰ μεγάλων διανοητικῶν ἱκανοτήτων, ἐφ' ὅσον ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ ὅλα τὰ πράγματα³. Ὁ Θεὸς κατέστησε τὸν Ἀδὰμ τοποτηρητὴν (χαλίφην) ἐπὶ τῆς γῆς⁴, ἔθεσε αὐτὸν ὑπεράνω ὅλης τῆς δημιουργίας καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν δύναμιν νὰ «κατακυριεύσῃ» τῆς φύσεως. Ἀκόμη καὶ οἱ ἄγγελοι, ὄντα ἐλέγχοντα τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, ἔπεσαν καὶ προσεκύνησαν αὐτὸν κατὰ διαταγὴν τοῦ Θεοῦ, πλὴν τοῦ διαβόλου, ὁ ὁποῖος ἔκτοτε κατέστη κατηραμένος καὶ ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου⁵.

μάτισε» χρησιμοποιεῖται τὸ ρῆμα *sauwá*, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ ἐπίσης καὶ ἐν Sura 75, 38 καὶ 18, 35, (37), ἐνθα δηλοῖ τὴν φυσικὴν γένεσιν καὶ τὸν φυσικὸν σχηματισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐν 87, 2, ἐνθα δηλοῖ τὸν τρόπον τῆς γενικῆς δημιουργίας (*alladhī khalaqa fa-sauwá*). Γενικῶς εἰπεῖν, τὴν βᾶσιν τῶν κορανικῶν τούτων διδασκαλιῶν ἀποτελεῖ τὸ χωρίον τῆς Γεν. 2, 7· «καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν». Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου περιγράφεται ἐπίσης ἐν Ἰωβ 10, 8 - 11 ὡς ἐξῆς· «Αἱ χεῖρές σου ἔπλασαν με καὶ ἐποίησάν με... Μνήσθητι ὅτι πηλὸν με ἔπλασας... δέρμα δὲ καὶ κρέας με ἐνέδυσας, ὀστέους δὲ καὶ νεῦροις με ἐνεύρας». Τὰς βιβλικὰς περὶ δημιουργίας τοῦ Ἀδὰμ διδασκαλίας, τὰς ὁποίας εἶχον ἀναπτύξει οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ ἡ Ἰουδαϊκὴ ἀποκαλυπτικὴ καὶ ἀπόκρυφος γραμματεία, ἤκουσεν ὁ Μωάμεθ διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως καὶ παρέλαβεν ὅ,τι ἐξ αὐτῶν κατενόησε καὶ ὅ,τι ἔκρινε πρόσφορον διὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ καὶ ἔπλασε κατ' ἴδιον τρόπον τὴν κορανικὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀδὰμ. Διὰ τὰ παράλληλα ἐκ τε τῆς χριστιανικῆς καὶ Ἰουδαϊκῆς γραμματείας ἰδὲ παρὰ *Speyer*, *Die bibl. Erzähl. im Qoran*, 43 - 46.

1. Sura 2, 33 (35) (Μεδ. π.)· 7, 18 (19)· πρβλ. καὶ 20, 114 (115) ἐξ. (Μεδ. π.).
2. Sura 2, 29 (31).
3. Sura 2, 29 (31) - 34 (36).
4. Sura 2, 28 (30). Ἡ λέξις *khallfa*, «τοποτηρητής, ἐκπρόσωπος», χρησιμοποιεῖται καὶ ἐν Sura 38, 25(26) (2α Μεκκ. π.) ὡς χαρακτηρισμὸς τοῦ Δαυὶδ (Dá'ūd), ὁ ὁποῖος, ἀκριβῶς ὅπως ὁ Ἀδὰμ, ὠρίσθη ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὡς ἀνωτάτη δικαστικὴ ἀρχή, «ἵνα δικάζῃ καὶ κρίνῃ δικαίως μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων». Ὡς *khala'ifa'l - ardi*, «τοποτηρητὴς τῆς γῆς», χαρακτηρίζονται ἐπίσης αἱ διαδεχόμενοι ἀλλήλας ἀνθρώπιναι γενεαί. Ἰδὲ Sura 6, 165· πρβλ. καὶ 10, 15 (14)· 10, 74 (73)· 35, 37 (39).
5. Sura 2, 28 (30) - 34 (36)· 7, 10 (11) - 17 (18)· πρβλ. 38, 71 - 85· 15, 28 ἐξ. Ἡ ἰδέα ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι σεβαστότερος τῶν ἀγγέλων δὲν εἶναι ἄγνωστος εἰς τὴν χριστιανικὴν καὶ Ἰουδαϊκὴν γραμματείαν. Ἐξ αὐτῆς ἡ ἰδέα αὕτη μετεβίβασθη εἰς τοὺς γνωστικούς τῆς Ἀνατολῆς κύκλους. Οὕτως οἱ Ἑλλεσαῖται ἐδίδασκον ὅτι ὁ Ἀδὰμ, ὁ ὁποῖος ἐδημιουργήθη ὡς «πνεῦμα», κεῖται ὑπεράνω τῶν ἀγγέλων καὶ ὀνομάζεται Χριστός. Ἰδὲ *Waiz, Pseudoklementinen*, Leipzig 1904, 127. Ἐκ τοῦ ποικίλου τούτου ὕλικου ἤντησεν ἀδιακρίτως ὁ ἀραβὸς προφήτης. Τὰ Ἰουδαϊκὰ παράλληλα, ἐξ ὧν προῆλθον αἱ ἐν λόγῳ κορανικαὶ ἀντιλήψεις, ἐπεσήμανεν ἤδη ὁ *Geiger*, 97 κ.ἐξ. Ταῦτα εὑρηγνται εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἰουδαϊκῆς γραμματείας. Ἰδὲ περὶ αὐτῶν *Speyer*, *Die bibl. Erzähl. im Qoran*, 52 - 54.

Ὁ ἄνθρωπος ἦτο κυρίαρχος πάντων, ἀλλ' ἀσθενῆς τὴν φύσιν αὐτοῦ. Οἱ μουσουλμάνοι ἀντιγράφοντες τὰς βιβλικὰς διηγήσεις περὶ πρωτοπλάστων, δέχονται ὅτι ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐα ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχουν τὴν τελειότητα διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν δυνάμεων καὶ ἱκανοτήτων, δι' ὧν ἐπροίκισθησαν. Δὲν ἠδυνήθησαν ὁμῶς νὰ κατανικήσουν τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν φύσιν καὶ εὐρέθησαν ἀπειθεῖς ἐναντι τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς παρήγγειλεν εἰς αὐτοὺς νὰ κατοικήσουν τὸν παράδεισον καὶ νὰ τρώγουν ἐξ ὅλων τῶν καρπῶν αὐτοῦ, πλὴν τοῦ καρποῦ ἐνὸς μόνου δένδρου¹.

«Τότε ἐψιθύρισε εἰς αὐτοὺς ὁ σατανᾶς (τὸν κακὸν λογισμόν)², ὅπως ἀποκαλύψῃ ὅ,τι (μέχρι τότε) ἦτο κεκρυμμένον ἀπὸ τὴν αἰδῶ αὐτῶν (τὴν κακότητα — *sau'āt*)³, καὶ εἶπεν εἰς αὐτούς· Ὁ Κύριός σας ἀπηγόρευσε ὑμῖν τὸ δένδρον τοῦτο μόνον, ἵνα μὴ γένητε ἄγγελοι ἢ ἀθάνατα ὄντα, καὶ ὠρίσθη εἰς αὐτοὺς (εἰπὼν)· Ἐγὼ εἶμι ἀγαθὸς ὑμῶν σύμβουλος. Οὕτω δὲ ἔπεισεν αὐτοὺς διὰ δόλου καὶ κακολογίας (*fā-dallāhumā*)⁴ καὶ ἐξηπάτησεν αὐτούς⁵. Ἀδὰμ, εἶπεν αὐτῷ, ἐπιθυμῶ νὰ σοὶ ὑποδείξω τὸ δένδρον τῆς αἰωνιότητος καὶ τῆς ἀφθάρτου ἐξουσίας⁶. Ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐα ἔφαγον ἐκ τοῦ καρποῦ τοῦ δένδρου ἐκείνου καὶ ἀπεκαλύφθη ἡ γυμνότης αὐτῶν⁷ (= ἡ κακότης — *sau'ātuhūma*). Τότε ἤρχισαν νὰ συλλέγουν φύλλα ἐκ τοῦ παραδείσου ὅπως κα-

1. Sura 2, 33 (35) (Μεδ. π.). Πρβλ. τὸ αὐτὸ ἐν 7, 18 (19) (3η Μεκκ. π.). Ὅτι οἱ κορανικοὶ οὗτοι στίχοι προϋποθέτουν τὰ βιβλικὰ χωρία Γεν. 2, 16 καὶ 3, 3, εἶναι πασιφανές. Περὶ τοῦ παραδείσου τοῦ Ἀδὰμ τὸ Κοράνιον χρησιμοποιεῖ μόνον τὴν λέξιν *al-jānna*, «κῆπος» (πρβλ. *gan 'ēdem*, Γεν. 2, 9, 10 καὶ 15), ἀλλ' οὐδέποτε *Jannātu 'adn - in*, «κῆπος τῆς Ἐδέμ, τὴν ὁποίαν χρησιμοποιεῖ ἀποκλειστικῶς διὰ τὸν μουσουλμανικὸν παράδεισον. Πρβλ. *Geiger*, 99· ἰδὲ ἐπίσης *Horowitz*, *Das koranische Paradies*, 23.

2. Περὶ τοῦ «διαβολικοῦ ψιθυρισμοῦ», *fa waswasa*, «ὀμιλεῖν ψιθυριστί», «ψιθυρίζειν εἰς τὸ οὖρον», πρβλ. ἐπίσης Sura 114, 5 (1η Μεκκ. π.). Ὁ σατανᾶς εἶναι ὁ *alladhī yuwaswisu fi sudūri n-nāsi*, «ὁ ἐμφυσῶν (τοὺς πονηροὺς λογισμοὺς) εἰς τὰ στήθη τῶν ἀνθρώπων». Ἐν Sura 114, 4 ὀνομάζεται ἀπλῶς *al-waswās* «ὁ ψιθυριστής, ὁ ἐμφυσῶν».

3. Οἱ ὑπομνηματισταὶ τοῦ Κορανίου ὑπὸ τὴν αἰδῶ βλέπουν νὰ κρύπτεται ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία. Ἡ ἀποβολὴ τῆς αἰδοῦς φέρει τὴν ἐκδήλωσιν τῆς κακότητος. Ἰδὲ *Baidāwī*, *Tafsīr* εἰς Sura 7, 19 (20).

4. Ἡ μετάφρασις αὕτη τοῦ (*fa-*) *dallā (humā)* εἶναι ἡ ἐσχάτη δυνατὴ. Πρβλ. 7, 26 (27).

5. Sura 7, 19 (20) - 21 (22).

6. Ὅτι ὁ Μωάμεθ ἀναμειγνύει τὰ βιβλικὰ χωρία τῆς Γεν. 3, 5 καὶ 3, 22, παριστῶν τὸν διάβολον λέγοντα εἰς τοὺς πρωτοπλάστους, ὅτι, ἐάν ἐτρωγον ἐκ τοῦ δένδρου, θὰ ἐγένοντο ἄγγελοι ἢ ἀθάνατα ὄντα, ἐπεσήμανεν ἤδη ὁ *Geiger*, 100.

7. Πρβλ. Γεν. 3, 6 - 7. Τὰ βιβλικὰ ταῦτα χωρία ἀποτελοῦν τὴν βᾶσιν τῶν ἐν λόγῳ κορανικῶν ἀπόψεων.

λύψουν τὴν γυμνότητα αὐτῶν¹. Ὁ Ἀδάμ παρήκουσε τῷ Κυρίῳ αὐτοῦ καὶ ἐπλανήθη (τῆς εὐθείας ὁδοῦ)².

Ἐν τούτοις ὁ Θεὸς εἶχε προειδοποιήσει τὸν Ἀδάμ περὶ τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ διαβόλου·

«Ὅτε εἶπομεν τοῖς ἀγγέλοις· κλίνατε ἐνώπιον τοῦ Ἀδάμ, πάντες ὑπήκουσαν ἐκτὸς τοῦ Iblis, ἀρνηθέντος νὰ πράξῃ τοῦτο. Τότε εἶπομεν τῷ Ἀδάμ. Ὁὗτος ἐχθρὸς σου καὶ τῆς γυναικὸς σου ἐστὶ. Πρόσεχε μὴ ἐκδιώξῃ ὑμᾶς τοῦ παραδείσου καὶ καταστῆτε δυστυχεῖς»³.

Ἄμα δὲ τῇ παρακοῇ

«ἐκραξε πρὸς αὐτοὺς ὁ Κύριος· δὲν ἀπηγόρευσα ὑμῖν τὸ δένδρον τοῦτο; δὲν εἶπον ὅτι ὁ σατανᾶς εἶναι κεκηρυγμένος ἐχθρὸς σας; Ἐκεῖνοι δὲ ἀπεκρίθησαν· Κύριε ἡμῶν· εἴμεθα ἔνοχοι, καὶ ἂν δὲν συγχωρήσῃς ἡμᾶς θὰ συγκαταλεγῶμεν μετὰ τῶν ἀπολλώτων. Ἐξέλθετε ἐντεῦθεν, εἶπεν αὐτοῖς ὁ Κύριος· ἐχθραν θέτω μετὰ ὑμῶν⁴. θὰ ἐχῆτε ἐπὶ τῆς γῆς διαμονὴν καὶ κάρπωσιν ἐπὶ καθωρισμένον χρόνον· θὰ ζῆτε καὶ θὰ ἀποθνήσκητε ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ αὐτῆς θὰ ἀναστηθῆτε»⁵.

Κατόπιν τούτων ἐννοοῦμεν ὅτι ἡ περὶ προπατορικῆς ἁμαρτίας βιβλικὴ διδασκαλία παρελήφθη μετὰ τινῶν παραλλαγῶν καὶ ὑπὸ τοῦ Κορανίου, ἀλλ' ὁ Μωάμεθ δὲν εἶχε τὰς προϋποθέσεις νὰ κατανοήσῃ τὸ βαθὺ νόημα καὶ τὴν ἀληθῆ σημασίαν αὐτῆς διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Καίτοι αὕτη ὑπηρετεῖ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἀπὸ τοῦ παραδείσου ἐκπτώσεως τῶν πρωτοπλάστων, ὁ Μωάμεθ καὶ τὸ μετέπειτα Ἰσλάμ δὲν ἔδωσαν τὴν δέουσαν βαρύτητα εἰς τὴν προπατορικὴν ἁμαρτίαν. Ἐθεώρησαν αὐτὴν ἀπλῶς προσωπικὴν τοῦ Ἀδάμ ἁμαρτίαν καὶ ὄχι μεταδιδόμενην δι' αὐτοῦ εἰς ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος. Διὸ ὁ Μωάμεθ ἐδίδαξεν ὅτι ὁ Ἀδάμ μετὰ τὴν παρακοὴν συνησθάνθη τὴν ἁμαρτίαν του, μετενόησε καὶ ἐζήτησε τὴν συγχώρησιν τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν καὶ ἔλαβε·

«Κύριε ἡμῶν· εἴμεθα ἔνοχοι, καὶ ἂν δὲν συγχωρήσῃς, ὦ οἰκτίρμων,

1. Πρβλ. Sura 7, 21 (22).

2. Sura 20, 118 (120) - 119 (121).

3. Sura 20, 115 (116).

4. Ὑπονοεῖ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς δαίμονας. Πρβλ. Sura 2, 34 (36), ἔνθα ἡ κατάληξις τοῦ στίχου εἶναι ἀπόδοσις τοῦ χωρίου τῆς Γεν. 3, 15.

5. Sura 7, 21 (22) - 24 (25). Πρβλ. καὶ τὰς παραλλαγὰς τῆς ἱστορίας τῆς πτώσεως ἐν 2, 34 (36)· 20, 114 (115) - 119 (121). Πρβλ. Γεν. 3, 1 - 15.

ἀπολλύμεθα»¹. «Ὁ Ἀδάμ παρήκουσε τῷ Κυρίῳ αὐτοῦ καὶ ἐπλανήθη. Ἀκολούθως ᾤκτιρεν αὐτὸν ὁ Θεὸς καὶ οὗτος μετανοήσας κατηρθύνθη παρὰ τοῦ Κυρίου εἰς ὁδὸν εὐθεῖαν»².

Πλὴν τούτων ὑπάρχουν ἐκφράσεις εἰς τὸ Κοράνιον δηλοῦσαι ὅτι ἡ ροπὴ πρὸς ἁμαρτίαν δὲν εἶναι συνέπεια τοῦ προπατορικῆς ἁμαρτήματος, ἀλλὰ τῆς ἀσθενοῦς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Allāh ἐδημιούργησε τὸν ἄνθρωπον ἐξ ὑπαρχῆς φύσει ἀσθενῆ, ὑποκείμενον εἰς ἐσωτερικὴν διάστασιν καὶ ἀντίφασιν. Ἐξ ἀρχῆς τὸ Ἰσλάμ ἔδωκεν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐλαχίστην προσοχὴν. Ἡ πίστις εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀντίληψις ὅτι οὐδὲν συμβαίνει, τὸ ὅποιον ὁ Θεὸς δὲν προώρισε, ἐμείωσεν εἰς τὸ ἐλάχιστον τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸ Ἰσλάμ, ρέπων πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν, οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν σταθερότητα τοῦ βίου αὐτοῦ. Τὸ δὲ τέλος αὐτοῦ, λέγει ὁ al-Ghazzālī, δὲν εἶναι εἰμὴ ὁ θάνατος, ὁ ὁποῖος ἐπαναφέρει αὐτὸν εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀνώνυμον καὶ ἄψυχον κατάστασιν τῆς ἀρχῆς του, ἐξ ἧς ἐλήφθη, καὶ ὑποτάσ-

1. Sura 7, 22 (23).

2. Sura 20, 119 (121) - 120 (122)· πρβλ. καὶ 2, 35 (37). Περὶ τῆς μετανοίας τοῦ Ἀδάμ διηγείται ἡ τε ἰουδαϊκὴ καὶ ἡ χριστιανικὴ γραμματεία· ἐξ αὐτῆς προέρχονται αἱ ἐν λόγῳ παρηλλαγμέναι κορανικαὶ ἀντιλήψεις. Ἡ αὕτη ἱστορία ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ ἰουδαϊκὰ ἀπόκρυφα, μάλιστα δὲ εἰς τὸν «βίον τοῦ Ἀδάμ» 4 (Kautsch 2, 512). Καὶ ἐνῶ ἡ περὶ μετανοίας τοῦ Ἀδάμ ἰδέα δύναται νὰ ἔχῃ ἰουδαϊκὴν καὶ χριστιανικὴν ἐν τῷ ἅμα προέλευσιν, ὁ κορανικὸς θρύλος περὶ ἐπανορθώσεως τοῦ Ἀδάμ ἐξεπονήθη ἐπὶ τῇ βάσει χριστιανικῶν προτύπων, τὰ ὁποῖα ἀνεπτύχθησαν κυρίως ἐντὸς τῆς ἀποκρύφου γραμματείας ἐπὶ τῇ βάσει ὡσαύτως τῆς περὶ πρώτου καὶ δευτέρου Ἀδάμ διδασκαλίας τῆς Καινῆς Διαθήκης (Ρωμ. 5, 12 κ.ἐξ.· Α' Κορινθ. 15, 21 - 22 καὶ 45 - 49). Ἰδὲ «βίος τοῦ Ἀδάμ» 33 (Kautsch 2, 524 - 25 κ.ἐξ.), ἔνθα παρουσιάζονται οἱ ἄγγελοι ἰκετεύοντες τὸν Θεὸν νὰ συγχωρήσῃ τὸν Ἀδάμ.

Ὁ Μωάμεθ λέγει περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ· «Ἰδοῦ, ὁ Ἰησοῦς (Isā) εἶναι παρὰ τῷ Allāh ὡς ὁ Ἀδάμ· ἐπλασεν αὐτὸν ἀπὸ χοῦν, ἔπειτα εἶπε· γενηθήτω (kun) καὶ ἐγένετο» [Sura 3, 52 (59) (Μεδ. π.)]. Ἡ ἰουδαιοχριστιανικὴ ἐπίσης γνώσις ταυτίζει τὸν Χριστὸν μετὰ τοῦ Ἀδάμ. Ὁ Ἐπιφάνιος [Κατὰ αἱρέσεων, PG 41, 409 AB] διασώζει τὴν ἐξῆς διδασκαλίαν τῶν Ἐβριωναίων· «Τινὲς γὰρ ἐξ αὐτῶν καὶ Ἀδάμ τὸν Χριστὸν εἶναι λέγουσι, τὸν πρῶτον πλασθέντα τε καὶ ἐμφυσηθέντα ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιπνοίας... πρὸς Ἀβραάμ τε ἐλθὼν καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ὁ αὐτὸς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἦλθε, καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ ἐνεδύσατο, καὶ ὤφθη ἄνθρωπος, καὶ ἐσταυρώθη, καὶ ἀνέστη, καὶ ἀνῆλθεν». Ὑπὸ τῆς Γνώσεως ἐπίσης ὁ Ἀδάμ ὀνομάζεται «πρῶτος» καὶ «ψυχικός», ὁ Χριστὸς «ἔσχατος» καὶ «πνευματικός». Ἰδὲ Reitzenstein, Die hellenistischen Mysterienreligionen, 1910, 172 κ.ἐξ. Φαίνεται ὅτι ἐκ τοῦ ὅλου κορανικοῦ μύθου περὶ πτώσεως καὶ ἐπανορθώσεως τοῦ Ἀδάμ δὲν ἀπουσιάζουν ἐπίσης αἱ ἐπιρροαὶ τῶν γνωστικῶν δοξασιῶν περὶ καθόδου τοῦ ἀρχηγόνου ἀνθρώπου εἰς τὸν ὕλικόν κόσμον καὶ μελλούσης αὐτοῦ ἀνόδου εἰς τὸν κόσμον τοῦ φωτός. Ἰδὲ Bousset, Hauptprobleme, 169 καὶ 171.

σει αὐτὸν εἰς τὴν ἀειδῆ διάλυσιν¹. Ὡς δὲ ἀφήνουν νὰ νοηθῇ τὰ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου χωρὶα τοῦ Κορανίου, ὁ θάνατος δὲν εἶναι συνέπεια τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ἀλλὰ τῆς φυσικῆς τοῦ ἀνθρώπου καταστάσεως. Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη φύσει θνητός.

«Ἀφοῦ ἐπλάσθητε, θὰ ἀποθάνητε» καὶ θὰ ἀναστηθῆτε τὴν ἡμέραν τῆς ἐξεγέρσεως².

Ὡστε ἡ ἔννοια τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας δὲν ἔχει εἰς τὸ Ἰσλάμ τὰς συνέπειας τὰς ὁποίας ἀποδίδει εἰς αὐτὴν ὁ χριστιανισμός. Ἀντιθέτως, κατὰ τὸ Ἰσλάμ, ἕκαστος ἄνθρωπος εἶναι ὑπεύθυνος τῶν πράξεών του. Κατὰ τὸ Κοράνιον, καίτοι τὰ πάντα πηγάζουν ἐκ Θεοῦ, ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ νομίζῃ τὸ μὲν ἀγαθὸν ἐκ Θεοῦ προερχόμενον, τὸ δὲ κακὸν παρὰ τῆς προσωπικῆς τοῦ ἀνθρώπου εὐθύνης, ἕνεκα τῶν ἁμαρτιῶν του³. Χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ τυγχάνει ἡ ἀντίληψις τῶν μουσουλμάνων ὅτι ὁ Ἀδὰμ παρήκουσε μὲν τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου αὐτοῦ καὶ ἐξεβλήθη τοῦ παραδείσου⁴, ἀλλ' ἡ παρακοὴ αὕτη δὲν συνιστᾷ θανάσιμον ἁμαρτίαν, διότι δὲν ὑπῆρχε πρόθεσις ἐκ μέρους τοῦ Ἀδὰμ νὰ παρακούσῃ τὴν ἐντολὴν. Ἀπλῶς παρεπλανήθη ὑπὸ τοῦ διαβόλου, τὸ δὲ συμβάν τῆς παρακοῆς ὑπῆρξε λήθη τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ὁδηγήσασα εἰς τὴν ἀπειθειαν.

Ὁ Ἀδὰμ ἐλησμόνησε τὴν θεϊαν ἐντολὴν καί, μὴ ἐννοήσας τοὺς δολίους λόγους τοῦ διαβόλου, παρεπλανήθη. Ἄρα ἡ παρακοὴ ὑπῆρξε «παρανόησις» τις ἢ «σφάλμα», dhanb, καὶ ὄχι ἁμαρτία ἐν ὅλῃ τῇ ἐννοίᾳ αὐτῆς. Ἡ λέξις dhanb, ἡ ὁποία συνήθως ἐρμηνεύεται διὰ τῆς λέξεως ἁμαρτία ἔχει εὐρείαν ἔννοιαν. Εἰς τὴν ἐνταῦθα περίπτωσιν τοῦ Ἀδὰμ ἡ παρακοὴ αὐτοῦ εἶναι khatā' (khatī'a), ἢτοι «σφάλμα» τι, τὸ ὁποῖον δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην ἁμαρτίαν. Ἐν Sura 2, 34 (36), ἐνθα ἐξιστορεῖται τὸ αὐτὸ συμβάν, ἡ λέξις, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται, ἵνα δηλώσῃ τὴν «ἀπειθειαν», παράγεται ἐκ τῆς λέξεως zalla, ἡ ὁποία σημαίνει «ὀλίσθημά τι» ἢ «λάθος» καὶ ὄχι ἁμαρτίαν⁵.

Ἡ περὶ ἁμαρτίας τοῦ Ἀδὰμ ἀντίληψις ἀντιβαίνει πρὸς τὴν μουσουλμανικὴν διδασκαλίαν περὶ ἀναμαρτήτου (ism) τῶν προφητῶν. Ὁ Ἀδὰμ κατὰ τοὺς μουσουλμάνους εἶναι ὁ πρῶτος τῶν προφητῶν. Συνεπῶς, ὡς οἱ λοιποὶ

1. 'Iḥe *Al-Ghazālī, Ihyā'*, βιβλ. 29, ἐνθα ἐρμηνεύει τὴν ἔννοιαν τῆς ὑπερηφανείας. Πρβλ. *Carra de Vaux, Gazali*, 164 - 65, παρὰ *Grunebaum, Der Islam im Mittelalter*, 285 - 286.

2. Sura 23, 15 - 16, πρβλ. καὶ 22, 5 - 6.

3. Sura 4, 80 (78) - 81 (79).

4. Sura 20, 119 (121) ἐξ.

5. 'Iḥe *M. M. 'Alī, The Religion of Islam*, 240.

τῶν προφητῶν, οὕτω καὶ ὁ Ἀδὰμ, ἦτο ἀναμαρτήτος. Κατὰ τοὺς μουσουλμανικοὺς ἰσχυρισμοὺς οὐδαμοῦ που ἐν τῷ Κορανίῳ ἐλέγχθη ὅτι προφήτης τις διέπραξεν ἁμαρτίαν. Ὁ Ἀδὰμ παρέβη μὲν τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δὲν ἠρνήθη τὴν πίστιν εἰς τὸ ἐνιαῖον αὐτοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, κατὰ τὸ Ἰσλάμ, ἀποτελεῖ τὴν μόνην ἁμαρτίαν τὴν ὁποίαν δὲν συγχωρεῖ ὁ Θεός. Ἀντιθέτως, ὁ Ἀδὰμ μετεμελήθη καὶ ὁ Θεὸς ἔκτιρεν αὐτὸν καὶ συνεχώρησε τὸ «ὀλίσθημα» τῆς παρακοῆς αὐτοῦ. Ἄρα ἡ διδασκαλία περὶ ἀναμαρτήτου (ism) τῶν προφητῶν εἶναι κατὰ τοὺς μουσουλμάνους ἀδιαμφισβήτητος.

Καίτοι τὸ Κοράνιον δὲν ὀμιλεῖ πόθεν πράγματι τὸ κακὸν προέρχεται, θεωρεῖ ὡς αἰτίαν τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ κακοῦ καὶ τῆς ἁμαρτίας τὸν διάβολον (iblis ἢ shaitān)¹. Οὗτος προσεκόμισε τὴν ἁμαρτίαν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἔκτοτε ἔχει ὡς κύριον μέλημά του νὰ ἀντιστρατεύεται εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ θέλῃ καὶ νὰ παραπλανᾷ τοὺς ἀνθρώπους δι' αὐτῆς², διότι εἶναι ἐχθρὸς καὶ πλάνος τῶν ἀνθρώπων³.

1. Τὸ ὄνομα iblis ἐτυμολογεῖται ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ «διάβολος». Τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα «διάβολος» εἶχεν ἀποδοθῆ εἰς τὸ ἀφωνιέντιστον ἀλφάβητον τῆς συριακῆς διὰ τῶν συμφώνων dibls. Ἐκ τῆς συριακῆς ἡ λέξις εἰσεχώρησεν εἰς τὴν ἀραβικὴν, ἐνθα ὁμοῦς τὸ di, ἐκληφθὲν ὡς μόριον δηλωτικὸν τῆς ἀραβικῆς γενικῆς πτώσεως, παρελείφθη καὶ ἡ λέξις μετεβλήθη εἰς iblis. Πρβλ. *Jeffrey, Vocabulary*, 47 κ.ἐξ. *Horowitz, K. U.* 87. Ὁ iblis ὀνομάζεται ἐπίσης εἰς τὸ Κοράνιον shaitān καὶ εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον πρὸς τὸν ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἀπικνῶντα satān. Καίτοι ὁ shaitān δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς πρὸ τοῦ Ἰσλάμ ἀραβας ποιητὰς (πρβλ. *Horowitz, K. U.* 120), παρὰ τοῖς ὁποίοις ἦτο σχεδὸν ὁμοῦς πρὸς τὰ «πνεύματα» (jinn ἢ jann) [ἢ λ. jinn εἶναι ἀρχαία ἀραβικὴ· *Nöldeke*, ὁ ἰδὲ ἐν *ERE* 669· πρβλ. καὶ ἐν *ZDMG* 41 (1887) 717, συνάπτει τὴν λ. μετὰ τῆς αἰθιοπικῆς gānēn, ἡ ὁποία σημαίνει «δαίμων», πρβλ. *Eichler, Die Dschinn*, 9 καὶ 10], ἡ λειτουργία, τὴν ὁποίαν οὗτος ἀσκει εἰς τὸ Κοράνιον, φαίνεται ὅτι ἔχει μᾶλλον χριστιανικὴν παρὰ ἰουδαϊκὴν (ὡς δέχεται ὁ *Geiger*, 100) προέλευσιν. Ὁ *Nöldeke* ὑποστηρίζει ὅτι τὸ ἀραβικὸν ὄνομα shaitān εἶναι δάνειον ἐκ τοῦ αἰθιοπικοῦ shaitān (*Neue Beiträge*, 47).

2. Sura 7, 10 (11) - 17 (18)· 38, 71 - 85· 17, 63 (61) - 67 (65)· πρβλ. 114, 4 - 5, ἐνθα ὁ σατανᾶς εἶναι ὁ «ψιθυριστής» (al-waswās), ὁ ὁποῖος ψιθυρίζει τὸν κακὸν λογισμὸν εἰς τὸν ἀνθρώπον. Περὶ τῶν ἐπιρροῶν τῆς ἰουδαϊκῆς καὶ χριστιανικῆς γραμματείας διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Κορανίου παράστασιν τοῦ διαβόλου ἰδὲ *Speyer, Die bibl. Erzähl. im Qoran*, 55 - 60 καὶ 68 - 71.

3. Ὡς «ἐχθρὸς» καὶ «πλάνος» τῶν ἀνθρώπων παρουσιάζεται ὁ σατανᾶς κατὰ τὸ διάστημα τῆς 2ας Μεσοκ. π. Πρβλ. Sura 20, 115 (116) ἐξ· 17, 55 (53)· 7, 26 (27) - 28 (29). Ἡ ἀπήχησις χριστιανικῶν διδασκαλιῶν εἶναι σαφής· ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου ὀνομάζεται ἡδὴ ὁ σατανᾶς ἐν Ματθ. 13, 25 καὶ 28, «πλάνος» ἐν Ἀποκ. 20, 10 καὶ «ἀμαρτωλὸς» ἐν Ἀ' Ἰω. 3, 8. Τὰ ἀσκητικὰ συγγράμματα τοῦ ἀνατολικοῦ χριστιανισμοῦ γνωρίζουν πολλοὺς ὁμοίους χαρακτηρισμοὺς τοῦ διαβόλου· εἶναι δὲ γνωστὴ ἡ συμπάθεια τοῦ Μωάμεθ πρὸς τοὺς χριστιανικοὺς μοναχοὺς καὶ ἀναχωρητὰς. Ὑπὸ τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως ὁ διάβολος ὀνομάζεται «σατανᾶς ὁ λιθόβλητος» (shaitān ar-rajīm). Τὸ ar-rajīm,

Ἄρα, κατὰ τὸ Κοράνιον, σημασίαν δὲν ἔχει τόσον ἡ «ἀμαρτία» τοῦ γενάρχου καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἡ παρακοὴ ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου εἰς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία εἶναι ἔργον σατανικῆς ἐπιρροῆς. Ἡ ἐννοια τῆς παρακοῆς εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν κινεῖται κυρίως ὑπὸ τὸ σχῆμα τῆς περὶ Διαθήκης τοῦ Θεοῦ παραδόσεως τοῦ Ἰσραήλ. Πρωταρχικὴν ἀξίαν ἔχει ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν τῆς «Διαθήκης τοῦ Θεοῦ» ('ahd Allāh). Ἡ παρακοὴ εἰς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ συνιστᾷ πράξιν ἀθετήσεως τῆς Διαθήκης αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ εἶναι ἀσθενὴς τὴν φύσιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐφ' ὅσον δὲν λησμονεῖ τὴν Διαθήκην αὐτοῦ, δύναται νὰ ἐλπίζῃ εἰς τὴν εὐνοιάν του. Τὰς διὰ τὸν ἄνθρωπον συνεπειὰς τῆς ἀθετήσεως τῆς θείας ταύτης Διαθήκης ἐπισημαίνει τὸ Κοράνιον, ὅταν λέγῃ:

«Συνήψαμεν μετὰ τοῦ Ἀδάμ Διαθήκην, τὴν ὁποίαν οὗτος ἐλησμόνησε· δὲν εὗρομεν εἰς αὐτὸν σταθερὰν ἀπόφασιν (wa-lam nâjid lahu 'azman) (νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν εὐθεῖαν ὁδόν)»¹.

Τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀδάμ ἀθετηθεῖσαν Διαθήκην του ἀνενέωσεν ὁ Κύριος μετ' αὐτοῦ εὐθὺς ἅμα τῇ μετανοίᾳ αὐτοῦ καὶ ἐπεξέτεινεν αὐτὴν εἰς τοὺς ἀπογόνους του. Συνθήκην ('ahd) συνῆψεν ὁ Allāh μετὰ τῶν «υἱῶν τοῦ Ἀδάμ» ὑποχρεοῦσαν αὐτοὺς ἵνα μὴ ὑπηρετοῦν τὸν σατανᾶν, ὁ ὁποῖος βεβαίως εἶναι «κεκηρυγμένος ἐχθρός» των². Πολλάκις ἀθετήσαντες αὐτὴν «οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀδάμ», ἐπανειλημμένως ἀνενέωσε ταύτην ὁ Allāh διὰ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ³, ἕως οὗ τελικῶς ἐξαπέστειλεν ἄνωθεν τὸ Κοράνιον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν καὶ ἀπαρασάλευτον «Διαθήκην» αὐτοῦ.

Ἡ παρακοὴ λοιπὸν τοῦ προπάτορος ὑπηρετεῖ εἰς τὸ Ἰσλάμ ἵνα δικαιολογήσῃ τὸν λόγον διὰ τὸν ὁποῖον κατῆλθεν ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Κορανίου. Εὐθὺς ἅμα τῇ ἐξώσει τῶν πρωτοπλάστων ἐκ τοῦ παραδείσου, ἔλαβεν ὁ Ἀδάμ παρὰ τοῦ Κυρίου αὐτοῦ τὴν ὑπόσχεσιν περὶ ἀποστολῆς τῆς θείας ἀποκαλύψεως εἰς βοήθειαν αὐτοῦ καὶ συνεχώρησεν αὐτόν⁴. Ὁ Θεός, ἐκδιώκων τοὺς

ἐτυμολογικῶς σημαίνει «κατηραμένος». Πρβλ. Nöldeke, Neue Beiträge, 47 καὶ Sura 15, 17· 3, 31 (36).

1. Sura 20, 114 (115).

2. Sura 36, 60.

3. Διαθήκην συνῆψεν ὁ Θεὸς μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν του προφητῶν Νῶε, Ἀβραάμ [πρβλ. Sura 2, 118 (124)] καὶ τῆς συγγενείας αὐτῶν [Sura 3, 30(33)], μετὰ τοῦ Μωυσέως καὶ τοῦ Ἰσραήλ [7, 131 (134)· 43, 48 (49)· 20, 13 - 82 (80) καὶ 89· 2, 38 (40)], ἀλλ' ἀκόμη καὶ μετὰ τῶν κατοίκων τῶν πόλεων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐτήρησαν αὐτὴν [7, 98(100)-100 (102)]. Οὕτω συνῆψεν «μετὰ τοῦ Οἰκτίρμονος» συνῆψαν ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι ὑποσχεθέντες ἵνα μὴ παραβιάνουν αὐτὴν [19, 90 (87)· 16, 93 (91)· 9, 76 (75)].

4. Sura 2, 35 (37).

πρωτοπλάστους ἐκ τοῦ παραδείσου, εἶπεν εἰς αὐτούς:

«Ἐξέλθετε πάντες τοῦ παραδείσου· καὶ ὅταν ἀργότερον ἀποσταλῇ παρ' ἐμοῦ ὁρθὴ καθοδήγησις πρὸς ὑμᾶς (ἦτοι Βίβλος ἀποκαλύψεως, ἵνα κατευθύνῃ ὑμᾶς), οἱ ἀκολουθήσαντες αὐτὴν οὐδέποτε θὰ κυριευθοῦν ὑπὸ φόβου, οὔτε ποτὲ θὰ λυπηθοῦν»¹.

Διὰ τῆς ἐπαγγελίας ταύτης τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος ἐπληροφορήθη ὅτι διὰ τῆς βοήθειας τῆς θείας ἀποκαλύψεως δὲν θὰ ἔχῃ τὸν φόβον τῶν πειρασμῶν τοῦ διαβόλου, οὔτε τῶν ἀπειλῶν τῆς μελλούσης κρίσεως, διότι διὰ τῆς ἀποκαλύψεως αἴρεται τὸ κώλυμα τῆς προόδου καὶ τελειώσεως τῆς ὑπάρξεώς του καὶ ὁ πιστὸς ὁδηγεῖται ἀσφαλῶς εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν.

5. Ἡ ἐκπλήρωσις τῆς θείας ἐπαγγελίας - Ἐναρξίς καὶ τελείωσις τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας

Ἡ ὑπόσχεσις, ἡ ὁποία ἐδόθη εἰς τὸν Ἀδάμ, ἐπραγματοποιήθη πολὺ ἀργότερον, ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἀπόλεσαν τὴν πίστιν εἰς τὸν ἕνα Θεόν, τὴν ὁποίαν ἐπὶ πολλὰ μετὰ τὸν Ἀδάμ ἔτη ἐτήρουν, καὶ διεσπάσθησαν εἰς πολλὰς θρησκευτικὰς δοξασίας. Ἐκτοτε ἤρχισεν ἡ «ἱστορία τῆς σωτηρίας», διὰ τῆς ἀποστολῆς τῆς ἀποκαλύψεως, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους². Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς «ἱστορίας τῆς σωτηρίας» στηρίζεται ἐπὶ τοῦ κορανικοῦ χωρίου Sura 2, 209 (213), ἐνθα λέγεται ὅτι κατ' ἀρχάς, ἦτοι ὠριμένην τινὰ περίοδον ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ καὶ ἐντεῦθεν,

«ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι ἦσαν μία μόνη θρησκευτικὴ κοινότης (ummatan wahidatan). Εἶτα (ὅτε οἱ ἄνθρωποι διηρέθησαν περὶ τὴν πίστιν) ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τοὺς προφήτας ὡς κήρυκας χαρμοσύνης ἐπαγγελίας καὶ ὡς προειδοποιητὰς (διὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπικειμένας τιμωρίας). Δι' αὐτῶν δὲ κατέπεμψε (κατὰ καιροῦς) τὴν Βίβλον τῆς ἀληθείας, ἵνα (αὕτη) κρίνῃ τὰς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων διαφωνίας. Μόνον δὲ ἐκεῖνοι διεφάνουν μεταξὺ των — (καὶ δὴ) ἐν ἀμοιβαίᾳ ἀντιζηλίᾳ—περὶ τῆς ἀληθείας³, εἰς τοὺς ὁποίους αὕτη ἐδόθη, δεδομένου ὅτι εἶχον ἤδη λάβει τὰ προφανῆ σημεῖα (baiyinât)⁴. Νῦν δὲν ὠδήγησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς ἀγα-

1. Sura 2, 36 (38).

2. Sura 2, 1 ἐξ. 3, 2.

3. Δηλ. περὶ τῆς Ἀγ. Γραφῆς, ἦτοι περὶ τοῦ ἀληθοῦς περιεχομένου τῆς θείας ἀποκαλύψεως.

4. Ἐνταῦθα ὑπονοεῖ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι διεσπάσθησαν εἰς αἵρέσεις καὶ, ὡς συνεπέραναν ὁ Μωάμεθ, διεφάνουν περὶ τῆς ἀληθείας τῆς Ἀποκαλύψεως των.

θότητός του τούς πιστούς¹ εις την ἀλήθειαν, περι τῆς ὁποίας ἐκεῖνοι (δὴλ. οἱ ὀπαδοὶ τῶν προηγουμένων ἀποκαλύψεων) διεφώνουν (μέχρι τοῦδε). Ὁ Θεὸς ὁδηγεῖ ὄντινα βούλεται εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν».

Ὅθεν, ἡ ἱστορία τῆς θείας ἀποκαλύψεως, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ἱστορίαν τῆς καθοδηγήσεως τῶν πιστῶν εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ὁδὸν τῆς «σωτηρίας», ἤρχισεν ἀφ' ἧς στιγμῆς οἱ ἄνθρωποι διεφώνησαν περὶ τῆς ἀληθείας τῆς θείας ἀποκαλύψεως καὶ διεσπάθησαν εἰς πολλὰς θρησκευτικὰς κοινότητες. Τότε ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς κατὰ περιόδους εἰς τοὺς διαφόρους λαοὺς τῆς γῆς τοὺς προφῆτας καὶ ἀποστόλους αὐτοῦ ὡς κήρυκας χαρμωσύνου ἐπαγγελίας καὶ ὡς προειδοποιητὰς, ἵνα κηρύξουν τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἑνὸς Θεοῦ καὶ προειδοποιήσουν περὶ τῶν τιμωριῶν τῆς ἐσχάτης ἡμέρας τῆς κρίσεως αἱ ὁποῖαι ἀναμένουν τοὺς ἀπίστους καὶ εἰδωλολάτρες.

Οἱ ὑπομνηματισταὶ τοῦ Κορανίου ἐρμηνεύοντες τὸ ἀνωτέρω χωρίον ἐπεξηγοῦν ὅτι κατ' ἀρχὰς οἱ ἄνθρωποι ἦσαν μία μὴν umma², ἧτοι μία θρησκευτικὴ κοινότης, καὶ ἠνωμένοι περὶ τὴν μίαν καὶ ἀληθῆ ὁμολογίαν πίστεως (milla) καὶ τὴν μίαν καὶ μόνην θρησκείαν (din). Ἀργότερον ὁμοῦ διεφώνησαν περὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς πίστεως καὶ διεσπάθησαν εἰς πολλὰς θρησκευτικὰς κοινότητας. Ἴνα ἐπαναφέρῃ αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς τὴν προτέραν ὁδὸν τῆς ἀληθείας, ἐξαπέστειλε τοὺς προφῆτας καὶ ἀποστόλους ὡς κήρυκας χαρμωσύνου ἐπαγγελίας καὶ ὡς προειδοποιητὰς περὶ τῶν τιμωριῶν τὰς ὁποίας συνεπάγεται ἡ ἀπιστία.

Ἡ ἔννοια τῆς ἀρχικῆς umma συμπίπτει πρὸς ἐκείνην τῆς ἐνιαίας θρησκευτικῆς κοινότητος (jamā'a), ἡ ὁποία ἦτο μία ὡς ἐκφράζουσα τὴν ὁμόπνοιαν πίστεως τῶν μελῶν τῆς περὶ τὴν μίαν καὶ μόνην θρησκείαν. Διὰ ταῦτα ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς umma δέον νὰ νοηθῇ ἡ θρησκεία, τὴν ὁποίαν αὕτη ὑπαινίσσεται. Ἰπ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν πρέπει νὰ κατανοηθῇ καὶ τὸ κορανικὸν χωρίον τὸ ὁποῖον λέγει: «καὶ ἐάν ἤθελεν ὁ Θεὸς θὰ καθίστα ὑμᾶς μίαν

1. Δὴλ. τοὺς μουσουλμάνους.

2. Πρβλ. Sura 5, 53· 10, 20 (19)· 16, 95 (93)· 2, 209 (213). Ἡ λέξις umma «ἔθνος», «λαός», ἐνταῦθα δὲ «θρησκευτικὴ κοινότης», «λαὸς τοῦ Θεοῦ», εἶναι ἐβραϊκῆ. Προφανῶς ὁ Μωάμεθ παρέλαβεν αὐτὴν ἐκ τῆς ἀραμαϊκῆς, ἧτοι τῆς συριακῆς (umma εἰς δὲ τὴν συριακὴν ummthā). Εἰς τὸ Κοράνιον ἡ λέξις χαρακτηρίζει τὰς ἐθνικὰς, γλωσσικὰς καὶ θρησκευτικὰς κοινότητας, αἱ ὁποῖαι ἀπέτελεσαν τὸ ἀντικείμενον τοῦ σχεδίου τῆς θείας Οἰκονομίας. Ὁ Μωάμεθ καὶ ἡ μετέπειτα κοινότης αὐτοῦ υἱοθέτησαν πολλοὺς ὅρους τῆς ἰουδαϊκῆς καὶ χριστιανικῆς διδασκαλίας, τοὺς ὁποίους κατ' ἴδιον τρόπον ἠρμήνευσαν. Πλὴν τοῦ κορανικοῦ ὅρου umma, ἡ μεταγενεστέρα ὀρθόδοξος μουσουλμανικὴ κοινότης χρησιμοποιεῖ πρὸς ὀνομασίαν ἑαυτῆς καὶ τοὺς ὅρους jamā'a, ἧτοι «κοινότης ἢ κοινότης τῶν πιστῶν» καὶ sunna, ἧτοι «συνήθεια», «παράδοσις» τοῦ προφήτου.

μόνην umma»¹, ἧτοι θὰ καθίστα ὑμᾶς ὀπαδοὺς μιᾶς μόνης θρησκείας (din) καὶ μιᾶς μόνης ὁμολογίας πίστεως (milla)².

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν χρόνον καθ' ὃν οἱ ἄνθρωποι ἦσαν μία μόνον «θρησκευτικὴ κοινότης» (umma), τινὲς μὲν τῶν ἐρμηνευτῶν δέχονται ὅτι πρόκειται περὶ τῆς μεταξὺ Ἀδάμ καὶ Νῶε ἐκτεινομένης χρονικῆς περιόδου, ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ὁποίας ἐζήσαν δέκα γενεαί, αἱ ὁποῖαι ἠκολούθουν τὸν ἕνα μόνον νόμον τῆς ἀληθείας (shari'a mina 'l-hāqq)· ἡ φράσις «ἦσαν ἅπαντες μία umma» σημαίνει ὅτι ἀρχικῶς μὲν εὐρίσκοντο ἅπαντες ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ὀρθῆς καθοδηγήσεως, ἀλλ' ἔπειτα διεφώνησαν καὶ διεσπάθησαν. Ἡ γενικῶς ὁμοῦ κρατοῦσα γνώμη τῶν μουσουλμάνων ὑπομνηματιστῶν τοῦ Κορανίου εἶναι ὅτι δὲν ἐνδιαφέρει τόσον ἡ χρονικὴ περίοδος, περὶ τῆς ὁποίας δὲν ὁμιλεῖ τὸ Κοράνιον, καὶ ἡ ὁποία δυνατὸν νὰ ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ μέχρι τοῦ Νῶε ἢ νὰ εἶχεν ἄλλην τινὰ χρονικὴν ἔκτασιν, ὅσον ἡ μαρτυρία ὅτι ὁ Θεὸς ἐπραξεν οὕτως, ὥστε οἱ ἄνθρωποι νὰ εἶναι μία μόνον umma, καὶ ὅταν διηρέθησαν περὶ τὴν πίστιν, ἐξαπέστειλε τοὺς προφῆτας. Ἡ ἀγνοία, λέγουν, τῆς ὑπὸ συζήτησιν χρονικῆς περιόδου δὲν ζημιοῖ ἡμᾶς, διότι δὲν συνθέτει πρᾶξιν ὑπακοῆς ἐναντι τοῦ Θεοῦ νόμου. Ἀντιθέτως, ἡ γνώσις τῆς σαφοῦς μαρτυρίας τοῦ Κορανίου, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι τῆς μιᾶς umma ἠκολούθουν ἅπαντες τὴν θρησκείαν τῆς ἀληθείας καὶ δὲν ὑπῆρχε παρ' αὐτοῖς ἀπιστία καὶ πολυθεΐα, εἶναι ἀναγκαῖα, διότι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ γνωρίζῃ ὅτι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ εἶναι νὰ ὑπάρχῃ μία μόνη θρησκεία καὶ ὅτι δυσαρρεσεῖται ἐκ τῶν διαφωνιῶν καὶ διαιρέσεων καὶ τιμωρεῖ τοὺς διασπῶντας τὴν κοινότητά του³.

Οἱ ἄνθρωποι, ἕνεκα τῆς διαιρέσεως αὐτῶν, ἐγιναν ὑπόλογοι αἰωνίου καταδίκης. Ὁ Θεὸς ὁμοῦ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγκαταλείψῃ αὐτοὺς εἰς τὴν πλάνην· ἐξαπέστειλε τοὺς προφῆτας καὶ ἀποστόλους αὐτοῦ, ἵνα καλέσουν αὐτοὺς εἰς τὴν ἀλήθειαν τῆς πρώτης καὶ μόνης θρησκείας. Ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία διηρέθη εἰς κύκλους προφητείας. Ὁ Θεὸς μετὰ τὸν Ἀδάμ ἤνοιξε τὸν δεύτερον κύκλον προφητείας καὶ ἐξέλεξε τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραάμ καὶ τὴν συγγένειαν αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἰμᾶρν⁴ καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τοὺς λαοὺς τῶν, ἵνα κηρύξουν τὴν ἀλήθειάν του. Ὅταν ἐκλεισεν ὁ ἱστορικὸς οὗτος κύκλος τῆς προφητείας, ἀνέστησεν ὁ Θεὸς νέους προφῆτας καὶ ἀποστόλους, τοὺς ὁποίους ἐξαπέστειλεν εἰς τοὺς λαοὺς τῶν, ἵνα προσκομίσουν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀποκάλυ-

1. Sura 5, 53· 16, 95 (93).

2. at - Tabari, Tafsi'r εἰς Sura 2, 209 (213), παρὰ Gätje, Koranexegese, 128.

3. Τὰς περὶ ἱστορίας τῆς σωτηρίας ἀπόψεις τῶν ἐξῆς ὀνομαστῶν ὑπομνηματιστῶν τοῦ Κορανίου, ἧτοι τῶν at - Tabari, Baidāwī, Zamakhshari καὶ Jalāladdin al - Mahalli, ἐκθέτει ὁ Gätje εἰς τὸ ἔργον του Koranexegese, 127 - 176, ἐξ οὗ ἠρύσθημεν.

4. Sura 3, 30 (33).

ψιν. Μετά ταῦτα ἐξέλεξε τὸν Μωυσέα καὶ εἶπεν εἰς αὐτόν· «ἐγὼ σὲ ἐξέλεξα· ἄκουσον μετὰ προσοχῆς τί θὰ σοὶ ἀποκαλυφθῇ· ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν ἐμοῦ»¹. Οὕτω, κατὰ τὸν κύκλον τοῦτον τῆς προφητείας, ὁ Θεὸς ἐκλέξας τὸν Μωυσέα ἐξέλεξε καὶ τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραήλ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐξαπέστειλε τὴν ἀποκάλυψιν τῆς Torah. Τὸν προτελευταῖον κύκλον τῆς προφητείας διήνοιξεν ὁ Ἰησοῦς, ὁ μέγας, κατὰ τὰς δοξασίας τοῦ Ἰσλάμ, πρὸ τοῦ Μωάμεθ προφήτης, ὁ ὁποῖος ἀπεστάλη πρὸς τὸν λαὸν τῶν χριστιανῶν καὶ ὁ ὁποῖος προεῖπε τὴν ἔλευσιν τοῦ Μωάμεθ. Τὸν τελευταῖον κύκλον τῆς προφητείας, τῆς μελλούσης νὰ κλείσῃ καὶ τὴν ὅλην ἱστορίαν τοῦ παρόντος κόσμου, διήνοιξεν ὁ «ἔσχατος» τῶν προφητῶν, ὁ Μωάμεθ².

Συνεπῶς, κατὰ τὸ Κοράνιον, ἡ ἀποκάλυψις εἶναι οἰκουμενικὴ τοῦ Θεοῦ πρᾶξις καὶ προορίζεται δι' ὅλα τὰ ἔθνη. "Ἐκαστον ἔθνος ἔχει τὸν ἀπόστολον αὐτοῦ³ καὶ δὲν ὑπάρχει λαὸς εἰς τὸν ὁποῖον δὲν ἐστάλη [ἀπόστολος καὶ προειδοποιητής⁴. Μερὶς τῶν προφητῶν ἔλαβεν ἐκ Θεοῦ βιβλίον ἀποκαλύψεως καὶ προσεκόμισεν αὐτὸ κατὰ καιροὺς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα⁵, εἰσαγαγούσα οὕτω νέους νόμους εἰς αὐτήν· ἄλλοι τῶν προφητῶν ἐπανέλαβον τὸ μήνυμα τῶν προκατόχων αὐτῶν. "Ἀπαντες ἦσαν πεπροικισμένοι διὰ τοῦ ἴσμι, τοῦ «ἀλαθῆτου», καὶ δὲν ὑπέκειντο εἰς τὴν πλάνην καὶ τὴν ἀμαρτίαν. Καίτοι ἡ ἱστορία 28 ἐξ αὐτῶν ἐξιστορεῖται ἢ ὑπαινίσσεται εἰς τὸ Κοράνιον, ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἶναι μέγας καὶ γνωστὸς μόνον εἰς τὸν Θεόν. "Ἐνεκα τούτου ἡ μεταγενεστέρα μουσουλμανικὴ θεολογία παραδέχεται ὅτι ἱστορικοὶ ἰδρυταὶ θρησκειῶν, μὴ μνημονευόμενοι εἰς τὸ Κοράνιον — ὡς εἶναι οἱ Βούδδας, Ζωροάστρης, Λάο-τσέ κ.ἄ. — δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς θεόπνευστοι ἀγγελιαφόροι κομίσαντες θεῖα μηνύματα εἰς τοὺς λαοὺς των. "Ἄρα καὶ ἅπαντα τὰ ἱερὰ βιβλία τῶν λαῶν τῆς γῆς εἶναι βιβλία τοῦ Θεοῦ, περιέχοντα τὴν ἀποκάλυψιν, καίτοι οὐχὶ ἀνόθευτον. Κατὰ τὸ Κοράνιον·

«Ὁ ἀπόστολος (Μωάμεθ) πιστεύει εἰς ὅ,τι κατέπεμψεν εἰς αὐτόν ὁ

1. Sura 20, 13.

2. Οἱ μουσουλμάνοι παραλλάσσοντες τὰ Εὐαγγελικὰ χωρία Ἰω. 14, 15 - 16· 14, 25 - 26· 15, 26 καὶ 16, 7 - 8, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ τοῦ μέλλοντος νὰ ἔλθῃ Παράκλητος, ἐκλαμβάνουν αὐτὰ ὡς προφητεῖαν τοῦ Χριστοῦ προλέγουσαν τὴν ἔλευσιν τοῦ Μωάμεθ. Muhammad καὶ Mahmūd, λέγουν, σημαίνει «περικλυτός, ἔνδοξος». Κατὰ τοὺς μουσουλμάνους, τὸ ἀκραίφνης Εὐαγγελικὸν κείμενον, ὡς παρέδωκεν αὐτὸ ὁ Ἰησοῦς, εἶχε τὴν λέξιν «Περικλυτός» καὶ ἐνόει τὸν Μωάμεθ. Οἱ «ἀναξιόπιστοι» ὅμως χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι ἐνόθευσαν τὴν Γραφήν των, ἐπενόησαν τὴν λέξιν «Παράκλητος».

3. Sura 10, 47 (46) - 48(47).

4. Sura 35, 22 (24).

5. Πρβλ. Sura 2, 209 (213)· 3, 180 (183).

Κύριος οὐρανόθεν καὶ (μετ' αὐτοῦ) καὶ οἱ πιστοὶ πάντες πιστεύουν εἰς τὸν Θεόν, εἰς τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, εἰς τὰς βίβλους αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ — ἐνῶ (λέγουν)· «οὐδεμίαν διαφορὰν ἀποδεχόμεθα μεταξὺ τῶν ἀποστόλων τοῦ Κυρίου»¹.

Προφῆται λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ἐστάλησαν πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη, κατ' ἐξοχὴν δὲ εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς χριστιανούς, τοὺς ὁποῖους τὸ Κοράνιον ὀνομάζει «λαοὺς τῆς Βίβλου» (ahl al-Kitâb), διότι ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτοὺς τὴν «Βίβλον τῆς ἀληθείας», ἤτοι τὴν Πεντάτευχον καὶ τὸ Εὐαγγέλιον. Οὗτοι ὅμως, καίτοι ἔλαβον τὰ σημεῖα (adilla) τοῦ Θεοῦ ὅτι ἡ Γραφή ἦλθεν ἐκ Θεοῦ καὶ ἀπετέλει τὸν νόμον αὐτοῦ, τὸν ὁποῖον δὲν ἐπετρέπετο νὰ παραβαίνου, παρέβαινον αὐτόν καὶ διεφώνουν περὶ τὰς ἀληθείας². Ἄλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ τῶν λαῶν τῆς γῆς δὲν ἐδέχθησαν τοὺς προφήτας τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ λαὸς τῶν προφητῶν ἐξεδίωξεν ἢ ἐφόνευσε τοὺς προφήτας καὶ περιεφρόνησε τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ. "Ἐνεκα τούτου ὁ Κύριος ἐγκατέλειψεν αὐτοὺς καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐγιναν ὑπόλογοι αἰωνίου καταδίκης³.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἅπαντες οἱ πρὸ τοῦ Μωάμεθ λαοί, μάλιστα δὲ οἱ «λαοὶ τῆς Βίβλου» (ahl al-Kitâb), ἐφάνησαν ἀνάξιοι νὰ κρατήσουν τὴν εἰς αὐτοὺς ἀποκαλυφθεῖσαν ἀλήθειαν, ἡ σειρά τῶν προφητῶν περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἀραβας. Ὁ Θεὸς ἐξαπέστειλε τὸν Μωάμεθ κομίζοντα τὴν «χαρμόσυνον ἐπαγγελίαν» του ἐν «ἀραβικῇ γλώσσῃ»⁴ πρὸς βεβαίωσιν ὅτι τὸ Κοράνιον «κυροῦ» τὴν Βίβλον, ἢ ὁποία ἐδόθη πρὸ τοῦ Κορανίου «πρὸς ὁδήγιαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ὡς τεκμήριον τῆς μακροθυμίας τοῦ Θεοῦ»⁵.

1. Sura 2, 285· πρβλ. 2, 4· 3, 180 (183).

2. Sura 2, 209 (213)· 5, 48 (44) - 52 (48). Τὰς μουσουλμανικὰς ἀπόψεις περὶ Ἰουδαίων καὶ χριστιανῶν πρβλ. παρὰ ash-Shahrastâni, (Haarbrucker), 1, 244 - 267.

3. Ἡ ἰδέα, καθ' ἣν ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ἀπέστειλε προφήτας καὶ ἀποστόλους εἰς πᾶσαν γενεάν, ἐξ ὧν οἱ ἄνθρωποι ἄλλους μὲν ἀπέκτειναν, ἄλλους δὲ ἐξεδίωξαν, καὶ ἡ ἰδέα καθ' ἣν θὰ ἐκζητηθῇ τὸ αἷμα ἀπάντων αὐτῶν, «τὸ ἐκχυνόμενον ἀπὸ καταβολῆς κόσμου», προέρχεται ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου (Λουκ. 11, 49 κ.ἐξ.), ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐκφέρεται αὕτη εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ μαρτυρεῖ ἐπίσης ἐπιρροὰς ἐκ τῆς γνωστικῆς προφητολογίας. Εἶναι πολλὰ τὰ κορανικὰ χωρία, εἰς τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος περὶ ἀποστολῆς προφητῶν καὶ στιγματίζεται ἡ ἀπιστία καὶ ἡ κακὴ πρὸς αὐτοὺς συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων. Περὶ τοῦ θέματος τούτου πολλὸς ἤδη λόγος μέχρι τοῦδε ἐγένετο. Ἐνταῦθα ὡς παραδείγματα δύνανται νὰ μνημονευθοῦν τὰ ἐξῆς χωρία· Sura 2, 81 (87) ἐξ. 2, 102 (108) ἐξ. 7, 65 (67) ἐξ. 11, 20 (17) ἐξ. καὶ 36 (34) ἐξ. 15, 58 ἐξ. 26, 105 ἐξ. καὶ 141 ἐξ. 28, 48 ἐξ. 50, 12 - 14· 54, 18 ἐξ. 69, 4 - 12 καὶ πολλὰ ἄλλα.

4. Sura 46, 11 (12)· 42, 5· 20, 112 (113).

5. Sura 46, 11 (12) - 12 (13). Πρβλ. 3, 2(3) ἐξ. 10, 38 (37).

«Καὶ οὕτω (λέγει ὁ Θεός), σοὶ ἀπεκαλύψαμεν Κοράνιον (= ἀνάγνωσμα) ἀραβικόν (auhainā ilaika Qur'an 'arabiyan), ὅπως δι' αὐτοῦ διδάξης τὴν Μητρόπολιν (Umm al-Qurā) ¹ καὶ τὰ περίχωρα αὐτῆς, κηρύττων τὴν ἐσχάτην ἡμέραν τῆς κρίσεως, περὶ τῆς ὁποίας δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία καὶ καθ' ἣν μέρος τῶν ἀνθρώπων θὰ εὕρηται εἰς τὸν παράδεισον καὶ μέρος εἰς τὰς καμίλους τῆς γεέννης» ².

Τὸ χωρίον τοῦτο ὡς καὶ τὰ παράλληλα αὐτοῦ (ὡς Sura 46,11(12) 14,4·26,214 κ.ά.) δίδουν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα, ἐὰν ὁ Μωάμεθ εἶχεν ἐξ ἀρχῆς κατὰ νοῦν τὸν οἰκουμενικὸν χαρακτήρα τοῦ κηρύγματός του ἢ ἐφρόνει ὅτι τοῦτο περιορίζεται μόνον εἰς τοὺς ὁμογενεῖς του. Πράγματι, ὡς ἀνωτέρω, εἶδομεν, τὴν μὲν ἰδέαν τῆς οἰκουμενικότητος τῆς ἀποκαλύψεως εἶχεν οὗτος ἐξ ἀρχῆς συλλάβει, τὴν δὲ ἰδίαν αὐτοῦ ἀποστολὴν ἠσθάνετο περιωρισμένην εἰς τὸν λαόν του, εἰς τὸν ὁποῖον, ὡς ἐφρόνει, δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀποσταλῆ προφήτης κομίζων τὴν ἀποκάλυψιν. Οὕτω κατ' ἀρχὰς ἐσχημάτισε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εἶναι ὁ προφήτης, τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς ἐξέλεξεν ἀποκλειστικῶς διὰ τὸν λαόν του. Ἀργότερον ὅμως συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς οἰκουμενικότητος τοῦ κηρύγματός του καὶ ἐδίδασκεν ὅτι τοῦτο προορίζεται δι' ὅλα τὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τηρήσουν ἀνόθευτον τὴν προηγουμένην εἰς αὐτοὺς ἀποσταλείσαν ἀποκάλυψιν ³. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συλλογισμοῦ τούτου ἤχθη εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ σειρὰ τῆς προφητείας περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἀραβας. Ἐντεῦθεν ἀπέρρευσαν οἱ μουσουλμανικοὶ ἰσχυρισμοὶ κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἀποκάλυψις, ἡ ὁποία δὲν εἶναι μόνον οἰκουμενική, ἀλλὰ καὶ προοδευτική, ἔλαβε τὴν τελειώσιν αὐτῆς διὰ τοῦ τελευταίου τῶν προφητῶν, ἦτοι τοῦ Μωάμεθ. Τὸ Κοράνιον βεβαίως ἀποτελεῖ τὴν αὐτὴν κατὰ περιεχόμενον ἀποκάλυψιν, τὴν ὁποῖαν ἐνεπιστεύθη ὁ Θεὸς διὰ τῶν προηγουμένων προφητῶν του εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, μάλιστα δὲ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Χριστιανούς· ἀλλ' ἐνῶ αἱ ἀποκαλύψεις ἐκεῖναι δὲν περιεῖχον τὸ πλήρωμα τοῦ θείου νόμου, τὸ Κοράνιον περιέχει αὐτὸ ἐν τελείᾳ καὶ ὀριστικῇ πλέον μορφῇ. Ὡς πρὸς τὴν τελειότητά του ἀποτελεῖ πρότυπον οὐδέποτε ἄλλοτε δοθέν, διότι εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀνέγνωσεν ὁ Μωάμεθ, τῇ μεσολαβῆσει τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πρωτοτύπου, τῆς «μητρὸς τοῦ Βιβλίου» (umm al-Kitāb), καὶ τὸ ὁποῖον «κατεπέμφθη ἵνα κυρώσῃ τὰς πρὸ αὐτοῦ Βίβλους καὶ ἐξηγήσῃ τὰς ἀναμφισβητήτους Γραφάς» ⁴. Ἡ βεβαίωσις αὕτη (tasdiq)

1. Δηλαδή τὴν Μέκκην.

2. Sura 42, 5 (7).

3. Περὶ τοῦ προβλήματος τούτου ἰδὲ Blachère, Le problème de Mahomet, 86.

4. Sura 10, 38 (37) - 39 (40)· πρβλ. 46, 8 (9) ἐξ. 3, 2 (3) ἐξ.

τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ Κοράνιον «κυροῖ» τὰς προηγουμένας Γραφάς, σημαίνει, κατὰ τοὺς μουσουλμάνους, ὅτι ὁ Μωάμεθ εἶναι οὐ μόνον ὁ μεγαλύτερος ἀλλὰ καὶ ὁ «τελευταῖος τῶν προφητῶν». Ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Κορανίου του ὅ,τι ἔδει νὰ ἀποκαλύψῃ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ οὕτω δὲν ὑπάρχει πλέον προφήτης μετὰ τὸν Μωάμεθ· ἡ θύρα τῆς ἀποκαλύψεως ἐκλείσει διὰ παντὸς μετ' αὐτόν. Οὗτος εἶναι ὁ «ἐσχατος» τῆς σειρᾶς τῶν προφητῶν καὶ ἡ «σφραγίς» αὐτῶν (khâtam an-nabiyyin) ¹.

Τὸ Κοράνιον, ὡς βάσις τῆς τελείας θρησκείας, παρουσιάζεται ὡς «ὁδηγία» ὑπεράνω ὅλων τῶν Γραφῶν· φυλάσσει τὰς ἀρχικὰς διδασκαλίας καὶ κρίνει καὶ ἀποφασίζει περὶ τῶν μεταξὺ αὐτῶν προκυπτουσῶν διαφορῶν ².

Δι' ὅλων τούτων ὑποκρούεται ἡ εἰσδοχὴ εἰς μίαν «κατάστασιν σωτηρίας», τὴν ὁποῖαν χαρακτηρίζει ἡ ἀφοσίωσις καὶ ὑποταγὴ εἰς τὸν ἕνα Θεόν, κατὰ τὸ σχῆμα islam, 'aslama καὶ muslim, ἦτοι «ἀπόλυτος ὑποταγῆ», «ἀπολύτως ὑποτάσσεσθαι» καὶ «ἀπολύτως ὑποταγμένος» (τῷ Θεῷ). Εἰς τὸ σχῆμα τοῦτο αἱ ἔννοιαι islam καὶ σωτηρία καλύπτουν ἀλλήλας ³. Διὰ τὴν μεταγενεστέρα μουσουλμανικὴν κοινότητα τὴν κατάστασιν ταύτην τῆς «σωτηρίας» ἡ «ἀσφαλείας» ἐκφράζει, πλὴν τοῦ ἀνωτέρω σχήματος, καὶ ἡ ἐκ τῆς ρίζης slm ἀργότερον διαμορφωθείσα ἔννοια τοῦ taslim, δηλαδή τοῦ καθήκοντος τοῦ πιστοῦ (muslim) νὰ ὑποτάσσεται πλήρως δι' ἐλευθέρως συγκαταθέσεως καὶ μετ' εὐθύμου διαθέσεως εἰς τὴν θεῖαν ἐντολὴν καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προδιαγεγραμμένον πεπωμένον αὐτοῦ ⁴. Τὴν κατάστασιν ταύτην ἐγγυᾶται ἡ μου-

1. Ὁ ὑπομνηματιστὴς τοῦ Κορανίου at - Tabari (Tafsir, 15, 6), δέχεται ὅτι ὁ Μωάμεθ ἐπέτυχε τὴν «σφραγίδα» ταύτην τῆς προφητείας (khâtam an - nubuwwa) κατὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάβασίν του (mi 'râj, πρβλ. Sura 17, 1 ἐξ. καὶ 53, 1 ἐξ.). Πρβλ. περὶ τῶν ἀπόψεων τούτων Widengren, Muhammad, 139 - 150, καὶ Dölger, Sphragis, 66 - 69. Ὁ τελευταῖος ἀνατρέχει εἰς προϊσλαμικὰς πηγὰς, ἵνα διαπιστώσῃ πόθεν ὁ Μωάμεθ ἠρύσθη τὸν ὄρον «σφραγίς» καὶ συμπεραίνει ὅτι ὁ ὄρος οὗτος εἶχεν ἤδη ἀποδοθῆ εἰς προφήτας καὶ ὅτι εἰς τινὰς περιπτώσεις, ὡς π.χ. παρὰ Φίλωνι, αἱ ἔννοιαι «σφραγίς» καὶ «Ἄβ-γος» ἔταυτιζοντο. Περὶ τῶν γνωστικῶν καὶ μανιχαϊκῶν ἐπιρροῶν ἐπὶ τῶν μουσουλμανικῶν ὄρων «τελευταῖος τῶν προφητῶν» καὶ «σφραγίς αὐτῶν» πρβλ. τὰ ἤδη ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ λεχθέντα σ. 27 καὶ 43-45.

2. Sura 5, 52 (48)· 16, 66 (64).

3. Πρβλ. Ringgren, Islam, 'aslama and muslim, καὶ τὰς πρὸ αὐτοῦ ἀπόψεις τοῦ H. H. Schaeder, Der Mensch in Orient und Okzident (πραγματεῖα τὸ πρῶτον τῷ 1929 ἐκδοθεῖσαι, συλλεγεῖσαι δὲ καὶ ἐπανεκδοθεῖσαι εἰς ἐνιαῖον τόμον ὑπὸ τοῦ G. Schaeder καὶ K. H. Hansen, München 1960), 244, ἐνθα τὸ πρῶτον λέγεται ὅτι islām καὶ «σωτηρία» καλύπτουν ἀλλήλα.

4. Taslim, ἐκ τῆς ρίζης slm = παράδοσις, συνθηκολόγησις, ἐγχείρησις, ὑποταγῆ, καθυπόταξις. Ὁ διαμορφωθείς ἐκ τῶν ἐνοιῶν τούτων τῆς λέξεως τεχνικὸς θρησκευτικὸς ὄρος ὑπονοεῖ τὴν δι' ἐλευθέρως συγκαταθέσεως ὑποταγὴν εἰς τὸ θεῖον θέλημα καὶ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προδιαγεγραμμένον πεπωμένον τοῦ ἀνθρώπου.

σουλμανική θρησκεία, ή οποία είναι ή αναζωπύρωση τής πρώτης εκείνης θρησκευτικής κοινότητας, τής umma, ή οποία ήκολούθει την μίαν θρησκείαν τής αφοσίωσης και υποταγής εις τόν ένα Θεόν. Ός εκ τούτου οί μουσουλμάνοι πιστεύουν ότι ή θρησκεία του Ισλάμ έγγυάται την εκ τής μελλούσης καταδίκης σωτηρίαν, διότι αποτελεί τόν λαόν τής «όρθης καθοδηγήσεως» του Θεού εις την αλήθειαν τής εις αυτόν αφοσίωσης και υποταγής, εις τόν όποιον αποκλειστικώς και μόνον άνήκει πάσα αφοσίωσις και υποταγή.

6. *Η υπό τής μουσουλμανικής παραδόσεως αξιολόγησις τής ιστορίας τής αποκαλύψεως*

Δεδομένου ότι τó Ισλάμ βασίζεται επί τής ιδέας περί οικουμενικής αποκαλύψεως, οί όπαδοί του δέν άμφισβητούν την ύπαρξιν και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων· αὐται θεωροῦνται ὑπ' αὐτῶν ὡς ἄνωθεν δοθεῖσαι. Δέχονται ὅμως ὅτι τó περιεχόμενον τής αποκαλύψεως τῶν διαφόρων θρησκειῶν δέν ἐτηρήθη ἀνόθευτον. "Ενεκα τούτου τó μόνον ἱερὸν Βιβλίον, τó ὅποιον δύναται νά κρίνη περί τῶν εἰσχωρησασῶν πλανῶν και νά ἐπικυρώσῃ τήν εις τὰς προηγουμένας αποκαλύψεις ἐναπομείνασαν ἀλήθειαν, εἶναι τó Κοράνιον, διότι τούτο παρουσιάζεται ὡς ἡ μόνη ἐξ ὅλων τῶν ἱερῶν Γραφῶν, ἡ ὅποια περιέχει τó πλήρωμα τής αποκαλύψεως και ὁμιλεῖ ἐν οικουμενικῇ γλώσσῃ. Διδάσκουν βεβαίως ὅτι ἡ ἀποκάλυψις ἀπεστάλη κατὰ καιροῦς πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη και ἕκαστον ἔθνος ἔχει τόν ἀπόστολον αὐτοῦ¹, ἀλλὰ διατείνονται ὅτι ἡ εις αὐτὰ ἀποσταλεῖσα ἀποκάλυψις ἀφ' ἑνὸς μὲν δέν εἶχεν οικουμενικόν χαρακτήρα, ἀλλὰ περιωρίζετο ἀποκλειστικῶς ἐντὸς τῶν ὀρίων τοῦ ἔθνους διὰ τó ὅποιον και μόνον ἡ ἀποστολή τής προωρίζετο, και ἀφ' ἑτέρου τὰ ἔθνη δέν ἠδυνήθησαν νά κρατήσουν αὐτήν ἀνόθευτον. Τó Κοράνιον περιέχει τó πλήρωμα τής ἀνοθεύτου ἀποκαλύψεως ἡ ὅποια προορίζεται δι' ὅλους τοὺς λαοὺς τής γῆς και συνεπῶς «κυροῖ» ἀπάσας τὰς προηγουμένας ἀποκαλύψεις.

Υπὸ τῶν θεωριῶν τούτων ἀγόμενοι οί μουσουλμάνοι πιστεύουν εις τήν ὑπαρξιν σειρᾶς προφητῶν ἀποσταλέντων κατὰ καιροῦς εις ὅλους τοὺς λαοὺς τής γῆς, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων, κατὰ τήν μουσουλμανικὴν παράδοσιν, ἀνέρχεται εις τὰς 124.000. Ὁ μέγας οὗτος ἀριθμὸς τῶν προφητῶν, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα εἶναι γνωστὰ μόνον εις τόν Θεόν (πλὴν ἐκείνων, τὰ ὅποια ἠυδόκησεν οὗτος νά ἀποκαλύψῃ εις τó Κοράνιον του)² μαρτυρεῖ ὅτι εις ἕκαστον

1. Sura 10, 48 (47).

2. Αἱ ἱστορίαι 28 ἐκ τῶν προφητῶν τής μουσουλμανικῆς προφητολογίας ἐξιστοροῦνται ἢ ὑπαινίσσονται εις τó Κοράνιον, τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων ἀνεφέρθησαν ἤδη ἄνω-

λαόν τής γῆς ἐδόθη μία ἄνωθεν ἀποκαλυφθεῖσα θρησκεία. Ἐξ ὅλων ὅμως αὐτῶν μόνον ἡ θρησκεία τοῦ Ἀβραάμ διετήρησε τὰς ἀρχὰς τής οικουμενικότητας. Τήν θρησκείαν ταύτην κληρονομήσαντες οί μουσουλμάνοι ἠξιοποίησαν τόν οικουμενικόν χαρακτήρα τής ἀποκαλύψεώς τής, ἀπευθύναντες και διαδόσαντες αὐτήν εις τήν ἐκτὸς τής συγγενείας τοῦ Ἀβραάμ ἀνθρωπίνην οἰκογένειαν. Κατὰ τοὺς μουσουλμανικοὺς τούτους ἰσχυρισμοὺς, ἡ πρώτη ἐπέκτασις τής ἀποκαλύψεως συνετελέσθη, ὅταν τó Ισλάμ ἦλθεν εις ἐπικοινωνίαν πρὸς τόν Ζωροαστρισμόν ἐν Περσίᾳ και πρὸς τόν Ἰνδοῖσμόν ἐν Ἰνδίαις. Ἐκτοτε ἡ μουσουλμανικὴ ἀποκάλυψις ἀπευθύνεται πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη, τὰ ὅποια σκοπεῖ νά ὑπαγάγῃ ὑπὸ τήν θρησκείαν τοῦ Ισλάμ.

Ὅθεν, κατὰ τοὺς μουσουλμάνους, τó νόημα τοῦ ἀνθρώπου, τó νόημα τής πνευματικῆς ἀνθρωπολογίας, εὑρίσκεται μόνον εις τó Κοράνιον, διότι μόνον αὐτό προσεπάθησε νά καταστήσῃ τήν θρησκείαν ἀναγκαῖον στοιχεῖον τής ἀνθρωπίνης φύσεως. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀληθῆς ἄνθρωπος, μόνον ὅταν ἀνήκῃ εις μίαν θρησκευτικὴν κοινότητα, διότι μόνον δυνάμει τής συμμετοχῆς του ταύτης εὑρίσκει τόν σκοπὸν τής ὑπάρξεώς του. Ἄλλ' αἱ πρὸ τοῦ Ισλάμ θρησκευτικαὶ κοινότητες ἐνοθεύθησαν. Ὁ Ἀδάμ, ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὑπῆρξε και ὁ πρῶτος προφήτης και ὁ πρῶτος πνευματικὸς ἡγέτης (imām) τής ἀνθρωπότητας. Ἄλλ' ἡ κοινότης αὐτοῦ δέν παρέμεινεν ἐνιαία· πρὶν ἢ παρέλθουν γενεαὶ τινὲς διηρέθη. Ἐνεκα τούτου ἡ ἀνθρωπότης ἐχρειάσθη νοουθετήσεως, ἵνα ἐνθυμηθῇ τó πρωταρχικόν μήνυμα τής θείας ἐνότητος. Τήν νοουθεσίαν ταύτην ἐπραγματοποίησεν ὁ Θεὸς διὰ τῶν προφητῶν του. Καὶ ἐπειδὴ ὑπῆρχε πάντοτε ὁ κίνδυνος τής εἰδωλοατρίας, διὰ τούτο ὁ Κύριος οὐδέποτε ἔπαυσε, μέχρι τής ἡμέρας τοῦ Μωάμεθ, νά ἀποστέλλῃ κατὰ καιροῦς προφήτας και ἀποστόλους αὐτοῦ, οί ὅποιοι ἴδρουν πνευματικὰς κοινότητας διὰ τόν λαόν των. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐδεμία τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων τῶν προφητῶν παρέμεινεν ἀνόθευτος, ἡ ἀνθρωπότης δέν ἠδύνατο νά ἐπιτύχῃ τοῦ ὑψηλοῦ τής σκοποῦ. Ἐνεκα τούτου ὁ Θεὸς ἐξαπέστειλε διὰ τοῦ Μωάμεθ τήν τελευταίαν ἐγκυρον ἀποκάλυψιν, ἡ ὅποια, φέρουσα οικουμενικόν χαρακτήρα, δύναται νά ὀδηγήσῃ σύμπασαν τήν ἀνθρωπότητα εις τήν ἀλήθειαν τοῦ ἐνὸς Θεοῦ.

Τό Ισλάμ ὅμως δέν θεωρεῖ ἑαυτὸ ὡς νέαν θρησκείαν, ἀλλ' ὡς τήν ἀναζωπύρωσιν και ἐπαναβεβαίωσιν τής ἀρχικῆς και ἐμφύτου (fitra) εις τόν ἄνθρωπον θρησκείας, ἡ ὅποια ἐτήρει ἀλανθάστως τήν πίστιν εις τó ἐνιαῖον

τέρω. Τούτων τήν ἱστορίαν ἐπεξεργάσθησαν λεπτομερῶς και εἰσήγαγον πλῆθος θρύλων ἐκ τής λαϊκῆς εὐσεβείας διάφοροι μουσουλμάνοι συγγραφεῖς ὡς εἶναι οί Wahb b. Munabih Abū 'Alī (θ. 110/728 ἢ 114/732), Qisas al - Anbiyā' ἢ Qisas al - Akhbār (ἰδὲ Brockelmann, GAL Suppl. 1, 101. Sezgin, GAS, 1, 306) και Th'alabi (θ. 427/1035), Qisas al - Anbiyā' (ἰδὲ Brockelmann, GAL 1. 429(350).

τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ὁποία ὑπῆρχε πάντοτε καὶ πάντοτε θὰ ὑπάρχει. Αὐτός, ἰσχυρίζονται οἱ μουσουλμάνοι, εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον τὸ Ἰσλάμ ἀποκαλεῖται «πρωτογενῆς θρησκεία» (din al-hanif)· διότι τοῦτο ἐνεφανίσθη περὶ τὰ τέλη τοῦ ἀνθρωπίνου τούτου κύκλου τῆς ἱστορίας, ἵνα βεβαιώσῃ τὴν θεμελιώδη ἀλήθειαν τῆς «πρωτογενεῶς θρησκείας»¹.

Κατὰ τὰς ἀξιολογήσεις τῶν μουσουλμάνων, ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία ἀποτελεῖται ἀπὸ διαδοχικοὺς κύκλους προφητείας καὶ εἰς ἕκαστον προφητικὸν κύκλον ἐμφανίζονται προφῆται καὶ ἀπόστολοι τοῦ Θεοῦ. Μεθ' ἑκάστης νέας προφητείας ἄρχεται νέος κύκλος τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας, ἐξ ὧν ὁ τελευταῖος εἶναι ὁ παρὼν κύκλος τῆς προφητείας τοῦ Ἰσλάμ, τὸ ὁποῖον ὡς ἐκ τούτου εἶναι καὶ ἡ τελευταία θρησκεία τοῦ παρόντος κύκλου τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. Μετὰ τὸ πέρας αὐτῆς θὰ ἀκολουθήσῃ ὁ αἰώνιος κύκλος τῆς ζωῆς τοῦ παραδείσου.

Σύγχρονοι ἀπόψεις μουσουλμάνων θεολόγων τοῦ Πακιστάν καὶ τῶν Ἰνδιῶν μαρτυροῦν ἐπίδρασιν τοῦ Ἰνδικοῦ τρόπου διανοήσεως. Οἱ θεολόγοι οὗτοι τοῦ Ἰσλάμ, εἰθισμένοι εἰς τὸν τρόπον τῆς Ἰνδικῆς σκέψεως, συγκρίνουν τὸν οἰκουμενικὸν χαρακτήρα τῆς Ἰσλαμικῆς ἀποκαλύψεως πρὸς τὴν sanātana dharma τοῦ Ἰνδοϊσμοῦ. Τὸν «αἰώνιον νόμον» τοῦ Ἰνδοϊσμοῦ ἐκφράζει κατ' αὐτοὺς εἰς τὸ Ἰσλάμ ἡ περὶ «πρωτογενεῶς θρησκείας» ἀντίληψις, τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξαν φιλοσοφικῶς καὶ μεταφυσικῶς ἤδη πρὸ πολλῶν αἰώνων οἱ ἐξ Ἰνδικῶν ἀντιλήψεων ἐπηρεασθέντες μουσουλμάνοι μυστικοὶ (sūfi). Οὕτω, ἐπὶ μεταφυσικοῦ πεδίου, ὑπάρχει βαθεῖα σχέσις μεταξὺ τῆς sanātana dharma καὶ τῆς παραδόσεως ἐκείνης, τὴν ὁποίαν sūfi τινες ἀπεκάλεσαν «shari'a ἢ θρησκείαν τοῦ Ἀδάμ». Ὅπως ἡ sanātana dharma ἐκφράζει τὸν αἰώνιον καὶ αἰδιονόμον ὁ ὁποῖος διέπει ἀνεκάθεν τὰ πάντα, οὕτω καὶ ἡ «πρωτογενῆς θρησκεία» τοῦ Ἰσλάμ εἶναι ἡ αἰώνιος shari'a, ἥτοι ὁ «νόμος», ἡ ἢ «θρησκεία τοῦ Ἀδάμ», τὴν ὁποίαν προαιωνίως ὁ Θεὸς προώρισεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἡ ὁποία πάντοτε ὑπῆρχε καὶ πάντοτε θὰ ὑπάρχει.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀντιλήψεων τούτων οἱ μουσουλμάνοι φρονοῦν ὅτι εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀποκαλύψεως αὐτῶν, ἡ ὁποία εὐρηται διατετυπωμένη ἐν καθαρᾷ καὶ σαφεῖ μορφῇ εἰς τὸ Κοράνιον, βεβαιοῦται τὸ ἀρχικῶς ἐνιαῖον ὑπόβαθρον ὅλων τῶν θρησκειῶν. Εἰς τὴν Ἰσλαμικὴν «γνώσιν», ἥτοι τὸν μυστικισμόν, ἡ ἀλήθεια αὕτη δηλοῦται, ὑπὸ τὴν μεταφυσικὴν τῆς ἐννοίαν, διὰ τῆς περὶ ἀπολύτου θείας ἐνότητος διδασκαλίας (tauhid). Τὸ tauhid εἶναι ἡ «αἰώνιος σοφία» (hukm), ἡ religio perennis, ἡ ὁποία ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ Ἰσλάμ ἐν τελειότητι. Ἐνεκα τούτου μυστικοὶ τινες, ὡς εἶναι ὁ Jalāladdin

1. Πρβλ. Schuon, Understanding Islam, κεφ. 1.

Rūmī, δέχονται ὅτι οὐσιαστικῶς ἅπασαι αἱ θρησκείαι εἶναι μία, διότι ἡ οὐσία αὐτῶν εἶναι τὸ ἐν φῶς τῆς θεότητος. «Αἱ λυχνίαι (ἥτοι αἱ θρησκείαι) εἶναι πολλάι, ἀλλὰ τὸ θεῖον φῶς εἶναι ἐν' ἔρχεται ἐκ τοῦ ἐπέκεινα»¹. Ὡς ἐκ τούτου «οἱ πιστοὶ εἶναι πολλοί, ἀλλ' ἡ πίστις εἶναι μία»².

Ἐπὶ τῶν ὀρθοδόξων βεβαίως μουσουλμάνων τὸ tauhid δὲν ἐρμηνεύεται ὑπὸ τὴν ἀφηρημένην μεταφυσικὴν ἐννοίαν τῶν μυστικῶν· τοῦτο ἐκφράζει σαφῶς τὴν διδασκαλίαν τοῦ καθαρῶν μονοθεϊσμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐκηρύχθη ἀνεκάθεν ὑπὸ τῶν προφητῶν. Ὁ ὀρθόδοξος μουσουλμάνος πιστεύει ἀπλῶς καὶ κατηγορηματικῶς εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεόν, ὁ ὁποῖος, καίτοι εἶναι ὑπερβατικὸς καὶ οὐδεμίαν ὁμοιότητα ἔχει πρὸς τὰ δημιουργήματά του, εἶναι ἐν τούτοις οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων καὶ μεριμνᾷ περὶ τῶν δούλων του. Τὸ «ἐν φῶς» τῶν μυστικῶν ἀντιλαμβάνεται ὁ ὀρθόδοξος μουσουλμάνος ὑπὸ τὴν θεωρίαν ὅτι τὸ Ἰσλάμ εἶναι ἡ φύσει εἰς τὸν ἀνθρωπὸν ἀρμόζουσα θρησκεία. Εἶναι τὸ αἰώνιον φῶς τῆς ἀληθείας τοῦ ἐνὸς Θεοῦ. Ἐνεκα τούτου προσδοκᾷ τὴν κατὰ τὰ ἔσχατα ἐμφάνισιν τοῦ μυθικοῦ προσώπου Mahdī, ὁ ὁποῖος θὰ συνενώσῃ ὅλας τὰς θρησκείας ὑπὸ τὴν θρησκείαν τοῦ Ἰσλάμ καὶ οὕτω θὰ φέρῃ εἰς τὸ φῶς τῆς μιᾶς ἀληθείας τὴν οὐσιωδῶς κοινὴν ἐσωτερικὴν σκέψιν ὅλων τῶν θρησκειῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν καὶ τὸν Χριστιανισμόν, οἱ μουσουλμάνοι δέχονται ὅτι ἀμφότεραι αἱ θρησκείαι αὗται περιέχονται εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰσλάμ, δεδομένου ὅτι τὸ Ἰσλάμ εἶναι ἡ ἐσχάτη καὶ πλήρης ἐκφρασις τῆς παραδόσεως τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ, τῆς ὁποίας ὁ Ἰουδαϊσμός καὶ ὁ Χριστιανισμός ἀποτελοῦν τὰς προηγηθείσας δύο ἀποκαλύψεις. Ὁ Μωάμεθ, πληρώσας τὸν νόμον τοῦ Μωυσέως καὶ τοῦ Ἰησοῦ, περιέλαβε, κατὰ τὰς μουσουλμανικὰς θεωρίας, καὶ τὸ ὅλον περιεχόμενον τῶν προηγηθεισῶν ἀποκαλύψεων εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀποκάλυψιν. Ἀλλ' οἱ μουσουλμάνοι ἀρνοῦνται τὰ ἐπὶ τοῦ Μωάμεθ ἱστορικὰ δάνεια καὶ τὰς ἐπὶ τῆς σκέψεως αὐτοῦ ἐπιρροὰς τῆς βιβλικῆς παραδόσεως. Κατ' αὐτούς, ὅτι ἀπεκαλύφθη εἰς τὸν προφήτην αὐτῶν, εἶναι περιεχόμενον ἀμέσου θείας ἀποκαλύψεως, τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς ἐκοινοποίησεν εἰς αὐτόν, διὰ μέσου τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ αἰωνίου ἀρχετύπου Βιβλίου (Lauh al-Mahfūz) τῆς «μητρὸς τῆς Βίβλου» (umm al-Kitāb). Ἄρα ἡ μουσουλμανικὴ ἀποκάλυψις εἶναι ἄμεσος ἀποκάλυψις τοῦ περιεχομένου τοῦ οὐρανοῦ ἀρχετύπου καὶ συνεπῶς οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὰς ἐπιρροὰς καὶ τὰ δάνεια τῶν προηγουμένων ἀποκαλύψεων. Κατὰ τοὺς ἰσχυρισμούς των, ἡ shari'a, ἥτοι ὁ θεῖος αὐτῶν νόμος, εἶναι

1. Mathnawi, III, 1255 κ. ἐξ.

2. Mathnawi, IV, 408.

ἄμεσον ἀντίγραφον τοῦ παρὰ τῷ Θεῷ φυλασσομένου οὐρανίου νόμου καὶ δὲν παράγεται ἐκ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ νόμου.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦτο ἀσχεῖ σημαντικὴν λειτουργίαν εἰς τὸ Ἰσλάμ· οἱ μουσουλμάνοι σέβονται τὸν Ἰησοῦν καὶ τιμοῦν αὐτὸν ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴν, μετὰ τὸν Μωάμεθ, προφήτην, διδάσκοντες ὅτι, ἐνῶ ὁ Μωάμεθ ἀποτελεῖ τὴν «σφραγίδα τῆς προφητείας» (khâtam an-nubuwwa), ὁ Ἰησοῦς ἀποτελεῖ τὴν «σφραγίδα τῆς ἀγιότητος» (khâtam al-wilâyah). Ὁ Ἰησοῦς εἶναι αὐτός ὁ ὁποῖος θὰ ἐμφανισθῇ κατὰ τὰ ἔσχατα, μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Mahdî, καὶ ἀφοῦ ὁδηγήσῃ ὅλους τοὺς χριστιανούς εἰς τὸ Ἰσλάμ καὶ ὑπαγάγῃ αὐτοὺς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἐσχατολογικῆς ἡγετικῆς μορφῆς τοῦ Ἰσλάμ, ἤτοι τοῦ Mahdî, θὰ κλείσῃ τὸν παρόντα ἱστορικὸν κύκλον τῆς ἀνθρωπότητος. Μετὰ ταῦτα θὰ ἀκολουθήσουν τὰ ἔσχατα¹. Ἐν τούτοις οἱ μουσουλμάνοι δέχονται ὅτι ἡ περὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ μουσουλμανικὴ διδασκαλία δὲν ἀποτελεῖ διαστροφήν τῆς χριστιανικῆς περὶ Χριστοῦ διδασκαλίας, ἀλλ' εἶναι ἄνωθεν ἀποκεκαλυμμένη. Ἐνεκα τούτου ἡ μουσουλμανικὴ περὶ Ἰησοῦ διδασκαλία εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς χριστιανικῆς χριστολογίας, εἶναι μέρος τῆς ἀποκεκαλυμμένης ἰσλαμικῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας. Ὁμολογοῦν βεβαίως ὅτι οὐ μόνον ὁ Ἰησοῦς, ἀλλὰ καὶ ὁ Μωυσῆς καὶ οἱ λοιποὶ τῶν προφητῶν τοῦ ἀρχαίου Ἰσραὴλ ἀσκοῦν σημαντικὴν ἐπιρροὴν εἰς τὸ Ἰσλάμ καὶ εἶναι κατὰ πάντα σεβαστοὶ προφήται, ἀλλὰ πιστεύουν ὅτι

1. Αἱ μορφαὶ τοῦ Μωυσέως καὶ τοῦ Χριστοῦ ἐμφανίζονται εἰς πᾶν θρησκευτικὸν φιλολογικὸν ἔργον τοῦ Ἰσλάμ, μάλιστα δὲ εἰς τὴν μυστικὴν γραμματεῖαν αὐτοῦ, καὶ ἀσκοῦν ἰδιαιτέραν ἐπιρροὴν εἰς τὴν ἐμπνευσιν τῶν μουσουλμάνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Μάλιστα τὰ ὀνομαστὰ ἔργα τῶν μεγάλων μυστικῶν τοῦ Ἰσλάμ, ὡς εἶναι τὸ Futûhât al-Makkiya τοῦ Ibn al-'Arabi, τὸ Mathnawî τοῦ Rûmî καὶ τὸ Gulshan-i Râz τοῦ Shabîstari, εἶναι διαπεποτισμένα ἐκ τῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας, τὴν ὁποῖαν τὰ πρόσωπα τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Μωυσέως ἤσκησαν εἰς τοὺς συγγραφεῖς αὐτῶν. Αἱ θρησκευτικαὶ ἐμπειρίαι τοῦ Μωυσέως, ὡς εἶναι τὸ δράμα τῆς φλεγόμενης βάρου, καὶ τὰ θαύματα τοῦ Κυρίου, μάλιστα δὲ ἐκεῖνα τῆς ἀναστάσεως νεκρῶν, παίζουσι σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν ἐκθεσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Tasawwuf. Ὁ Ibn al-'Arabi, π.χ., γράφει περὶ Ἰησοῦ εἰς τὸ ἔργον του Futûhât (VI, 215) τὰ ἀκόλουθα (παραθέτομεν αὐτὰ ὡς τὰ μετέφερε γαλλιστί εἰς ἔμμετρον λόγον ὁ Hayek, *Le Christ de l'Islam*, 260):

«Qui, le Sceau des Saints est un Apôtre
Qui n'aura point d'égal dans le monde!
Il est l'Esprit et il est le fils de l'Esprit et de la mère Marie
C'est là un rang qu'aucun autre ne pourra atteindre.
Il descendra parmi nous en arbitre juste
Mais non point selon les principes de sa propre loi qui aura cessée
Il tuera le porc et confondra l'iniquité
Allah sera seul son guide...».

ἡ περὶ αὐτῶν διδασκαλία τοῦ Ἰσλάμ εἶναι παντελῶς ἀνεξάρτητος τῶν ἱστορικῶν δανείων καὶ ἐπιρροῶν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶναι ἄνωθεν ἀποκάλυψις. Αἱ ὑπάρχουσαι ὁμοιότητες προέρχονται ἐκ τῆς κοινῆς πηγῆς, ἤτοι ἐκ τοῦ κοινοῦ ὑπερβατικοῦ ἀρχετύπου τῆς παρὰ τῷ Θεῷ φυλασσομένης αἰωνίας Βίβλου, ἐκ τῆς ὁποίας ἤντησαν τὸ Ἰσραὴλ, ὁ Χριστιανισμὸς καὶ τὸ Ἰσλάμ.

Βεβαίως ἡ μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἐπικοινωνία τοῦ Ἰσλάμ οὐ μόνον κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πρώτων αἰώνων, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλους τοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας, ὑπῆρξε σημαντικὴ. Ἀλλ' οἱ μουσουλμάνοι, χωρὶς νὰ ἀγνοοῦν τὴν ἱστορικὴν ταύτην ἀλήθειαν, θεωροῦν ἀδιανόητον τὴν ἰδέαν περὶ εἰσχωρήσεως ἐξωθεν ἱστορικῶν ἐπιρροῶν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν αὐτῶν. Εἶναι ἐν τούτοις ἀληθές ὅτι ἡ θεολογία τοῦ Ἰσλάμ ὀφείλει τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς εἰς τὰς μεθόδους, τὰς ὁποίας ἐκ τῆς χριστιανικῆς πολεμικῆς ἀντέγραψεν, ὅταν ἦλθεν εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὀρθόδοξον χριστιανικὴν χριστολογία. Ἡ ἰσλαμικὴ δογματικὴ κληρονομία ἦτο ἐλαχίστη. Ἡ ἰσλαμικὴ θεολογία ὠκοδόμησε τὸ δογματικὸν αὐτῆς σύστημα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συστηματικῆς μεθόδου τῆς ἀνατολικῆς χριστιανικῆς θεολογίας καὶ τῆς ἀριστοτελικῆς σκέψεως.

Τὰ ἐν τῇ ἰσλαμικῇ δογματικῇ ἀνακύπτοντα μεγάλα προβλήματα περὶ οὐσίας καὶ ἰδιωμάτων τοῦ Θεοῦ, περὶ λόγου καὶ πνεύματος, περὶ προορισμοῦ καὶ ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, δὲν εἶναι εἰμὴ προβλήματα ἀντίστοιχα ἐκεῖνων τῆς ἀνατολικῆς χριστιανικῆς θεολογίας, τῆς ὁποίας τὴν μέθοδον καὶ πολλὰς ἰδέας παρέλαβον οἱ θεολόγοι τοῦ Ἰσλάμ. Ἡ συμβολὴ τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Abû Qurra οὐδόλως πρέπει νὰ ἀγνοηθῇ. Οἱ ὑπέρμαχοι οὗτοι τῆς Ὀρθοδοξίας ἀναιροῦντες συστηματικῶς τὰς κακοδοξίας τοῦ Ἰσλάμ ἀφύπνισαν τοὺς μουσουλμάνους θεολόγους, οἱ ὁποῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ παραλάβουν τὴν μέθοδον καὶ τὰ λογικὰ ἐπιχειρήματα τῶν δεινῶν πολεμίων τῆς θρησκείας των, ἵνα ἀντεπεξέλθουν κατὰ τῆς πολεμικῆς των¹.

1. Ἡ κατὰ τῶν μουσουλμάνων πολεμικὴ τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ εὑρηται εἰς τὸ ἔργον του *Περὶ αἰρέσεων*, κεφ. ρα', PG 94, 764 - 773 (κατὰ τῆς γνησιότητος τοῦ κεφ. ρα' τῆς ὁμιλίας ταύτης τάσσεται ὁ Ἄ. Ἀργυρίου «Une Controverse entre un chrétien et un Musulman inédite», ἐν RSR 41 (1967) 237, n. 3), καὶ εἰς τὰς δύο ὁμιλίας του ὑπὸ τὸν τίτλον Διάλεξις Σαρακηνοῦ καὶ Χριστιανοῦ, PG 94, 1585 - 1597, PG 96, 1336 - 1348. Πρβλ. Sahas, *John of Damascus on Islam. Abel*, «Polémique Damascénienne», 61 - 85. Paul Khoury, «Jean Damascène», ἐν POC 7(1957) 44 - 63 καὶ 8(1958) 313 - 339. Merrill, *John of Damascus on Islam*, 88 - 97. Τὰ ἔργα τοῦ Abû Qurra (Θεοδώρου Ἀβουκάρρα) σώζονται ἀραβιστί καὶ μόνον ἀποσπάσματά τινα, μετὰξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὀλίγα ἐκ τῶν πρὸς Σαρακηνοὺς ἀντιρρήσεών του, εὑρηται ἐν PG 97, 1528 - 29 καὶ 1544 - 61. Τὰ ἀ-

Ἐν τούτοις πάντα ταῦτα ἐρμηνεύουν οἱ σύγχρονοι κυρίως μουσουλμάνοι θεολόγοι ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν ἀντιλήψεων των περὶ «πρωτογενοῦς θρησκείας» (*din al-hanif*). Κατ' αὐτούς, τῷ ὄντι τὰ θεολογικὰ προβλήματα ἀνεπτύχθησαν ἤδη ὑπὸ τοῦ Φίλωνος καὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ συστήματα αὐτῶν ἐπηρέασαν τοὺς πρώτους μουσουλμάνους θεολόγους, ὥστε νὰ υἱοθετήσουν ὅμοια ἐπιχειρήματα, ἵνα ἀποκρούσουν τὰ ἐπιχειρήματα τῆς κριτικῆς τῶν πολεμίων των¹. Τὰ θεμελιώδη ὅμως ἄρθρα τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν πρὸς τὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὰς ἐπιρροὰς ταύτας. Ταῦτα κατ' αὐτούς εἶναι ἄμεσος ἀποκάλυψις, ἀκραιφνῶς ἰσλαμική.

ραβικά συγγράμματα του ἐξέδωκεν ὁ Graf, *Die arabischen Schriften des Theodor Abū Qurra*. Τὴν διὰ τῆς πολεμικῆς ἀμφοτέρων τούτων τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν συμβολὴν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν δογμάτων τοῦ Ἰσλάμ ἐξῆρκεν ἤδη ὁ Becker, *Islamstudien* 1, 432 - 449.

1. Ἡ θεολογία τοῦ Ἰσλάμ, ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Kalām*, φκοδομήθη ἐπὶ τῇ βάσει τῆς χριστιανικῆς καὶ ἰουδαϊκῆς μεθόδου σκέψεως. Ὁ H. A. Wolfson εἰς τὸ εἰδικὸν περὶ Φίλωνος ἔργον του (*Philo*, 1 - 2, Cambridge 1947), καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τὸ ἔργον του *Philosophy of the Kalam*, συνήγαγε σπουδαῖα συμπεράσματα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θεολογίας τοῦ *Kalām*, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐπικοινωνίας τῶν μουσουλμάνων θεολόγων μετὰ τῶν ἰουδαίων καὶ χριστιανῶν. Περὶ τῆς χριστιανικῆς καὶ μουσουλμανικῆς θεολογίας ἰδὲ τὸ σπουδαῖον ἔργον τοῦ Sweetman, *Islam and Christian Theology*. Πρβλ. ἐπίσης A. Th. Koury, *Les théologiens byzantins et l'Islam* (τόμος 1ος 1966, τόμος 2ος 1969· Güterbock, *Der Islam im Lichte der byzantinischen Polemik*, Berlin 1912. Guillaume, *A Debate between Christian and Moslem Doctors*, 233 - 244. (ἰδὲ τοὺς ἀκριβεῖς τίτλους τῶν ἔργων εἰς τὸν κατάλογον βιβλιογραφίας).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Διὰ τῆς παρούσης μελέτης κατεβλήθη προσπάθεια νὰ ἐρευνηθοῦν αἱ περὶ προφητείας, ἀποκαλύψεως καὶ ἱστορίας τῆς σωτηρίας ἰδέαι τοῦ Μωάμεθ, ὡς αὗται παρουσιάζονται εἰς τὸ Κοράνιον, καὶ νὰ διαπιστωθῇ ἡ συμβολὴ τῶν βιβλικῶν διδασκαλιῶν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ σύλληψιν καὶ διαμόρφωσιν αὐτῶν. Ἡ ὅλη ἐρευνα ὠδήγησεν εἰς τὰ κάτωθι συμπεράσματα :

Ὁ Μωάμεθ τελῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν βιβλικῶν ἀληθειῶν, περὶ τῶν ὁποίων δὲν εἶχεν ἀληθῆ καὶ ὠλοκληρωμένην γνῶσιν, συνέλαβε τὴν περὶ προφητείας καὶ ἀποκαλύψεως ἰδέαν σταδιακῶς καὶ βαθμιαίως. Ἡ διαδικασία ἀναπτύξεως τῶν θρησκευτικῶν του ἰδεῶν καὶ κοσμοθεωριῶν ἐσημείωσε βαθμιαίαν πρόοδον κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τοῦ κηρύγματός του.

Περὶ τοῦ σταδίου τῆς ἐσωτερικῆς προετοιμασίας, ἡ ὁποία ἐσημειώθη εἰς τὸν Μωάμεθ, πρὶν ἢ οὗτος ἐμφανισθῇ εἰς τὸν λαόν του ὡς ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ καὶ προφήτης, δὲν γνωρίζομεν πολλά. Κατὰ τὰς εὐσεβεῖς δοξασίας τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως, οὐδεμία ἐσωτερικὴ προεργασία ἐσημειώθη εἰς τὸν Μωάμεθ, διότι οὗτος ἐκλήθη αἰφνιδίως εἰς τὸ προφητικόν του ἀξίωμα διὰ τινος ὁράματος, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου ὁ Θεὸς ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτὸν διὰ τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν. Ἡ ἀποκάλυψις αὕτη συνεπληρώθη μετὰ ταῦτα σταδιακῶς μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς του. Πράγματι ὅμως ἡ περὶ προφητικῆς του ἀποστολῆς συνείδησις ἀνεπτύχθη καὶ ἐστερεώθη βαθμιαίως ἐν αὐτῷ. Τὸ γεγονός ὅτι ἐπ' ἀρκετὸν καιρὸν μετὰ τὴν ἐμπειρίαν τοῦ πρώτου ὁράματός του ἐσημειώθη διακοπὴ (*fatra*) εἰς τὰς ἀποκαλύψεις του, σημαίνει ὅτι δὲν μετεβλήθη οὗτος αἰφνιδίως καὶ ἀπὸ τῆς μιᾶς στιγμῆς εἰς τὴν ἄλλην ἀπὸ ἀπλοῦν μέλος τῆς κοινωνίας τῆς Μέκκας καὶ εἰδωλολάτρης εἰς δημόσιον κήρυκα τῆς μονοθεΐας καὶ προφήτην τοῦ λαοῦ του. Ἀντιθέτως, ἐπ' ἀρκετὸν χρόνον πρὸ τῆς δημοσίας ἐμφανίσεώς του, ὁ Μωάμεθ ἤσυχολήθη συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδητῶς περὶ θρησκευτικὰ προβλήματα.

Ἀποφασιστικὸς βεβαίως σταθμὸς δι' ὅλην τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ ὡς προφήτου ὑπῆρξε συνταρακτικόν τι ὄραμα «κλήσεως», τὸ ὁποῖον ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν πεποιθήσιν ὅτι εἶναι κεκλημένος ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ, ἐντεταλμένος νὰ κηρύξῃ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς του. Τὸ ὄραμα ὅμως τοῦτο

είναι αποτέλεσμα μακρᾶς ἐσωτερικῆς διεργασίας, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας ὁ Μωάμεθ εἶδε διάφορα ὄραματα, πολλὰ ἐκ τῶν ὁποίων δὲν συμπεριελήφθησαν εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν τοῦ κορανικοῦ κανόνος.

Κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ κηρύγματός του ὁ Μωάμεθ πιεζόμενος ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν του παρορμήσεων καὶ ὁραμάτων ἐξεφράζετο κατὰ τὸν τρόπον ὁραματισμοῦ τῶν ἀράβων μάντεων καὶ ὁραματιστῶν (kuhhān). Ὡς ἐκ τούτου αἱ περὶ προφητείας ἀντιλήψεις του διαμορφοῦνται ἀρχικῶς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχηγόνων παραστάσεων τοῦ λαοῦ του. Πολλὰ εἰδικὰ κορανικὰ ὀνόματα προέρχονται ἐκ τοῦ κόσμου τῆς προἰσλαμικῆς Ἀραβίας. Ἡ ἀρχαία ἀραβικὴ ποίησις προσέφερε πολλὰ εἰς τὰ ἀρχικὰ τοῦ Μωάμεθ βήματα. Διάφοροι ἰδέαι καὶ παραστάσεις, τὰς ὁποίας ἡ μέχρι τοῦδε ἔρευνα ἐθεώρει ξένας ἐπιρροάς, εἶναι ὑλικὸν τῆς προἰσλαμικῆς Ἀραβίας. Ὁ Μωάμεθ ἦτο καὶ παρέμεινε στενὰ συνδεδεμένος μετὰ τοῦ κόσμου τῶν Βεδουίνων καὶ τῆς πατρῴας ἀραβικῆς παραδόσεως. Αἱ ἐκφραστικαὶ μορφαί, τὸ ὕφος, ὁ ἔμμετρος λόγος, οἱ ὄρκοι καὶ ἀφορισμοὶ τοῦ ἀρχικοῦ κορανικοῦ κηρύγματος, φέρουν τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν χρησῶν καὶ ἀφορισμῶν τῶν ἀρχαίων ἀράβων μάντεων καὶ ὁραματιστῶν, τῶν γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα kâhin καὶ shâ'ir. Ὡς οἱ χρησμοὶ τῶν μάντεων ἦσαν ἰδιόμορφοι, οὕτως εἶναι καὶ αἱ ἀρχικαὶ αὐτοῦ ἀποκαλύψεις. Κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ κηρύγματος τοῦ ὁ Μωάμεθ ὁμιλῶν κατὰ τὰ ἐκστατικὰ πρότυπα τῶν ἀράβων μάντεων καὶ ὁραματιστῶν ἐξέφερε τὰς ἀποκαλύψεις του ὑπὸ μορφήν βραχέων καὶ ἄλλειπτικῶν ἀφορισμῶν καὶ εἶχε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐνεπνέετο ὑπὸ θεοῦ τινὸς πνεύματος, τὸ ὅποιον ἀργότερον ἐταύτισε πρὸς τὸν ἀρχάγγελον Γαβριήλ. Πρὸς ἐκφορὰν τῶν χρηστικῶν του ἀποκαλύψεων ἐχρησιμοποίησε τὸν ὁμοιοκατάληκτον ἔμμετρον καὶ πεζὸν ὁμοῦ λόγον, τὸν ἀποκαλούμενον saj', ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μάντεων (kuhhān) καὶ ὁραματιζομένων ποιητῶν (shâ'ir).

Ἡ βαθμιαία ἀλλαγὴ, ἡ ὁποία ἐσημειώθη εἰς τὰς ἰδέας καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ κατὰ τὴν διάρκειαν ἀναπτύξεως τῆς προφητικῆς του συνειδήσεως, φαίνεται ἐκ τῆς ὅλης δομῆς τοῦ κηρύγματος του. Ἐνῶ δηλαδὴ αἱ ἀρχικαὶ ἀποκαλύψεις του ἦσαν σύντομοι ἀφορισμοὶ ἐκφερόμενοι κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ μορφήν ζωηροῦ, ἐντυπωσιακοῦ καὶ περιπαθοῦς λόγου, σὺν τῷ χρόνῳ, ὅταν κυρίως ἤρχισε νὰ προσανατολίζεταί συνειδητῶς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς βιβλικῆς ἀποκαλύψεως, ἐγκαταλείπει βαθμιαίως τὸν παλαιὸν τρόπον ἐκφορᾶς τῶν ἀποκαλύψεών του, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐλέχθη, ἐγένετο κατὰ τὰ εἰδωλολατρικὰ σαμανικὰ πρότυπα τῶν ἀράβων μάντεων. Εἰς τὸ ἐξῆς αἱ ἀποκαλύψεις του ἤρχισαν νὰ γίνωνται ὁλονὲν μακρύτεραι καὶ νὰ συνιστοῦν ὀλόκληρον κείμενον ἀποτελούμενον ἐξ ἀνομοιογενεῶς περιεχομένου καθ' ὁμάδας διατετα-

γμένων στίχων. Ὁ ἀρχικὸς ἐνθουσιασμός, ἡ ἐξαψὶς καὶ ὁ αὐθορμητισμὸς τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τὰ πρῶτα ἀποκαλυπτικά του κείμενα, ὑποχωροῦν βαθμιαίως καὶ τὸ ὕφος γίνεται μακρῦγορον καὶ ἤρεμον. Τοὺς ἀρχικοὺς ὁραματισμοὺς ἀντικαθιστᾷ ἡ δῆλωσις τοῦ Μωάμεθ ὅτι ἡ κορανικὴ ἀποκάλυψις εἶναι θείας προελεύσεως. Ὅ,τι παραμένει ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ ὕφους τοῦ κηρύγματος τοῦ εἶναι ἡ ἔμμετρος ἐκφορὰ αὐτοῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πρόβλημα περὶ τῶν ἀρχικῶν θεμάτων τοῦ κορανικοῦ κηρύγματος, τὰ ὁποῖα ἠνάγκασαν τὸν Μωάμεθ νὰ ἐγερθῇ ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ του ὡς κῆρυξ τῆς ἀληθείας τοῦ ἐνὸς Θεοῦ καὶ προειδοποιητῆς, πολλὴ συζήτησις ἐγένετο καὶ ποικίλαι ἐξεφράσθησαν ἀπόψεις. Πολλοὶ ἠθέλησαν νὰ παρουσιάσουν αὐτὸν ὡς κῆρυκα κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ κοινωνικὸν μεταρρυθμιστὴν. Ἄλλ' ἡ ἀποψὶς αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή. Ἀναμφιβόλως, αἱ δυσμενεῖς κοινωνικαὶ συνθήκαι ἐν Μέκκᾳ, ἡ καταπίεσις τῶν πτωχῶν καὶ ἀδυνάτων, ἀφύπνισε τὸ ἐντὸς του αἶσθημα τοῦ δικαίου καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ στραφῇ μετ' ὀξύτητος κατὰ τῶν ἀδίκων, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐπισείει τὰς τιμωρίας τῆς ἐγγιζούσης ἐσχάτης ἡμέρας τῆς κρίσεως. Ἡ κυρία ὁμως αἰτία, ἡ ὁποία ὤθησεν αὐτὸν νὰ ἐγερθῇ ὡς ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ του, ἦσαν αἱ ἐσχατολογικαὶ αὐτοῦ ἰδέαι, τὸ τρομερὸν ὄραμα τῆς καταστροφῆς τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐσχάτης ἡμέρας τῆς κρίσεως, τὰ ὁποῖα ὁ ἄραψ προφήτης ἐπληροφόρηθη ἐκ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως. Ἡ ἄμεσος ἀναμονὴ τῶν ἐσχάτων ἀποτελεῖ τὸ καθ' ἑξοχὴν χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀρχικοῦ κορανικοῦ κηρύγματος.

Ἀμέσως συνδεδεμένη πρὸς τὰς ἐσχατολογικὰς αὐτοῦ ἀντιλήψεις εἶναι ἡ ἰδέα περὶ παντοδυνάμου καὶ ἀγαθοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ. Ἀμφότεραι αἱ ἰδέαι αὗται, ἦτοι ἡ περὶ Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ καὶ εὐεργέτου τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἡ περὶ αὐτοῦ ὡς Κυρίου τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως, ἀπετέλεσαν τὰς κατευθυντηρίους γραμμάς τοῦ ἀρχικοῦ κηρύγματος του. Ἐκ τῶν ἰδεῶν τούτων ἀπέρρευσε μετ' οὐ πολὺ ἡ αὐστηρὰ μονοθεϊστικὴ διδασκαλία αὐτοῦ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ οὐσιῶδες γενικὸν κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ.

Ἡ ἀληθὴς ὄθησις, ἡ ὁδηγήσασα τὸν Μωάμεθ νὰ παρουσιασθῇ ὡς κῆρυξ τῆς ἐσχάτης, ὡς ἰσχυρίσθη, καὶ ὑποχρεωτικῆς διὰ πάντας θείας ἐπαγγελίας, ἐδόθη ἐκ τῶν ἐν τῷ περιβάλλοντι αὐτοῦ διαχύτων θρησκευτικῶν ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν κυρίως ἀνανάκλασις τῶν χριστιανικῶν καὶ ἰουδαϊκῶν διδασκαλιῶν. Ἡ διαμόρφωσις τῆς προφητικῆς του συνειδήσεως ὀφείλεται εἰς τὰς βιβλικὰς ἐπιρροάς, τὰς ὁποίας ὁμως συνεδύασε πρὸς γνωστικὰς καὶ μανιχαϊκὰς ἀντιλήψεις. Ἡ δὲ εἰς τὸ ἀρχικὸν τοῦ Μωάμεθ κήρυγμα εὐρηγται διδασκαλία, αἱ ὁποῖαι δὲν κατανοοῦνται ἄλλως, εἰμὴ μόνον, ἐὰν ἐρμηνευθοῦν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς βιβλικῆς ἀποκαλύψεως, ἐξ ἧς καὶ ἐλήφθησαν. Αἱ βιβλικαὶ

διδασκαλίας, τὰς ὁποίας ἀρχικῶς μὲν ἀμυδρῶς, κατὰ δὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἐγγυτέρως πῶς ἐγνώρισεν ὁ Μωάμεθ, συνετέλεσαν, ὥστε νὰ δημιουργηθῇ ἐντὸς τοῦ ἡ πεποιθήσεως ὅτι εἶναι κεκλημένος τοῦ Θεοῦ ἀπόστολος καὶ προφήτης.

Βεβαίως, καίτοι σὺν τῷ χρόνῳ ὁ ἄραψ προφήτης ἐστηρίχθη ὅλον ἐν καὶ περισσώτερον ἐπὶ τῆς βιβλικῆς παραδόσεως, οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ ἀποκτήσῃ πλήρη καὶ ὠλοκληρωμένην γνῶσιν τοῦ περιεχομένου αὐτῆς. Ἐν τούτοις αἱ βιβλικαὶ διδασκαλίας ἐβοήθησαν αὐτὸν νὰ συλλάβῃ τὸ νόημα τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου. Οὕτως ἤχηθῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου εἶναι ἱστορία τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, ἱστορία τῆς σωτηρίας, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καθοδηγήσεως ὅλων τῶν λαῶν διὰ μέσου προφητῶν καὶ ἀποστόλων αὐτοῦ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ τῆς ἀπολύτου ἀφοσιώσεως εἰς τὸ θέλημα αὐτοῦ. Αἱ μεγάλοι μορφαὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὁ Μωυσῆς καθὼς καὶ ὁ Χριστός, εἶναι, κατ' αὐτὸν, προφήται καὶ ἀπόστολοι τοῦ Θεοῦ, τοὺς ὁποίους ἀπέστειλε κατὰ καιροὺς ὁ Κύριος εἰς τὸν κόσμον, ἵνα γνωστοποιήσῃ τὰς ἐντολάς του καὶ προειδοποιήσῃ περὶ τῶν κινδύνων καὶ τῶν τιμωριῶν τῆς ἐσχάτης ἡμέρας τῆς κρίσεως, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐκσπάσῃ κατὰ τῶν ἀπίστων. Ἐσχάτος εἰς τὴν σειράν τῶν προφητῶν εἶναι ὁ Μωάμεθ, ἡ «σφραγὶς τῆς προφητείας» (khâtam an-nubuwwa). Οὗτος ἐπανέλαβε καὶ ἐπλήρωσε τὸ κήρυγμα πάντων τῶν προφητῶν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Μωάμεθ ἐφῆρμον ἐλδός τι τυπολογίας ἐπὶ τῶν βιβλικῶν προσώπων καὶ προφητῶν, εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ὁποίων ἠθέλησε νὰ ἴδῃ τὸν τύπον καὶ τὴν προϊστορίαν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἱστορίας.

Σκοποῦντες ἀπὸ χριστιανικῆς ἀπόψεως τὰ σημεῖα ταῦτα τοῦ κορανικοῦ κηρύγματος, διαπιστοῦμεν τὰ ἑξῆς :

α) Καίτοι τὸ οὐσιῶδες μέρος τοῦ κορανικοῦ κηρύγματος βασίζεται ἐπὶ τοῦ βιβλικοῦ ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖον ὁ ἄραψ προφήτης παρέλαβεν, ἡ γνῶσις τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ εἶναι ἐλλιπὴς καὶ ἐν πολλοῖς παρανοημένη, διότι μετεδόθη εἰς αὐτὸν μόνον διὰ προφορικῶν παραδόσεων καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν αἰρετικῶν τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς κύκλων. Οὕτω, μὴ γνωρίζων οὐσιῶδως τὸ πηγαῖον βιβλικὸν ὑλικόν, δὲν διδάσκει ἀναλυτικῶς τοὺς προφήτας καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν, ἀλλ' ὑπαινίσσεται ἀπλῶς τὰς διδασκαλίας καὶ τὰς τάσεις αὐτῶν καὶ τονίζει τὴν ἀπήχησιν τὴν ὁποῖαν εἶχε τὸ κήρυγμά των εἰς τοὺς λαοὺς των. Τοιοῦτοτρόπως οἱ μὲν βιβλικοὶ προφήται προσηρμόσθησαν εἰς τὰ στενὰ ὄρια τῆς γνωστικῆς αὐτοῦ περιμέτρου, τὸ δὲ μυστήριον τῆς θείας Οἰκονομίας παρέμεινε τελείως ἀσύλληπτον. Τὰ μυθικὰ ἐπίσης πρόσωπα τῆς ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως, τὰ ὁποῖα συνέδεσε μετὰ τῶν βιβλικῶν προφητῶν, μάλιστα δὲ αἱ γνωστικαὶ καὶ μανιχαϊκαὶ περὶ προφητείας ἐπιρροαί,

ὠδήγησαν αὐτὸν νὰ ἀναπτύξῃ τῆς αὐτῆς περὶ προφητείας ἀναλογίαν, ἡ ὁποία εἶναι παντελῶς ξένη πρὸς τὴν βιβλικὴν περὶ προφητείας διδασκαλίαν.

Περαιτέρω, σκοπῶν νὰ ἴδῃ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν βιβλικῶν προφητῶν τὰ ἐπεισόδια τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἱστορίας, ἐφῆρμον παραδόξον τυπολογίαν οὐ μόνον ἀλλοιοῦσαν τὰ βιβλικὰ νοήματα, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ξένην πρὸς τὴν χριστιανικὴν. Μὴ δεχόμενος τὴν Θεότητα τοῦ Κυρίου, τὸν ὁποῖον σέβεται θεωρῶν αὐτὸν μόνον ὡς μέγαν πρὸ αὐτοῦ προφήτην, ἀδυνατεῖ νὰ κατανοήσῃ τὸ μέγα βάθος τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, πρὸς οἰκείωσιν τῶν δωρεῶν τῆς ὁποίας προητοίμασεν ὁ Θεὸς τὴν ἀνθρωπότητα διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ περιουσίου λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν προφητῶν. Τὸ νόημα τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου Ἰσραὴλ οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον συνέλαβεν ὁ Μωάμεθ. Ἐνεκα τούτου ἡ ἱστορία τῆς ἀποκαλύψεως δὲν ἔχει κατ' αὐτὸν ἀπολυτρωτικὸν νόημα· οἱ προφήται δὲν ἤλθον διὰ νὰ προετοιμάσῃ μυστήριον σωτηρίας καὶ ἀπολυτρώσεως διὰ τοῦ ὁποίου ἐμελλε νὰ συνδιαλλαγῇ ἡ πεπτωκυῖα ἀνθρωπότης μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ νὰ ὑπενθυμίσῃ ἀπλῶς εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν φύσιν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἐγκεχαραγμένην περὶ Θεοῦ γνῶσιν καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν ἀνθρώπον ἐκ τῆς πολυθείας εἰς τὴν μονοθεΐαν. Διό, ἡ σωτηρία τὴν ὁποῖαν ἐπαγγέλλεται τὸ Ἰσλάμ, δὲν ἔχει ἀπολυτρωτικὸν χαρακτήρα, δὲν εἶναι σωτηρία καὶ λύτρωσις ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐξασφάλις ἐκ τῶν τιμωριῶν τῆς ἐσχάτης ἡμέρας τῆς κρίσεως, αἱ ὁποῖαι ἀναμένουν τοὺς ἀπίστους. Ἡ σωτηρία ταυτίζεται μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία παρέχεται εἰς τοὺς πιστοὺς, ἵνα ἐξασφαλίσουν τὰ ἀγαθὰ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος κόσμου.

β) Ὁ μονοθεϊσμός τῆς κορανικῆς διδασκαλίας εἶναι ἀντίθετος τελείως πρὸς τὴν χριστιανικὴν περὶ Ἁγίας Τριάδος διδασκαλίαν καὶ οὐδεμίαν διαλεκτικὴν παρουσιάζει. Τὴν περὶ Τρισυποστάτου Θεοῦ χριστιανικὴν διδασκαλίαν μὴ δυναθεῖς νὰ κατανοήσῃ ὁ Μωάμεθ, ἐξέλαβεν αὐτὴν ὡς πολυθεϊστικὴν τριθεΐαν. Δεδομένου ὅτι ὁ ἰσλαμικὸς Θεὸς εἶναι ἀπολύτως ὑπερβατικὸς, αἱ λέξεις πατήρ καὶ ἀγάπη ἐλλείπουν ἐκ τῶν ιδιοτήτων αὐτοῦ. Ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει υἱοὺς ἀπάδει πρὸς τὴν ὑπερβατικότητα αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο οὔτε τὸ μυστήριον τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ ἠδυνήθη νὰ κατανοήσῃ ὁ Μωάμεθ, ἀλλ' ἀπέρριψεν αὐτό, οὔτε ἰδέαν τινὰ περὶ κατὰ χάριν υἰοθεσίας συνέλαβεν οὗτος. Ὁ Θεὸς εἶναι μὲν οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων, ἀλλὰ δὲν ἔχει υἱοὺς, εἰμὴ μόνον δούλους αὐτοῦ. Διὸ ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν δὲν εἶναι ἐκείνη τῆς τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκείνη τοῦ δούλου πρὸς τὸν δεσπότην αὐτοῦ.

γ) Κρίνοντες ἀναφορικῶς πρὸς τὰς ἀπόψεις ταύτας τὰς ἰσλαμικὰς περὶ ἀποκαλύψεως καὶ προφητείας ἐννοίας, παρατηροῦμεν ὅτι, καίτοι ὁ Μωάμεθ ὀφείλει τὰς ἐννοίας ταύτας εἰς τὰς βιβλικὰς ἀληθείας, δὲν ἠδυνήθη νὰ κατα-

νοήση ὅτι ἡ βιβλικὴ περὶ ἀποκαλύψεως καὶ προφητείας ἔννοια εἶναι αὐστηρῶς χριστοκεντρικὴ, ὁδηγοῦσα εἰς Χριστὸν καὶ μαρτυροῦσα περὶ Χριστοῦ.

Ἡ μουσουλμανικὴ ἐπίσης ἀποκάλυψις, καίτοι μεταβιβάζεται προοδευτικῶς διὰ προφητῶν εἰς τὸν κόσμον, ἔχει πρωτίστως στατικόν, ἄνευ ἱστορίας, χαρακτῆρα. Εἶναι ἀρχέτυπος βίβλος, φυλασσομένη προαιωνίως ἐπιμελῶς παρὰ τῷ Θεῷ. Μετεβιβάσθη κατὰ καιροὺς καὶ κατὰ τμήματα εἰς τοὺς διαφόρους λαοὺς τῆς γῆς καὶ τελικῶς εἰς τοὺς "Αραβας διὰ τοῦ Μωάμεθ, ἀλλ' ἡ μεταβίβασίς της δὲν ἐγένετο δι' ἀμέσου προσωπικῆς ἐπικοινωνίας τοῦ προφήτου μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐμμέσως διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ. Δεδομένου ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀπολύτως ὑπερβατικός, δὲν ἀπευθύνει τὸν λόγον αὐτοῦ εἰς θνητὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ κοινοποιεῖ αὐτὸν διὰ μέσου τοῦ μηνυτοῦ του ἀγγέλου. Ὡς ἐκ τούτου ἡ κορανικὴ ἀποκάλυψις δὲν εἶναι ζῶν συμβάν, τὸ ὅποῖον λαμβάνει χώραν μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ἀλλ' εἶναι βίβλος Θεοῦ, περιέχουσα τὸν ἄκτιστον λόγον αὐτοῦ. Συνεπῶς δὲν συνιστᾷ μυστήριον σωτηρίας, ἥτοι δὲν εἶναι ἱστορία μυστηρίου θείας οἰκονομίας, ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν ἔννοιαν τοῦ ὄρου, ἀλλὰ νόμος Θεοῦ. Ἡ κορανικὴ ἀποκάλυψις εἶναι βίβλος τοῦ ὑπὸ μορφὴν ἀναγνωσμάτων (qur'ân) δοθέντος λόγου τοῦ Θεοῦ.

SUMMARY

This study attempts to examine Mohammed's ideas concerning prophecy, revelation and the history of Salvation, as they are presented in the Koran, and to ascertain the contribution of scriptural teachings in their conception and formation by Mohammed. Our research has led to the following conclusions:

Mohammed, who was influenced by the truths of scripture, understood the idea of prophecy and revelation by stages and over a period of time. The examination of the development of his religious ideas and world theory shows a gradual progress during the long course of his preaching.

We do not know much about the period of inner preparation observed in Mohammed before he made his appearance before his people as a messenger of God and a prophet. According to the pious belief of Muslim tradition there was no period of inner preparation since Mohammed was suddenly called to his prophetic dignity in a vision during which God sent him the first revelation by the Angel Gabriel. This revelation was afterwards supplemented in stages until the end of his life. In reality, however, the consciousness of his prophetic mission was gradually developed and strengthened in him. And the fact that for some time after the experience of his first vision an interruption (fatra) is observed in his revelations means that he was not transformed suddenly and from one moment to the next from a simple member of Meccan society and an idolater into a public preacher of Monotheism and a prophet of the people. In fact, for quite some time before his public appearance, Mohammed dealt either consciously or otherwise with religious problems.

In fact, a decisive stage in his whole activity as a prophet was a certain disturbing vision "of vocation" which led him to believe that he was God's chosen apostle, empowered to preach His truth to his fellow countrymen. However, this vision was the result of a long inner struggle during which Mohammed saw various visions, many of which are not included in the form of the Koran's canon as we have it today.

In the initial stages of his preaching, Mohammed, oppressed by his

inner urgings and visions, expressed himself by means of the visions of Arab seers and visionaries (Kuhhân). As for this, his understanding of prophecy was initially developed on the base of the primitive performances of his people. Many specific names in the Koran originate from the world of pre-Islamic Arabia. Ancient Arabic poetry contributed much to Mohammed's first steps. Different ideas and images which research has up until now considered to be of foreign influence, are drawn from pre-Islamic Arabia. Mohammed was and remained closely associated with the Bedouin world and his paternal Arabic tradition. The forms of expression, the style, the metrical verse, the oaths and maxims of the early Koranic sermons bear the characteristic marks of the predictions and maxims of the ancient Arab seers and visionaries, known by the name Kahin and sha'ir. Just as the seers' predictions were not imitative, so Mohammed's first revelations are original. In the first stages of his preaching, Mohammed, who was speaking in the ecstatic original of the Arab seers and visionaries, expressed his revelations in the form of short elliptic maxims and had the impression that they were inspired by some divine spirit which he afterwards identified with the Archangel Gabriel. To express his apocalyptic predictions, he used both rhyming metrical verse and prose, the so-called saj', which was used by the ancient seers (kuhhân) and visionary poets (shâ'ir).

The gradual change noted in Mohammed's ideas and preaching during the development of his prophetic consciousness is shown from the whole structure of his preaching. Whereas the initial revelations were short maxims expressed for the most part in the form of lively, impressive and passionate sayings, in time he gradually abandoned the old form of expressing his revelations (which, as has been said, was according to the idololatric samanish prototypes of the Arab seers) chiefly when he began to consciously lean towards the content of scriptural revelations. From then on his revelations started to become longer and longer and to form a complete text made up of dissimilar content in groups of instructive verses. The initial enthusiasm, exaltation and spontaneity which characterised his first apocalyptic texts gradually receded and the style became verbose and tranquil. Mohammed's declaration that the Koran's revelation is of divine origin replaces the initial visions. What remains of the initial style of his preaching is its metrical expression.

*

There has been much discussion as to the first matters with which the Koran's preaching dealt and which forced Mohammed to rise up in

the midst of the people as a preacher of the truth of the One God and a cautioner, and a variety of opinions have been expressed. Many have wanted to present him as a preacher of social justice and social reform. But this opinion is not entirely correct. Without doubt the unfavourable social conditions in Mecca, the oppression of the poor and weak aroused within him the feeling of justice and forced him to turn passionately against injustice for which he threatens the punishment of the imminent last day of judgement. However the chief reason which led him to rise up as an apostle of God in the midst of his people was his eschatological ideas, the terrible vision of the destruction of the world and the last day of judgement which the Arab prophet had learnt from scriptural tradition. The imminent expectation of the last things is the chief characteristic of the initial sermon of the Koran.

Closely associated with his eschatological ideas is the idea of the all-powerful and good God-the-Creator. Both these ideas, that is of God as Creator and benefactor of mankind and that of Him as the Lord of the day of judgement, were the lines along which his initial message was directed. From these ideas originate not long afterwards his strict monotheistic teaching which is the essential general sermon of Mohammed.

*

The true impetus which led Mohammed to present himself as a prophet of the last things, as he maintained, and of the divine promise that was obligatory for all men was taken from the diffuse religious ideas of his surroundings, which were chiefly a reflection of Christian and Jewish teachings. The formation of his prophetic consciousness is due to biblical influences which however he united with Gnostic and Manichean conceptions. Even in Mohammed's initial preaching there are found teachings which can not be otherwise understood unless they are interpreted in the light of biblical revelation, from which they were taken. The Biblical teachings which Mohammed originally knew somewhat vaguely and with the passing of time somewhat more closely contributed to the creation within him of the conviction that he was called to be an apostle and prophet of God.

It is true that although the Arab prophet based himself more and more on biblical tradition, he was at the same time never able to achieve a full and complete knowledge of its content. Nonetheless the biblical teachings helped him to comprehend the meaning of world history. Thus he was led to the conclusion that the history of the world is the history of God's revelation, the history of salvation, in the sense of God guiding

all His people by means of His prophets and apostles in the way of the true faith and entire dedication to His will. The great prophets of the Old Testament as well as Christ were, according to him, prophets and apostles of God whom the Lord sent at various times into the world to make known His commands and forewarn it of the dangers and punishments of the last day of judgement which would be unleashed against unbelievers. Last in the line of prophets is Mohammed, the "seal of the prophecy" (khâtam an-nubuwwa). He it was who repeated and fulfilled the message of all the prophets. In this way Mohammed adapted a sort of typology from biblical personages and prophets, in the history of whom he wanted to see the form and pre-history of his own history.

*

Nonetheless that which provokes admiration is the evident monotheism at which the prophet of Islam has arrived. The problem of the beginning and source of all things which is awakened in the soul of all men finds a satisfactory answer only in the acceptance of the existence of one single God and Creator who is eternal and without beginning. God is described thus in the Koran:

"Your God is One God; there is no god but He, the All-merciful, the All-compassionate. Surely in the creation of the heavens and the earth and the alternation of night and day and the ship that runs in the sea with profit to men, and the water God sends down from heaven there-with reviving the earth after it is dead and His scattering abroad in it all manner of crawling thing, and the turning about of the winds and the clouds compelled between heaven and earth - surely there are signs for a people having understanding. (Sura 2, 158(163)-159(164) in Arberrry's translation of 'The Koran').

In these Koranic descriptions which give a meaning related to St. Paul's statement according to which "The invisible things of Him (God) from the creation of the world are clearly seen, being understood by the things that were made, even His eternal power and Godhead" (Romans 1, 20), it is possible for all the souls of those who believe in God to find rest and unite in love among themselves as brothers and children of the One God.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ὁ παρὼν κατάλογος βιβλιογραφίας περιέχει τὰ κύρια ἔργα τὰ ἐν ταῖς παραπομπαῖς τῆς παρούσης μελέτης ἀναφερόμενα καὶ τὰς συντιμήσεις αὐτῶν. Σπανιώτερα ἔργα, μὴ ἐνδιαφέροντα ἀμέσως τὸ θέμα τῆς μελέτης ταύτης, ἀναφέρονται ἀσυντιμήτως εἰς τὸν παρόντα κατάλογον καὶ δὲν παρατίθενται ἐν τῷ κειμένῳ.

Α' ΠΗΓΑΙ

Τοῦ πρωτοτύπου ἀραβικοῦ κειμένου ἐχρησιμοποιήθησαν αἱ δύο θεμελιώδεις διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν ἐκδόσεις αὐτοῦ· ἡτοι ἡ ἐπίσημος αἰγυπτιακὴ ἐκδοσις τοῦ Κορανίου καὶ ἡ ὑπὸ G. Flügel ἐκπονηθεῖσα. Ἡ ἀρίθμησις τῶν ἐδαφίων τῶν κορανικῶν κεφαλαίων ἀκολουθεῖ τὴν ἐκδοσιν τοῦ G. Flügel, εἰς τὴν ὁποίαν παραπέμπουν ἅπαντες οἱ παλαιότεροι ἐρευνηταὶ τοῦ Ἰσλάμ. Ὅπου ἡ ἀρίθμησις αὕτη διαφέρει τῆς λεγομένης κουφικῆς ἀριθμήσεως, τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῖ ἡ ἐπίσημος αἰγυπτιακὴ ἐκδοσις τοῦ Κορανίου, οἱ ἀριθμοὶ τῶν κορανικῶν ἐδαφίων τῆς δευτέρας τίθενται ἐντὸς παρενθέσεων.

α' Ἐκδόσεις τοῦ Κορανίου·

Corani textus arabicus, ἐκδ. ὑπὸ *Gustavus Flügel*, Lipsiae 1834. (Τὸ κείμενον τοῦτο ἔτυχε πολλῶν ἐκδόσεων).

Al-Mushaf ash-sharif, Κάϊρον, *Matba'a al-Amriyya*, 1344/1925. (Τὸ κείμενον τοῦτο ἔτυχε πολλῶν ὠσαύτως ἐκδόσεων).

β' Μεταφράσεις τοῦ Κορανίου·

Τὸ Κοράνιον, μετάφρασις ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ ὑπὸ *Γ. Ι. Πεντάκη*, Ἐν Ἀθήναις 1928.

Der Koran, Übersetzung von *Rudi Paret*, Stuttgart, W. Kohlhammer Verlag, 1963-1966.

The Koran Interpreted, by *Arthur J. Arberrry*, 1-2, London, George Allen and Unwin LTD, First Published in 1955, Second Impression 1963.

The Qur'ân, Translated, with a Critical Re-Arrangement of the Surahs by *Richard Bell*, 1-2, Edinburgh 1937-1939.

Le Coran, traduit de l'arabe par *Régis Blachère*, Paris 1957.

γ' Ὑπομνήματα·

at-Tabari, Tafsir = *Muhammad ibn Jarir at-Tabari*, Jâmi' al-bayân fi Tafsir al-Qur'ân, 30 μέρη εἰς 10 τόμους, Κάϊρον 1321/1903 (Bûlâq 1322-1330 H).

az-Zamakhshari, Tafsir = *Abû l-Qâsim Mahmûd ibn 'Umar az-Zamakhshari*, The Kashshâf 'an Haqaiq al-Tanzil (ed. W.H. Lees), 1-2, Calcutta 1856, (2x

- ἔκδοσις ὑπὸ Mustafá Husain Ahmad, ὑπὸ τὸν τίτλον al-Kashsháf, 1-4, Κάιρον 1373/1953).
- Baidáwī*, Tafsīr = *Beidhawīī* commentarius in *Coranum*, ed. H.O. Fleischer, 1-2, Lipsiae 1846-1848.
- Tafsīr (τὸ αὐτὸ ἔργον) ed. Ministry of Interior, 1-2, Κάιρον 1355 τῆς Η.
- δ' Συλλογαὶ παραδόσεων (Hadīth)
- Bukhārī*, Sahīh = *al-Hāfiz Abū 'Abdallāh Muh. b. Ismā'il al-Bukhārī*, Sahīh, Juz' 1-9, Būlāq 1311-1313 τῆς Η.
- Sahīh = Recueil des Traditions Mahométones (ed. L. Krehl), 1-3, Leyde 1862-68 καὶ τόμ. 4ος ὑπὸ Th. H. Juynboll, Leyde 1907-8.
- Γαλλικὴ μετάφρασις: *El-Bokhārī*, Les traditions islamiques traduites, traduit de l'arabe par O. Houdas et W. Marçais, 1-4, Paris 1903-1914.
- Muslim*, Sahīh = *Abū l-Husain Muslim al-Qushairī*, al-Jāmi' as-Sahīh, ὁμοῦ μετὰ τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Nawawī, 1-5, Κάιρον 1283 τῆς Η.
- Sahīh (τὸ αὐτὸ ἔργον) = al-Jāmi' as-Sahīh, ta'rif *Abi l-Husain Muslim al-Qushairī*, Juz' 1-8, Istanbul 1329-1333 τῆς Η.
- ε' Βιογραφίαι τοῦ Μωάμεθ
- Ibn Hishām* (θ. 834), *Strat rasūl Allāh* (ἐπεξεργασία τῆς ὑπὸ *Ibn Ishāq* (θ. 768) βιογραφίας τοῦ Μωάμεθ), herausgegeben von F. Wüstenfeld, 1-2, Göttingen 1858-60.
- Γερμανικὴ μετάφρασις ὑπὸ *Gustav Weil*, Das Leben Muhammets, Stuttgart 1864.
- Ἀγγλικὴ μετάφρασις ὑπὸ *A. Guillaume*, The Life of Muhammad, London 1955.
- Wāqidī*, K. al-Maghāzī = *Muh. b. 'Umar al-Wāqidī*, Kitāb al-maghāzī, History of Muhammets Campaigns, ed. A. von Kremer, Calcutta 1856.
- Συντετηγμένη γερμανικὴ μετάφρασις ὑπὸ *J. Wellhausen*, Muhammed in Medina. Das ist Vakidis Kitāb al-Maghāzī in verkürzter deutscher Wiedergabe, Berlin 1882.
- Ibn Sa'd* = Kitāb at-Tabaqāt al-Kabīr (Biographien Muhammets, seiner Gefährten und der späteren Träger des Islams...), tasnīf *Muh. Ibn Sa'd Kātib al-Wāqidī*. 1-9. Hrsg. von E. Sachau, im Verein mit C. Brockelmann, J. Horowitz, J. Lippert, B. Meissner, E. Mittwoch, F. Schwally, 1-9, Leiden 1904-1917 (μόνον ἀραβιστί).
- at-Tabarī*, Annales = *at-Tabarī* [Ta'rikh ar-rusul wa-l-mulūk, (παγκόσμιος ἱστορία τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν βασιλέων)], Annales quod scripsit *Abu Djafar Mohammed ibn Djarir at-Tabarī* cum aliis edidit M. J. de Goeje. Serie 1-3. Lugd. Bat. 1879-1901. Ἐπανέκδοσις εἰς 13 τόμους, Κάιρον 1325 τῆς Η.

B' BOHΘHMATA

- Abel*, Polémique Damascénienne = *Armand Abel*, «Polémique Damascénienne et son influence sur les origines de la théologie musulmane», ἐν *L'Élaboration de l'Islam*, Paris: Presses Universitaires de France, 1961, 61-85.

- Abū Nu'aim*, *Ahmad b. 'Abdallāh al-Isbahānt*, Dalā'il an-Nubuwwa, Haidarābāt, Dekkan, 1320.
- Ahrens*, Muhammed = *K. Ahrens*, Muhammed als Religionsstifter, Leipzig 1935.
- «Christliches im Koran», ἐν *ZDMG* 60(1930) 15-16, 148-90.
- 'All*, *A. Yāsuf*, The Holy Qur-an, 1-2, New York 1934.
- 'All*, *M(auld'nā) M(uh.)*, The Religion of Islām, Lahore 1926, 2α ἔκδ. Printed in U.A.R. by National Publication and Printing House, ἄ.ἔ.
- The Holy Qur-ān, Lahore 1935.
- 'Alu Nūūr*, Tò Korānion καὶ τὸ Βυζάντιον, Ἐν Ἀθήναις 1970.
- Anawati*, *G.S.*, «Un traité des noms divins de Fakhr al-Dīn al-Rāzī», ἐν *Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb*, Leiden 1965, 36-52.
- Andrae*, Mohammed = *Tor Andrae*, Mohammed, sein Leben und sein Glaube, (Stockholm 1930), Göttingen 1932.
- Ἀγγλικὴ μετάφρασις: Mohammed: The Man and His Faith, London 1936.
- Die Person Muh., = Die Person Muhammets in Lehre und Glauben seiner Gemeinde, Stockholm 1918.
- Ursprung = Der Ursprung des Islams und das Christentum, Uppsala 1926.
- Andrae-Widengren*, Muhammed = *Tor Andrae - Geo Widengren*, Muhammed, Stockholm 1967.
- Aptowitz*, Kain und Abel in der Agada = *V. Aptowitz*, Kain und Abel in der Agada, den Apokryphen, der hellenistischen, christlichen und muhammedanischen Literatur, Wien und Leipzig 1922.
- Baidáwī*, Tafsīr, ἰδὲ ἐν ταῖς πηγαῖς.
- Anwār at-Tanzīl, ed. Vogel, Lipsiae 1848.
- Baljon*, Koran Interpretation = *J.M.S. Baljon*, Modern Muslim Koran Interpretation (1880-1960), Leiden 1968.
- The amr of God = «The amr of God in the Koran», ἐν *AO* 23(1958) 11 ἔξ.
- Barthold*, Der Koran und das Meer = *W.W. Barthold*. «Der Koran und das Meer», ἐν *ZDMG* 83(1929) 37-43.
- Beck*, Die Gestalt des Abraham = *Edmund Beck*, «Die Gestalt des Abraham am Werdenpunkt der Entwicklung Muhammets», ἐν *Le Muséon* 65(1952) 73-94.
- Becker*, *C.H.*, Islamstudien, 1-2, Leipzig 1924-32 (Reprographischer Nachdruck, Hildesheim 1967).
- Christentum und Islam, Leipzig 1907, ἰδὲ καὶ ἐν *Islamstudien* 1, 386-431.
- Bell*, Muhammed's Call = *Richard Bell*, «Muhammed's Call», ἐν *MW* 24(1934) 13-19.
- Muhammad's Visions = «Muhammad's Visions», ἐν *MW* 24(1934) 145-154.
- Introduction to the Qur-ān, Edinburgh 1953.
- Origin of Islam = The Origin of Islam in its Christian Environment, London 1926.
- The Qur-ān, ἰδὲ ἐν ταῖς πηγαῖς.
- «Muhammad and Previous Messengers», ἐν *MW* (1934) 13-19. 145-154. 330-340.
- «The Beginnings of Muhammad's Religions Activity», ἐν *Glasgow University Oriental Society, Transactions, Volume VII, Years 1934 and 1935*, Glasgow 1936, 16-24.

- «The Development of Muhammad's Teaching and Prophetic Consciousness. A public Lecture delivered at the School of Oriental Studies, Nov. 16 1934», ἐν The S.O.S. Bulletin, Κάρπον, Ἰούλιος 1935, 1-9.
- «Muhammad's Pilgrimage Proclamation», ἐν JRAS 1937, 233-244.
- Birkeland*, The Lord Guideth = *Harris Birkeland*, The Lord Guideth, Studies on Primitive Islam, Oslo 1956 (= Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, II. Hist. - Filos. Klasse. 1956. No.2).
- Blachère*, *Régis*, Introduction au Coran, Paris 1947.
- Le problème de Mahomet. Essai de biographie critique du fondateur de l'Islam, Paris 1952.
- Le Coran, ἰδέ ἐν ταῖς πηγαῖς.
- «L'Allocution de Mahomet lors du Pèlerinage d'Adieu» ἐν Mélanges Louis Massignon, Damaskus 1956, 223-249.
- Brockelmann*, GAL = *Carl Brockelmann*, Geschichte der arabischen Litteratur. Zweite, den Supplementbänden angepasste Auflage, 1-2, Leiden 1943-1949.
- GAL Suppl. = Geschichte der arabischen Litteratur. Supplementbände, 1-3, Leiden 1937-1942.
- Alláh und die Götzen = «Alláh und die Götzen, der Ursprung des islamischen Monotheismus», ἐν ARW 21(1922) 99 κ.έ.
- Geschichte der islamischen Völker und Staaten, (Berlin 1939), München-Berlin 1943.
- Boneschi*, Kasaba et iktisaba = *P. Boneschi*, «Kasaba et iktisaba: leur acception figurée dans le Qur'an», ἐν RSO 30(1955) 17-53.
- Bousset*, Hauptprobleme = *W. Bousset*, Hauptprobleme der Gnosis, Göttingen 1907.
- Buhl*, Muhammeds Liv = *Frants Buhl*, Mahammeds Liv, Kopenhagen 1903.
- Γερμανική μετάφρασις: Das Leben Mohammeds = Das Leben Mohammeds (Leipzig 1930), unveränderte Auflage, Heidelberg 1955.
- Bukhārī*, Sahih, ἰδέ ἐν ταῖς πηγαῖς.
- Caetani*, Annali = *Leone Caetani*, Annali dell' islām compilati da Leone Caetani principe di Teano I, Milano 1905, II, 1, 2, 1907. III, 1910. IV, 1912. V, 1912. VI, 1913. VII, 1914. VIII 1918. IX, X, 1927.
- Charles*, Le Christianisme des Arabes = *Henri Charles*, Le Christianisme des Arabes nomades sur le limes et dans le désert Syromésopotamien aux alentours de l'hégire, Paris 1936 (=Bibliothèque de l'École des Hautes Études. Sciences religieuses Lié).
- The Apokrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament, 1-2, Oxford 1913.
- Cheikho*, al-Nasrānīya = *Père Louis Cheikho*, al-Nasrānīya wa-'adābuhā bain 'arab al-jāhīliya, Beirut 1912.
- Dölger*, Sphragis = *F.J. Dölger*, Sphragis, Paderborn 1911.
- Dozy*, R., Die Israeliten zu Mekka, Leipzig 1864.
- Eichler*, Die Dschinn = *Paul Arno Eichler*, Die Dschinn, Teufel und Engel im Koran, Leipzig 1928.
- Faris*, N. A. «Hanīf», ἐν JAOS 19(1939) 1 ἐξ.
- The Arab Heritage, Princeton 1944.
- Finkel*, J., «Old Israelish Tradition in the Koran», ἐν PAAJR, 2 (1931) 7-21.

- «Jewish, Christian and Samaritan Influences on Arabia», ἐν D.B. Macdonald Presentation Volume, Princeton 1933, 147-166.
- Fischer*, A., «Kāhin», ἐν EI¹ 2, 669-671.
- Flügel*, G., Corani, ἰδέ ἐν ταῖς πηγαῖς.
- Fränkel*, S., Die aramäischen Fremdwörter im Arabischen, Leiden 1886.
- Friedlaender*, I., «Jewish - Arabic Studies», ἐν JQR, 1(1910-11), 183-215· 2(1911-12) 481-516· 3(1912-13) 235-300.
- Fück*, Die Originalität = *J. Fück*, Die Originalität des arabischen Propheten, ἐν ZDMG 90(1936) 509-525.
- Gardet - Anawati*, Theologie Musulmane = *Louis Gardet - M. - M. Anawati*, Introduction a la Théologie Musulmane. Essai de théologie comparée, Paris 1948.
- Gastfreund*, I., Mohammed nach Talmud und Midrasch, Berlin 1875.
- Gätje*, Koranexegese = *Helmut Gätje*, Koran und Koranexegese, Zürich und Stuttgart 1971 (Die Bibliothek des Morgenlandes, Hrsg. von G.E. von Grunebaum).
- Geiger* = *Abraham Geiger*, Was hat Mohammed aus dem Judentume aufgenommen? Bonn 1833· Leipzig 1902. (Μετάφρασις ἀγγλιστὶ ὑπὸ F. M. Young ὑπὸ τὸν τίτλον Judaism and Islam, Madras 1898).
- Goitein*, F., «Zur Entstehung des Ramadāns», ἐν Der Islam 18(1929) 189-195.
- «Koran», ἐν EJ, 10, 308-23.
- «Who were Muhammad's Chief Teacher?», ἐν Weil Jubilee Volume (ἑβραϊστὶ), Jerusalem 1953.
- Jews and Arabs, New York 1955.
- Goldziher*, Vorlesungen = *Ignaz Goldziher*, Vorlesungen über den Islam, Heidelberg 1910, umgearbeitete Auflage von Franz Babinger, Heidelberg 1925.
- Richtungen = Die Richtungen der islamischen Koranlegung, Leiden 1920. (Unveränderter Neudruck, Leiden 1952).
- Muh., Stud., = Muhammedanische Studien, 1-2, Halle a.S. 1889-1890 (Unveränderter photomechanischer Nachdruck, Hildesheim-New York 1971).
- Die Ginnen = «Die Ginnen der Dichter», ἐν ZDMG 45(1891) 685-690 καὶ ἐν GShr 2(1968) 400-405.
- Abhandlungen = Abhandlungen zur arabischen Philologie von *Ignaz Goldziher*, 1-2. Zweiter Teil: Das Kitāb al-Mu'ammarin des Abū Hātīm as-Sigistāni, Leiden 1896-1899.
- «Über die Vorgeschichte der Higrā-Poesie», ἐν *Goldziher*, Abhandlungen, 1-121.
- Graf*, Georg, Die arabischen Schriften des Theodor Abū Qurra, Bischofs von Harrān (ca. 740-820), Paderborn 1910.
- Grimme*, Mohammed = *Hubert Grimme*, Mohammed. 1. Teil: Das Leben, Münster i.W., 1892. 2. Teil: Einleitung in den Koran. System der koranischen Theologie, Münster 1895.
- Grünbaum*, Max, «Jussuf und Suleicha», ἐν ZDMG 43(1889) 1-29.
- Grunebaum*, Der Islam im Mittelalter = G.E. von Grunebaum, Der Islam im Mittelalter, Zürich und Stuttgart 1963 (Die Bibliothek des Morgenlandes Hrsg. von G.E. von Grunebaum).

- Der Islam in seiner klassischen Epoche, 622-1258, Zürich und Stuttgart 1966. (Die Bibliothek des Morgenlandes).
- Von Muh. Wirkung = «Von Muhammeds Wirkung und Originalität», éν WZKM 44 (1937) 29-50.
- Guillaume*, The Life of Muhammad = *Alfred Guillaume*, The Life of Muhammad, Oxford 1955.
- «Debate between Christian and Moslem Doctors», éν Centenary Supplement, JRAS (1923) 233-244.
- Güterbock*, C., Der Islam im Lichte der byzantinischen polemik, Berlin 1912.
- Haas*, S.S., «The 'Creation of Man' in the Qur'ân», éν MW 30 (3), July 1941, 268-73.
- Hamidullah*, The Prophet Muhammad = *Muhammad Hamidullah*, The Battlefields of the Prophet Muhammad, Woking 1953.
- Hayek*, Le Christ de l'Islam = *Michael Hayek*, Le Christ de l'Islam, Paris 1959.
- Heiler*, B., «La Légende biblique dans l'Islam. Récents travaux et nouvelles méthodes de recherches», éν REJ, 98 (1934) 1-18.
- Hirschfeld*, New Researches = *Hartwing Hirschfeld*, New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran, London 1902.
- Jüdische Elemente im Koran, Berlin 1878.
- Beiträge zur Erklärung des Korân, Leipzig 1886.
- Holma*, Mahomet = *H. Holma*, Mahomet, Prophète des Arabes, Paris 1946 (μετάφρ. ἐκ τῆς Φινλανδικῆς).
- Horowitz*, K.U. = *Josef Horowitz*, Koranische Untersuchungen, Berlin und Leipzig 1926.
- Jewish Proper Names = «Jewish Proper Names and Derivatives in the Koran», éν HUCA 2 (1925) 145-227.
- «Mi'râdj», éν SEI, 381-384.
- «Das koranische Paradies», éν Scripta Universitatis atque Bibliothecae Hierosolymitarum, Vol. 1, article 6, Jerusalem 1934.
- Die Josephszählung, Frankfurt a.M. 1921.
- 'Ev Der Islam 9(1910) = «Muhammeds Himmelfahrt», éν Der Islam 9(1910) 159 éξ.
- «Nabi», éν SEI 427-428.
- Hurgronje*, Verspreide Geschriften = *Ch. Snouck Hurgronje*, Verspreide Geschriften, 1, Bonn und Leipzig 1923.
- Jacob*, B., Das erste Buch der Tora, Genesis, Berlin 1934 (μεθ' ὑπομνήματος).
- Jacob*, Georg, Altarabisches Beduinenleben, Berlin 1897 (Nachdruck, Hildesheim 1967).
- Jeffey*, Vocabulary = *Arthur Jeffey*, The Foreign Vocabulary of the Qur'ân, Baroda 1938.
- The Qur'ân as Scripture, New York 1952.
- Materials for the History of the Text of the Qur'ân, Leiden 1937.
- Jensen*, P., «Das Leben Muhammeds und die David - Sage», éν Der Islam 19 (1922) 84-97.
- Katsh*, Abraham I., Judaism in Islâm, Biblical and Talmudic Backgrounds of the Koran and its Commentaries, New York 1954.
- Kautsch* = *E. Kautsch*, Die Apokryphen und Pseudepigraphen des Alten Testaments 1-2, Tübingen 1900 (Neudruck 1921).

- Khoury*, Adel - *Théodore*, Les théologiens byzantins et l'Islam, 1. Textes et auteurs (VIIIe - XIIIe S.). Louvain / Beatrice - Nauwelaerts, Paris 1966, 1969.
- Khoury*, Jean Damascène et l'Islam = *Paul Khoury*, «Jean Damascène et l'Islam», en POC 7(1957) 44-63 καὶ 8(1958) 313-339.
- Kuenstlinger*, David, «Eschatologisches in Sura III», éν OLZ 41, no. 7, 1938.
- «'Kitâb' und 'ahl ul-Kitâb' im Kurân», éν Rocznik Orientalistyczny, Lwów 4(1928) 238-47.
- «Tûr and Gabal im Korân», ἀπόθι, 58-67.
- Lammens*, H., L'Arabie occidentale avant l'hégire, Beyrouth 1928.
- «Mahomet fut-il sincère», éν RSR 1911, 22 éξ.
- Leszynsky*, Rudolph, Die Juden in Arabien zur Zeit Muhammeds, Berlin 1910.
- Leveen*, J., «Mohammed and His Jewish Companions», éν JQR, 16, 399-406.
- Lidzbarski*, Marcellus, De prophetis que dicuntur legendis Arabicis, Lipsiae 1893.
- «Islâm und Salâm», éν ZS 1(1922) 85 éξ.
- Lichtenstädter*, Ilse, «Some References to Jews in Pre-Islamic Arabic Literature», éν PAAJR 10(1940) 187 éξ.
- Lyll*, Ch., «The Words 'Hanif' and 'Muslim'», éν JRAS, 1903, 772.
- M.M.* 'Ali, iðè 'Ali, M(aulânâ) M(uh).
- Macdonald*, Development = *D.B. Macdonald*, The Development of Muslim Theology. Jurisprudence and Constitutional Theory, New York 1903.
- Margoliouth*, Development = *D.S. Margoliouth*, The Early Development of Muhammedanism, New York 1914.
- Mohammed = Mohammed and Muhammedanism, London 1889.
- «Old and New Testament in Muhammedanism», éν ERE 9,482 éξ.
- The Relations between Arabs and Israelites prior to the Rise of Islam, London 1924.
- Merrill*, John of Damascus on Islam = *J. R. Merrill*, «Of the Tractate of John of Damascus on Islam», éν MW 41(1951) 88-97.
- Michaud*, Henri, Jésus selon le Coran, Neuchatel ('Ελληνικά) 1960.
- Mingana*, A., Syriac Influence on the Style of the Kur'ân, Reprint, London 1927.
- Mones*, Maria en el Koran = *Hussain Mones*, «El capitulo de Maria en el Koran», éν Unidad Christiana (Oriente Cristiano) 19, No 2, Madrid 1969, σ. 197-209.
- Montgomery*, J. A., Arabia and the Bible, Philadelphia 1934.
- Moubarac*, Y., Abraham dans le Coran, Paris 1958.
- Muir*, William, The Life of Mohammed, ed. by T.H. Weir, Edinburgh 1923.
- Müller*, C.D.G., Kirche und Mission unter den Arabern in vorislamischer Zeit, Tübingen 1967.
- Nallino*, Raccolta = *Carlo Alfonso Nallino*, Raccolta di scritti editi e inediti, 1-6, Rom 1948.
- «Ebrei e Christiani nell'Arabia preislamica», éν Raccolta 3, 87-156.
- «L'Arabia preislamica», éν Raccolta 3, 1-47.
- Nicomedia*, E., Gan 'Eden, Gozlowa 1926.
- Nöldeke*, Gesch. d. Qor. = *Theodor Nöldeke*, Geschichte des Qorâns 1. Teil. Über die Ursprung des Qorâns. 2. Teil. Die Sammlung des Qorâns, bearbeitet bzw. völlig umgearbeitet von Friedrich Schwally. 3. Teil. Die Geschichte des Korantextes, völlig umgearbeitet von G. Bergsträsser und O. Pretzl,

- Leipzig 1909, 1919, 1938. (Fotomechanischer Nachdruck, Hildesheim 1961).
- Neue Beiträge = *Theodor Nöldeke*, Neue Beiträge zur semitischen Sprachwissenschaft, Strassburg 1910.
- «Hatte Muhammed christliche Lehrer?», *zv ZDMG* 12(1858) 699-708.
- Obermann, Julian*, «Islamic Origins», *zv The Arab Heritage*, ed. N.A. Faris, Princeton 1944, 58-120.
- «Ein Werk agadisch-islamischen Synkretismus», *zv ZS* 5(1927) 43-69.
- «Koran and Agada» *zv AJSLL* 58(Jan. 1941) 23-48.
- O'Leary, De Lacy*, Arabia Before Muhammad, London 1927.
- Paret, Moh.* u.d. Koran = *Rudi Paret*, Mohammed und der Koran, Stuttgart 1957 (Urban Bücher 32).
- Koranforschung = Grenzen der Koranforschung, Stuttgart 1950.
- Der Koran = Der Koran (Übersetzung), Stuttgart 1963-1966.
- «Leitgedanken im Mohammeds frühesten Verkündigungen», *zv OLZ* 52(1957) 389-392.
- «Das Geschichtsbild Mohammeds», *zv Die Welt als Geschichte*, 1951, 214-224.
- Pautz, Muh.* Lehre = *Pautz, Otto*, Muhammads Lehre von der Offenbarung. Quellenmässig untersucht, Leipzig 1898.
- Pettazzoni, R.*, La formation du Monotheisme, *zv RHR* 88(1923) 202-222.
- Plessner, Martin von*, «Die Behandlung biblischer Erzählungen im Koran», *zv Gemeindeblatt*, 6, 11J, Frankfurt, 1933, 137-40.
- Rescher, Abriss* = *O. Rescher*, Abriss der arabischen Litteraturgeschichte, 1-2, Stuttgart 1925-1933.
- Ringgren, Helmer*, Islam, 'aslama and muslim, Uppsala 1949 (=Horae Soederblomianae, 2).
- Studies in Arabian Fatalism, UUA 1955. (Uppsala Universitets Årsskrift).
- «The Conception of Faith in the Koran», *zv Oriens* 4 (1951) 1-20.
- «The Pure Religion», *zv Oriens* 15(1962) 93-96.
- Riolin, J.J.*, Gesetz im Koran, Jerusalem 1934.
- «al-Furqân», *zv G. Weil Jubilee Volume*, Jerusalem 1953, 24-33.
- Rosenthal, Franz*, «Some Minor Problems in the Qur'ân», *zv The Joshua Starr Memorial Volume*, New York 1953, 67-84.
- Rudolph, Die Mandäer* = *K. Rudolph*, Die Mandäer, 1-2, Göttingen 1960-1961.
- «Die Anfänge Mohammeds im Lichte der Religionsgeschichte», Festschrift Walter Bätke, Waimar 1966.
- Rudolph, Wilhelm*, Die Abhängigkeit des Qorans von Judentum und Christentum, Stuttgart 1922.
- Sahas, John of Damascus on Islam* = *Daniel J. Sahas*, John of Damascus on Islam. The «Heresy of the Ishmaelites», Leiden 1972.
- Schacht, Der Islam* = *Joseph Schacht*, «Der Islam», *zv RL* Heft 16(1931).
- Schaeder, H.H.*, Der Mensch im Orient und Okzident, *πραγματίζεται τὸ πρῶτον τῷ 1929 ἐκδοθεῖσαι, συλλεγεῖσαι δὲ καὶ ἐπανεκδοθεῖσαι εἰς ἐνιαῖον τόμον ὑπὸ G. Schaeder καὶ K.H. Hansen*, München 1960.
- Schapiro, Die haggadischen Elemente des Korans* = *Israel Schapiro*, Die haggadischen Elemente im erzählenden Teil des Korans. Erstes Heft, (Schriften

- hrsg. von der Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums), Leipzig 1907.
- Σδράκα, Ε.*, Ἡ κατὰ τοῦ Ἰσλάμ πολεμικὴ τῶν βυζαντινῶν θεολόγων, Θεσσαλονίκη 1961.
- Sezgin GAS* = *Fuat Sezgin*, Geschichte des arabischen Schrifttums, Band 1, Leiden 1967.
- ash - Shahrastāni* = *Muhammad b. Abdalkarim ash - Shahrastāni*, Kitāb al-Milal wan - Nihal. Book of Religious and Philosophical Sects (ἀραβικὸν κελίμενον). Ed. by William C. Cureton, 1-2, London 1846 (reprint Leipzig 1923).
- Γερμανικὴ μετάφρασις: *Abū 'l-Fath' Muh'ammad asch - Shahrastāni's*, Religionspartheien und Philosophen - Schulen. [Zum ersten Male vollständig aus dem Arabischen übersetzt und mit erklärenden Anmerkungen versehen, von Theodor Haarbrücker. Zwei Teile in einem Band. Halle 1850-1851. (Reprografischer Nachdruck, Hildesheim 1969).
- Shuon*, Understanding Islam = *F. Shuon*, Understanding Islam. Transl. D.M. Matheson, London 1963.
- Speyer*, Die bibl. Erzähl. im Qoran = *Heinrich Speyer*, Die biblischen Erzählungen im Koran. 3., unveränderte Auflage, Hildesheim - New York 1971.
- Von den bibl. Erzählungen im Koran = «Von den biblischen Erzählungen im Koran», *zv Korespondenzblatt* 1923-24, 7-26.
- «Mohammed und die Aggada», *zv Der Jude*, Heft 4(1923) 202-222.
- Jüd. Einflüsse = «Jüdische Einflüsse in der Frühzeit des Islam», *zv Lehren des Judentums*, hrsg. vom Verband der Deutschen Juden, Bd. V, Leipzig, 366-382.
- Sprenger*, Das Leben Moh. = *A. Sprenger*, Das Leben und die Lehre des Mohammed, 1-3, Berlin 1861-69.
- Mohammed und der Koran, Hamburg 1889.
- Sweetman*, Islam and Christian Theology = *Windrow J. Sweetman*, Islam and Christian Theology. A Study of the Interpretation of Theological Ideas in the two Religions, London, Part 1, vol. 1, 1945: Part 1, vol. 2, 1947: Part 2, vol. 1, 1955.
- at - Tabari*, Ikhtilāf al-fuqahā' = *Muh. b. Jarir at-Tabari*, Ikhtilāf al-fuqahā'... (Das Konstantinopler Fragment des Kitāb ikhtilāf al-fuqahā'). Hrsg. von Joseph Schacht, Leiden 1933.
- Tafsīr, idē ēn ταῖς πηγαῖς.
- Annales, idē ēn ταῖς πηγαῖς.
- ath - Tha'labi*, Qisas = *ath - Tha'labi*, Qisās al-'anbiyā', Káιτρον 1297-298.
- Torrey*, Terms in the Koran = *Carches Cutler Torrey*, The Commercial - Theological Terms in the Koran, Leiden 1892.
- The Jewish Foundation of Islam, New York 1933. 1967.
- Ullmann*, Der Koran = *Ludwig Ullmann*, Der Koran, neu bearbeitet und erläutert von L.W. - Winter, München 1964 (Goldmanns Gelbe Taschenbücher 521, 522).
- Watt*, Mecca = *W. Montgomery Watt*, Muhammad at Mecca, Oxford 1953. (Γαλλικὴ μετάφρ., Mahomet a la Mecque, ὑπὸ F. Dourveil, Paris 1958).
- Medina = Muhammad at Medina, Oxford 1956 (Γαλλικὴ μετάφρ., Mahomet a Médine, ὑπὸ S.-M. Guillemin et F. Vaudou, Paris 1959).
- Muhammad, Prophet and Statesman, Oxford 1961.

- Weil*, Das Leben Muhammeds = *Gustav Weil* (μετάφρ.), Das Leben Muhammeds (nach Ibn Hishâm), 1-2, Stuttgart 1864 (πρβλ. καὶ ἐν ταῖς πηγαῖς).
- Koran = Hist.-krit. Einleitung in den Koran, Bielefeld 1844, 1878.
- Wellhausen*, Reste = *Julius Wellhausen*, Reste arabischen Heidentums, gesammelt und erläutert. Dritte unveränderte Auflage, Berlin 1961.
- Skizzen = Skizzen und Vorarbeiten, Heft 4, Berlin 1885-1889.
- Muhammed in Medina, Berlin 1882.
- Wensinck*, Mohammed = *A.J. Wensinck*, Mohammed en de Joden te Medina, Diss. Leiden 1908.
- «Mohammed und das Judentum», ἐν Der Islam 1911, 287 ἐξ.
- The Muslim Creed = The Muslim Creed. Its Genesis and Historical Development, Cambridge 1932 (Second Impression, London 1965).
- «Furkân», ἐν EI¹ 2, 126 καὶ ἐν SEI, 109.
- CTM = Concordance et Indices de la Tradition Musulmane avec le concours de nombreux orientalistes, 1-2, Leide 1937-8-9.
- Handbook = Handbook of Early Muhammadan Tradition, Alphabetically Arranged. Leyden 1927.
- «Hanif», ἐν AO 2, 191.
- Arabic New Year = Arabic New Year and the Feast of Tabernacles, Amsterdam 1925.
- Wherry, E.M.*, A Comprehensive Commentary on the Qurân, 1-4, London 1882-1896.
- Widengren*, Muhammed = *Geo Widengren*, Muhammed, the Apostle of God and His Ascension. (UUA), Uppsala und Wiesbaden 1955.
- Wolfson H.A.*, Philo. 1-2, Cambridge 1947.
- Wüstenfeld, F.*, Das Leben Muhammeds nach Muhammed Ibn Ishâq, bearbeitet von 'Abd el-Malik Ibn Hishâm, ed. von F. Wüstenfeld, Göttingen 1859 (πρβλ. καὶ ἐν ταῖς πηγαῖς).

ΠΙΝΑΞ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

- Abel, Armand, 169, 182
 Abû Nu'aim, 60, 183
 Abû Qurra (Θεόδωρος Ἀβουκάρρας) 169
 Ahrens, K., 74, 80, 92, 116, 119, 183
 'Alî, A. Yûsuf, 183
 'Alî, Manlânâ Muh., 101, 154, 183
 Ἄλυ Νούρ, 33, 58, 76, 80, 141, 183
 Anawati G. S., 101, 183
 Andrae, Tor 26, 27, 28, 43, 44, 45, 57, 58, 59, 60, 63, 73, 74, 80, 133, 135, 183
 Andrae Tor-Widengren Geo 28, 43, 44, 183
 Ἀνδρουτσος, Χρῆστος 98
 Aptowitzer, V., 183
 Arberry, Arthur J., 181
 Arendonk, C. van, 94
 Ἀργυρίου, Α., 169
 Baidâwi, 159, 182, 183
 Baljon, J.M.S., 52, 183
 Barthold, W. W., 183
 Beck, Edmund, 183
 Becker C. H., 170, 183
 Bell, Richard, 26, 46, 47, 48, 52, 77, 183
 Birkeland, Harris, 77, 184
 Blachère, Régis, 52, 162, 184
 Boneschi, P., 184
 Boor, C. de, 38
 Bousset, W., 157, 184
 Brockelmann, 73, 74, 153, 165, 184
 Browne Edward, G., 71
 Buhl, Frants, 66, 141, 184
 Bukhârî, 37, 38, 182, 184
 Caetani, Leone, 26, 38, 184
 Charles, Henri, 30, 184
 Cheikho, Pére Louis, 27, 184
 Dolger, F.J., 27, 163, 184
 Dozy, R., 184
 Eichler, Paul Arno, 155, 184
 Ἐπιφάνιος, 153
 Faris, N. A., 184
 Finkel, J., 184
 Fischer, A. 71, 185
 Flügel, Gustav(us), 181, 185
 Fränkel, S., 185
 Friedländer I., 185
 Fück, J., 30, 33, 74, 80, 185
 Gardet - Anawati, 185
 Gastfreund, I., 185
 Gâtje, Helmut, 37, 53, 54, 56, 159, 185
 Geiger, Abraham, 115, 150, 151, 155, 185
 Ghazzâlî, 154
 Goitein, F., 185
 Goldziher, Ignaz, 32, 39, 40, 78, 185
 Graf, Georg, 170, 185
 Grimme, Hubert, 65, 66, 120, 185
 Grünbaum, Max, 120, 185
 Grunebaum, G. E., von, 60, 154, 185
 Guillaume, Alfred, 44, 170, 186
 Güterbock, C., 170, 186
 Haas, S. S., 186
 Hamidullah, Muh., 186
 Hayek, Michael, 125, 168, 186
 Heiler, B., 186
 Hirschfeld, Hartwing, 43, 186
 Holma, H., 37, 186
 Horovitz, Josef, 26, 27, 42, 47, 104, 115, 116, 120, 131, 132, 151, 155, 186
 Hurgronje, Chr. Snouck, 66, 186
 Ibn Hishâm, 44, 182
 Ibn Khadir, 141
 Ibn Sa'd, 41, 182
 Ibn al-'Arabî, 168
 Jacob, B., 120, 186
 Jacob, Gorg., 186
 Jalâladdin al-Mahallî, 159
 Jalâladdin Rûmî, 166, 167, 168
 Jeffey, Arthur, 155, 186
 Jensen, P., 186
 Ἰώσηπος 115
 Katsh, Abraham G., 186
 Kautzsch, E., 85, 153, 186
 Khoury, Adel-Theodore, 170, 187
 Khoury, Paul, 169, 187
 Kuentlinger, David, 187
 Lammens, H., 187
 Leveen, J., 187
 Lidzbarski, Marcellus, 132, 187
 Lichtenstädter, Ilse, 187
 Lyall, Ch., 187
 Macdonald, D. B., 101, 187
 Margoliouth, D. S., 60, 187
 Merrill, J. R., 169, 187

- Michaud, Henri, 187
 Mingana, A., 187
 Mones, Hussain, 125, 187
 Montgomery, J. A., 187
 Moubarac, Y., 187
 Muir, William, 187
 Müller, C.D.G., 187
 Nallino, Carlo Alfonso, 30, 187
 Nicomedia, E., 187
 Nöldeke, Theodor, 25, 26, 31, 38, 40, 43, 45, 57, 65, 68, 132, 155, 156, 187-188
 Nöldeke-Schwally, 71
 Obermann, Julian, 188
 O'Leary, De Lacy, 188
 Paret, Rudi, 26, 29, 32, 46, 52, 60, 61, 62, 63, 66, 71, 79, 125, 126, 136, 188
 Pautz, O., 93, 188
 Πεντάκης, Γ., 76
 Pettazzoni, R., 73, 188
 Plessner, Martin von, 188
 Redhouse, J. W., 101
 Reitzenstein, Richard, 153
 Rescher, O., 39, 188
 Ringgren, Helmer, 52, 93, 94, 104, 163, 188
 Rivlin J. J., 188
 Rosenthal, Franz, 188
 Rudolph, K., 34, 188
 Rudolph, Wilhelm, 188
 Sahas, Daniel, J., 169, 188
 Schaefer, H.H., 163
 Schacht, Joseph, 37, 188
 Sanjana, D. P., 43
 Schapiro, Israel, 120, 188
 Schwally, Fr., 40
 Σδράκας, E., 38, 189
 Sezgin, Fuat, 165, 189
 Shabistari, 168
 Shahrastāni, 34, 161, 189
 Shuon, F., 166, 189
 Speyer, Heinrich, 42, 115, 120, 136, 150, 155, 189
 Sprenger, A., 43, 189
 Sundén, Hjalmar, 73
 Sweetman, Windrow J., 170, 189
 Tabari, 60, 79, 159, 163, 181, 189
 Tha'labi, 165, 189
 Torrey, Carches Cutler, 71, 189
 Τσάμης, Δ., 38
 Ullmann, Ludwig, 142, 189
 'Urwa Ibn az-Zubair, 41, 108
 Vaux, Carra de, 154
 Wahb b. Manabih Abū 'Alī, 165
 Waitz, 150
 Wākidi, 38, 182
 Watt, W. Montgomery, 189
 Weil, Gustav, 38, 43, 44, 190
 Wellhausen, Julius, 30, 31, 32, 34, 39, 74, 80, 124, 190
 Wensinck, A. J., 30, 52, 132, 136, 190
 Wherry, E. M., 190
 Widengren, Geo, 27, 28, 44, 45, 163, 190
 Wolfson, H.A., 170, 190
 Wüstenfeld, F., 182, 190
 Zamakhshari, 37, 53, 55, 56, 159, 181
 Zarkashi, 25
 Zuhri, 37

ΠΙΝΑΞ ΚΟΠΑΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΛΕΞΕΩΝ

'Ονόματά τινα τοῦ παρόντος καταλόγου δὲν τίθενται κατ' ἀπόλυτον ἀλφαβητικὴν σειρὰν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ρίζας τῶν ἀραβικῶν λέξεων ἐξ ὧν παράγονται.

- 'abada, δουλεῦν, ὑπηρετεῖν τινί, ἐξ οὗ
 'abd, πληθ. 'ibād, δούλος, ὑπηρετής,
 93, 107
 adilla, τὰ σημεῖα (τῆς ἀποκαλύψεως),
 161
 ahbār, οἱ διδάσκαλοι, ἐνταῦθα οἱ Ἰουδαῖοι
 ραββίνοι, 98
 'ahd Allāh, ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ, 156
 ahl al-Kitāb, οἱ λαοὶ τῆς Γραφῆς ἢ τῆς
 Βίβλου, ἦτοι οἱ Ἰουδαῖοι καὶ χριστιαν-
 οί, 34, 63, 131, 135, 161
 ajal, διορία, 87
 akhlāsa, ἰδὲ ikhlās
 'alā fi l-ardi, ἀγέρωχος καὶ ὑπερφίαλος
 ἐπὶ τῆς γῆς (ὁ Φαραώ), 116
 al-'ālamūn, (ὁ Θεὸς ὡς Κύριος) ἔλων
 τῶν κόσμων, 43, 81, 97, 122, 148
 'amal-un bi-l-jawāriḥ, τὸ πράττειν τὴν
 ἀγαθὴν πράξιν διὰ τῶν μελῶν τοῦ σώ-
 ματος, ἦτοι ἡ ἐμπρακτος ἀποδοχὴ τοῦ
 πιστευομένου, 106
 'amana, πιστεῦναι, «τηρεῖν τι ἀληθές»,
 104, 105 (συνώνυμον αὐτοῦ τὸ sadda-
 ka). Ρίζα τῆς λέξεως τὸ
 'amina, εὐρημαὶ ἐν ἀσφαλείᾳ, ἐμπιστεύο-
 μαί τι (ἢ ἐμαυτὸν) τινί, 105, ἐξ οὗ
 amin, πιστός, ἐγγυητής, 144, καὶ
 imān, πίστις 104, 105, 106, 107, καὶ
 mu'min, πιστός 79, 102, 104, 105, 144
 al-mu'min al-muhaimin, ὁ πιστός καὶ
 φύλαξ (Θεός), 105
 amr, λόγος, ἐντολή, θέσπισμα, ἀπόφασις
 τοῦ Θεοῦ, 52, 53
 amran min 'indinā, διὰ σοφῆς ἐντολῆς
 (τοῦ Θεοῦ), 53
 min kull-i amr-in, δυνάμει πάσης ἐν-
 τολῆς (:), 52
 ashāb al-fil, «οἱ ἀνθρώποι τῶν ἐλεφάν-
 των», ἦτοι ὁ κατὰ τῆς Μέκκας ἐκστρα-
 τεύσας στρατὸς τοῦ Ἀβράμου, 141
 'ashirataka l-aqrabina, «νουθέτησον
 τοὺς πλησιεστέρους σου συγγενεῖς»,
 (sura 26, 214), 78

aslama, islām, muslim, ἰδὲ salima,
 salam, islām
 al-asmā al-husnā, τὰ κατ' ἐξοχὴν ὠ-
 ραῖα ὀνόματα ἢ ἐπίθετα διὰ τῶν ὑποίων
 προσαγορεύεται ὁ Θεός. Εἶναι 99 τὸν
 ἀριθμὸν, 101

- baiyināt, φαινὰ σημεῖα, καθαροὶ ἀπο-
 δεῖξεις (τῆς θ. ἀποκαλύψεως), 117, 157
 bara'a, κτιζῶ, δημιουργῶ, πράττω, ποιῶ,
 86 (βιβλικὸν ῥῆμα δι' οὗ δηλοῦται τὸ
 ἔργον τῆς θείας δημιουργίας)
 al-Barī, ὁ Δημιουργὸς (Θεός) 101
 burahā', (πληγὴ, θλίψις), «πυρετός»,
 «ἐξασίς». Κατάστασις εἰς τὴν ὁποίαν
 περιῆλθεν ὁ Μωάμεθ κατὰ τὴν στιγμὴν
 παραλαβῆς τῆς πρώτης ἀποκαλύψεως,
 38
 bātil, μάταια καὶ ψευδῆ (ἐνταῦθα, τὰ εἰ-
 δωλα), 81
 al-Bashīr, ὁ κηρυξ χαρμοσύνου ἐπαγγελ-
 λίας, ὁ εὐάγγελος (Μωάμεθ), 118, 119
 bushrā', χαρμοσύνος ἀγγελία (ἢ θ. ἀπο-
 κάλυψις), 117

- dalāl, πλάνη, 79
 dalā'il an-nubuwwa, τὰ σημεῖα τῆς
 προφητείας, 60
 daththirūni ἢ zammitūni, κάλυψόν με,
 σκέπασόν με διὰ dithār, μανθίου, 37
 dithār, μανθίας, 37. Ἐνταῦθεν ἡ ἐκ-
 φρασις:
 yā aiyuhā l-muddaththir ἢ yā aiyuhā
 l-muzzammil, ὦ κεκαλυμμένα (διὰ
 μανθίου), 37.
 dhanb, (ἀμαρτία), παρανόησις, σφάλμα,
 154
 dīn, θρησκεία 92, 93, 97, 158, 159
 dīn al-hanif, «ἡ πρωτογενὴς θρησκεία»,
 166, 170
 al-Duhā, ὁ ἑωθινός, ἡ λαμπρὰ ἡμέρα,
 ὄνομα τῆς 93ης sura, 75

fath, ἀνοιγμα, ἔναρξις, εἰσαγωγή, πληθ.
 futūh ἢ futūhāt, κατάκτησις, νίκη,
 θρίαμβος, 147
 fatra, διακοπὴ (σημειωθεῖσα εἰς τὴν ἀπο-
 κάλυψιν τοῦ Μωάμεθ εὐθὺς ἅμα τῷ

πρώτῳ συνταρακτικῷ ὀράματι αὐτοῦ), 171
 fitna, δοκιμασία, πειρασμός (τοῦ Μωάμεθ καὶ τῶν ὀπαδῶν του ἐν Μέκκῃ), 108
 fitra, ἔμφυτος (τοῖς ἀνθρώποις ἢ θρησκευαίᾳ τοῦ μονοθεισμοῦ), 18, 165
 furqān, ἐν ἐκ τῶν ὀνομάτων τοῦ Κορανίου: γνῶσις, ἀποκάλυψις, διάκρισις τοῦ καλοῦ ἀπὸ τοῦ κακοῦ, διάκρισις τῆς ἀληθείας ἀπὸ τοῦ ψεύδους· ὀρθὴ καθοδήγησις, ἡμέρα τῆς σωτηρίας, ἡμέρα τῆς διακρίσεως, ἡμέρα τῆς ἀποφάσεως (τοῦ Θεοῦ), σωτηρία, 49, 50, 51
 al-Ghaib, «ὁ ἀπῶν», ἦτοι ὁ ἀόρατος Θεός (ἐν τῶν ἐπιθέτων του), 89
 al-Ghāfir, ὁ συγχωρῶν (Θεός), al-Ghāfir, ὁ πάντοτε ἔτοιμος νὰ συγχωρήσῃ, 102
 al-Ghāfir, ὁ πολὺ συγχωρῶν 102 (ἐπιθέτα τοῦ Θεοῦ)
 al-Ghanī, ὁ αὐτάρκης (ἐν τῶν ἐπιθέτων τοῦ Θεοῦ), 89
 al-Hādī, ὁ ὀδηγός (ἐπιθέτων τοῦ Θεοῦ), 103
 al-Halīm, ὁ πολυεύσπλαγχνος καὶ ἐπιεικής (ἐπιθέτων τοῦ Θεοῦ), 102
 hanīf, πληθ. hunafā, ἐκπρόσωπος μονοθεϊστικῶν ἀντιλήψεων ἐν Ἀραβίᾳ· πιστός, ἰσοδύναμος τοῦ muslim, 32, 33, 122
 al-Haqq, ἡ Ἀλήθεια, (ἦτοι ὁ Θεός, ἐν τῶν ἐπιθέτων αὐτοῦ), 101
 hawa, ὁ δῶν (ἀστήρ), 46
 hāwīya, ὄνομα τῆς κολάσεως· ὁ βάραθρος, ὁ ἀφανισμός (:), 71
 Hirā', ὄρος ἐμπνεύσεως τοῦ Μωάμεθ, ἐγγὺς τῆς Μέκκας, 35, 36
 Hijrā', Ἐγίρα, 23, 128
 hukm, «ἡ σοφία», 118, 166
 Hutama, ὄνομα τῆς κολάσεως, 67
 iblis, διάβολος, 152, 155
 ikhlās, ἐκ τοῦ akhlāsa, τηρεῖν ἐν καθαρότητι καὶ εὐκρινείᾳ, 92-95
 al-Ikhlās, ἡ εὐκρινεία, ὄνομα τῆς 112 sura, 92
 ikhlās ad-dīn li-llāhi, ἡ ἐν εὐκρινείᾳ λατρεία τοῦ Θεοῦ, 92-95. Ἐντεῦθεν· akhlāsahu llāhu, τὸ ποιεῖν ἐκυτὸν καθαρὸν (khalis) ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, 92: mukhlisīna lahu d-dīna, οἱ τηροῦντες τὴν θρησκεία αὐτῶν καθαρὰν ἐν Θεῷ, 93:
 wa nahnu lahu mukhlisūna, καὶ εἴμεθα εὐκρινεῖς ἐνώπιον αὐτοῦ, 95:

khalis, καθαρός, εὐκρινής, 93:
 mukhlis, ὁ εὐκρινής πιστός 92-95
 'ilm, γνῶσις, 79
 imām, πνευματικὸς ἡγέτης, 165
 'inda Allāh, παρὰ τῷ Θεῷ, 19
 'indahā jannatu l-ma'wā, ὁ κῆπος τοῦ καταλύματος, τοῦ ἀσύλου [τὸ ἱερὸν τῆς ka'ba (:)], 47
 Injil, τὸ Εὐαγγέλιον, 18, 63
 islām, ἰδὲ salima, salāma, salām
 'ism, τὸ ἀναμάρτητον καὶ ἀσφαλτον τῶν προφητῶν, 155
 iqra', ἰδὲ qara'a, qur'ān

Jāhil, ἀμαθής, ἀγνοῶν, 79
 jāhilliya, «χρόνοι ἀγνοίας», «καιρὸς ἀγνοίας», πολυθεΐα, 18, 78-79
 jamā'a, ἡ κοινότης τοῦ ὀρθοδόξου Ἰσλάμ, τῆς sunna, 158
 jinn ἢ jann, δαίμων, πνεῦμα, δαιμόνιον, 39, 40, 81

Kadhhaba (τὸ ἀντίθετον τοῦ saddaqa), θεωρεῖν ἢ ἐκλαμβάνειν τι ὡς ψευδές· εἰς τὸ Κοράνιον τὴν λέξιν kadhhaba συνοδεύει πολλὰκις ἢ λέξις kafara, ἀρνεῖσθαι, 105

kfr, kafara, λέξις δι' ἧς δηλοῦται ἢ εἰς Θεὸν ἀπιστία· κατὰ λέξιν· εἶμαι ἀχάριστος, ἀγνώμων. Kafara, μετχ. kāfir, πληθ. kuffār, ἀπιστος, ἀπαρέμφ. kufr, 80, 96, ἐντεῦθεν· alladhīna kafarū, ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι εἶναι ἀπιστοί, 96

kāffatan, εἰς ὄλους ὁμοῦ 19, 119
 kāhin, πληθ. kuhhān, ὁ ἀραψὸς μάντις τῆς προῖσλαμικῆς Ἀραβίας, 39, 40, 41, 42, 54, 108, 172

kalima min Rabbika, ὁ λόγος (τὸ ρῆμα) τοῦ Κυρίου, 118
 khālaq, δημιουργῶ, 86

al-Khāliq, ὁ Δημιουργός (Θεός), 83, 85
 khata', παρακοή, σφάλμα, 154
 khatī'a, ἁμαρτία, 154
 khātām an-nabiyīn, «σφραγίς τῶν προφητῶν» (ὁ Μωάμεθ), 18, 131, 163, 168

khātām al-wilāyah, «σφραγίς τῆς ἀγιότητος» (ὁ Ἰησοῦς), 168
 khātām an-nubuwwa, «σφραγίς τῆς προφητείας», 174

khawthar, ὄνομα μυθικῆς πηγῆς ἢ δεξαμενῆς τοῦ παραδείσου, 76
 al-Kitāb, τὸ Κοράνιον, 63, 56, 112
 Kitābun 'azizun, 124
 kursī, ὁ θρόνος (τοῦ Θεοῦ), 88

Lauh al-Mahfūz, τὸ οὐράνιον ἀρχέτυπον τῆς Βίβλου, ὁ οὐράνιος ἀρχέτυπος

πίναξ ὁ καλῶς παρὰ τῷ Θεῷ φυλασσόμενος (τὸ ἀρχέτυπον τοῦ Κορανίου), 55, 111, 138, 167

Laylat al-Qadr, νύξ τῆς Ἰσχύος ἢ τοῦ θείου θεσπίσματος (ἢ νύξ ἐνάρξεως τῆς μουσουλμανικῆς ἀποκαλύψεως) 49-56

laylat al-sakk, νύξ τοῦ ἐπισήμου συμφωνητικοῦ ἐγγράφου, 54

laylat ar-rahma, νύξ τῆς εὐσπλαγχνίας ἢ τοῦ ἐλέους, 54

laylat al-barā'a, νύξ τῆς ἀθωότητος, 54 ἰδὲ καὶ qadr

muslim, ἰδὲ salima, salāma, salām
 majnūn, δαιμονιζόμενος, δαιμονόπληκτος, 39, 108

Majnūn, ἥρωος κλασικοῦ ρομαντικοῦ ἐπικοῦ ποιήματος τῆς ἐποχῆς τῶν Ὀμιεῦ-αδῶν, ἔραστής τῆς Lailā, 39

milla, ὁμολογία πίστεως, θρησκευτικὴ παράταξις, 158, 159

millat Ibrāhīm, ἡ θρησκεία τοῦ Ἀβραάμ, 18, 144

mī'rāj, νυκτερινὴ ὁδοπορία τοῦ Μωάμεθ ἀπὸ Μέκκας εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἀνάβασις εἰς οὐρανοῦς, 47, 163

min salālatin min tinin, ἐκ λεπτοτάτου πηλοῦ (ἐπλάσθη ὁ ἄνθρωπος), 149

mīthāq, συνθήκη (τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν υἱῶν Ἀδάμ), 18

al-Muhyī, ὁ δοτὴρ τῆς ζωῆς (ἐν τῶν ἐπιθέτων τοῦ Θεοῦ), 101

mu'min, πιστός, ἰδὲ 'amana

al-Musauwir, ὁ Διαμορφωτής (ἐν τῶν ἐπιθέτων τοῦ Θεοῦ), 101

mushrikūn, πολυθεῖσται, 80

al-Mujīb, ὁ εἰσακούων τὰς προσευχὰς (ἐν τῶν ἐπιθέτων τοῦ Θεοῦ), 103

nabi, πληθ. nabiyyūn καὶ συγκεκριμένους πληθ. anbiyā', προφήτης, 24, 37, 85, 131, 132

an-nabi' al-ummī, «ὁ ἀπαίδευτος, ὁ ἀναλφάβητος προφήτης», δηλ. ὁ Μωάμεθ [sura 7, 156 (157)-157(158)], 37, 85

an-nubuwwa, ἡ προφητεία, 118
 an-Nadhīr, ὁ προειδοποιητής (προφήτης Μωάμεθ), 118, 119, 129
 an-na'jm, ὁ ἀστήρ, 46

qadara, μετρεῖν, ἐκτιμᾶν, 52
 qadr, μετρεῖν· κατανέμειν, μοιράζειν, χορηγεῖν, 52

qadr, θεία ἀπόφασις, θεία ἐντολή, θεῖον θέσπισμα, θεῖον μέτρον, προορισμός 52, 53
 ἰδὲ Laylat al-qadr, ἡ νύξ τῆς ἀποφάσεως, τῆς ἰσχύος, τοῦ θείου θεσπίσματος, 49-53

qadr καὶ amr, ἡ μεταξύ των σχέσις, 53
 qara'a, ἀπαγγέλλειν, ἀναγιγνώσκειν, 62.
 ἔξ οὗ iqra', προστακτικὴ ἀπάγγελτον, ἀνάγνωθι, 36, 56, 61, 62 καὶ

qur'ān, ἀπαγγελία, ἀνάγνωσις, ἀνάγνωσμα (τὸ Κοράνιον - al-Qur'ān), 21, 45, 121, 124, 162, 176

Qur'ān 'arabīyan, ἀραβικὸν Κοράνιον, 121, 162

al-qāri'a, τὸ αἰφνίδιον κτύπημα, ἢ καταστροφή (ἔσχατολογικὸς ὄρος δι' οὗ δηλοῦται τὸ τρομερὸν τῆς ἐσχάτης ἡμέρας τῆς κρίσεως), 71

al-qirā'a al-mashhūra = textus receptus τοῦ Κορανίου, 25

qissīn, οἱ χριστιανοὶ ἱερεῖς, οἱ πρεσβύτεροι, 137

Rabb, Κύριος, ὁ Θεός, 80
 rāhib, ἀναχωρητὴς μοναχός, 32

ar-Rahmān, ar-Rahīm, ὁ Οὐκτίρμων καὶ Ἐλεήμων (Θεός), 102

rak'a, rukū', αἱ ὑποκλίσεις καὶ γονυκλισίαι τῆς μουσουλμανικῆς προσευχῆς, 54, 107

rasūl, πληθ. rusul· mursalūn, ἀπόστολος, 17, 26, 28, 43, 117, 129, 131

rasūl Allāh wan-nabī (ὁ Μωάμεθ), 17, 26, 28

ar-Razzāq, ὁ χορηγός τῶν ἀγαθῶν (ἐν τῶν ἐπιθέτων τοῦ Θεοῦ), 103

rizq, διατροφή, 52
 rizq al-karīm, γενναία διατροφή, 68

rūh, πνεῦμα, πνοή, 149
 ar-rūh al-amīn, «τὸ πιστὸν πνεῦμα», ὁ ἄγγελος ὁ ὁποῖος ἐνέπνεε τὸν Μωάμεθ, 43, 44, 149

rūh al-quds, «ἅγιον πνεῦμα», ὁ ἄγγελος Γαβριήλ, 36

saddaqa, ἐκλαμβάνειν τι ὡς ἀληθές (ἦτοι πρόσωπον ἢ πράγμα)· συνώνυμον τοῦ 'amana. Ἀντίθετόν του τὸ kadhhaba, 105

tasdīq (ἀπαρμφ. τοῦ saddaqa), ἀποδέχεσθαι τι καὶ τηρεῖν ἀληθές (ἐνταῦθα, τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποκαλύψεως) 106, 162

tasdīq-un bi l-qalb, τὸ ἀποδέχεσθαι καὶ τηρεῖν ἀληθές τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποκαλύψεως διὰ τῆς συναισθήσεως τῆς καρδίας 106

sāhib, συμπολίτης, 46

sāhir, ὄνειροπόλος γόης, μάγος καὶ μάντις τῆς προῖσλαμικῆς Ἀραβίας, 54, 108

salām, εἰρήνη, 144

saltma, salāma, salām 1) εἶμαι σῶος, ἀκέραιος, ἀλώβητος, ἀσφαλής, 2) ἦσυχάζω, κλείω εἰρήνην, εἰρηνεύω, συμ-

φιλιούμαι, 103. 'Εξ οὗ aslama, islam, muslim
 aslama, ἐγκαταλείπειν ἑαυτὸν ἀπολύτως
 τινί· ἀφίεσθαι τινί· ἀφωσιούσθαι, ὑπο-
 τάσσεσθαι τινί (καὶ ἐνταῦθα, τῷ Θεῷ),
 103, 104, 107, 122, 163
 islām, ἀπόλυτος ἀφωσιώσις καὶ ὑποταγή
 εἰς Θεόν, 19, 92, 103, 104, 105, 106,
 107
 muslim, πληθ. muslimūn, ἀπολύτως
 ἀφωσιωμένος, ὑποταγμένος τῷ Θεῷ,
 ἀφιέμενος ἀπολύτως τῷ Θεῷ, πιστός,
 94, 122, 103-107, 163
 aslamtu, ἀφέθη, ἀφωσιώθη, ἀπολύτως
 τῷ Θεῷ, 103
 taslim, τὸ καθήκον τοῦ πιστοῦ νὰ ὑπο-
 τάσσεται πλήρως εἰς τὴν θ. ἐντολήν,
 163
 salāt, προσευχή, 54
 sau'at, κακότης, 151
 sawar, χαρακτηρίζω, ἀπεικονίζω, 86
 shafa'a, πρεσβεῖται (τοῦ Μωάμεθ ὑπὲρ
 τῶν ὁπαδῶν του), 54
 shā'ir, (μάντις) «ποιητῆς» τῆς προῖστα-
 μικής Ἀραβίας, 39, 40-42, 172
 shaitan (ὁ βιβλικὸς šatān), ὁ σατανᾶς,
 155
 shaitān ar-rajim, σατανᾶς ὁ λιθόβλητος,
 155
 shakara, εὐνώμων, ἀντίθετον τοῦ ka-
 fara, ἀγνώμων, ἀπιστος, 96
 shari'a, ἡ «εὐθεία ὁδός», ἡ θρησκευτικὴ
 νομικὴ ἐπιστήμη τοῦ Ἰσλάμ· ἡ θεο-
 λογία τοῦ θείου νόμου, 20, 159
 shari'a mina l-Hāqq, ὁ νόμος τῆς Ἀλη-
 θείας, ἤτοι τοῦ Θεοῦ, 159
 shirk ἢ ishrāq, ἡ ἑξομοίωσις τοῦ Θεοῦ
 πρὸς ἄλλας θεότητες· τὸ προσάπτειν
 μετόχους, συνεργούς, κοινωνοὺς ἢ συν-
 τρόφους τῷ Θεῷ, 95, 99
 shirk (sharika), μετοχή, συμμετοχή,
 συντροφία, κοινωνία, τινὸς εἰς τι, 95
 sharik, πληθ. shurakā, μέτοχος, συμμε-
 τοχος, συνεργός, κοινωνός, σύντροφός
 τινος, 80, 95
 as-siddiq, πλ. -ūn, φιλαλήθης, δίκαιος,
 106
 suhuf (sahifa), «φύλλα», ἤτοι βιβλία
 ἀποκαλύψεως· τοῦ Ἀβραάμ καὶ Μωυ-
 σέως, 43, 53, 111
 sujūd, αἱ γονυκλισίαι καὶ «μετάνοια»
 τῆς μουσουλμανικῆς προσευχῆς (sa-
 lāt), 107
 ash-shuhadā, οἱ ὁμολογηταί (τῆς εἰς ἕνα
 Θεὸν πίστεως), 106
 taāwq, ἀπόλυτος ὑπακοή, εἰς Θεόν, 100

taqwā, (ἀφηρημένον ὄνομα) ἐξ οὗ ittaqā,
 ὁ φόβος τοῦ Κυρίου, 107
 tasbīh, ἡ δοξολογία τοῦ Θεοῦ, 84· διό,
 kullun qad 'alima salātahū wa-tasbi-
 hahū, ἕκαστον ἐν γινώσκει τὴν προ-
 σευχὴν καὶ τὴν ὑμνολογίαν αὐτοῦ, 84
 tabāraka, εὐλογητός, ὁ Θεός, 97
 tadarru' (ἡ) ἐξ ὅλης καρδίας (ἐπίκλη-
 σις τοῦ Θεοῦ), 107
 tasdiq, ἰδὲ saddaka
 taslim, ἰδὲ aslama
 tā'yūthā, «ἄγνοια», (συριακὴ λ.), 79
 tauhid, τὸ δόγμα τοῦ ἀπολύτως ἐνιαίου
 τοῦ Θεοῦ, 92, 93, 166, 167
 Tawrāt, Πεντάτευχος, 63
 tawāghith, τὰ εἰδῶλα, 79
 tawakkūl, ἡ ἀπόλυτος εἰς Θεὸν ἐμπι-
 στοσύνη, ἡ ἐν ἀπολύτῳ ἐμπιστοσύνη
 ἐγκατάλειψις ἑαυτοῦ εἰς χεῖρας τοῦ
 Θεοῦ (ὄρος παρὰ sūfi), 103

Umm al-Kitāb, ἡ μήτηρ τῆς Βίβλου, (τὸ
 ἀρχέτυπον οὐράνιον βιβλίον), 53, 55,
 64, 138, 162, 167
 Umm al-Qurā, ἡ Μητρόπολις (ἡ Μέκ-
 κα), 162
 umma (ἐκ τῆς συριακῆς ummthā),
 θρησκευτικὴ κοινότης, λαός, ἔθνος,
 κοινωνία, λαὸς Θεοῦ, κοινωνία πιστῶν,
 ἡ θρησκευτικὴ κοινότης τοῦ Μωάμεθ, ἡ
 ἀρχικὴ κοινότης τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ
 ὅποια ἦτο μία περὶ τὴν πίστιν εἰς τὸν
 ἕνα Θεόν, 54, 157, 158, 159, 164
 ummatan wāhidatan, ἡ μία πρωταρχι-
 κὴ τῆς ἀνθρωπότητος θρησκευτικὴ
 κοινότης, 157

al-Wahhāb, ὁ δοτῆρ (ἐν τῶν ἐπιθέτων
 τοῦ Θεοῦ), 103
 oī Wahy, γραφεῖς τοῦ Κορανίου, 25
 al-wakil, ὁ πληρεξούσιος φύλαξ (ἐπί-
 θετον τοῦ Θεοῦ), 103
 wali', awliyā', φίλος, προστάτης, 93, 95,
 103
 waswasa, ὁμιλεῖν ψιθυριστί, ψιθυρίζειν
 εἰς τὸ οὖς, 151
 al-waswās, ὁ ψιθυριστής, ὁ ἐμφυσῶν
 (τὸν κακὸν λογισμόν), (ὁ διάβολος),
 151, 155. Διὸ ὁ διάβολος εἶναι·
 alladhī yuwaswisu fī sudūri n-nāsi,
 ὁ ἐμφυσῶν (τοὺς πονηροὺς λογισμοὺς)
 εἰς τὰ στήθη τῶν ἀνθρώπων, 151

Zamzam, πηγὴ ἐν Μέκκῃ, ἐνθα νήπτον-
 ται οἱ προσκυνηταί, 55
 Zubur, τὸ Ψαλτήριον (τοῦ Δαυὶδ), 43

ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

'Ααρόν, 21, 113, 125, 132
 'Αβελ, 125
 'Abdallāh, πατὴρ τοῦ Μωάμεθ, 23
 'Abdalmalik, χαλίφης, (680-705 μ.Χ.),
 79, 108
 'Αβησσυνία, 34, 120
 'Αβραάμ, ὁ πατριάρχης, 18, 19, 21, 29,
 33, 111, 113, 114, 122, 125, 132,
 147, 158. Πρότυπον τῶν μονοθεϊστι-
 κῶν τάσεων hunafā', 33, ἰδρυτῆς τῆς
 ka'ba, 33, -θρησκεία ἡθικοῦ μονο-
 θεϊσμου, 18 - καὶ Ἰσλάμ, 167-«φύλ-
 λα» (suhuf), 53
 'Αβραμ, 76
 Abū Bakr, πρῶτος χαλίφης τοῦ Ἰσλάμ,
 25
 Abū Qurra (Θεόδωρος Ἀβουκάρας),
 ἐπιρροὴ τῶν διδασκαλιῶν του ἐπὶ τοῦ
 Ἰσλάμ, 169, 170
 Abū Tālib, θεῖος τοῦ Μωάμεθ, 23
 'Αγαρ, υἱοί, 29
 ἄγγελος 42, ἀόρατος ἐμπνέων τὸν Μωά-
 μεθ, 43, ἄγγελος, πνεῦμα ἀποκαλύπτων
 τὸ κοράνιον εἰς τὸν Μωάμεθ, 36, 37,
 38, 39, 42, 43, 54, 55, 58, Γαβριήλ,
 ὡς ἐνδοξος ἀπεσταλμένος, 35, 41, 48,
 98, 171
 ἄγγελοι, φιλοξενηθέντες παρὰ τοῦ Ἀβρα-
 ἄμ, 111
 'Αγία Γραφή, 29, 30, 58, 86, 143
 'Αγία Γραφαί, προηγούμεναι τοῦ Κορα-
 νίου, 57
 ἄγια κοιλὰς Tuwā, 110
 'Αγία Τριάς, πολεμικὴ κατ' αὐτῆς 98-99·
 εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν διδασκαλίαν
 ταύτην τὸ κορανικὸν κήρυγμα, 98-
 100, 175
 «ἄγιον πνεῦμα» (rūh al-quds), 36
 ἄγνοια (jāhiliya), 18, 78, 79
 ἀγνώμων, 96
 'Ad, 122, 123, 139, 140
 'Αδάμ, 18, 21, 149, 147, 150, 151, 153,
 155, 157, 159, 165· δημιουργία, 149-
 151· ἱστορία, 149· ἐν τῷ παραδείσῳ,
 150-151· ἔκπτωσις ἀπὸ τοῦ παραδεί-
 σου, 151, 152· ὀνομασία πάντων τῶν
 ὄντων ἐν τῷ παραδείσῳ, 150· μετά-
 νοια, 153· ἡ Ἰουδαϊκὴ καὶ χριστιανικὴ

γραμματεία καὶ τὰ ἀπόκρυφα περὶ με-
 τάνοιας τοῦ -, 153· μετάνοια καὶ συγ-
 χώρησις ὑπὸ Θεοῦ, 155· πτώσις καὶ
 ἐπανόρθωσις, 153-157· «πρῶτος» καὶ
 «ψυχικός», Χριστός, «ἄσχατος» καὶ
 «πνευματικός», 153· τοποτηρητῆς (χα-
 λίφης) ἐπὶ τῆς γῆς, 150· ὑπεράνω ὁ-
 λῆς τῆς δημιουργίας, 150· υἱοί, 18
 ἀδελφοκοτονία Κάιν - 'Αβελ, 125
 Aden, 32
 Αἰγύπτιοι, σκληροτράχηλοι, σύμβολα τῶν
 Μεκικιτῶν, 112, 116
 Αἰγυπτίων, καταποντισμός, 116
 Αἰθιοπία, 76
 αἰθιοπικὴ χριστιανικὴ παροικία ἐν Μέκ-
 κῃ, 33
 Αἰθίοπων Ἰεμένης, ἐκστρατεία κατὰ
 Μέκκας, 141
 αἰώνιον ἀρχέτυπον, 167
 αἰωνία βίβλος παρὰ Θεῶ, 19, 169
 αἰώνιος νόμος τοῦ Ἰνδοϊσμοῦ, sanātana
 dharma, 166
 αἰρετικαὶ καὶ γνωστικαὶ παραφυάδες, 24
 αἰφνίδιον κτύπημα, καταστροφή, ἐσχά-
 τῆς ἡμέρας, 71
 ἄκτιστος λόγος τοῦ Θεοῦ (τὸ Κοράνιον), 19
 Allāh, 17, 21, 26, 44, 47, 59, 73, 74,
 80, 82, 83, 88, 89, 91, 101, 104, 115,
 119, 137, 141, 153· ὡς δημιουργός·
 83· ἀείποτε δημιουργός, 86· αὐτάρ-
 κης, 89· ἐπαγγελία αὐτοῦ, 17· ὁ ἐπὶ τοῦ
 θρόνου (kursī), 88-89· ὁ μόνος Κύ-
 ριος πρὸς λατρείαν, 141· ὁ ὕψιστος
 θεὸς τοῦ εἰδωλολατρικοῦ ἀραβικοῦ παν-
 θεοῦ, 74· τιμὴ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν πρὸ τοῦ
 Ἰσλάμ Ἀράβων, 74· μέτοχοι, σύν-
 τροφοί, 80· θυγατέρες, 80, 137· παν-
 τοδυναμία, 88· ἡμέραι, 119
 al-Lāt, 80
 ἀλήθεια, τῆς βιβλικῆς παραδόσεως, 86·
 τοῦ Εὐαγγελίου, 31· τοῦ Κυρίου, 117
 ἀναγιγνώσκων, 62
 ἀνάγνωσις, ἀπαγγελία (qu'gān), 63
 ἀνάγνωσμα (qu'gān) ἀραβικόν, 124
 ἀνακράβητος προφήτης, (ὁ Μωάμεθ),
 37, 63, 85
 ἀνκμάρτητον καὶ ἀλάνθαστον τῶν προφη-
 τῶν ('ism), 155

ανάστασις, 81
 ἀναχρονισμοί εἰς Κοράνιον, 124
 ἀναχωρηταὶ μοναχοὶ χριστιανοί, 32
 ἀνθρωπος, ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τῆς ἱστορίας τῆς ἀποκαλύψεως, 149· ὁ πρωτόπλαστος εἰς τὸν παράδεισον, 149-150· πρωτόπλαστος καὶ προπατορικὸν ἁμάρτημα, 152-157
 ἀνθρώπου, δημιουργία, 149, 150· ἐκ πηλοῦ, 149· ἐκ τῆς γῆς, 149· γενική, 150· σχέσις πρὸς τὸν Θεόν, 103-107
 ἀντιλήψεις, ἐξωβιβλικαί, 17· γνωστικαί, 17· μανιχαϊκαί, 17
 α' Αντρον, ὄνομα τῆς 18ης Sura, 89
 ἁμαρτία Ἀδάμ δὲν ὑπάρχει, παρὰ μόνον σφάλμα, 154
 ἁμαρτίας προπατορικῆς νόημα, 154-157
 ἀπαγγελία, ἀνάγνωσις (qur'ān-iqra'), 45, 56, 62, 63
 ἀπαγγεῖλαι, ὡς δοξολογία τοῦ Θεοῦ, 62
 ἀποκαλυφθεῖσαι Γραφαί, 121
 ἀποκάλυψις, 18, 20, 24, 25, 26, 35, 36, 37, 38, 39, 44, 46, 47, 49, 56, 57, 63, 100, 118, 138, 157, 160, 162, 165· ἐν ἀραβικῇ γλώσσῃ, 63· γραπτὴ καὶ ἀναλλοίωτος τοῦ Allāh, 57· διαδοχική, 147, 148· οἰκουμένη, 160· εἰς ἄλλους τοὺς λαοὺς, 142· ὡς οὐράνιον μῆνυμα, 44· οἰκουμένη καὶ προοδευτική, 162· τοῦ Θεοῦ ἱστορική, 17· ὡς πρᾶξις τοῦ Θεοῦ, 24· τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ, 100· διὰ τοῦ Μωυσέως, 118· διὰ τοῦ Ἰσχυροῦ καὶ Ρωμαλαίου, 46-47· τοῦ Μωάμεθ ὡς ἀπαγγελία (qur'ān), 45· τοῦ Κορανίου, ὡς ἐσχάτη ἀλήθεια, 18, 138, 165· τελευταία, ἔγκυρος, 165
 ἀποκαλύψεως, βιβλός, 17· ἀποστολή, 157· κείμενα ἀπαγγελλόμενα, 62· κορανικῆς ἀρχαιότερα τμήματα, 36-37· οἰκουμένης χαρακτήρ, 17, 20, 160, 162· μεταβίβασις δι' οὐρανόθεν ὄντος ἢ ἀγγέλου, 43· περιεχόμενον ὡς ἱστορία σωτηρίας, 147· παραλαβὴ ὑπὸ Μωάμεθ, 38· φορεὺς καὶ παραλήπτης, 44· θύρα ἐκλείσει μετὰ τὸν Μωάμεθ, 163
 ἀποκαλύψεις, ἅπανσι ταυτόσημοι, ἐκ τοῦ οὐρανόθεν βιβλίου, 64· προηγηθεῖσαι, 27, 28· τοῦ Μωάμεθ κατὰ τὰ πρότυπα τῶν ἀράβων μάντεων, 38-43
 ἀποκαλύψων, ἀρχικῶν τοῦ Μωάμεθ κατὰ τὰ πρότυπα τῶν ἀράβων μάντεων, 38-43· τοῦ Μωάμεθ χρονολογικὴ σειρά, 25
 ἀπόκρυφος γραμματεία, 113-125
 ἀποστολικῆς τοῦ Μωάμεθ συνειδήσεως βαθμιαία ἀνάπτυξις, 119 ἔξ.
 ἀπόστολος, 17, 18, 26, 34, 50, 77, 79, 106 κ.ἄ.

Ἀποστ. Παῦλος, 79
 ἀπόστολοι, 21, 35, 45, 59, 114, 126, 129, 130, 131, 134, 142, 159, 160 κ.ἄ. ἀπόστολοι, μυθικά πρόσωπα ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως, 122-124
 ἀπόλυτος ὑποταγή, ἀφοσίωσις, εἰς Θεόν (islām), 163
 ἀπολύτως, ὑποτάσσεσθαι, ἀφίεσθαι, ἀφοσιῦσθαι (aslama), 163· ὑποτεταγμένος, ἀφωσιωμένος πιστός (muslim), 163
 Ἀραβες, 23, 24, 29, 40, 142, κ.ἄ. χριστιανοί, 62
 Ἀραβία, 17, 24, 28, 31, 34, 139
 Arabia Provincia, 31
 ἀραβικῆς παραδόσεως στοιχεῖα εἰς Κοράνιον 27, 28, 122-124· μυθικά πρόσωπα, 24, 122-124
 ἀραβικὸν Κοράνιον, 121, 138
 ἀραβιστὶ κατάπεμψις βιβλίου ἀποκαλύψεως, 63
 ἀραμαϊκή, γλῶσσα ἐν χρήσει ὑπὸ Ἰουδαίων καὶ χριστιανῶν ἐν Ἀραβίᾳ, 62
 ἀραμαϊκὸς χριστιανισμὸς, 85
 ἀρχάγγελος Γαβριήλ, 18, 36, 56, 57, 162, 167
 ἀρχέτυπον αἰωνίας βιβλίου, 19· τὸ κοράνιον ὡς τελευταία ἐκδοσις αὐτοῦ, 19· ἀρχέτυπος, αἰώνιος Πίναξ, 55, 111, 138, 167
 Badr, 50, 51, 133-134, 144, 145, 146· ἡ συμβολικὴ του ἔννοια, 50, 51· τὸ — εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Μωάμεθ, 133-134
 Bahirā [ὑποβόλευς(;)] τοῦ Μωάμεθ, 43
 Bar Kochba, 29
 βάρβαρος, ἦτοι κλάσις, 71
 Βεδουῖνοι, 31 καὶ χριστιανοὶ μεταξὺ αὐτῶν, 31
 βιβλικὴ ἀποκάλυψις, 91, 125, 143, 176 κ.ἄ. καὶ Allāh, 91· χριστοκεντρική, 176
 βιβλική, διδασκαλία, 17, 21, 48, 63 κ.ἄ., ἱστορία τῶν πατριαρχῶν, 29· ἱστορία ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ κατὰ τὴν α' Μεκκανικὴν περίοδον, 109-112· κατὰ τὴν β' Μεκκ. περ., 113-114· κατὰ τὴν γ' Μεκκ. περ. 114-122· περὶ Θεοῦ διδασκαλία, 83
 βιβλικὴ παράδοσις, 23, 27, 42, 85, 140 κ.ἄ.
 βιβλικῆς παραδόσεως, ἀλήθεια ἐν Ἀραβίᾳ, 30· θεῖοι ἄνδρες, 21, 28· ἔλλιπῆς γνῶσις ὑπὸ Μωάμεθ, 125· ἐπιρροαί, 42
 βιβλικῆς ἱστορίας καὶ τυπολογίας τοῦ Μωάμεθ, κριτικὴ 124-127
 βιβλικά ἀλήθεια, 17, 27, 42, 68, 125.

ἐν Ἀραβίᾳ 29· διάχυτοι εἰς τὸ περιβάλλον τοῦ Μωάμεθ, 26·
 βιβλικά, περὶ δημιουργίας τοῦ Ἀδάμ διδασκαλία, 149, 150, 151· ἱστορία περὶ σωτηρίας, 142· διδασκαλία, βάσις ἀναπτύξεως τοῦ κορανικοῦ κηρύγματος, 34· διδασκαλία, δεσπόζουσα εἰς τὸ κοράνιον, 28· διηγήσεις, 62· ἐπιρροαί, 28-34· ἱστορία, 21, 85, 113· ἱστορία θείας οἰκονομίας, 21, 109, 122, 124, 126
 βιβλικοὶ προφῆται, 109
 βιβλικῶν προφητῶν, κατάλογος, 132
 βιβλίον ἀποκαλύψεως ἐν ἀραβικῇ γλώσσῃ, 62
 βιβλίον, Idris, 113· Μωυσέως, 113· οὐράνιον, 20· Isma'īl, 113
 βιβλία, Ἀβραάμ καὶ Μωυσέως, 111· τῶν προφητῶν, 113
 Βίβλος, 27, 59, 63, 106, 117· αἰώνιος, 19, 138· τῆς ἀληθείας, 157, 161· ἀποκαλύψεως, 17, 21, 56, 63· δεδημοσιευμένη, 112· Ἰουδαίων καὶ χριστιανῶν, 63· καταπεμφθεῖσα, 117· Μωυσέως, 117, 118· ὁδηγὸς τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ, 118· περιφανής, 63· πολιτισμός, 124
 Βίβλου ἱστορία περὶ θεοπτικῆς Μωυσέως εἰς Κοράνιον, 42
 Βίβλοι ἱεραὶ, προηγηθεῖσαι τοῦ Κορανίου, 18
 βυζαντινοὶ συγγραφεῖς περὶ Μωάμεθ, 38
 βυζαντινῶν πολεμικὴ κατὰ τοῦ Ἰσλάμ, 38
 Βούδδα, Ζωροάστρης, Λάο-τσέ, ὡς προφῆται, 160
 Γαβριήλ, 44· ἄγγελος, 35, 36, 162, 167· ἀρχάγγελος, 18
 Γαμαλιήλ, 115
 γενικὴ κρίσις εἰς τὰ ἔσχατα, 129
 γνωστικὰ συστήματα, 28, 43
 γνωστικαὶ ἀντιλήψεις, 17, 42· δοξασίαι, 27· ἐπιδράσεις εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ, 43, 45· χριστιανικαὶ αἰρέσεις, 34
 γνωστικοὶ τῆς Ἀνατολῆς κύκλοι περὶ Ἀδάμ, 150
 Γόμορρα, 112, 139, 140
 Γραφή, νόμος Θεοῦ, 161· οὐράνιος 64
 Γραφαί, 121· προηγηθεῖσαι τοῦ Κορανίου 19
 δαίμων, 39
 δαίμονες, 40· ἀγαθοὶ ἐμπνέοντες τοὺς ἀράβας «ποιητάς», 40· καὶ πνεύματα (jinn), 81
 δαιμονιζόμενος (majnūn), 39
 «δαιμονιζόμενοι», μάντις, ὄραματισταί

καὶ ποιηταί, 39
 δαιμονόπληκτος, 108· φρενοβλαβής, 110
 Δαυὶδ, 112, 113, 125, 132
 δεδημοσιευμένη Βίβλος 112
 δένδρον ἀπηγορευμένον-τῆς αἰωνιότητος 151, 152
 deus otiosus, 74
 Dēnkart, 43
 δημιουργία, εἰς ἕξ ἡμέρας, 83, 85· ἐκ τοῦ μηδενός, 86· χάριν θεοῦ σκοποῦ, 87· δι' ὀρισμένον χρόνον 87
 δημιουργικὴ θεϊκὴ ἡμέρα, 87
 δημιουργὸς Θεός, 83
 διαβολικὸς ψιθυρισμὸς, 151
 διάβολος, 54, 152· πλάνος, 155· ψιθυριστής, 155· ἀμικτωλός, 155· λιθόβλητος 155
 διαδικασία ἐμπνεύσεως, 39
 Διαθήκη, Θεοῦ ('ahd Allāh), 18· τελευταία καὶ ἀπαρσάλευτος· συνθήκη τοῦ Θεοῦ ('ahd)
 Διαθήκης ἀθέτησις, 18
 διακοπή (fatra) εἰς τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν τοῦ Μωάμεθ, 45
 διάσπασις τῆς πρώτης μίας θρησκευτικῆς κοινότητος, 157, 158
 διαφωσις περὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀποκαλύψεως, 157
 διδασκαλία, βιβλικά, 17· ἐξωβιβλικά, 17
 διορία (ajal), 87
 δοξασίαι ἀραβικά, 17
 δοξολογία Θεοῦ ὑπὸ τοῦ σύμπαντος, 83, 84
 δοξολογία Θεοῦ, 79
 Dhū-l-Kifl, 125
 δοῦλοι πιστοί, 144
 «τὰ Δώματα», 89
 Ἐβριωνοί, 153
 ἔβραϊκὸν Συνέδριον, 115
 Ἐβραῖοι, 115
 Ἐγγύς Ἀνατολή, 17, 24, 27
 ἐγγύτης τῆς κρίσεως, 77
 εἰδῶλα, 79, 95· ὡς μάταια καὶ ψευδῆ, 81· κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς κρίσεως, 82
 εἰδῶλον, ἀναίρεσις, 31
 εἰδωλολάτραι, 20, 31
 εἰδωλολατρία, 18, 62, 69
 εἰδωλολατρίας πολεμικὴ, 80
 εἰδωλολατρικὴ Ἀραβία, 39
 εἰδωλολατρικῆς θρησκείας τῶν Ἀράβων στοιχεῖα εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ, 24
 εἰδωλολατρικὸς ἀραβικὸς κόσμος, 24
 «εἰλικρίνεια», 92
 εἰρήνη (salām), 144
 ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ προφῆται, 113, 114

ἐκστασιαζόμενοι πάντες καὶ δραματισταὶ τῆς ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως, 39 ἐλετήμων καὶ οἰκτιρῶν, 102
 Ἑλληνας πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, 85
 Ἑλισσαῖος, 125, 132
 Ἑλλεσαίται, 34· περὶ Ἀδάμ, 150
 ἐλπὶς εἰς Θεόν, 82
 ἐμπιστοσύνη εἰς Θεόν, 105· ἀπόλυτος, 106
 ἐμφυσῶν τοὺς πονηροὺς λογισμοὺς (ὁ διάβολος), 151
 ἔμφυτος θρησκεία, 165
 ἐναρμόνιος τῆς φύσεως προσευχή, 83
 ἔνδοξος ἀγγελιαφόρος, 43· ἀπόστολος, 115· ἀπεσταλμένος, 48· ἀμηνυτής, 36
 ἐνθουσιαστικὰ ἐξάρσεις, 24, 26
 ἐνοθεῖα, 91
 ἐνοθεϊστικὰ ἀντιλήψεις εἰς Ἀραβίαν, 73· ἐνοθεϊστικὰ ἀντιλήψεις, 82
 ἐξαήμερος δημιουργία, ἐπιδράσεις βιβλικῆς παραδόσεως, 83, 85
 Ἐξοδος, 115
 ἐξομοιώσεις Θεοῦ εἶναι ἀπιστία, 96· καὶ ἀγνωμοσύνη, 97
 ἐξωγκωμένη θάλασσα, 112
 ἀξωπερικὰ σύνορα, 47
 Ἐρυθρὰ θάλασσα, 31, 50, 116, 133
 ἐπαγγελία Θεοῦ, 111, 112
 ἐπιλήψια, Μωάμεθ, 38 ἐξ.
 Ἐπιφάνιος, 153
 ἐπτά ἐν Ἐφέσῳ κοιμώμενοι παῖδες, 21
 Ἐσθρας (Ἰζαΐρ), 97, 98
 Εἶσα, 151
 Εὐαγγέλιον, 18, 53, 161· ἐπικυροῖ τὴν Torah, 27
 Εὐαγγέλιον (Injil), 63
 Εὐαγγελίου ἀλήθειαι βορείας ἀραβικῆς χερσονήσου, 31
 Εὐδαίμων Ἀραβία, 76
 εὐεργεσία Θεοῦ, 142
 ἐσχάτη ἡμέρα, 112, 129· τῆς κρίσεως, 17, 66, 67, 96, 98, 117, 118
 ἐσχάτος τῶν προφητῶν, 160
 ἐσχάτης ἡμέρας τῆς κρίσεως ἰδέαι ἀλλόλασσον ἐν Μεδίῳ, 129
 ἐσχατολογικὰ ἀντιλήψεις, 21, 66, 72
 ἐσχατολογικὰ ἰδέαι, 66 ἐξ., 67
 ἐσχατολογικὸς πυρὴν τοῦ κηρύγματος, 81
 ἐσχατολογικὸς χαρακτήρ τοῦ κηρύγματος (τοῦ Μωάμεθ), 24, 66 ἐξ.
 ἐσχατολογικὸν κήρυγμα, 65, 72, 81, 82, 131
 ἐσχάτος τῶν προφητῶν, (ὁ Μωάμεθ), 131
 138
 Ζαχαρίας, πατὴρ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, 21, 132

Ζωροαστρισμός, 165
 ἡμέρα, τῆς ἀποφάσεως, 50, 70· τῆς διακρίσεως, 50
 ἡμέρα, τῆς κρίσεως, 17, 56, 62, 81, 82, 106, 117, 121, 147, 148 κ.ά., ἐπικειμένη, 69· πυρὴν τοῦ ἀρχικοῦ κηρύγματος τοῦ Μωάμεθ, 78
 ἡμέρας τῆς κρίσεως, Ἐλευσίς, 69-72· ἀπεικονίσεις, 69-72· ἐγγύτης, 70, 72, 78
 Ἡμεροβαπτισταί, 34
 Ἡλίας (Ἡλιού), 113, 125, 132
 θάνατος, 81· κοινὴ μοῖρα τῶν ἀνθρώπων, 154· ὄχι συνέπεια τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, 154
 θαυμαστὴ δημιουργία τεκμήριον θείας σοφίας, 117
 Θεανδρική Χριστοῦ μορφή, 100
 θεία ἀποκάλυψις, ὡς ἄμεσος λόγος Θεοῦ, 27, 65, 82, 131, 143· ὡς νόμος Θεοῦ ἐντὸς τῆς ἱστορίας, 149
 θεία, ἀφάσεις, 52, 53· ἐντολή, 52, 53, 163· θέσπισμα, 52, 53· δική, 82· μεγαλειότης, 83· παντοδυναμία, 83· ἐπαγγελία, περὶ ἀποστολῆς Βίβλου ἀποκαλύψεως, 157
 θείας ἐπαγγελίας, ἔναρξις καὶ τελείωσις, 157-164
 θεία «σημεῖα», 116, 120
 θεϊκὴ ἡμέρα, 87
 θεῖον πνεῦμα, ἐμπνέον τὸν Μωάμεθ (ἄγγελος), 41
 θεῖοι τῆς Βίβλου ἄνδρες ὡς τύποι τοῦ Μωάμεθ, 113-114
 θεῖος νόμος (shari'a), 167
 θεοκεντρικὴ ἐρμηνεία τῆς ἱστορίας, 147
 θεοκρατία, 129
 Θεότης Κυρίου (Ἰησοῦ), 137, 175
 Θεός, πολλαχοῦ· ἀγαθὸς δημιουργὸς 72-78· δημιουργὸς καὶ εὐεργετὴς τῆς ἀνθρωπότητος, 77-78· δὲν ἔχει υἱούς, 175· δίκαιος, 72· Κύριος τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως, 62, 72, 77· ἐλεήμων, οἰκτιρῶν, συγχωρῶν, πιστός, εὐγνώμων, 102· ἐνώνει ἐν τῇ δοξολογίᾳ αὐτοῦ τὸ σύμπαν, 83-84· ὁδηγός, προστάτης, φύλαξ, δοτὴρ, χορηγός τῶν ἀγαθῶν, εἰσακούων τὰς προσευχάς, 103· παντοδύναμος ἐγγυητής, 144· ἀείποτε δημιουργός, 148· σοφὸς δημιουργός, 85· παντοδύναμος, 82-90· πανταχοῦ παρών, 74· πέραν πάσης ἐξομοιώσεως, διαστέλλεται ἀπολύτως ἐκ τῶν δημιουργημάτων του, 91 ἐξ· παντογνώστης, αἰώνιος, ἀλήθεια, δημιουργός, διαμορφωτής, δοτὴρ τῆς ζωῆς, 101· παντογνώστης, 89· αὐ-

τάρκης, 89· ἀόρατος, 89· ὑπερβατικός, 141, 142· κύριος τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου, 142· «πῶς ἐπὶ φωτός», 88
 Θεοῦ, ἀγαθοῦ καὶ ἐλεήμονος ἀπεικονίσεις, 72-78· λόγος ἄκτιστος (τὸ Κοράνιον), 19· ἀλήθεια, 27· ἀποκάλυψις εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, 83· ἀποκάλυψις δι' ἀκροάσεων καὶ οὐχὶ δι' ὁράσεων, 42· ἀποκάλυψις εἰς ἅλους τοὺς λαούς, 142· βοήθεια πρὸς μουσουλμάνους, 144, 145· εὐδαιμονία, 20· ἐντολαί, 20· δημιουργικὰ ἰδιότητες, 86· διαθήκη, 18, συμβόλαιον, 18, ἀθέτησις καὶ ἀνανέωσις τῆς διαθήκης, 18· ἔλεος, 54· εὐεργεσία, 118· ἐνιαῖον, 130· ἐνέργεια καὶ πράξις εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, 143· ἐξομοιώσεις, 80, 82, 93· ἰδιότητες τῆς πρὸς τὸν κόσμον σχέσεώς του, 101-102· κατ' ἐξοχὴν ὁρατὰ ὀνόματα, 101· μεγαλεῖον εἰς τὴν θαυμαστὴν δημιουργίαν, 83-85· παντοδυναμία, 87-90· παρουσία εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, 130, 141, 142, 143, 146, 148· πρόσωπον ἀδύνατον πρὸς θεόν, 42, 48· προσόντα, 101· συνεχεῖς ἀποκαλυπτικὰ πράξεις, 148· σχέσεις πρὸς τὸν κόσμον, 100-103
 Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητής, 38
 θρησκεία (dīn), 20, 23, 24, 26, 30, 93, 115 κ.ά.
 θρησκεία τοῦ Ἀβραάμ (millat Ibrahim), 18, 33, 114
 θρησκεία τοῦ Ἀδάμ, 166· Θεοῦ, ἀληθῆς, 19· καθαρὰ, 93 ἐξ. μία, μόνη, ἄνωθεν δοθεῖσα, 158, 159, 165· νέα, οἰκουμενικὴ, 78· πρώτη, μία, 159
 θρησκείας, οἰκουμενικὸς χαρακτήρ, 20
 θρησκείαι, ἐξ ἀποκαλύψεως, 28, 68, 56· προηγηθεῖσαι τοῦ Ἰσλάμ ὡς ἀτελεῖς ἐκφάνσεις τοῦ μονοθεϊσμοῦ, 18
 θρόνος (kursi), 88
 θρύλοι ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως, 139, 140
 θρύλοι περὶ σωτηρίας τῆς Μέκκας, 141
 θυγατέρες τοῦ Allāh, 137
 Ἰακώβ, 21, 113, 125, 153
 Ἰακωβίται, 32
 Iblis, διάβολος, 152
 Idris (; Ἀνδρέας), 132
 Ιεραὶ Γραφαί, 164
 ἱεραποστολή, χριστιανικὴ ἐν Ἀραβίᾳ, 31
 ἱεραπόστολοι, ὁρθόδοξοι ἐν Ἀραβίᾳ, 32· αἰρετικοί, 32
 Ἰερεμίας, 58
 ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ Ἰσλάμ, 169, 170

Ἱερουσαλήμ, κατάληψις ὑπὸ Τίτου, 29
 Ἰησοῦς-Ἀδάμ, 153
 Ἰησοῦς, 19, 97, 130, 132· διανοίξας τὸν τελευταῖον κύκλον τῆς προφητείας, 160· κατὰ τῆς Θεότητός του πολεμικῆς, 98-99, 122, 137, 138· ὡς προφήτης καὶ δούλος τοῦ Θεοῦ, 114· θά ἔλθῃ κατὰ τὰ ἔσχατα, 168
 Ἰησοῦ Χριστοῦ, πρόσωπον ὑπὸ τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως, 168· κατ' ἐξοχὴν προφήτης, 168· «σφραγὶς τῆς ἀγιότητος» (khâtam al-wilāya), 168· χαρίσματα, 114
 Imrān, 159
 Ἰνδοϊσμός, 165
 Injil, Εὐαγγέλιον, 18, 63
 Ἰουδαϊκὴ ἀπόκριφος γραμματεία περὶ Ἀδάμ, 150
 Ἰουδαϊκὴ διασπορά ἐν Ἀραβίᾳ, 29· λατρεία, 120· παράδοσις, 125· παροιμία ἐν Μεδίῳ, 30
 Ἰουδαϊκῆς διδασκαλίας ἐπιρροαί, 82
 Ἰουδαϊκὰ διδασκαλία ἐν Ἀραβίᾳ, 74· παροιμία ἐν Ἀραβίᾳ, 29· ἰδέαι, 35
 Ἰουδαῖοι, 97, 63, 143, 162
 Ἰουδαϊσμός, 21, 28, 33, 56, 169· ἐν Ἀραβίᾳ, 29-30
 Ἰουδαϊσμοῦ, διασπορά, 29· προσήλυτοι, 30· καὶ χριστιανισμοῦ ἐπίδρασις, 61
 Ἰσαάκ, 113, 125, 132, 153· υἱοί, 29
 Ἰσλάμ, πολλαχοῦ· ὡς ἀνακεφαλαιώσις καὶ ἀξιολόγησις ὅλων τῶν θρησκειῶν, 19· ἀπόλυτος ἀφοσίωσις καὶ ὑποταγὴ εἰς Θεόν, 19· ἐγγυώμενον τὴν σωτηρίαν κατὰ τὴν μέλλουσαν κρίσιν, 164· κλίσις ἀρχὴν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, 33-34· ὡς ἔκφρασις τῆς παραδόσεως τοῦ Ἀβραάμ, 167· κοινωνικοῦ χαρακτῆρος πείραμα, 65· χαρακτήρ, 129· νομικὴ θρησκευτικὴ ἐπιστήμη, 20· οἰκουμενικὸς χαρακτήρ· προηγείται ὅλων τῶν θρησκειῶν, 18· ὑφίσταται ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, 18· ἡ πρώτη καὶ ἔμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον θρησκεία, 165· ἀπρωτογενῆς θρησκεία (dīn al-hanif), 166
 Ἰσλαμισμός, ὡς ἡ ἀληθὴς παρὰ Θεῶ θρησκεία, 104
 Ἰσμαήλ, 29, 125
 Ἰσραήλ, πολλαχοῦ· ἐκλογή, 160· περὶ ἀποστασίας-ἱστορίαι, 114
 Ἰσραηλίται, 29, 50, 119, 133· διηρέθησαν περὶ τὴν πίστιν, 118
 ἱστορία, «τῶν ἀνθρώπων τῶν ἐσφάντων», 141, 142· τῆς ἀποκαλύψεως κατὰ διαδοχικοὺς κύκλους, 147, 148· τῆς ἀποκαλύψεως ὡς ἱστορία τῆς σωτηρίας, 130· τῆς Μαριάμ, 121· τῆς

θείας αποκαλύψεως, 148, 149· τῆς θείας αποκαλύψεως ὡς ἱστορία καθοδηγήσεως εἰς τὴν ἀλήθειαν, 158· τῆς θείας οικονομίας, 21, 26, 138· τοῦ Νῶε, 121· τῶν προηγουμένων προφητῶν, ὡς τύπος τῆς τοῦ Μωάμεθ, 123, 126· τῶν προφητῶν προτύπως τῆς ἱστορίας τοῦ Μωάμεθ, 113-114· προφητῶν ὡς παράδειγμα διὰ τοὺς ὀρθοφρονούντας, 121· τῆς σωτηρίας, 30· τῆς σωτηρίας ἀξιολόγησις ὑπὸ τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως, 164-170· τῆς σωτηρίας ἐκτετατομένη ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ μέχρι τοῦ Μωάμεθ, 147· τοῦ κόσμου ὡς ἱστορία τῆς σωτηρίας, 130, 143 ἐξ.

ἱστορίας τῆς αποκαλύψεως, σκοπὸς ὁ ἄνθρωπος, 149-157

ἱστορία τῆς σωτηρίας, ἐναρξίς καὶ τελείωσις, 157· νόημα, 139 ἐξ· βαθμιαία σύλληψις τοῦ νοήματός της, 139· οἰκουμηνικότης, 142· θεῖον σχέδιον, 28

ἱστορίας, ἀποκορύφωσις, τὸ Κοράνιον, 147, 148· νόημα, 143· θεοκεντρικὴ ἔννοια, 143-147

ἱστορία, τῶν προφητῶν, 109-122· καὶ θρύλοι τῆς ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως, 139

Ἰωάννης ὁ βαπτιστής, 21

Ἰωάννης Δαμασκηνός, 169

Ἰωάννης Πρόδρομος, 132

Ἰώβ, 112, 123, 132

Ἰωνᾶς, 110, 113, 125, 132

Ἰωσήφ, 21, 120, 121

Ka'ba, 33, 47, 74, 76, 112· ἔννοια αὐτῆς, 122· σύμβολον τοῦ μονοθεϊσμοῦ, 141

καθαρότης ἔννοια, 93

Kāhin (πληθ. Kuhhān), ἀραβες μάντις καὶ ὀραματισταί, 39

Κάιν, 123

καιρός, ἀγνοία, 78· γνώσεως, 78

Kalām, θεολογία τοῦ Ἰσλάμ, 170

Καὶνὴ Διαθήκη, 81, 92, 100, 125, 134

κατακλυσμὸς, 116, 123, 140

«κάτοχοι τῆς Γραφῆς», 56, 28

Kāffalan, ὄλους ὄμοῦ, 19

«κῆπος τοῦ καταλύματος», 47

κῆρυγμα περὶ ἐνὸς Θεοῦ, 62· περὶ παγκοσμίου κρίσεως, 112

κηρύγματος τοῦ Μωάμεθ διακοπή (fatra), 37

κῆρυξ χαρμοσίνου ἐπαγγελίας, 119

κῆρυξ χαρμοσίνου ἐπαγγελίας καὶ προειδοποιητής, 118, 119

Khaibar, 29

khātām an-nabīyīn, σφραγίς τῶν προ-

φητῶν, 27

khātija, 37, 41· ἡ πρώτη σύζυγος τοῦ Μωάμεθ, 23

Κιβωτὸς τῆς Διαθήκης, 116

Κλήσις Μωάμεθ-γνωστικῆ ἀντιλήψεως, 43

κλήσις εἰς τὸ προφητικὸν ἀξίωμα, 24

κοινωνία Θεοῦ ὑγιῆς, 19

κόλασις, 67, 112

κόσμος, παρὼν καὶ μέλλον, 20

κόσμου νόημα, 140· παροδικότης καὶ ματαιότης, 139, 140

κοινότης τῶν πιστῶν μία μόνη (umma, jamā'a), 158

κόραξ, ὁ ἐν Κοράνιῳ, 125

Κορεΐσται, τῆς Μέκκας, 32, 76

κρίσεως ἐγγύτης, 20, 69

κύκλοι ἀποκαλύψεως, 147, 159, 166

Κύριος, πολλαχοῦ· Κύριος (Rabb) δημιουργὸς καὶ εὐεργέτης τοῦ κόσμου, 80· κυρίαρχος τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως, 77, 80· τοῦ παντός, 81· Κυρίου, εὐεργεταί, 73, 75

κορανικόν, κῆρυγμα, 42, 47-48· βιβλικαὶ ἐπιρροαί, 28-34· ἰουδαϊκαὶ ἐπιρροαί, 29-30· χριστιανικαὶ ἐπιρροαί, 30-34· περὶ μηδαμινότητος τοῦ κόσμου, 139, 140

κορανικὴ, ἐπαγγελία, 21, 28· ὁρολογία τῶν πρὸς Θεὸν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου, 103-107· προφητολογία, 21, 132

κορανικῆς, προφητολογίας ἐξέλιξις, 21· ἀποκαλύψεως ἀρχαιότερα τμήματα, 36-37· ἀρχικῶν κορανικῶν ἀποκαλύψεων ἐκφορά, 41

Κοράνιον, πολλαχοῦ· ἄκτιστος λόγος τοῦ Θεοῦ, 19· ἀνάγνωσμα ἀραβικόν 63, 121, 162· ἀναχρονισμοὶ ἐπὶ τῆς βιβλικῆς ἱστορίας, 124-125· ὡς ἀντίγραφον αἰωνίου ἀρχετύπου, 138, 168· ἀνωθεν κατάπεμψις του κατὰ τὴν περίοδον τῆς νηστείας Ramadān, 49· ἀπαγγελία, ἀνάγνωσμα, 57· ἀπαρασάλευτος Διαθήκη τοῦ Allāh, 156· ἀποκάλυψις, 18, 64· ὡς ἀποκάλυψις τοῦ Κυρίου τῶν κόσμων, 43· ἀραβιστὶ γεγραμμένον, 138· ἀποκαλύπτει ὁ ἐνδοξος ἀπεσταλμένος, 48· ὡς βίβλος πολύτιμος, 124· ἐπικυροὶ ὄλας τὰς ἀποκαλύψεις, 27, 28· περὶ ἰουδαίων ἐν Ἀραβίᾳ, 30· καὶ ἱστορία τῆς σωτηρίας, 147-149· ἐν καθαρᾷ ἀραβικῇ γλώσσῃ προρηθὲν εἰς τὰς Γραφάς, 43· κυροῦν τὰς ἀποκαλύψεις τοῦ Μωσέως εἰς γλώσσῃ ἀραβικῇ, 117· ὡς λόγος Θεοῦ, 58· κυροῦν τὰς πρὸ αὐτοῦ βίβλους, 162, 163· ὁδηγός, 118· ὁδηγία ὑπεράνω ὄλων τῶν Γραφῶν, 163· πη-

γάζον παρὰ Θεοῦ, 117· τὸ πλήρωμα τῆς ἀποκαλύψεως, 164· ὡς τελευταία ἔκδοσις τοῦ οὐρανίου ἀρχετύπου, 19· ὡς ἐσχάτη ἐπαγγελία, 19· ὡς furqān, 49, 50, 51· ὡς φῶς, διεύθυνσις, πειστήριον τῆς θείας μακροθυμίας, 118· ἀποκάλυψις, ἀποφαινομένη περὶ τῶν διαφοριῶν τῶν ἄλλων ἀποκαλύψεων, 118· ὡς νόμος Κυρίου, 19· ποῖον τὸ ἐπίσημον κείμενον αὐτοῦ, 25· ἡ σύνταξις αὐτοῦ, 25· ἱστορία περὶ προφητῶν εἰς τὸ —, 109-122· κατὰ τμήματα ἀποκάλυψις, 49· πρῶτον ἀποκαλυφθέντες στίχοι τοῦ —, 36-37·

Κοράνια, ἀναγνώσματα τμηματικῶς ἀποκαλυφθέντα διὰ τοῦ ἀγγέλου, 56

Kūfa 32

λαός, τῶν Χριστιανῶν, 160

λαοί, τῆς Βίβλου, 161· «λαοὶ τῆς Βίβλου» ἢ «λαοὶ τῆς Γραφῆς», 131· τῆς Γραφῆς, 63, 121, 138· «λαοὶ τοῦ λειμῶνος», 123· τοῦ Νῶε, 112·

λατρεία εἰδώλων, 82· Θεοῦ ἀληθῆς, 94· Χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων, 62· τῶν Χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων ἐπιδρῶσα ἐπὶ τοῦ Μωάμεθ, 35-36

λειτουργικὰ κείμενα, εἶναι τινὲς τῶν κορανικῶν ἀποκαλύψεων, 62

λειτουργικὴ λέξις, 62

«λόγος», 163· τῆς ἀποκαλύψεως ὡς λόγος Θεοῦ, 57· Κυρίου, 118

Λυτρωτοῦ, γνωστικὴ μορφή, 44

Luqmān, 89

Λῶτ, 21, 113, 123, 125, 132

Λωτός, 47

μαγικαὶ καὶ μαντικαὶ παραστάσεις εἰς πρώτην περὶ προφητείας ἔννοιαν τοῦ Μωάμεθ, 39, 40

μάγοι Φαραώ, 115

Μαδιανῖται, 120

Madyan, 122, 123, 140

Mahdi, ἐσχατολογικὴ ἡγετικὴ μορφή τοῦ Ἰσλάμ, 167, 168

Manāt, 80

Μανδαῖοι 34

Μάνης, 27, 44· σχέσις Μωάμεθ πρὸς αὐτόν, 44

μανηχαϊκῆ, ἀντιλήψεις, 17· ἐπιρροαί, 163· δοξασίαι, 27

μάντις, 172

μάντις, 24, 39, 40, 42, 54

Μαρία (Μαριάμ), 21, 97, 98, 121· περὶ Μαρίας διηγῆσις, 125

ματαιότης γήινον, 139, 140

Μέκκα, πολλαχοῦ

Μέκκας ἰδεολογικὰ ρεύματα, 33·

μέτοχος, συμμετοχος, Θεοῦ, 93

μέλλουσα ζωὴ, 111

Μεσσίας, 98, 137

μέτρον Θεοῦ, 52

μήτηρ τῆς Βίβλου, 64, 138, 162, 167

μοναχοὶ χριστιανοί, 32, 33

μονοθεία, καθαρὰ 91 ἐξ.

μονοθείας, νόημα, 83

μονοθεϊσμός, 18, 78 ἐξ. 91, 98, 175· αὐστηρὸς, 80-82· ὡς καθαρὰ θρησκεία, 91-100·

μονοθεϊσμοῦ σύμβολον ἢ Ka'ba, 141

μονοθεϊστικὰ ἀλήθεια ἐν Μέκκᾳ, 30, 33

μονοθεϊστικὰ ἰδέαι ἐν Ἀραβίᾳ, 74

μονοθεϊστικὸς χαρακτήρ τοῦ κηρύγματος τοῦ Μωάμεθ, 24

μονοφυσιτικαὶ αἰρέσεις, 32

Mahmud ὁ περικλυτός, 160

μουσουλμανικὴ θρησκεία, ἡ τοῦ Ἀβραάμ, 165

μουσουλμανικὴ προφητολογία - γνωστικισμός, 43-45

μυθικὰ πρόσωπα ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως, 122-124

μυστικοὶ τοῦ Ἰσλάμ περὶ Χριστοῦ, 168

Μωάμεθ ἀλλαγὴ ἐν Μεδίνῃ, 128-138· ἀναλαμβάνει, 37· ἀνάμνησις εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ, 75· ἀνοίγμα τῆς καρδίας του, 75· ἀντίθεσις πρὸς ἰουδαίους καὶ χριστιανούς, 121-122· ἀποκάλυψις ὡς ἀπαγγελία, 56· ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ, 18, 28, 43, 40, 45· φορεὺς τοῦ φωτός τοῦ Θεοῦ, 45· αἱ ἀρχικαὶ του ἀποκαλύψεις κατὰ τὰ πρότυπα τῶν ἀράβων μάντεως, 38-43· ἀρχικὴ περὶ Θεοῦ ἰδέα, 77· ἀρχικὸν κῆρυγμα πρὸς τοὺς συγγενεῖς του, 78· βαθμιαία σύλληψις τοῦ νοήματος τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας, 138-147· διαμόρφωσις τοῦ κηρύγματος του ἐν Μεδίνῃ, 128-138· τονίζει τὰς ἀνθρωπίνους ιδιότητάς του, εἶναι δοῦλος Θεοῦ, 58-59· δὲν ποιεῖ θαύματα, 58-59· ἐξέλιξις τῆς προφητικῆς του συνειδήσεως, 26· ἐπισφραγίζει ὄλους τοὺς προφήτας, 28· ὀράματα, 44-48· ἐξέλιξις προφητικῆς του συνειδήσεως, 128 ἐξ., ἐσχατος τῶν προφητῶν 18, 27· κλήσις, 36-37· ἐμπειρία πρώτης κλήσεως, 35-38· πρώτη ἀποκάλυψις, 36· κομιστῆς θείου νόμου, 118· ἐσχατολογικὰ ἰδέαι, 66-72· διαμόρφωσις τῆς προφητικῆς του συνειδήσεως, 21, 22, 23· κῆρυγμα, περιέχον βιβλικὰς ἀληθείας, 26· ἡ περὶ τὰς βιβλικὰς ἀληθείας γνώσις, ἀτελής, 27· τὸ κῆρυγμα συνέχεια τοῦ τῶν προφητῶν τῆς βιβλικῆς ἀποκαλύψεως, 28· ἡ ἱστορία του προτυποῦται εἰς

τους προηγούμενους προφήτας, 123-124· ἐν Μεδίῃ, ὡς κατ' ἐξοχὴν προφήτης, 130-132· ὡς μουσλίμ ταυτίζει ἑαυτὸν πρὸς τὸν προπάτορα Ἀβραάμ 122· ὁ πρῶτος τῶν μουσουλμάνων, 60, 122· παροξυσμὸς κατὰ τὴν πρώτην ἀποκάλυψίν του, 38· περὶ Ἰησοῦ, 153· τὰ περὶ ἐπιληψίας αὐτοῦ, 38 ἐξ. προειδοποιητής, 43· 118· κήρυξ χαρμοσύνου ἐπαγγελίας, 118· πρόθεσις νὰ ἀποκτήσῃ λειτουργικὰ ἐξ ἀποκαλύψεως κείμενα, 56-60· προετοιμασία διὰ τὴν παραλαβὴν τῆς ἀποκαλύψεως, 39· ἰδαιμονιζόμενος, 39· ἀρχικαὶ ἐμπνεύσεις, 39· πολιτικά ἐπιτυχία ἐν Μεδίῃ, 129· τὸ πρόσωπόν του ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς ἀποκαλύψεώς του, 58-59· προφητικὴ συνείδησις, 20-21, 56· στάδια ἐσωτερικῆς ἀλλαγῆς, 35-36· ἐμπειρία κλήσεως, 35-38· στάσις ἐναντι τῶν Ἰουδαίων καὶ χριστιανῶν, 135-138· στροφή πρὸς βιβλικὰς ἱστορίας, 109· βαθμιαία συνείδησις ἀποστολῆς, 37-38· ἀμφιβολία περὶ τὸ πρῶτον δράμα, 37-38· συνειδητοποίησις τῆς ἀποστολῆς του, 134· «σφραγίς τῶν προφητῶν», 18, 113

Μωυσῆς, 19, 21, 27, 110, 111, 113, 120, 125, 132, 147, 160, 168, 174· ἐπὶ τοῦ Σινᾶ ὁμιλεῖ μετὰ τοῦ Θεοῦ, 42· ἐρχόμενος μετὰ τῶν σημείων τοῦ Allāh, 115·

Μωυσῆος θεῖα σημεῖα, 115· συνομιλία μετὰ τοῦ Θεοῦ, 118

Naurān, 32

Nasr, θεότης εἰδωλολατρική, 124

νεστορικαὶ αἰρέσεις, 32

Νεστοριανοί, 32

νηστεία τοῦ Ramadān, 50

νόμος, 20· Θεοῦ, 17· Κυρίου (τὸ Κοράνιον), 19· τῆς ἀληθείας, 159

νύξ θείου θεσπίσματος, 49, 52· ἰσχύος 49, 52· ἀνὸς τῆς ἰσχύος ἢ τοῦ θείου θεσπίσματος, ἀνὸς εὐλογημένη, νύξ τῆς ἀθωότητος, ἀνὸς τῆς εὐσπλαγγίαις» 54

Nōe, 21, 112, 113, 123, 124, 125, 126, 132, 140, 147, 149· ἱστορία, 111

ὁδηγοὶ ἐλεφάντων, 76

«ὁδὸς Θεοῦ», 131· Κυρίου, 82· ὁρθῆς καθοδηγήσεως, 159· σωτηρίας 81, 130, 143· τῆς ἀληθείας, 158

οἰκουμηνικὴ ἀποκάλυψις, 160· θρησκεία, 20

οἰκουμηνικῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας ἰδέα, 142

οἰκουμηνικότητος τοῦ κηρύγματος τοῦ Μωάμεθ ἰδέα, 162

«οἶκος», νὰός τῆς Ka'ba, 112

οἰκτίρων - ἐλεήμων ὁ Θεός, 117

ὁμολογία πίστεως (Milla), 158

ὄπτασιαι, 46, 48

ὄραμα, 25· καταστροφῆς τοῦ κόσμου, 67· «κλήσεως», 36· τῆς 53ης Sura, 46

ὄράματα, 26· Μωάμεθ, 24, 40, 42, 45, 48· φέροντα τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀρχικῶν ἀποκαλύψεων, 46· ἀράβων μάντεων, 40

ὄραματιζόμενος ποιητής, 172

ὄραματισμοὶ ἀράβων μάντεων, 41

ὄραματιστής, 108, 172

ὄραματισταί, 24, 39, 40, 41, 54

ὄργη Θεοῦ, 116

ὄρθη ὁδηγία, 117

ὄρκοι, 47· ἀράβων μάντεων, 41· Μωάμεθ, 112· τοῦ ἀρχικοῦ κηρύγματος τοῦ M., 211· ἀφορισμοί, τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀρχικοῦ κηρύγματος τοῦ M., 47

οὐράνιον βιβλίον, 20, 53, 57, 111· ὄν καὶ δεύτερον ἐγὼ τοῦ ἀποστόλου, 43

οὐράνιος ἄγγελος, 24· Γραφή, 64· ὁλόλος, 112· μηνυτής, 24· νόμος, 168· πῖναξ (Lauh al-Mahfūz), 55, 57

Pahlavi, 43

Παλαιὰ Διαθήκη, 26, 27, 40, 42, 58, 114, 125, 142, 174·

Παλαιὰ Διαθήκη, ἱστορία περὶ πρωτοπλάστων, 149· ἄνδρες ὡς προφήται, 130· παράδειγμα προφητῶν ἐπὶ Μωάμεθ, 28

Palaestina Tertia, 31

Παλαιστίνη, 29, 31

παντοδυναμία Θεοῦ, 87-90

παράδεισος, 113, 149, 150

παράδοσις, 58· βιβλικὴ 21· Ἰουδαϊκὴ, 125· χριστιανικὴ, 125· μουσουλμανικὴ, 25

παράκλητος - περικλυτός, 160

παροξυσμὸς Μωάμεθ κατὰ τὴν πρώτην ἀποκαλυπτικὴν του ἐμπειρίαν, 38

πατρότητος ἔννοια Θεοῦ, δὲν ὑπάρχει εἰς Ἰσλάμ, 99-100

Πεντάτευχος, 63, 118, 161

περιφανῆς βίβλος, 90

περιούσιος λαός, 29, 30

πίερισκαὶ δοξασίαι, 27

πίστις εὐκρινής, 92· καθαρὰ, 93· εἰς ἓνα Θεόν, 29, 74, 77, 79·

πίστεως μουσουλμανικῆς τρεῖς βαθμίδες, 106-107

«πιστὸν πνεῦμα», 36, 43, 44

πιστός (mu'min), 79· πιστός τις ἐκ τοῦ οἴκου Φαραώ, 115

πλάνη, 79· πλάνη πολυθείας, 82

πλάστιγξ ἡμέρας τῆς κρίσεως, 71

πληγαὶ κατὰ Φαραώ, 116

τὸ «πνεῦμα», 55· τὸ ἐμπνεῦσαν τὸν Μωάμεθ ὡς «ρωμαλέον» καὶ «ισχυρόν», 44

πνευματικὸς ἡγέτης (imām), 165

«ποιητῆς» (μάγος), 39, 40, 108· «ποιηταὶ» τῆς προἰσλαμικῆς Ἀραβίας, ὄραματιζόμενοι, 31, 39, 40

πολεμικὴ Μωάμεθ κατὰ πολυθείας, 78-80

πολιτικὸν τοῦ Μωάμεθ ἰδεῶδες ἐν Μεδίῃ, 129

πολυθεία, 18, 20, 78, 80, 91, 95, 129

πολυθείας πλάνη, 78

προειδοποιητής, 118, 119, 129, 160

προηγούμενοι προφῆται, 112

προηγούμενοι λαοί, 62, 112

πρόσωπον-ἐλευθερία, 100

πρόσωπα ἀρχαίας ἀραβικῆς παραδόσεως ὡς προφῆται 122, 124

προφήτης, πολλαχοῦ ἕκαστος προφήτης ἐπισφραγίζει τὸ ἔργον τοῦ προηγούμενου καὶ ὁ Μωάμεθ ἀπάντων, 28· ὡς ὄργανον τοῦ Θεοῦ, 24

προφήτου καὶ ἀποστόλου ἔννοια καὶ διαφορὰ, 131

προφῆται, πολλαχοῦ ἔνεφάνισαν ἐν μέσῳ μόνον τῶν υἱῶν τῆς Βίβλου, 131· πρὸς ἅπαντα τὰ ἔθνη, 138, 161· προηγούμενοι, 162

προφητῶν ἀποστολή, 161· ἐκδίωξις αὐτῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ των, 161· ἀποστολῆς τῶν — αἰτία, 157, 158· ἔσχατος, 18· μειζόνων ἀπουσία ἐν Κορανίῳ, 132· ἐν Κορανίῳ περὶ — κατάλογος, 132· τῶν — τὰ ὀνόματα γνωστὰ μόνον τῷ Θεῷ, 164· σειρά τῶν —, 27, 164· ἀριθμὸς ὑπὸ τῆς μουσουλμανικῆς παραδόσεως 124.000, 164· ἔσχατος, 18· σφραγίς, 18, 113·

προφητεία, nubuwwa, 23, 25, 26, 40, 118· προφητείας διαφορὰ μεταξὺ Ἰσραήλ καὶ Ἰσλάμ, 27· περὶ — διδασκαλία τοῦ Ἰσραήλ, 28· προφητείας κύκλοι, 159, 166· νέον νόημα ἐν Μεδίῃ, 130-132· ἢ σειρά τῆς — περιῆλθεν εἰς Ἀραβίαν, 161, 162· περὶ — προφητείας ἀναλογία συγγενῆς πρὸς γνωστὰ συστήματα, 28

προφητικὸν ἀξίωμα, 36· κλήσις εἰς τὸ — ἀξίωμα, 36

προφητολογία τοῦ Ἰσλάμ, 53· ἐξέλιξις αὐτῆς εἰς τὸ Κοράνιον, 21

προφητολογία μουσουλμανικὴ — Γνωστικισμός, 43-45

προπατορικοῦ ἀμαρτήματος νόημα εἰς τὸ Ἰσλάμ, 152-157

«πρωτογενῆς θρησκεία», 170

πρωτόπλαστοι, 149

πρωτοπλάστων ἔκπτωσις ἀπὸ τοῦ παραδείσου, 17, 149 ἐξ.

πηγὰ ἀπαυτοῦ, 76

πῦρ τὸ ἐξώτερον, 97

«πυρετὸς» τοῦ Μωάμεθ κατὰ τὴν στιγμὴν παραλαβῆς τῆς πρώτης ἀποκαλύψεώς του, 38

Ramadān, 49, 51

Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, 29

Σαβαῖοι (Sābia), 34

Sālih, 122, 123, 131, 139, 140

San'a, 32

Σάφρας, υἱοί, 29

σατανᾶς, 15· ἐγθρὸς τοῦ ἀνθρώπου, 152· ὁ λιθόβλητος, 48·

σατανᾶ, ψιθυρισμός, 151

σημεῖα, φαινὰ, 114

sharl'a, ἡ θρησκεία τοῦ Ἀδάμ, 166

shu'aib, 44, 122, 123, 131, 139, 140

Σινᾶ, 42

Σινᾶ (Tūr), 112

Sūfi, 116

συνήθεια, παράδοσις τοῦ προφήτου (Sunna), 158

συνθήκη, μετὰ τοῦ οἰκτίρμονος, 156

συμμέτοχοι Θεοῦ, 80, 82

Συρία, 31

συριακὸς Χριστιανισμός, 85

Suwā', θεότης εἰδωλολατρική, 124

Σόδομα, 112, 139, 140

Σολομών, 112, 113, 125, 132

σοφία (hukm), 118· Θεοῦ, 83, 161

«σφραγίς», 163· τῆς προφητείας (Khātam an-nubuwwa), 174· τῶν προφητῶν (khātam an-nabiyyin), 27, 131, 163

σχέδιον σωτηρίας, θεῖον, 24

σχέσις ἀνθρώπου πρὸς Θεόν, 107

σωτηρία, βοήθεια Θεοῦ, 82, 124, 175· τοῦ ἀνθρώπου 143· τῶν πιστῶν, 138

σωτηρίας, βουλαί, θεῖον σχέδιον, 24· κατάστασις, ἢ ὑποταγὴ εἰς Θεόν, 163· κατάστασις εἰς μουσουλμανικὴν κοινότητα, 163· σχέδιον, 17· φυσικὴ ὁδός, 20

σωτήριος λόγος Θεοῦ, 82

Taimā, 29

tauhīd, 166

τελετουργικὸν τυπικόν, 61, 62· χριστιανο-ἀραβικὸν καὶ Ἰουδαιο-ἀραβικόν, 32

«τελευταῖος τῶν προφητῶν», 27, 163

«τελευταῖος τῶν προφητῶν», 27, 163

Thamūd, 122, 123, 139, 140

τιμωρία Θεοῦ ἐπιχειρήματα, 82· κατὰ ἀσεβῶν, 141

τιμωρία Θεοῦ, 69, 80, 112, 124· κατὰ

Αιγυπτίων, 115· εις προηγμένους λαούς, 114, 139, εις γενεάς του παρελθόντος, 140· πρὸς Ἰσραήλ, 114· εις πολυθεϊστάς, 82· ἐσχάτης ἡμέρας, 158
 Τίτος, 29
 τοποτηρηταί ἐπὶ τῆς γῆς, 150
 Torah, 18, 27, 30, 53, 117· ἀποκάλυψις, 160
 Τριαδικὸν δόγμα, ἀδιανόητον ὑπὸ μουσουλμάνων, 137· καταπολέμησις αὐτοῦ ὑπὸ Μωάμεθ, 137, 138
 τυπολογία βιβλικῆς ἱστορίας, 108, 127· κατὰ τὴν α' Μεκκανικὴν περίοδον, 109, 112· κατὰ τὴν β' Μεκκανικὴν περίοδον, 113, 114· κατὰ τὴν γ' Μεκκανικὴν περίοδον, 114, 122
 τυπολογίας τοῦ Μωάμεθ κριτικῆ, 124-127· σκοπός, 126
 τύπος ἱστορίας Μωάμεθ, 123
 Wādi l-Qurā, 24
 Wadd, εἰδωλολατρικὴ θεότης, 124
 Ὑεμένη, 141
 Uhud, 145
 Υἱὸς Θεοῦ, ἀρνησις υἰότητος ὑπὸ Μωάμεθ 137, 138· Μαριάμ 137
 «οἱ τοὶ Ἀδάμ», 156
 Υἱότης τοῦ Κυρίου, 175
 Ὑμαρ, δεῦτερος χαλίφης τοῦ Ἰσλάμ 25
 ὑποταγὴ εἰς Θεόν, κατάστασις σωτηρίας, 163
 Ὑθμάν, τρίτος χαλίφης τοῦ Ἰσλάμ, 25
 φαεινὴ Βίβλος, 121
 Fadak, 29
 Φαραώ, 110, 112, 115, 116, 119, 170· καὶ Αἰγύπτιοι παραβάλλονται πρὸς τοὺς Μεκκίτας, 116· καὶ μεγιστάνες, 115· πρότυπον ἀπιστίας, 114·
 «φίλοι τοῦ Θεοῦ», 30
 Φίλων, 163

φόβος Θεοῦ, 100· Κυρίου, 83, 109
 φύσις ἀρμονία, 83
 φῶς τοῦ Allāh, 45
 χαλίφης, 25
 χαρισματοῦχοι τοῦ ἀρχικοῦ χριστιανισμοῦ, 58
 χαρισμῶνος ἐπαγγελία, 158
 χρησμοὶ ἀρχαίων ἀράβων μάντεων, 41
 χριστιανικὴ ἐπίδρασις ἐπὶ μεταγενεστέρου Ἰσλάμ, 169· ἱεραποστολὴ ἐν Ἀραβίᾳ, 29· παράδοσις, 125· πίστις, 31· χριστιανικῆς διδασκαλικῆς ἐπιρροαί, 82· χριστιανικαὶ ἐσχατολογικαὶ ἐπιρροαί, 69· ἰδέαι, 35· ἰδέαι ἐν Ἀραβίᾳ, 74· χριστιανικῶν αἱρέσεων ἐπιρροαί, 30· ἐπὶ τοῦ Μωάμεθ, 34· χριστιανικὸς ἀσκητικὸς βίος, 31· τύπος ἐν Ἀραβίᾳ 34
 Χριστιανισμός, 28, 33, 34, 56, 68, 169· ἐν Ἀραβίᾳ, 29, 30, 34· ὀρθόδοξος ἐν Ἀραβίᾳ, 31
 Χριστιανισμοῦ διάδοσις ἐν Ἀραβίᾳ, 31· ἐπίδρασις ἐπὶ Μωάμεθ, 30, 34
 Χριστιανοί, 97, 143, 162· ἐν Ἀραβίᾳ, 30, 34· ἱεραπόστολοι ἐν Ἀραβίᾳ, 32· μοναχοὶ καὶ ἀναχωρηταί, 32
 Χριστιανῶν καὶ μοναχῶν ἐντύπωσις εἰς τοὺς Ἀραβας, 32· κριτικῆ, 121
 Χριστολογία μουσουλμανικὴ ἀνεξάρτητος τῆς Χριστιανικῆς, 168
 Χριστός, 174
 «χρόνοι, ἀγνοίας», 78, 79· τοῦ Ἰσλάμ ἢ τῆς γνώσεως, 79
 ψιθυριστῆς (ὁ διάβολος), 151
 ψυχὴ ζῶσα, 150
 ὦρα ἀπροσδόκητος, 67, 148· τῆς κρίσεως, 20, 57, 68, 71, 77, 112· τῆς κρίσεως εἰς γνώσιν Θεοῦ, 89

